

Bill No. 4/07-08

15

2008-0392

(The) Suttanipāta Atthakathā - Vol.
II - A commentary on Chulavagga,
Mahāvagga, Atthakavagga and पारायनवग्ग
of the सुत्त निपात - Edited by Dr. नथमल
टारिया and Dr. प्रंगराज चौधरी.
(Nava Nalanda Mahavihara Publication),
Nalanda, 1975.

Buddhism

1100

50

To
Sir Deva Prasad Guha
for his immense love of Pali Language
and literature.

With the compliments of the editor

Angsar Chaudhary
3.11.78.

92F 184660

नव-नालन्दा-महाविहार-ग्रन्थमाला

बिहाररज्जाणाय पकासिता

सुत्तनिपात-अट्टकथा

द्वितीयो भागो

प्रधान संशोधक

डॉ० नथमल टाटिया,

एम० ए०, डी० लिट०

निदेशक

नव नालन्दा महाविहार, नालन्दा

संशोधक

डॉ० अंगराज चौधरी,

एम० ए० (अंग्रेजी, पालि) डी० लिट०,

पोस्ट ग्रेजुएट डिप्लोमा इन इंगलिश स्टडीज (लीड्स)

व्याख्याता

नव नालन्दा महाविहार, नालन्दा

नव नालन्दा महाविहार

नालन्दा

मुख्य वितरक :-

चौखम्बा संस्कृत सिरीज,
गोपाल मन्दिर लेन,
पो० बा० नं० ८,
वाराणसी-१
(उत्तर प्रदेश)

DATA ENTERED

Date 23/04/08

294.3

SUT

मुल्य

रुपये

	KALANIDHI
	Rare Book Collection
	ACC No.: R-392
IGNCA	Date: 26/2/08

मुद्रक :-

बिहार राज्य शिक्षक सहयोग संघ लि० प्रेस,
एकजीवीशन रोड, पटना-१

Nava Nālandā Mahāvihāra Publication
Published under the authority of
Government of Bihar

THE SUTTANIPĀTA-ATTHAKATHĀ

Vol. II

General Editor,
Dr. Nathmal Tatia,
M. A., D. Litt.,
Director, Nava Nālandā Mahāvihāra.

Editor,
Dr. Angraj Chaudhary, M. A. (English & Pali), D. Litt. (Pats),
P. G. Dip. in Eng. Studies (Leeds),
Lecturer in English,
NAVA NĀLANDĀ MAHĀVIHĀRA

Devaprasad Gohra

NAVA NĀLANDĀ MAHĀVIHĀRA
NĀLANDĀ (Bihar)

B. E. 2519

C. E. 1975

V. E. 2032

(४)

Published under the authority of
Government of Bihar

Sole Agents :—

M/s. Chaukhamba Sanskrit Series
Gopal Mandira Lane,
Post Box No. 8,
Varanasi-1
(U. P.)

THE
SUTTANTIPATA-TATHA

Vol II

General Editor

Dr. Nagendra Nath

M. A. D. Litt.

Director, Vaidya Nandan Mahavidyalaya

Editor

Price Rupees

Dr. Anand Chandra V. M. A. (English & Sanskrit)

M. G. Dip. in Eng. Studies (1925)

Lecturer in English

MAHARAJA RAJWADHARA

MAHARAJA RAJWADHARA

(Bihar) MAHARAJA

Printed by :—

Bihar Rajya Shikshak Sahyog Sangh Ltd. Press,
Exhibition Road, Patna-1.

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

The Government of Bihar established the Nalanda Institute of Post-Graduate Studies and Research in Buddhist Learning and Pali (NAVA NĀLANDĀ MAHĀVIHĀRA) at Nalanda in 1951 with the object, *inter alia*, to promote advanced studies and to publish works of permanent value to scholars. This Institute is one of five others, planned by this Government as a token of their homage to the tradition of learning and scholarship for which ancient Bihar was noted. It has been doing useful work in the field of scholarship for the last twentyfour years.

As part of the programme of rehabilitating and reorientating ancient Learning and Scholarship, the edition and publication of the Atthakathās have been undertaken with the co-operation of the scholars of the Institute. The Government of Bihar hope to continue to sponsor such projects and trust that this humble service to the work of scholarship and learning would bear fruit in the fulness of time.

General Editor's Note

Last year the first part of the *Suttanipāṭa-Atthakathā* was published by the Nava Nalanda Mahavihara and the present publication is the second and the last part of the text. In this volume, the *Atthakathā* on the *vaggas* number two to five is published. Some of the most important *suttas* that play an important role in the life of the Buddhist church and the laity are included in this part of the *Suttanipāṭa*. For instance, the *Ratana Sutta* with which the *Cūlavagga* begins is recited at the time of natural calamity by the Buddhists of the Theravada School. Similarly the third *sutta* of the *Cūlavagga* which is known as the *Mahāmangala Sutta* is also recited on similar occasions. This *Sutta*, in fact, gives the essence of Buddhism in its aspect of practical application for the welfare of humanity as a whole. The following two verses of the *Mahāmangala Sutta* embody the highest principles that a good man should practise to achieve the highest end.

तपो च ब्रह्मचरियं च, अरियसच्चान दस्सनं, निब्बाण सच्छिकिरिया च एतं मंगलमुत्तमं ।
फुटुस्स लोकधम्ममेहि, चित्तं यस्स न कम्पति, असोकं विरजं खेमं, एतं मंगलमुत्तमं ॥

तपो (Attenuation of immoral tendencies) ब्रह्मचरियं (Practice of mental and moral discipline), comprehension of the four noble truths, and the realization of *Nibbāna* constitute the highest good. The person whose mind remains unagitated under the influence of worldly things and has attained freedom from misery, defilements and fear represent the highest good.

In the first two *suttas* of the third *vagga* (called *Mahāvagga*), a short autobiography of the Buddha is recorded, which throws enough light on his ascetic practices. A very vivid picture of Māra's temptations to worldly pleasures against the hard practice of meditation by the Buddha is also recorded here. "The calmness of my mind", says the Buddha, "is strengthened and my mental awareness, insight, and power of concentration become steadfast through mortification of the flesh."

The learned editor has thrown enough light on the unique features of the contents of the *Atthakathā* in his introduction. The *Atthakathās* of Buddhaghosa, in fact, are a store house of stories and anecdotes based on earlier commentaries which are now irretrievably lost. In the field of Pali semantics also the contribution of Buddhaghosa is colossal. While explaining the meanings of words he gives illustrations

of their usage in different parts of the Pali canon. The Western scholars like Childers and Rhys Davids have fully utilized most of the *Atthakathās* for the compilation of their Pali lexicons. The publication of the full set of the *Atthakathās* by the Nava Nalanda Mahavihara in the Devanagari script will be a great inspiration to the Indian scholars to compile a comprehensive dictionary of the Pali language and finally an Encyclopædia of the Theravada Buddhism.

In my note in the first part of this *Atthakathā* I expressed the wish that Dr. Chaudhary should continue in his labours in the field of Pali studies and I am glad to say that my wish is being fulfilled by the editor with unabated zeal and enthusiasm.

Nathmal Tatia

25-2-75

P r e f a c e

This is the second volume of the *Suttanipāṭa Atthakathā*. The *Suttanipāṭa Atthakathā* volume I comprised the commentary on the *Uragavagga* only. This volume is a commentary on the remaining four *vaggas* viz., *Cūlavagga*, *Mahāvagga*, *Atthakavagga* and *Pārāyanavagga* of the *Suttanipāṭa*. Like the first volume this is also being published for the first time in the Devanagari script and I am sure all who are interested in Pali language and Buddhist Philosophy will express their heartfelt thanks to the Government of Bihar whose generosity has enabled us to publish this book.

The manuscript for this volume also was prepared from the chatthasangāyana edition in the Burmese script. The manuscript was then compared with its edition in the Sihali script (edited by Suriyagoda Sumangala Thera, published in B. E. 2464), the Siamese edition (published by the Mahāmukuta Rajavidyalaya in B. E. 2468) and the Roman edition (published by the Pali Text Society in 1916) for determining the correct reading. The significant variants have been included in the body of the text and the other variants have been given in the footnotes to enable the critical scholars to choose variants according to what they consider to be correct reading. In a text like this which was written about fifteen hundred years ago and which contains many technical terms connected with Buddhist Ethics and Philosophy there is always room for alternative readings and therefore it was considered useful to collect all significant variants and leave out only those which are very minor ones. As far as possible, care has been taken to prepare the text by adopting the modern methods and making use of the *criticus apparatus*.

As regards punctuation marks, the methods adopted in the Nālandā edition of the *Tripitaka* have been largely followed for keeping uniformity.

The commented words of the text i. e. *Suttanipāṭa* have been printed in black type in order to distinguish them from the text of the commentary which has been given in white face. Quotations from the *Tripitaka* that appear in the text have been given within double quotation marks and the references and page numbers of the Nalanda edition of the same have been given in small brackets. The page numbers of the Burmese edition and the Roman edition of the *Suttanipāṭa Atthakathā* have been given in the margin. The first letter of the proper names has also been given in black type.

As in the Burmese edition *gāthās* of the text have been enumerated serially in this volume.

Reverend Ratanapala, Dr. Brahmadeo Narain Sharma, Dr. Mahabir Sharma, Mr. Amnuay Bhaddhanasiri, Mr. Ammone Sihavong and other foreign students have greatly helped me in comparing the text with its Sihala, Siamese and Roman editions. I record my sincere thanks to all of them.

Thanks are also due to my senior colleague Dr. C. S. Upasaka, M. A., Ph. D. (Lond), for his help and valuable suggestions. I also express my thanks to Professor Rigzin Lundup Lama, Dr. Dilip Kumar Banerjee, Sri Umashanker Vyas, Dr. Nand Kishore Prasad, Sri Vijay Kumar Sharma, Dr. Nand Kishore Upadhyaya for their help and good wishes.

I acknowledge my sincere thanks to Professor Dr. Mahesh Tiwary, M. A. Ph. D. who constantly inspired me to finish this work.

Dr. U. Dhammaratana, Swami Brahmananda and Dr. U. Zagara-bhivamsa have given me their valuable hours in which I had intellectual discussions with them which went a long way in removing my difficulties. I acknowledge my grateful thanks to them. I also express my thanks to Sri Mithileshwar Prasad, Librarian and his staff for making accessible to me all the books I needed.

In the preparation of the index I have been greatly helped by Shri Gopal Sharan Singh—Research Scholar, Sri Ram Ekbal Tiwary, Shri Parmeshwar Prasad Singh, Sri Laddu Sharma and Shri Janardan Upadhyaya. I offer my thanks to them. I also bless my daughters Rekha and Mcena who have helped me in arranging a part of the index. Dr. Paraspatinath Sinha and Shri Satyendra Prasad Singh, M. A. read the proofs. I express my heart-felt thanks to them.

Last but not least, I express my sincere gratitude to Dr. N. Tatia, Director, Nava Nalanda Mahavihara. As the Head of the institution, he always thinks it his primary duty to keep all professors free from worries so that they may be able to devote more time to scholarly pursuits. Not only does he give opportunity to scholars to do scholarly works, but he also constantly inspires them. I have always received encouragement and inspiration from him. I express once again my grateful thanks to him.

I also thank the authorities and the employees of the Bihar Rajva Shikshaka Sahayoga Sangha Press for their Co-operation in the publication of this volume by schedule.

Angraj Chaudhary

25-2-75

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

Introduction

In the introduction to the *Suttanipāṭa Aṭṭhakathā* vol. I I made an attempt to throw some light on the method of exegesis followed by Ācariya Buddhaghosa in his *Aṭṭhakathās*. I also tried to show there how the *Aṭṭhakathās* in Pali literature are unique. I would like to bring in some more points in order to prove their uniqueness.

The *Aṭṭhakathās* are distinguished from *Bhāṣyas* in Sanskrit literature in more than one respect. The latter bring out the intended meaning by exclusively explaining the meaning of words. If we take for example the commentary of Sāyanācārya it will be clear that the usual method followed by him in bringing out the meaning is to explain the meaning of words by giving synonyms quoting from Yāska's *Nirukta*. The second is to refer to the rules of Pāṇini and to *Unādisūtras* in order to explain the formation of words. The third method followed very rarely is to refer to the variants in the text. Sāyanācārya adopted this method in his famous commentary on the *Rigveda*. In later times the celebrated commentator Mallinātha also followed, more or less, the same method and while giving a list of synonyms he quotes from Amarakosa, Halāyudha and other cognate works.

Buddhaghosa in his commentary breaks new ground. In addition to giving the meaning of words and referring to grammatical rules for explaining the formation of words he also, where possible, enumerates its different kinds and explains them in detail. But there is one respect in which he surpasses all previous commentators. The following passage may be taken as a typical example of his method.

ब्रह्मचरियं नाम मेथुनविरतिसमणधम्मसासनमग्गानं अधिवचनं । तथा हि
“अब्रह्मचरियं पहाय ब्रह्मचारी होती” (दी० नि० १-२५) ति एवमादीसु मेथुन विरति
ब्रह्मचरियं ति वुच्चति । “भगवति नो, आवुसो, ब्रह्मचरियं वुस्सती” (म० नि० १-१९४)

ति एवमादीसु समणधम्मो ।” न तावाहं, पापिम, परिनिब्बायिस्सामि, याव मे इदं
ब्रह्मचरियं न इदं चेव भविस्सति फीतं च वित्थारिकं बाहुज्ज्जं” (दी० नि०, २, ८३-८४)
ति एवमादीसु सासनं । “अयमेव, खो भिक्खु, अरियो अट्ठंगिको मग्गो, ब्रह्मचरियं
सेय्ययीदं सम्मा दिट्ठी” (सं० नि० ४, ८) ति एवमादीसु मग्गो ।

It is pretty evident from this that Buddhaghosa takes up a polysemous word, enumerates all its meanings, quotes sentences from the *Tipiṭaka* to show their different uses and then puts his finger on the meaning that it obtains in a particular context. Like a modern compiler of good Dictionary he gives all meanings of a word with examples. Scholars may express their disapproval of this method and may argue that giving all meanings of a word does not serve any great purpose and does not take us far in the direction of our understanding the text, but I think that it has a great value. It proves beyond any doubt that the entire Pali *Tipiṭaka* was at his fingers' tips and, therefore, his commentaries are authentic. The second importance of this method is semantic and consists in its being immensely useful for compiling a dictionary. A collection of all the polysemous words and their several meanings will help us in compiling a good and authoritative Pali Dictionary. Thus the *Aṭṭhakathās* are indeed a valuable source for such compilation and their importance cannot be exaggerated.

A relevant question arises here. What prompted Buddhaghosa to bring out all meanings of a polysemous word and cite examples from the Pali *Tipiṭaka* to drive home their meanings and choose one in a particular context? Was there a tradition like this in the Sihala commentaries on which he drew or was this an invention of his own? These questions, I think, will remain unanswered so long as the sources of Buddhaghosa are not fully explored.

Another important aspect of his commentary is the collection of variants. The text abounds in '*iti pi pāḥo*' which proves that he consulted a number of manuscripts or texts while writing commentry like Sāyanācārya and others. Like a modern editor, he seems to have adopted all *criticus apparatus* to bring out a correct text as far as possible,

Apart from these scholarly merits, the *Al!hakathās* are full of historical and quasi-historical anecdotes. They do not only make them interesting but also they shed light on different aspects of ancient Indian life. A detailed account of the commentaries on some *suttas* reveals some important aspects of our social life during the fifth century A. D.

In the *Ratanasuttavannanā* Buddhaghosa has given a mythical account of the origin of the *Lichhavis*, the *Vajjis* and *Vesālī*. Once upon a time the queen-consort of the king of Benaras gave birth to a lump of flesh as red as lac and *Bandhujivaka* flower. Wishing to avoid disgrace, her ladies-in-waiting put it in a sealed casket and threw it in the Ganges. The seal bore the stamp of the king. One diety took pity on it and rescued it. Then he pasted a golden leaf on it on which he inscribed that the casket contained the embryo of the queen-consort of Benaras. The diety then put the casket in the quiet and unruffled current of the Ganges.

At that time an ascetic lived near the hamlet of the milkmen on the Ganges. In the morning after his constitutional when he was about to plunge into the river he saw the floating casket coming towards him. He took hold of it and read what was inscribed on it. He opened it and saw a lump of red flesh. He thought it must be embryo as it did not stink and give out any foul smell. He took it to his hermitage and kept it at a sacred place. After a fortnight the lump of flesh divided itself into two and again after a fortnight each developed two feet, two hands and a head. Again after a fortnight one lump became a golden boy and the other became a beautiful girl. The hermit was full of affection for them so much so that milk began to flow from his thumb. He began to take great care of them, gave them all the milk and lived on rice only. Whatever went into their stomachs they were clearly visible as if there were no covering of skin. Hence they were called *nicchavi* (skinless) by some. Others called them *linacchavi* because they thought the covering of the stomach and the food particles inside it were

inseparably woven together. Hence these two children were called *Licchavis*.

The origin of the *Vajjis* and *Vesali* also is closely connected with the *Licchavis*. The story continues further. When the milkmen came to know that the ascetic had to go out every day early in the morning for alms to feed the two children, they came to him, requested him not to bother about them and allow them to take care of the children. The ascetic gladly accepted the proposal. The milkmen came the following day and took the children home with great honour. The ascetic instructed them to take good care of them. He further said that they should be allowed to marry each other when they grew up. He also asked them to procure for them a plot of land from the king, develop there a township and make the boy king of that town. The milkmen agreed to do what the ascetic asked them to do. They took them home. These children, however, used to fight with the children of the milkmen and also used to bully them. When the children of the milkmen narrated their tales of woe to their parents they said that the children were not fit to be kept company of, instead, they were fit to be expelled (*Vajjitabba*). Since then the place where they lived was called *Vajji*.

When the township was developed there, the boy married his sister. On being anointed a king, he made it a rule that no girl of his kingdom should be allowed to go out in marriage and no girl from outside should be allowed to be brought in marriage there. Later on, a twin consisting of a boy and a girl was born to them. Sixteen such twins were born subsequently. When they attained marriageable age each boy of the twin married the girl. So they needed more space for their garden, for their residence and for accommodating their servants and thus the original plot of land expanded and expanded. Hence it was called *Vesālī*.

We also find related here the story of Sankha under *Sankha Jātaka* which is not found in the *Jātaka!hakathā*. The

Bodhisattva was once born as a Brahmin in Takkasilā. He had a son called Susima. When Susima was about sixteen he took leave of his father and went to Benaras to study the Vedas. His father asked him to study with his friend Asuka and gave him one thousand *kahāpanas*. Susima went to Benaras and saw his father's friend. He took every care of him. Susima gave him one thousand *kahāpanas* and sat at his feet to learn the Vedas. Very soon he learnt all that his teacher could teach. He learnt the beginning (*ādi*) and the middle (*majjha*) but his teacher could not teach him the end (*Pariyosāna*) as he himself did not know. He inquired of his teacher as to who could teach him the end. His teacher asked him to go to *Isipatana* where some Pacceka Buddhas lived. They agreed to teach him the end if he joined the order. He joined the order and very soon attained *Pacceka-bodhi* and died while yet very young. Having heard no news of his son for a long time, Sankha was very much concerned about him and went to Benaras in search of him. There, he heard about his son's death as a Pacceka Buddha. He went to the shrine erected in his memory. Sankha weeded out the grass round the shrine, sprinkled sand, watered it and scattered wild flowers round it. He also put up a banner of his robe over there. He then planted his parasol over the top and departed. The Buddha related this story in order to explain the cause of the unprecedented honours he had received during his journey to Vesali. Because he had cleaned the shrine of all weeds, his journey of eight *yojanas* was made comfortable and as he had spread sand round the shrine, so his route was made level. As he had scattered flowers over the shrine, so his route was also scattered over with flowers. As he had sprinkled water, so there was a shower in Vesali and 'as he had raised a banner and put up a parasol, the whole *cakkavāla* was gay with flags and parasols'. Such stories are products of and appeal to mass mind. They emphasize that no good action of a man ever goes unrewarded and therefore they go a long way in inspiring people to do noble actions.

The *Ratanasuttavannanā* is historically important. It mentions the significant role of king Ashoka in spreading Buddhism. It is said that he built as many as eightyfour thousand *vihāras* in the length and breadth of his vast empire. In this *sutta* the distance between Rajgriha and the Ganges and that between the Ganges and Vesali is mentioned as five *yojanas* and three *yojanas* respectively. It is pretty evident that there was a straight road from Rajgriha to Patna at that time and people covered only one side of the triangle as against the two which they have to cover now. This *sutta* also refers to a great famine that broke out in Vesali following severe drought and also to the diseases that spread in its wake.

We also find here a detailed description of the seven jewels which a world-king is supposed to possess. They are the wheel (*cakka*) and elephant (*hatthi*) the horse (*assa*) the gem (*mani*) the women (*Itthi*), the treasurer (*gahapati*) and the adviser (*Parināyaka*). All these are, indeed, very valuable possessions of a world-king and a world-king having these jewels is, indeed, very great. It will be interesting here to explain in detail the last three valuables viz., the woman, the treasurer and the adviser. The woman comes of a good family either from Uttarakuru or from Maddaraja and is by her very mien a queen-consort. She is free from all the six faults like, being too tall or too short. She is more beautiful than a human being and approximates that of god. Her body is warm in the winter season and cool in the summer and her contact is as soft as ginned cotton. From her body comes out the sandal fragrance and her breath is full of lotus fragrance. Besides, she is also endowed with the rare qualities of a woman like rising first from the bed and retiring to bed last. By virtue of all these she makes a very valuable possession. Similarly the treasurer also is endowed with divine eyes and has the capacity to discover wealth even if it is located at a distance of one *yojana*. He assures the world-king to fill his treasury with wealth of all kinds. The adviser also proves very helpful to the king. Endowed with great wisdom as he is, he is capable of knowing

the minds of others and warns the king against dangerous persons.

These jewels are, indeed, of great importance. They are called *ratana* by virtue of the fact that they are very rarely available and they give immense pleasure to the possessor. But they are earthly possessions all the same and none of these jewels deserves to be compared with the three *ratanas* viz., the *Buddha*, the *Dhamma* and the *Sangha*. It is further said that broadly speaking there are two kinds of *ratanas*, one which is endowed with consciousness (*savīññānaka ratana*) and the other which is devoid of it (*avīññānaka ratana*). The former is superior to the latter. The former can further be divided into the categories of man and animal and of the two man is superior to animal. Of the category of man, a male is more capable of spiritual development than a female and the man who has renounced home is superior to one who is a layman and so on. The hierarchy of all types of male has been set out here in detail and it has been said that the *Buddha* is far superior even to the *Pacceka Buddha* in respect of qualities and, therefore, the *Buddha* is the most invaluable of all jewels and so are the *Dhamma* and the *Sangha*.

Whereas in the *Āmagandhasuttavannanā* we get a list of different kinds of ascetics who pursued penances according to the seasons, for instance, in the summer season they sat surrounded by fire, in the winter season they stood neck-deep in cold water and in the rainy season their only roof over their heads was a tree, and practised what is called austerity, in the *Hirisutta vannanā* eight different kinds of *tāpasās* (ascetics) have been described in detail.

Saputtabhariyā tāpasās were those ascetics who maintained their wives and children and earned their livelihood by agriculture and trade. Keniya Jatil was an example of this kind. He was a yellow-robed ascetic by day and by night he enjoyed the pleasures of the senses. This kind is the lowest in the hierarchy of ascetics. *Unñhīcārikā tāpasās* had their hermitages generally at

the gate of a city. They imparted different kinds of arts to the sons of *Khattiyas* and *Brahmanas* but did not accept gold from them as their fees. They accepted only rice and grains. They were thus superior to the first kind of ascetics. *Sampattakālīkā tāpasās* lived on whatever they got at the time of lunch. Their *tapa* was of more difficult nature than that of the other two. *Anaggipakkikā tāpasās* lived on uncooked and unboiled food. They were thus superior to the kinds of ascetics mentioned above. *Asmamutthikā tāpasās* were those ascetics who went about with stones in their hands. When they felt hungry they peeled out the bark of the trees near by and ate it. Thus living they observed *uposatha* and practised the four *Brahmavihāras* viz., *mettā* (Friendship) *karuṇā* (compassion). *muditā* (happiness) and *upekkhā* (indifference). *Dantaluyyakātāpasās* practised still harder penance. They went about without stones or any other instrument in their hands and when they felt hungry, peeled the bark of trees with their teeth. They also observed *uposatha* and practised the four *Brahmavihāras*. *Pavattaphalīkā tāpasās* led a far more austere life. Generally they lived on wild fruits and on the roots found in a pond. When the flowers bloomed, they lived on them alone and when fruits were available they lived on them. When neither was available they lived on the bark of the trees, observed *uposatha* and practised the four *Brahmavihāras*. *Vaṇṭamuttikā tāpasās*, superiormost in the hierarchy of ascetics set out here, lived on the leaves which fell from the branches of the trees, observed *uposatha* and practised the four *Brahmavihāras*.

It is interesting to note here that Lord Buddha did not put any premium on such ascetic practices. In fact, he regarded them as causes of the downfall of a spiritual aspirant. Four such leakages (*apāyamukkhāni*) have been mentioned in the *Ambaṭṭhasutta*. There were some recluses and Brahmins who without attaining perfection in wisdom and conduct retired into the depths of forest and took a vow to live only on fruits that fell themselves. There were other recluses and Brahmins who took a vow to live a more austere life i.e. to live on bulbs and roots. There were still others who vowed to serve fire-god and

lastly there were those who lived in a four-doored almshouse at a crossing and vowed to entertain all recluses and Brahmins as much as they could. But such ascetics were not spiritually developed and 'were worthy only to be servants to him who attained supreme perfection in wisdom and righteousness'.

It appears from the *Hirisuttavannanā* that asceticism of different kinds was largely practised in the society of that time.

From the *Mangalasuttavannanā* we get a picture of the society of that time steeped in superstitions. Several visible things like *cātaka*, well-decorated pot, fish and a thorough-bred horse, ox or cow were regarded as the highest good (*mangala*). Similarly many audible things were regarded as such. People differed sharply as to the nature of the highest good (*mangala*). It is in this connection that five kinds of *kolāhala* have been mentioned here. *Kolāhala* actually means an announcement and the five kinds of *kolāhalas* are the announcement of the end of the world (*kappakolāhalam*), of a world-king (*cakkavattikolāhalam*), of a Buddha (*Buddha kolāhalam*), of the fact that a Buddha will pronounce the highest good (*Mangalakolāhalam*) and that a monk will inquire of the Lord after the highest wisdom (*moneyyakolāhalam*). The first two *kolāhalas* are announced by the *kāmāvacara* gods whereas the last three are announced by the *suddhāvāsā* or *rūpāvacara* gods. The reasons, perhaps, are not far to seek. The last three announcements are difficult to make because they require more insight.

From this *suttavannanā* it is clear that the process of deification of Lord Buddha had been complete by the time it was written. The Buddha has been shown as performing miracles. The following story will make it amply clear. Once Lord Buddha having taken his robes and bowl early in the morning went out for alms in Rajgrih. Sumana—the garland-maker saw the glorious Lord Buddha endowed with the thirty two signs of a great man while going to provide King Bimbisāra with flowers. At that time it occurred to him that one hundred or one thousand coins that king Bimbisāra gave him for flowers is

barely sufficient for leading a happy life in this world but if he offered flowers to Lord Buddha he would be immensely happy for ever both in this world and in the next. He, therefore, thought he had better offer those flowers to the Buddha. Becoming very glad he threw a handful of flowers towards Buddha. The flowers formed themselves into a canopy of garlands and stood above Him. He took it as Lord Buddha's kindness and becoming more glad he again threw a handful of flowers. The flowers this time became a jacket of garlands and stood above him likewise. In this way he threw as many as eight handfuls of flowers which formed themselves into a pinnacled building and stood above him. Wherever Lord Buddha went the pinnacled building also went accompanying him. All people saw this miracle. Thereupon Lord Buddha smiled and on being asked about its cause by Ānanda said that Sumana-the garland-maker would, as a result of the offering of flowers to him, become a *Pacceka Buddha* by the name of Sumanissara after transmigrating into *Devaloka* and *Manussaloka* for hundred thousand kalpas.

It is here that twelve kinds of *Santutṭhi* (contentment) in respect of four *paccayas* have been described. *Yathālabhasantosa* means becoming satisfied with whatever a monk gets whether a beautiful robe or an ugly one, smooth or rough. He does not long for others. *Yathābalasantosa* means when he is sick he exchanges his rough and heavy robe with the smooth and light one from others. *Yathāsāruppasantosa* means that if a monk gets good robes he makes a gift of them to the learned and deserving monks. The same thing applies to the rest of the three *paccayas* like *pindapāta*, *senāsanam* and *bhesajjam*. These *santutṭhis* show the high ideals prescribed for a monk as also their discretion to exercise good judgment and give respect to the deserving monks.

In the *Kapilasuttavannanā* two kinds of *dhuram* have been enumerated. *Dhuram* actually means a burden or responsibility. Study (*ganthadhuram*) and contemplation (*Vipassanā dhuram*) were regarded as two important responsibilities of a Buddhist

monk. *Vāsadhuram* means light responsibility. We also find here a reference to village robbery (*gāmaghāta*). Fishing as a means to earn livelihood is also mentioned here. In the *Brāhmanadhammikasuttavannanā* it is recorded that there was a strong belief in vogue in society that only the birth of a son entitled one to heaven. Therefore for fear of going to hell, Brahmins used to marry even after leading a celibate life for fortyeight years.

Different kinds of sacrifices (*yāñna*) such as *assamedha* (horse-sacrifice) *Purīamedha* (man-sacrifice) *sammāpāso* and *vājapeyyo* (soma-offering) have been mentioned here. It is also stated here how the *Sāstras* gradually became full of spurious enjoinings. The Brahmin ideals were very high, but gradually the Brahmins fell short of their ideals and became greedy and avaricious. They were tempted by the comforts and luxuries enjoyed by the kings. So in order to gain their ends they composed new *mantras*, interpolated them and manipulated to get all what they desired from the kings. As a result of their greed several diseases as against the three viz., *icchā*, *Anasana* and *jarā* in the beginning came into being.

The *Sammāparibhājaniyasuttavannanā* records a social fact which takes place even today after 1500 years. It is dispute for water. Once there was a great dispute between the *Sākiyas* and *Koliyas*. Rohini—a small river divided the *Sākyan* and *Koliyan* countries. Once there was a drought. A violent quarrel arose between them for the use of the water. Such ugly scenes particularly for the sake of water for irrigational purposes take place even now-a-days.

In this *Suttavannanā* also, we read Lord Buddha travelling in the sky, which proves beyond any doubt that Lord Buddha had been deified by the time.

The *Puralāsasuttavannanā* enumerates differences between the several Buddhas and mentions that they are distinguished from one another in respect of eight things, viz., the period for which one fulfills *pāramī*, their age, their families, their height, in

respect of how they leave their homes, their time for doing *dhyāna*, the trees under which they contemplate and attain *Bodhi* and lastly their sizes of halo. They are the following. *Addhānavemattatā* means the duration for which a Buddha fulfills *pāramis*. A Buddha in which there is more of *paññā* than *virīya* and *saddhā* fulfills *pārami* for four asankheyya and hundred thousand *kappas*. A Buddha in whom *virīya* predominates fulfills it for eight asankheyya and hundred thousand *kappas* and a Buddha having more of *Saddhā* than the two, fulfills them for as many as sixteen asankheyya and hundred thousand *kappas*. *Āyuvemattatā* means that Buddhas differ in respect of longevity. Some Buddhas would appear during the period when the usual life-span of the people would be hundred thousand years and some would appear when the usual life-span of the people would be one hundred years. *Kulavemattatā* means that Buddhas are born either as *Khattiya*s or *Brāhmaṇa*s. *Paṃānavemattatā* means that some Buddhas would appear when the usual height of the people is eighty cubits and some would appear when the usual height is fifteen or eighteen cubits. *Nekkhamma-
vemattatā* means difference among Buddhas on account of how they go out from home into homelessness. Vipassika and Kaku-
sandha went out on chariots drawn by horses, Sikhi and Koṇāgamana on elephants, Vessabhu on a palanquin, Kassapa went out travelling in the sky and Sākya muni on a horse. *Padhānavemattatā* means that some Buddhas take only a week to attain Bodhi; some take a fortnight, some take a month or two months and so on and some take even two, three, four, five and six years. *Bodhivemattatā* means the trees under which they attain *Bodhi* and *Rasmivemattatā* means the difference in the distance to which the light from Buddhas' haloes radiates. Except in respect of these eight *vemattatās* Buddhas are all alike.

In this *Suttavannanā* the difference between a Buddha and a Pacceka Buddha has been brought out. A Pacceka Buddha is distinguished from an Arahāt in having more of *Paññā* (insight), but while making a distinction between a Buddha

and a Pacceka Buddha we do not say that a Buddha has more of Paññā than a Pacceka Buddha but we say that he has infinitely more of it.

In the *Padhānasuttavannanā* Māra's ten-fold army has been described which is as follows.

The first consists of Lusts (*kāma*), the second is Aversion (*arati*) the third is Hunger and Thirst (*Khudhāpipāsa*) the fourth is Craving (*Tanhā*) the fifth Sloth and Torpor (*thinā middha*) the sixth is Cowardice (*bhaya*) the seventh is Doubt (*vicikicchā*), the eighth is Hypocrisy and Stupidity, the ninth is the desire for Gains, Fame, Honour and Glory and the last is Praising oneself and Looking down upon others. It is pretty evident from the above mentioned ten-fold army that one is tormented very much by his own physical and mental needs. Hunger and thirst are only physical needs and the desire to gain name and fame constitutes what is called mental needs. The two together prove great obstacles in the path of *sādhana*. The subjective experiences that one has while doing *sādhana* have been objectified here and represented as the forces of Māra.

In the *Pūralāsasuttavannanā* a curious explanation of the name Kosala has been given. It is said that Prince Mahapanada was sad and nothing could make him smile. His father announced a big reward for anyone who could succeed in amusing him. People left their work and flocked to the court. But it was not until Sakka sent down a celestial actor that Mahapanada showed any signs of being amused. When this happened the people returned to their various duties and on their way home, when meeting their friends, they asked of each other, "kacci, bho, kusalam, kacci, bho kusalam" The district where this occurred came to be called Kosala on account of the repetition of the word *kusalam*.

In the *Mangalasuttavannanā* the origin of Sāvātthi has been given. It was called Sāvātthi because Savattha who was a sage used to live there. Another tradition has it that people

assembling there asked one another what they had—"kim bhandam atthi"? They replied they had everything—"Sabbam atthi" and so the place came to be known as *Sāvātthi*. From the *Kāmasuttavannanā* we learn how some incalculable loss to a man used to become the occasion for his embracing Buddhism. Thus great sorrow and great loss used to work as vis a tergo for renouncing this world. Once all the standing crops of a Brahmin were damaged by a heavy flood in the Aciravati river. This made the Brahmin extremely unhappy. He then took refuge in the Buddha to find peace.

In the *Dutṭhatṭhakasuttavannanā* it appears that Lord Buddha, compassionate as he was, was ever ready to help deserving persons to attain *nibbāna*.

In the *Suddhatṭhakasuttavannanā* there is the interesting story of Candābha. He was born in a wealthy Brahmin family of *Sāvātthi*, and was called Candābha because from his navel-pit a light looking like the moon's disk radiated. When he grew up the Brahmins seated him in a carriage and took him from place to place. They also proclaimed that whoever touched his body would receive power and glory. People came and touched his body. Thereby the Brahmins made a lot of money. But when he was brought to Lord Buddha, the light ceased to emanate from his body. It paled and waned before Lord Buddha. He then joined the order.

Candābha was a forester in his previous birth and supplied sandal wood to a merchant and made friends with him. When he visited the merchant in his town he took him to worship a shrine erected over the remains of Kassapa Buddha. The forester made a moon disc of sandalwood and placed it within the shrine. As a result of his good *kamma* light emanated from his body.

The *Pasūrasuttavannanā* records the story of Pasura who was very proud of his art of polemics. He wandered from place to place with a Jambu-branch, which he used to set up where he stopped and challenged any body who wished to enter in

debate with him, to dislodge it. In Sāvattthi Sāriputta defeated him. He then joined the Order under one good-looking monk named Lāludayi. Lāludayi, however, was not very intelligent. Pasūra soon defeated him and came back to his Order in the monk's robe. He was a *titthiyapakkantaka*. He became again filled with pride and went to Lord Buddha to debate. But before he met him, a miracle happened. The deity presiding over the gate where Lord Buddha was staying made him tongue-tied. He sat before the Buddha without uttering even a single syllable. This *sutta* also incidentally gives a foretaste of the art of polemics practised in those days. From this *sutta* also it is clear how a section of people was still unreconciled to Buddhism. The *Vatthugāthāvannanā* of the *Pārāyana vagga* opens with the story of Katthavāhana who was a very clever carpenter. As many as sixteen thousand and sixteen assistants worked under him. They paid periodical visits to the forests of the Himalayas, felled trees, and having prepared the timber, brought it down the Ganges and constructed houses for the king and the people. It seems they were clever in building houses with prefabricated materials. Doing this work for a long time they became tired of it. Then they made flying machines of light wood (equivalent of glider) and flew Northwards from Benaras and established a kingdom in the Himalayas. The chief carpenter became the king. He was righteous. Later he made friends with the king of Benaras. As a result of their friendship, free trade exempt from all octroi was established between the two countries. They sent very costly gifts to each other. Once Katthavāhana sent eight priceless rugs to the king of Benaras. The rugs were so fine that they were sent in eight very small caskets of lacquered ivory. Each rug was sixteen cubits long and eight cubits wide and was of a great splendour. The king of Benaras, thinking to send back a more precious gift, sent the message of the appearance of the Buddha (Kassapa) in the world, written on a gold leaf. The gold leaf was enclosed in several caskets, one inside the other, and the innermost casket was made of the seven kinds of jewels. It was then

placed on a beautiful palanquin and sent on the back of a royal elephant. Katthavāhana himself came to give honours as soon as the elephant carrying the palanquin entered his border. When he discovered the message, he sent his nephew along with sixteen ministers and sixteen hundred thousand followers. By the time they reached there Kassapa Buddha had died. All others joined the Order and the king's nephew came back with the Buddha's water-pot, a branch of the Bodhi tree and a monk versed in the Doctrines of the Buddha.

This story sheds light on a few aspects of Indian life. The rug makers were very expert. It proves that the art of rug-making was highly developed. Here the Pali word is *kambala* which means garment also. They made very fine clothes. The second point is that people had known the use of lac as sealing and the third point is that trade, exempt of taxes, was in vogue between countries having friendly relations.

—Angraj Chaudhary.

सुत्तनिपात-अट्टकथा

विसय-सूची

पाठा

पिट्ठङ्का

१.	चूळवग्गवण्णना	३
	रतनसुत्तवण्णना	३-४४
	उप्पत्तिकथा	३
	वेसाली-वत्थु	३
	सङ्ख-वत्थु	४१
२.	आमगन्धसुत्तवण्णना	४५-६०
	उप्पत्तिकथा	४५
३.	हिरिसुत्तवण्णना	६१-६७
	उप्पत्तिकथा	६१
	अट्टविधातापसा	६२
४.	मङ्गलसुत्तवण्णना	६८-१०९
	उप्पत्तिकथा	६८
	पञ्चविधं कोलाहलं	७०
	सावत्थी-वत्थु	७३
	दुविधो विनयो	८९
	दुविध दानं	९४
५.	सूचिलोमसुत्तवण्णना	११०-११५
	उप्पत्तिकथा	११०
६.	कपिलसुत्त (धम्मचरियसुत्त) वण्णना	११६-१२३
	उप्पत्तिकथा	११६
७.	ब्राह्मणधम्मिकसुत्तवण्णना	१२४-१३८
	उप्पत्तिकथा	१२४

८.	धम्मसुत्त (नावासुत्त) वण्णना	१३९-१४४
	उत्पत्तिकथा	१३९
९.	किंसीलसुत्तवण्णना	१४५-१५०
	उत्पत्तिकथा	१४५
	चत्तारो बुद्धा	१४६
१०.	उट्टानसुत्तवण्णना	१५१-१५५
	उत्पत्तिकथा	१५१
११.	राहुलसुत्तवण्णना	१५६-१६१
	उत्पत्तिकथा	१५६
१२.	निगोधकप्पसुत्त (वज्झीससुत्त) वण्णना	१६२-१७०
	उत्पत्तिकथा	१६२
१३.	सम्मापरिब्बाजनीयसुत्त (महासमयसुत्त)	
	वण्णना	१७१-१८८
	उत्पत्तिकथा	१७१
१४.	धम्मिकसुत्तवण्णना	१८९-२०२
	उत्पत्तिकथा	१८९

३. महावग्गो

१.	पब्बज्जासुत्तवण्णना	२०३-२०९
	उत्पत्तिकथा	२०३
२.	पधानसुत्त वण्णना	२१०-२१९
	उत्पत्तिकथा	२१०
३.	सुभासितसुत्तवण्णना	२२०-२२५
	उत्पत्तिकथा	२२०
४.	पूरळाससुत्त (सुन्दरिकमारद्वाजसुत्तवण्णना)	२२६-२४१
	उत्पत्तिकथा	२२६
५.	माघसुत्तवण्णना	२४२-२४८
	उत्पत्तिकथा	२४२
६.	सभियसुत्तवण्णना	२४९-२६८
	उत्पत्तिकथा	२४९

७. सैलसुत्तवण्णना	२६९
उत्पत्तिकथा	२६९-२९०
८. सल्लसुत्तवण्णना	२९१-२९७
उत्पत्तिकथा	२९१
९. वासेट्ठसुत्तवण्णना	२९८-३११
उत्पत्तिकथा	२९८
१०. कोकालिकसुत्तवण्णना	३१२-३२२
उत्पत्तिकथा	३१२
११. नालकसुत्तवण्णना	३२३-३४४
उत्पत्तिकथा	३२३
१२. द्वयतानुपस्सनासुत्तवण्णना	३४५-३५५
उत्पत्तिकथा	३४५
४. अट्ठकवग्गो	
१. कामसुत्तवण्णना	३५६-३५९
उत्पत्तिकथा	३५६
२. गुहट्ठकसुत्तवण्णना	३६०-३६५
उत्पत्तिकथा	३६०
३. दुट्ठकसुत्तवण्णना	३६६-३७१
उत्पत्तिकथा	३६६
४. सुद्धट्ठकसुत्तवण्णना	३७२-३७७
उत्पत्तिकथा	३७२
५. परमट्ठकसुत्तवण्णना	३७८-३८०
उत्पत्तिकथा	३७८
६. जरासुत्तवण्णना	३८१-३८५
उत्पत्तिकथा	३८१
७. तिससमेत्तेय्यसुत्तवण्णना	३८६-३८९
उत्पत्तिकथा	३८६
८. पसूरसुत्तवण्णना	३९०-३९६
उत्पत्तिकथा	३९०

६.	मागण्डियसुत्तवण्णना	३९७-४०४
	उप्पत्तिकथा	३९७
१०.	पुराभेदसुत्तवण्णना	४०५-४०८
	उप्पत्तिकथा	४०५
११.	कलहविवादसुत्तवण्णना	४०९-४१३
	उप्पत्तिकथा	४०९
१२.	चूलव्यूहसुत्तवण्णना	४१४-४१८
	उप्पत्तिकथा	४१४
१३.	महाव्यूहसुत्तवण्णना	४१९-४२५
	उप्पात्तिकथा	४१९
१४.	तुवटकसुत्तवण्णना	४२६-४३०
	उप्पत्तिकथा	४२६
१५.	अत्तदण्डसुत्तवण्णना	४३१-४३६
	उप्पत्तिकथा	४३१
१६.	सारिपुत्तसुत्तवण्णना	४३७-४४३
	उप्पत्तिकथा	४३७

४. पारायनवगो

१.	वत्थुगाथावण्णना	४४४-४५७
	उप्पत्तिकथा	४४४
२.	अजितसुत्तवण्णना	४५८-४६०
	उप्पत्तिकथा	४५८
३.	तिस्समेत्तेय्यसुत्तवण्णना	४६१-४६२
	उप्पत्तिकथा	४६१
४.	पुण्णकसुत्तवण्णना	४६३-४६४
	उप्पत्तिकथा	४६३
५.	मेत्तगुसुत्तवण्णना	४६५-४६७
	उप्पत्तिकथा	४६५
६.	धोतकसुत्तवण्णना	४६८-४६९
	उप्पत्तिकथा	४६८

७.	उपसीदसुत्तवण्णना	४७०-४७२
	उप्पत्तिकथा	४७०
८.	नन्दसुत्तवण्णना	४७३-४७७
	उप्पत्तिकथा	४७३
९.	हेमकसुत्तवण्णना	४७५-४७५
	उप्पत्तिकथा	४७५
१०.	तोदेयसुत्तवण्णना	४७६-४७६
	उप्पत्तिकथा	४७६
११.	कप्पसुत्तवण्णना	४७७-४७७
	उप्पत्तिकथा	४७७
१२.	जतुक्कणिसुत्तवण्णना	४७८-४७८
	उप्पत्तिकथा	४७८
१३.	मद्रावुधसुत्तवण्णना	४७९-४८०
	उप्पत्तिकथा	४७९
१४.	उदयसुत्तवण्णना	४८१-४८२
	उप्पत्तिकथा	४८१
१५.	पोसालसुत्तवण्णना	४८३-४८४
	उप्पत्तिकथा	४८३
१६.	मोषराजसुत्तवण्णना	४८५-४८६
	उप्पत्तिकथा	४८५
१७.	पिङ्गियसुत्तवण्णना	४८७
	उप्पत्तिकथा	४८७
	पारायनत्थुतिगाथावण्णना	४८९
	पारायनानुषीति गाथा वण्णना	४८९-४९३
	निगमन कथा	४९४-४९५
	चूलवग्गो	४९७-५१९
	महावग्गो	५२०-५७३
	अट्ठकवग्गो	५७४-५९४
	पारायनवग्गो	५९५-६१६
	सदानुक्कमणिका	६१७-६६१
	गाथानुक्कमणिका	६६२-६६३

List of Abbreviations.

In the Text

अ० नि०	=	अंगुत्तरनिकायो
इ० वु०	=	इतिवृत्तकं
उ०	=	उदानं
चु० नि०	=	चुल्लनिद्देशो
जा०	=	जातकं
थेर गा०	=	थेरगाथा
थेरी गा०	=	थेरीगाथा
दी० नि०	=	दीधनिकायो
ध० प०	=	धम्मपदं
ध० सं०	=	धम्मसङ्गणि
पटि० म०	=	पटिसम्भदामगो
पाचि०	=	पाचित्ति यपालि
पारा०	=	पाराजिक पालि
बु० वं०	=	बुद्धवंसो
म० नि०	=	मज्झिमनिकायो
म० व०	=	महावग्गो
महा० नि०	=	महानिद्देशो
वि०	=	विभङ्गो
सु० नि०	=	सुत्तनिपातो
सं० नि०	=	संयुत्तनिकायो

In the margin

B	=	Burmese
R	=	Roman

In the footnote

म०	=	मरम्म (छट्ट संगायन संस्करण)
रो०	=	रोमन
सी०	=	सिहली
स्या०	=	स्यामीज

सुद्धिपण्णं

पिट्ठे	पन्तिथं	असुद्ध पाठो	सुद्ध पाठो
१४	१८	चित्तीकत	चित्तीकतं
१५	१९	चतुरासी ति	चतुरासीति
१८	४	पवारेति	पवारेति—
२०	११	पतिजननट्टेन	रतिजननट्टेन
	५	अब्भुक्किरति	अब्भुक्किरति—
२५	७	अयं	“अयं
	१०	पुग्गला	पुग्गलो
	१२	रूपावचरसमाधि	रूपावचरसमाधि
२७	११	वुत्त	वुत्तं
	१६	मग्गट्टफलट्टानं वसेन	मग्गट्टफलट्टानं वसेन
३०	२१	विञ्चापि	किञ्चापि
३५	७	यथ	यथा
३९	१४	तथागतो	तथा गतो
		तथा गतो	तथागतो
४०	१७	वि भिबसारो	वि भिबसारो
४१	१४	इच्छामहं तात	इच्छामहं, तात,
४३	३	अस्मि	अस्मि
	२२	उस्सितानि	उस्सितानि
४५	१२	“मयं आवुसो	“मयं, आवुसो,
४६	५	इमे	इमे
४८	१४	पत्त्वा	पत्त्वा
४९	१	ति ।	ति
	२२	नानाव्यञ्जन ०	नानाव्यञ्जन ०
५६	२	मंसभोजन	मंसभोजन
६०	१५	पुरिपुण्णं	परिपुण्णं
६३	१९	बुद्धस्सं	बुद्धस्स
७१	९	देवमनुस्सेसु	देवमनुस्सेसु
७३	१	येट्थयीदं	सेट्थयीदं
७५	१३	विहारामी	विहारामी
७७	४	बहू	बहू
८०	२६	सउपद्दो	सउपद्दो

८९

९१

९५

९७

१०१

११

१

१

५

१२

२३

११०

१४

१११

२०

१३९

६

१४३

२१

१७०

११

१९०

२१

२२१

२४

२३०

१७

२५७

२

१६

२७५

२०

३४६

२७

३६१

१४

१९

३७३

११

१४

४१२

२०

४१७

१८

४७१

९

४७४

३

४९३

१८

विनियो

भगवता ।

“यथा यथा

वृत्तसुरामेरय ०

“मङ्गलं”

भन्ते

सयये

पञ्चूससये

समणाकप्पो

ब्राह्मणानं

वत चुन्द

मायाविनो

उत्थानकीवठातो

विञ्जानं

पदसन्धिकरो

किलेसनिहा विबुद्धो

किलेसनिहा

असुसासति

एकस्

इत्थियो

आम

ब्राह्मणा

आहिण्डंति

आकासानञ्चायतन

समापति ०

दब्धं वदाना

पठं

थम्माभिसमयो

सोहसब्राह्मण ०

विनयो

भगवता—

“यथा यथा,

वृत्तसुरामेरय ०

“मङ्गलं”

भन्ते,

समये

पञ्चूससमये

समणकप्पो

ब्राह्मणानं

वत, चुन्द,

मायाविनो

उत्थानकीवठातो

विञ्जानं

पदसन्धिकरो

किलेसनिहाविबुद्धो

किलेसनिहा—

अनुसासति

एकस्

इत्थियो

आम,

ब्राह्मणा

आहिण्डन्ति—

आकासानञ्चायतन

समापति ०

दब्धं वदाना

पठं

थम्माभिसमयो

सोवठसब्राह्मण ०

सुत्तनिपात-अट्टकथा

चूळवग्गवण्णना

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्सं

सुत्तनिपात-अट्ठकथा

२. चूळवग्गवण्णना

१. रतनसुत्तवण्णना

उत्पत्ति-कथा

यानीध भूतानी ति रतनसुत्तं । का उत्पत्ति ? अतीते किर
वेसालियं दुब्भिक्खादयो उपद्वा उत्पज्जिसु । तेसं वूपसमनत्थाय
लिच्छवयो राजगहं गत्वा, याचित्वा, भगवन्तं वेसालिमानयिसु । एवं
आनीतो भगवा तेसं उपद्वानं वूपसमनत्थाय इदं^१ सुत्तमभासि ।
अयमेत्थ^२ सङ्खेपो । पोराणा पनस्स वेसालिवत्थुतो पभुति उत्पत्ति 5
वण्णयन्ति ।

वेसाली-वत्थु

सा एवं वेदितब्बा—बाराणसिरज्जो^३ किर^४ अग्गमहेसिया
कुच्छिम्हि गब्भो सण्ठासि । सा तं जत्वा रज्जो निवेदेसि । राजा
गब्भपरिहारं अदासि । सा सम्मा परिहरियमानगब्भा गब्भपरिपाककाले 10
विजायनघरं पाविसि । पुञ्जवतीनं^५ पच्चूससमये गब्भवुट्ठानं होति,
सा च तासं अज्जतरा, तेन पच्चूससमये अलत्तकपटलबन्धुजीवकपुष्फ-
सदिसं मंसपेसिं विजायि । ततो “अज्जा देवियो सुवण्णबिम्बसदिसे पुत्ते
विजायन्ति, अग्गमहेसी मंसपेसिं ति रज्जो पुरतो मम अवण्णो

१. इमं—स्या० ।

२. अयं तत्थ—स्या० ।

३-५. बाराणसिबं किर रज्जो—स्या०, रो० । ४. पुञ्जवन्तीनं—स्या० ।

उप्पज्जेय्या' ति चिन्तेत्वा तेन अवण्णभयेन तं मंसपेसिं एकस्मिं भाजने पक्खित्वा अञ्जेन^१ पटिकुज्जित्वा राजमुट्ठिकाय लञ्छेत्वा गङ्गाय सोते पक्खिपापेसि । मनुस्सेहि छड्ढितमत्ते देवता आरक्खं^२ संविदहिंसु । सुवण्णपट्टिकं चेत्थ जातिहिङ्गुलकेन "बाराणसिरञ्जो अग्गमहेसिया 5 पजा" ति लिखित्वा बन्धिसु । ततो तं भाजनं ऊमिभयादीहि अनुपदुत्तं गङ्गाय सोतेन पायासि ।

तेन च समयेन अञ्जतरो तापसो गोपालकुलं निस्साय गङ्गाय तीरे वसति । सो पातो व गङ्गं ओतिण्णो तं भाजनं आगच्छन्तं दिस्वा पंसुकूलसञ्जाय अग्गहेसि । ततो तत्थ तं अक्खरपट्टिकं राजमुट्ठिका- 10 लञ्छनं च दिस्वा मुञ्चित्वा तं मंसपेसिं अहस । दिस्वानस्स एतदहोसि—"सिया गम्भो, तथा हिस्स दुग्गन्धपूतिभावो नत्थी" ति तं^३ अस्समं^३ नेत्वा सुद्धे ओकासे ठपेसि । अथ अट्ठमासच्चयेन^४ द्वे मंसपेसियो अहेसुं । तापसो^५ दिस्वा साधुतरं ठपेसि । ततो पुन अट्ठमासच्चयेन एकमेकिस्सा पेसिया^६ हत्थपादसीसानमत्थाय पञ्च पञ्च पिळ्ळा उट्ठहिंसु^७ । अथ ततो अट्ठमासच्चयेन एका मंसपेसि सुवण्णबिम्बसदिसो दारको; एका दारिका अहोसि । तेसु तापसस्स पुत्तसिनेहो उप्पज्जि, अङ्गुट्ठतो चस्स खीरं निब्बत्ति, ततो पभुति च खीरभत्तं लभति । सो भत्तं भुञ्जित्वा खीरं दारकानं मुखे आसिञ्चति । तेसं यं यं उदरं पविसति, तं सब्बं मणिभाजनगतं विय दिस्सति^८ । एवं 20 निच्छवी अहेसुं । अपरे पन आहु—"सिब्बित्वा ठपिता विय नेसं अञ्जमञ्जं लीना छवि अहोसी" ति । एवं तं निच्छविताय वा लीनच्छविताय वा लिच्छवी ति पञ्चायिसु ।

१. अञ्जातरेन भाजनेन—स्या० ।

२. रक्खं—सी० ।

३-३. नत्थि—सी० ।

४. अट्ठमासच्चयेन—सी० ।

५. 'तं' स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

६. मंसपेसिया - स्या० ।

७. 'तापसो दिस्वा पुन साधुतरं ठपेसि' स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

८. 'तं' स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

९. संदिस्सति—सी० ।

तापसो दारके पोसेन्तो उस्सूरे गामं पिण्डाय पविसति, अतिदिवा पटिक्कमति । तस्स तं व्यापारं अत्वा गोपालका आहंसु—“भन्ते, पब्बजितानं दारकपोसनं पलिबोधो, अम्हाकं दारके देथ, मयं पोसेस्साम, तुम्हे अत्तनो कम्मं^१ करोथा” ति । तापसो “साधू” ति पटिस्सुणि । गोपालका दुतियदिवसे मगं समं कत्वा, पुप्फेहि ओकिरित्वा; धजपटाका 5 उस्सापेत्वा तूरियेहि वज्जमानेहि अस्समं आगता । तापसो ‘महापुञ्जा दारका, अप्पमादेन वड्डेथ, वड्डेत्वा च अञ्जमञ्जं आवाहविवाहं करोथ, पञ्चगोरसेन राजानं तोसेत्वा भूमिभागं गहेत्वा नगरं मापेथ, तत्र कुमारं अभिसिञ्चथा” ति वत्वा दारके अदासि । ते “साधू” ति पटिस्सुणित्वा दारके नेत्वा पोसेसुं । 10

दारका वड्डिमन्वाय^२ कीळन्ता विवादट्टानेसु अञ्जे गोपालदारके हत्थेन पि पादेन पि पहरन्ति, ते रोदन्ति । “किस्स रोदथा” ति च माता पितृहि वुत्ता “इमे निम्मातापितिका तापसपोसिता अम्हे अतीव पहरन्ती” ति वदन्ति । ततो तेसं मातापितरो “इमे दारका अञ्जे दारके विहेठेन्ति^३ दुक्खापेन्ति, न इमे सङ्गहेतब्बा, वज्जेतब्बा इमे^४” ति 15 आहंसु । ततो पभुति किर सो पदेसो “वज्जी” ति वुच्चति योजनसतं^५ परिमाणेन । अथ तं पदेसं गोपालका राजानं तोसेत्वा अगगहेसुं । तत्थेव^६ नगरं मापेत्वा सोळसवस्सुदेसिकं कुमारं अभिसिञ्चित्वा राजानं अकंसु । ताय चस्स दारिकाय सद्धि वारेय्यं कत्वा कतिकं अकंसु—“न बाहिरतो दारिका आनेतब्बा, इतो दारिका न कस्सचि दातब्बा” ति । 20 तेसं पठमसंवासेन द्वे दारका जाता धीता च पुत्तो च, एव सोळसक्खतुं द्वे द्वे जाता । ततो तेसं दारकानं यथाक्कमं वड्डन्तानं आरामुय्यान- निवासनट्टानपरिवार सम्भत्तिगहेतुं अप्पहोन्तं तं नगरं तिक्खतुं B. 265

१. ‘समणधम्मं’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

२. विहेसेन्ति — सी० ।

३. योजनसत — स्या० ;

तियोजनसतं — सी० ।

४. वुद्धि० — सी० ।

५. ‘वज्जेतब्बा इमे, सी० पोत्थके अधिको पाठो ।

६. तत्थ च — सी० ।

गावुतन्तरेण गावुतन्तरेण पाकारेण परिक्खिपिंसु । तस्स पुनप्पुनं
विसालीकतत्ता वेसालीत्वेव नामं जातं । इदं वेसालीवत्थु ।

अयं पण वेसाली भगवतो उप्पन्नकाले इद्धा वेपुल्लप्पत्ता अहोसि ।
तत्थ हि राजूनं येव सत्त सहस्सानि सत्त च सतानि सत्त च राजानो
६ अहेसुं, तथा युवराजसेनापतिभण्डागारिकप्पभुतीनं । यथाह—“तेन
खो पण समयेन वेसाली इद्धा चेव होति फीता च बहुजना आकिण्ण-
मनुस्सा सुभिक्षा च, सत्त च पासादसहस्सानि, सत्त च पासादसतानि
सत्त च पासादा, सत्त च कूटागारसहस्सानि सत्त च कूटागारसतानि सत्त
च कूटागारानि, सत्त च आरामसहस्सानि सत्त च आरामसतानि सत्त च
10 आरामा, सत्त च पोक्खरणिसहस्सानि सत्त च पोक्खरणिसतानि सत्त च
पोक्खरणियो (म०व० २८६)” ति ।

सा अपरेण समयेन दुब्भिक्खा अहोसि दुब्बुट्टिका दुस्सस्सा । पठमं
दुग्गतमनुस्सा मरन्ति, ते बहिद्धा छड्ढेन्ति । मतमनुस्सानं कुणपगन्धेन
अमनुस्सा नगरं पविसिंसु । ततो बहुतरा मीयन्ति, ताय पटिकूलताय च
15 सत्तानं अहिवातकरोगो उप्पज्जि । इति तीहि दुब्भिक्खअमनुस्सरोग-
भयेहि उपदुताय वेसालिया नगरवासिनो उपसङ्कमित्वा राजानमाहंसु—
“महाराज, इमस्मिं नगरे तिविधं भयमुप्पन्नं, इतो पुब्बे याव सत्तमा
राजकुलपरिवट्टा एवरूपं अनुप्पन्नपुब्बं, तुम्हाकं मज्जे अधम्मिकत्तेन
एतरहि उप्पन्नं” ति । राजा सब्बे सन्थागारे सन्निपातापेट्वा, “मय्हं
20 अधम्मिकभावं विचिनत्था” ति आह । ते सब्बं पवेणि विचिनन्ता न
किञ्चि अदसंसु ।

ततो रज्जो दोसं अदिस्वा “इदं भयं अम्हाकं कथं वूपसमेय्या” ति
चिन्तेसु । तत्थ एकच्चे छ सत्थारो अपदिसिंसु—“एतेहि ओक्कन्तमत्ते
वूपसमिस्सती” ति । एकच्चे आहंसु—“बुद्धो किर लोके उप्पन्नो, सो
B. 266 25 भगवा सब्बसत्तहिताय धम्मं देसेति महिद्धिको महानुभावो, तेन
ओक्कन्तमत्ते सब्बभयानि वूपसमेय्यु” ति । तेन ते अत्तमना हुत्वा

“कहं पन सो भगवा एतरहि विहरति, अम्हेहि वा पेसिते आगच्छेय्या”
 ति आहंसु । अथापरे आहंसु—“बुद्धा नाम अनुकम्पका, किस्स
 नागच्छेय्युं, सो पन भगवा एतरहि राजगहे विहरति, राजा च
 बिम्बिसारो तं उपट्ठहति, कदाचि सो आगन्तुं न ददेय्या” ति । “तेन
 हि राजानं सञ्जापेत्वा आनेस्सामा^१” ति द्वे लिच्छविराजानो महता 5
 बलकायेन पहूतं पण्णाकारं दत्वा रञ्जो सन्तिकं पेसेसुं—“बिम्बिसारं
 सञ्जापेत्वा भगवन्तं आनेथा^२” ति । ते गन्त्वा रञ्जो पण्णाकारं दत्वा
 तं पवत्ति^३ निवेदेत्वा “महाराज, भगवन्तं अम्हाकं नगरं पेसेही” ति
 आहंसु । राजा न सम्पटिच्छि, —“तुम्हे एव जानाथा” ति आह । ते^३
 भगवन्तं उपसङ्कमित्वा वन्दित्वा एवमाहंसु—“भन्ते, अम्हाकं नगरे तीणि 10
 भयानि उपपन्नानि; सचे भगवा आगच्छेय्य, सोत्थि नो भवेय्या” ति^४ ।
 भगवा आवज्जेत्वा ‘वेसालियं रतनसुत्ते वुत्ते सा रक्खा कोटिसतसहस्स-
 चक्कवाळानि^५ फरिस्सति, सुत्तपरियोसाने चतुरासीतीया पाणसहस्सानं
 धम्माभिसमयो भविस्सती” ति अधिवासेसि । अथ राजा बिम्बिसारो
 भगवतो अधिवासनं सुत्वा “भगवता^६ वेसालिगमनं अधिवासितं” ति 15
 नगरे घोसनं कारापेत्वा भगवन्तं उपसङ्कमित्वा आह—“किं, भन्ते,
 सम्पटिच्छित्थ वेसालिगमनं” ति ?

“आम महाराजा” ति ।

“तेन हि, भन्ते, आगमेथ, याव मग्गं पटियादेमी” ति ।

अथ खो राजा बिम्बिसारो राजगहस्स च गङ्गाय च अन्तरा 20
 पञ्चयोजनं भूमि समं कत्वा, योजने योजने विहारं मापेत्वा, भगवतो
 गमनकालं पटिवेदेसि^७, भगवा पञ्चहि भिक्खुसतेहि परिवुतो पायासि ।
 राजा पञ्चयोजनं मग्गं पञ्चवण्णेहि पुप्फेहि जाणुमत्तं ओकिरापेत्वा
 धजपटाकापुण्णघटकदलिआदीनि उस्सापेत्वा भगवतो द्वे सेतच्छत्तानि,

१. आनेय्याथा—स्या० ।

२. पवत्ति—स्या० ।

३. ‘साधू ति’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो । ४. ‘ततो’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

५. वाळे ।

६. भगवतो—स्या० ।

७. पटिवेदेति—स्या० ।

एकेकस्स^१ च भिक्खुस्स एकमेकं उक्खिपापेत्वा सद्धिं अत्तनो परिवारेन पुप्फगन्धादीहि पूजं करोन्तो एकेकस्मिं विहारे भगवन्तं वसापेत्वा महादानानि दत्वा पञ्चहि दिवसेहि गङ्गातीरं नेसि । तत्थ सब्बालङ्कारेहि नावं अलङ्करोन्तो वेसालिकानं सासनं^२ पेसेसि—“आगतो भगवा, मग्गं पटियादेत्वा सब्बे भगवतो पच्चुग्गमनं करोथा” ति । ते “दिगुणं पूजं करिस्सामा” ति वेसालिया च गङ्गाय च अन्तरा तियोजनं भूमिं समं कत्वा भगवतो चत्तारि, एकेकस्स^३ च भिक्खुनो द्वे द्वे सेतच्छत्तानि सज्जेत्वा पूजं कुरुमाना गङ्गातीरे आगन्त्वा अट्ठंसु ।

- बिम्बिसारो द्वे नावायो सङ्घाटेत्वा, मण्डपं कत्वा, पुप्फदानादीहि
 10 अलङ्कुरित्वा तत्थ सब्बरतनमयं बुद्धासनं पञ्चापेसि । भगवा तस्मिं निसीदि । पञ्चसता भिक्खू पि नावं अभिरुहित्वा यथानुरूपं निसीदिसु । राजा भगवन्तं अनुगच्छन्तो गलप्पमाणं उदकं ओरोहित्वा “याव, भन्ते, भगवा आगच्छति, तावाहं इधेव गङ्गातीरे वसिस्सामी” ति वत्वा निवत्तो । उपरि देवता याव अकनिट्ठभवना^४ पूजमकंसु, हेट्ठा
 15 गङ्गानिवासिनो कम्बलस्सतरादयो नागा पूजमकंसु । एवं महत्तिया पूजाय भगवा योजनमत्तं अद्धानं गङ्गाय गन्त्वा वेसालिकानं सीमन्तरं पविट्ठो ।

- ततो लिच्छविराजानो तेन बिम्बिसारेन कतपूजाय दिगुणं करोन्ता गलप्पमाणे उदके भगवन्तं पच्चुग्गच्छंसु । तेनेव खणेन तेन मुहुत्तेन
 20 विज्जुप्पभाविनद्धन्धकारविसट्ठकूटो गळगळायन्तो चतूसु दिसासु महामेघो वुट्ठासि । अथ भगवता^५ पठमपादे गङ्गातीरे निक्खित्तमत्ते पोक्खरवस्सं वस्सि । ये तेमेतुकामा, ते एव तेमेन्ति, अतेमेतुकामा न तेमेन्ति । सब्बत्थ जाणुमत्तं ऊरुमत्तं कटिमत्तं गलप्पमाणं उदकं वहति, सब्बकुणपानि उदकेन गङ्गां^६ पवेसितानि परिसुद्धो भूमिभागो अहोसि ।

१. एकमेकस्स—स्या० ।

२. लेखं—स्या० ।

३. एकमेकस्स—स्या० ।

४. ० भवनं—स्या० ।

५. भगवतो—स्या० ।

६. गङ्गाय—स्या० ।

लिच्छविराजानो भगवन्तं अन्तरा योजने योजने वासापेत्वा
महादानानि दत्वा तीहि दिवसेहि दिगुणं पूजं करोन्ता वेसालिं नयिषु ।
वेसालिं सम्पत्ते भगवति सक्को देवानमिन्दो देवसङ्घपुरक्खतो आगच्छि,
महेसक्खानं देवानं सन्निपातेन अमनुस्सा येभ्ययेन पलायिषु । भगवा
नगरद्वारे ठत्वा आनन्दत्थेरं आमन्तेसि—“इमं आनन्द, रतनसुतं 5
उग्गहेत्वा बलिकम्मूपकरणानि गहेत्वा लिच्छविकुमारेहि सद्धिं वेसालिया
तीसु^१ पाकारन्तरेसु^२ विचरन्तो^३ परित्तं करोही” ति रतनसुतं अभासि ।
एवं “केन पनेतं सुत्तं, कदा, कत्थ, कस्मा च वुत्तं” ति एतेसं पञ्चानं
विस्सज्जना वित्थारेन वेसालिवत्थुतो पभुति पोरानेहि वणिणयन्ति^४ ।

एवं भगवतो वेसालिं अनुप्पत्तदिवसे येव वेसालिनगरद्वारे तेसं 10 B. 268
उपद्धानं पटिघातत्थाय वुत्तमिदं रतनसुतं उग्गहेत्वा आयस्मा आनन्दो
परित्तत्थाय भासमानो भगवतो पत्तेन उदकं आदाय सब्बनगरं^५
अब्भुक्किरन्तो अनुविचरि । “यं किञ्ची” ति वुत्तमत्ते येव च थेरेन ये
पुब्बे अपलाता सङ्कारकूटभित्तिप्पदेसादिनिस्सिता अमनुस्सा, ते चतूहि
द्वारेहि पलायिषु, द्वारानि अनोकासानि अहेसुं । ततो एकच्चे द्वारेसु 15
ओकासं अलभमाना पाकारं भिन्दित्वा पलाता । अमनुस्सेसु गतमत्तेसु^६
मनुस्सानं गत्तेसु^७ रोगो वूपसन्तो, ते निक्खमित्वा सब्बगन्धपुप्फादीहि
थेरं पूजेसुं । महाजनो नगरमज्जे सन्थागारं सब्बगन्धेहि लिम्पित्वा^८
वितानं कत्वा सब्बालङ्कारेहि अलङ्करित्वा तत्थ बुद्धासनं पञ्चापेत्वा
भगवन्तं आनेसि । 20

भगवा सन्थागारं पविसित्वा पञ्चत्ते आसने निसीदि । भिक्खुसंघो
पि खो राजानो मनुस्सा च पतिरूपे ओकासे निसीदिंसु । सक्को पि
देवानमिन्दो द्वीसु देवलोकेसु देवपरिसाय सद्धि उपनिसीदि अञ्जे च देवा,

१-१. तिपाकारन्तरे—स्या० ।

२. विचरन्ता—सी० ।

३. वणिणीयन्ति—सी० ।

४. सब्बनगरे—सी० ।

५. गतेसु—स्या० ।

६. स्या० नत्थि ।

७. विलिम्पित्वा—स्या०; ‘रतनखचितं’

स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

आनन्दत्थेरो पि सब्बं वेसालिं अनुविचरन्तो आरक्खं^१ कत्वा वेसालिनगरवासीहि सद्धिं आगन्त्वा एकमन्तं निसीदि । तत्थ भगवा सब्बेसं तदेव^२ रतनसुत्तं अभासी ति^३ ।

गाथा-अत्थवण्णना

- 5 २२४. तत्थ यानीध भूतानी ति पठमगाथायं यानी ति^४ यादिसानि अप्पेसक्खानि वा महेसक्खानि वा । इधा ति इमस्मिं पदेसे, तस्मिं खणे सन्निपतितट्ठानं सन्धायाह । भूतानी ति किञ्चा पि भूतसद्वो “भूतस्मिं पाचित्तियं” (पाचि० ४०) ति एवमादीसु विज्जमाने, “भूतमिदं ति, भिक्खवे, समनुपस्सथा” (म० नि० १.३१९) ति
- 10 एवमादीसु खन्धपञ्चके^५, “चत्तारो खो, भिक्खु, महाभूता हेतू” (म० नि० ३.७८) ति एवमादीसु चतुब्बिधे पठवीधात्वादिरूपे^६, “यो च कालघसो भूतो” (जा० १.६३) ति एवमादीसु खीणासवे^७, “सब्बेव निक्खिपिस्सन्ति, भूता लोके समुस्सयं” (दी० नि० २.१२०) ति
- 15 एवमादीसु सब्बसत्ते, भूतगामपातव्यताया” (पाचि० ५५) ति एवमादीसु रुक्खादिके, “भूतं भूततो सञ्ज्ञानाती” (म० नि० १.४) ति एवमादीसु चातुमहाराजिकानं हेट्ठा सत्तनिकायं^८ उपादाय वत्तति, इध पन अविसेसतो अमनुस्सेसु दट्ठब्बो ।

B. 269

- समागतानी ति सन्निपतितानि । भुम्मानि ति भूमियं निब्बत्तानि । वा ति विकप्पने । तेन यानीध भूम्मानि वा भूतानि समागतानी ति
- 20 इममेकं विकप्पं कत्वा पुन दुतियं विकप्पं कातुं “यानि वा अन्तलिक्खे” ति आह । अन्तलिक्खे वा यानि भूतानि निब्बत्तानि, तानि सब्बानि इध समागतानी ति अत्थो । एत्थ च यामतो याव अकनिट्ठं, ताव निब्बत्तानि भूतानि आकासे पातुभूतविमानेसु निब्बत्तत्ता “अन्तलिक्खे

१. रक्खं—सी० ।

३. स्या० नत्थि ।

५. खन्धपञ्चकं—स्या० ।

७. खीणासवं—स्या० ।

२. तमेव—सी० ।

४. ‘यानि’ सी० पोत्थके अधिको पाठो ।

६. पथवी ०—स्या०, म० ।

८. सत्तकायं—सी० ।

भूतानी” ति वेदितव्वानि । ततो हेट्ठा सिनेस्तो पभुति याव भूमियं
रुक्खलतादीसु अधिवत्थानि पठवियं^१ च निब्बत्तानि भूतानि तानि
सव्वानि भूमियं भूमिपटिवद्धेसु च रुक्खलतापव्वतादीसु निब्बत्तत्ता
“भुम्मानि भूतानी” ति वेदितव्वानि ।

एवं भगवा सव्वानेव अमनुस्सभूतानि “भुम्मानि वा यानि व 5
अन्तल्लिक्खे” ति द्वीहि पदेहि विकप्पेत्वा पुन एकेन पदेन परिग्गहेत्वा
“सव्वेव भूता सुमना भवन्तू” ति आह । सव्वे ति अनवसेसा । एवा
ति अवधारणे, एकं पि अनपनेत्वा ति अधिप्पायो । भूता ति
अमनुस्सा । सुमना भवन्तू ति सुखितमना, पीतिसोमनस्सजाता भवन्तू
ति अत्थो । अथोपी ति किच्चन्तरसन्नियोजनत्थं वाक्योपादाने 10
निपातद्वयं । सक्कच्च सुणन्तु भासितं ति अट्ठि^२ कत्वा, मनसि कत्वा,
सव्वचेतसो समन्नाहरित्वा दिव्वसम्पत्तिलोकुत्तरसुखावहं मम देसनं
सुणन्तु ।

एवमेत्थ भगवा “यानीध भूतानि समागतानी” ति अनियमित-
वचनेन^३ भूतानि परिग्गहेत्वा पुन “भुम्मानि वा यानि व अन्तल्लिक्खे” 15
ति द्विधा विकप्पेत्वा ततो “सव्वेव भूता” ति पुन एकज्झं कत्वा
“सुमना भवन्तू” ति इमिना वचनेन आसयसम्पत्तियं नियोजेन्तो
“सक्कच्च सुणन्तु भासितं” ति पयोगसम्पत्तियं, तथा योनिसोमनसि-
कारसम्पत्तियं परतोघोससम्पत्तियं च, तथा अत्तसम्मापणिधिसप्पुरिसूप-
निस्सयसम्पत्तीसु^४ समाधिपञ्चाहेतुसम्पत्तीसु च नियोजेन्तो गाथं 20
समापेसि ।

गाथा-अत्थवर्णना

२२५. तस्मा हि भूता ति दुतियगाथा । तत्थ तस्मा ति
कारणवचनं । भूता ति आमन्तनवचनं । निसामेथा ति सुणाथ ।

१. पथवियं—म० ।

३. अनियमित —सी० ।

२. अट्ठि—सी०, स्या० ।

४. ० पस्सय —सी० ।

B. 270

- सब्बे ति अनवसेसा । किं वुत्तं होति ? यस्मा तुम्हे दिब्बद्वानानि तत्थ उपभोगसम्पदं च पहाय धम्मस्सवनत्थं इध समागता, न नटनच्चनादि-
दस्सनत्थं, तस्मा हि भूता निसामेथ सब्बे ति । अथ वा “सुमना भवन्तु
सक्कच्च सुणन्तू” ति वचनेन तेसं सुमनभावं सक्कच्चं सोतुकम्यतं च
5 दिस्वा आह—यस्मा तुम्हे सुमनभावेन अत्तसम्मापणिधियोनिसोमनसि-
कारासयसुद्धीहि सक्कच्चं^१ सोतुकम्यताय सप्पुरिसूपनिस्सयपरतो^२
घोसपदद्वानतो^३ पयोगसुद्धीहि च युत्ता, तस्मा हि भूता निसामेथ सब्बे
ति । अथ वा यं पुरिमगाथाय अन्ते “भासितं” ति वुत्तं, तं कारणभावेन
अपदिसन्तो आह—“यस्मा मम भासितं नाम अतिदुल्लभं अट्ठक्खण-
10 परिवज्जितस्स^४ खणस्स दुल्लभत्ता, अनेकानिसंसं च पञ्चाकरुणागुणेन
पवत्तत्ता, तञ्चाहं वत्तुकामो ‘सुणन्तु भासितं’ ति अवोचं^५, तस्मा हि
भूता निसामेथ सब्बे” ति इदं इमिना गाथापदेन वुत्तं होति ।

- एवमेतं कारणं निरोपेन्तो अत्तनो भासितनिसामने नियोजेत्वा
निसामेतब्बं वत्तुमारद्धो—“मेत्तं करोथ मानुसिया पजाया” ति ।
15 तस्सत्थो—यायं तीहि उपद्देहि उपद्दुता मानुसी पजा, तस्सा मानुसिया
पजायं मित्तभावं हितज्झासयत्तं पच्चुपट्टापेथा ति । केचि पन “मानुसियं
पजं^६” ति पठन्ति, तं भुम्मत्थासम्भवा^७ न युज्जति । यं पि चञ्जे अत्थं
वण्णयन्ति, सो पि न युज्जति । अधिप्पायो पनेत्थ—नाहं बुद्धो ति
इस्सरियबलेन वदामि, अपि च पन तुम्हाकं च इमिस्सा च मानुसिया
20 पजाय हितत्थं वदामि—“मेत्तं करोथ मानुसिया पजाया” ति । एत्थ
च—

“ये सत्तसण्डं पठविं विजेत्वा,

राजिसयो यजमाना अनुपरियगा ।

१. सक्कच्च—सी० ।

२. ० पस्सय०—सी० ।

३. पदद्वानता—सी० ।

४. सब्बाक्खण०—सी० ।

५. अवोच—सी० ।

६. सी० नत्थि ।

७. भुम्मट्टा—सी० ।

अस्समेधं पुरिसमेधं,
सम्मापासं वाजपेय्यं निरगळं ॥

मेत्तस्स चित्तस्स सुभावितस्स,
कलं पि ते नानुभवन्ति सोळसि ।

एकं पि चे पाणमदुट्ठचित्तो,
मेत्तायति कुसली तेन होति ।

सब्बे च^१ पाणे मनसानुकम्पी,

पहूतमरियो पकरोति पुञ्जं" (अं० नि० ३.२७०) ति—

एवमादीनं सुत्तानं एकादसानिसंसानं च वसेन ये मेत्तं करोन्ति, तेसं
मेत्ता हिता ति वेदितब्बा ।

"देवतानुकम्पितो पोसो,

सदा भद्रानि पस्सती" (दी० नि० २.७१) ति—

एवमादीनं वसेन येसु करीयति, तेसं पि हिता ति वेदितब्बा ।

एवं उभयेसं पि हितभावं दस्सेन्तो "मेत्तं करोथ मानुसिया पजाया"
ति वत्वा इदानि उपकारं पि दस्सेन्तो आह— "दिवा च रत्तो च हरन्ति
ये बलिं, तस्मा हि ने रक्खथ अप्पमत्ता" ति । तस्सत्थो—ये मनुस्सा
चित्तकम्मकट्टकम्मादीहि पि देवता कत्वा चेतियक्खादीनि च
उपसङ्कमित्वा देवता उद्दिस्स दिवा बलिं करोन्ति,^२ काळपक्खादीसु च
रत्ति बलिं करोन्ति । सलाकभत्तादीनि वा दत्वा आरक्खदेवता उपादाय
याव ब्रह्मदेवतानं पत्तिदाननिग्यातनेन दिवा बलिं करोन्ति, छत्तारोपन-
दीपमाला सब्बरत्तिकधम्मस्सवनादीनि कारापेत्वा पत्तिदारनिग्यातनेन^३
च रत्ति बलिं करोन्ति, ते कथं न रक्खितब्बा, यतो एवं दिवा रत्तो च
तुम्हे उद्दिस्स करोन्ति ये बलिं, तस्मा हि ने रक्खथ, तस्मा
बलिकम्मकारणापि ते मनुस्से रक्खथ गोपयथ, अहितं तेसं अपनेथ, हितं
उपनेथ अप्पमत्ता हुत्वा तं कतञ्जुभावं हृदये कत्वा निच्चमनुस्सरन्ता
ति ।

१. व—सी०, स्या० ।

२. पत्तिदानं ०—सी०, स्या० ।

३. 'दीपपूजं च' सी० पोत्थके अधिको पाठो ।

गाथा-अथवर्णना

२२६. एवं देवतासु मनुस्सानं उपकारकभावं दस्सेत्वा तेसं उपद्व-
 वूपसमनत्थं^१ बुद्धादिगुणप्पकासनेन च देवमनुस्सानं धम्मस्सवनत्थं
 “यंकिञ्च वित्तं” ति आदिना नयेन सच्चवचनं पयुज्जितुमारद्धो^२ ।
 ५ तत्थ यंकिञ्ची ति अनियमितवसेन^३ अनवसेसं परियादियति यंकिञ्चि
 B. 272 तत्थ तत्थ वोहारूपगं । वित्तं ति धनं । तं हि वित्तिं जनेती ति वित्तं ।
 इध वा ति मनुस्सलोकं निद्दिसति, हरं वा ति ततो परं अवसेसलोकं ।
 तेन च ठपेत्वा मनुस्से सब्बलोकगहणे पत्ते “सग्गेसु वा” ति परतो
 वुत्ता ठपेत्वा मनुस्से च सग्गे च अवसेसानं नागसुपण्णादीनं गहणं
 १० वेदितब्बं । एवं इमेहि द्वीहि पदेहि यं मनुस्सानं वोहारूपगं अलङ्कार-
 परिभोगूपगं च जातरूपरजतमुत्तामणिवेव्ठुरियपवाळलोहितङ्कमसारगल्ला-
 दिकं, यं च मुत्तामणिवालुकत्थताय भूमिया रतनमयविमानेसु अनेक-
 योजनसतवित्थतेसु भवनेसु उप्पन्नानं नागसुपण्णादीन वित्तं, तं निद्दिट्ठं
 होति ।

१५ सग्गेसु वा ति कामावचररूपावचरदेवलोकेसु । ते हि सोभनेन
 कम्मेन अजीयन्ति^४ गम्मन्ती ति सग्गा, सुट्ठु वा अग्गा ति पि सग्गा । यं
 ति यं सस्सामिकं वा अस्सामिकं^५ वा^५ । रतनं ति रतिं नयति, वहति,
 जनयति, वद्धेती ति रतनं, यंकिञ्चि चित्तीकत महग्घं अतुलं दुल्लभ-
 दस्सनं अनोमसत्तपरिभोगं च, तस्सेतं अधिवचनं । यथाह—

२० “चित्तीकतं महग्घं च, अतुलं दुल्लभदस्सनं ।

अनोमसत्तपरिभोगं, रतनं तेन वुच्चती” ति ॥

पणीतं ति उत्तमं, सेट्ठं, अतप्पकं^६ । एवं इमिना गाथापदेन यं सग्गेसु
 अनेकयोजनसतप्पमाणसब्बरतनमयविमानेसु सुधम्मवेजयन्तप्पभुतीसु

१. ० समत्थं—सी० ।

३. अनियमितवसेन—सी० ।

४. इटीयन्ति—सी० ;

इरियन्ति—स्या० ।

२. पयुज्जितुमारद्धो—सी ;

उपज्जितुमारद्धो—स्या० ।

५-५. सी० नत्थि ।

६. अनप्पकं—सी०, स्या० ;

‘मनाप’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

सस्सामिकं, यं च बुद्धुप्पादविरहेन अपायमेव परिपूरेन्तेसु सत्तेसु सुञ्जविमानपटिवद्धं अस्सामिकं, यं वा पनञ्जं पि पठवीमहासमुद्धिमवन्तादिनिस्सितं अस्सामिकं रतनं, तं निदिट्ठं होति ।

न नो समं अत्थि तथागतेना ति न—इति पटिसेधे, नो—इति अवधारणे । समं ति तुल्यं । अत्थी ति विज्जति । तथागतेना ति बुद्धेन । किं वुत्तं होति ? यं एतं वित्तं च रतनं च पकासितं, एत्थ एकं पि बुद्धरतनेन सदिसं रतनं नेवत्थि । यं पि हि तं चित्तीकतट्टेन रतनं । सेय्यथीदं—रञ्जो चक्कवत्तिस्स चक्करतनं मणिरतनं च, यं हि उप्पन्ने महाजनो न अञ्जत्थ चित्तीकारं करोति, न कोचि पुप्फगन्धादीनि गहेत्वा यक्खट्टानं वा भूतट्टानं वा गच्छति, सब्बो पि जनो चक्करतनमणिरतनमेव चित्तिं करोति पूजेति, तं तं वरं पत्थेति, पत्थितपत्थितं चस्स एकच्चं समिज्झति, तं पि रतनं बुद्धरतनेन समं नत्थि । यदि हि चित्तीकतट्टेन रतनं, तथागतो व रतनं । तथागते हि उप्पन्ने ये केचि महेसक्खा देवमनुस्सा, न ते अञ्जत्थ चित्तीकारं करोन्ति, न कश्चि अञ्जं पूजेन्ति । तथा हि ब्रह्मा सहम्पति सिनेरुमत्तेन रतनदामेन तथागतं पूजेसि, यथाबलं च अञ्जे देवा मनुस्सा च बिम्बिसारकोसलराजअनाथपिण्डिकादयो । परिनिब्बुतं पि च भगवन्तं उद्दिस्स छन्नवुतिकोटिधनं विस्सज्जेत्वा असोकमहाराजा सकलजम्बुदीपे चतुरासी ति विहारसहस्सानि पटिट्ठापेसि, को पन वादो अञ्जेसं चित्तीकारानं । अपि च कस्सञ्जस्स^१ परिनिब्बुतस्सा पि जातिबोधि-धम्मचक्कप्पवत्तनपरिनिब्बानट्टानानि पटिमाचेतियादीनि वा उद्दिस्स एवं चित्तीकारगरुकारो वत्तति यथा भगवतो । एवं चित्तीकतट्टेना पि तथागतसमं रतनं नत्थि ।

तथा यं पि तं महग्घट्टेन रतनं । सेय्यथीदं^२—कासिकं वत्थं । यथाह—“जिण्णं पि, भिक्खवे, कासिकं वत्थं वण्णवन्तं चेव होति सुखसम्पत्तं च महग्घं चा” ति, तं पि बुद्धरतनेन समं नत्थि । यदि

हि महग्घट्टेन रतनं, तथागतो व रतनं । तथागतो हि येसं पंसुकं^१ पि पटिग्गण्हाति, तेसं तं महप्फलं होति महानिसंसं सेय्यथापि असोकस्स रञ्जो । इदमस्स महग्घताय^२ । एवं महग्घतावचने^३ चेत्य दोसाभावसाधकं इदं ताव^४ सुत्तपदं वेदितव्वं—

- ५ “येसं खो पन सो पटिग्गण्हाति चीवर-पिण्डपात-सेनासन-गिलान-प्पच्चयभेसज्जपरिक्खारं, तेसं तं महप्फलं होति महानिसंसं । इदमस्स महग्घताय वदामि । सेय्यथापि तं, भिक्खवे, कासिकं वत्थं महग्घं, तथूपमाहं, भिक्खवे इमं पुग्गलं वदामी” (अं० नि० १.२३०) ति ।
एवं महग्घट्टेना पि तथागतसमं रतनं नत्थि ।

- १० तथा यं पि तं अतुलट्टेन रतनं । सेय्यथीदं—रञ्जो चक्कवत्तिस्स चक्करतनं उप्पज्जति इन्दनीलमणिमयनाभि^५ सत्तरतनमयसहस्सानं^६ पवाळमयनेमि रत्तसुवण्णमयसन्धि, यस्स दसन्नं दसन्नं अरानं उपरि एकं मुण्डारं^७ होति वातं गहेत्वा सद्दकरणत्थं, येन कतो सद्दो सुकुसलप्पताळितपञ्चङ्गिकतूरियसद्दो विय होति, यस्स नाभिया उभोसु^८ पस्सेसु^९ द्वे^{१०} सीहमुखानि होन्ति, अब्भन्तरं सकटचक्कस्सेव सुसिरं, तस्स कत्ता वा कारेता वा नत्थि, कम्मपच्चयेन उतुतो समुट्ठाति । यं राजा दसविधं चक्कवत्तिवत्तं पूरेत्वा तदहुपोसथे पन्नरसे पुण्णमदिवसे सीसंन्हातो उपोसथिको उपरिपासादवरगतो सीलानि सोधेन्तो निसिन्नो पुण्णचन्दं विय सूरियं विय च उट्टेन्तं पस्सति, यस्स द्वादसयोजनतो^{१०} सद्दो सुय्यति, योजनतो वण्णो दिस्सति, यं महाजनेन “दुतियो मज्जे चन्दो सूरियो वा उट्ठितो” ति अतिविय कोतूहलजातेन दिस्समानं नगरस्स उपरि आगन्त्वा रञ्जो अन्तेपुरस्स पाचीनपस्से नातिउच्चं

१. पंसुकूलं—सी० ।

३. महग्घतावचनेन—स्या० ।

४. स्या० नत्थि ।

६. सत्त ० सहस्सारं—सी०, स्या० ।

८-८. उभोहि पस्सेहि—सी० ।

९. सी० नत्थि ।

२. ‘महग्घट्टेनापि तथागत समं रतनं नत्थि’ स्या० पोत्यके अधिको पाठो ।

५. इन्दनीलमणिनाभि—सी० ।

७. मुण्डारं—सी० ।

१०. ‘पभुति’ स्या० पोत्यके अधिको पाठो ।

नातिनीचं हुत्वा महाजनस्सगन्धपुष्पादीहि पूजेतुं युत्तद्वाने अक्खाहतं विय तिद्वति ।

तदेव अनुबन्धमानं हत्थिरतनं उप्पज्जति, सब्बसेतो रत्तपादो सत्तप्पतिट्ठो इद्धिमा वेहासङ्गमो उपोसथकुला वा छद्दन्तकुला वा आगच्छति^१ । उपोसथकुला आगच्छन्तो हि सब्बजेट्ठो आगच्छति,^२ 5
छद्दन्तकुला सब्बकनिट्ठो सिक्खितसिक्खो दमतूपेतो, सो द्वादसयोजनं परिसं गहेत्वा सकलजम्बुदीपं अनुसंयायित्वा^३ पुरेपातरासमेव सकं राजधानिं आगच्छति ।

तं पि अनुबन्धमानं अस्सरतनं उप्पज्जति, सब्बसेतो रत्तपादो काकसीसो मुञ्जकेसो वलाहकस्सरारकुला आगच्छति । सेसमेत्थ 10
हत्थिरतनसदिसमेव ।

तं पि अनुबन्धमानं मणिरतनं उप्पज्जति, सो होति मणि वेवुरियो सुभो जातिमा^४ अट्ठसो सुपरिकम्मकतो आयामतो चक्कनाभिसदिसो, वेपुल्लपब्बता आगच्छति, सो चतुरङ्गसमन्नागते पि अन्धकारे रज्जो 15
धज्जगतो योजनं ओभासेति, यस्सोभासेन मनुस्सा “दिवा” ति मञ्जमाना कम्मन्ते पयोजेन्ति, अन्तमसो कुन्थकिपिल्लिकं उपादाय पप्सन्ति ।

तं पि अनुबन्धमानं इत्थिरतनं उप्पज्जति, पकतिअगमहेसी वा होति, उत्तरकुस्तो वा आगच्छति मद्दराजकुलतो वा, अतिदीघादिद्धदोस- 20
विवज्जिता अतिक्कन्ता मानुसं^५ वण्णं^५ अप्पत्ता दिब्बं वण्णं, यस्सा रज्जो सीतकाले उण्हानि गत्तानि होन्ति, उण्हकाले सीतानि, सतधा फोटिततूलपिच्चुनो विय सम्फस्सो होति, कायतो चन्दनगन्धो वायति, मुखतो उप्पलगन्धो, पुब्बुट्ठायाितादिअनेकगुणसमन्नागता च होति ।

B. 275

१. स्या० नत्थि ।

२. ‘वे’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

३. अनुपरियायित्वा—स्या० ।

४. जोतिमा—स्या० ।

५-५. मानुसिकावण्णं—स्या० ।

तं पि अनुबन्धमानं गहपतिरतनं उप्पज्जति रञ्जो पकतिकम्मकरो
 सेट्ठि, यस्स चक्करतने उप्पन्नमत्ते दिब्बं चक्खु पातुभवति, येन समन्ततो
 योजनमत्ते निधिं पस्सति सस्सामिकं पि अस्सामिकं पि, सो राजानं
 उपसङ्कमित्वा पवारेलि "अप्पोस्सुक्को त्वं, देव, होहि, अहं ते धनेन
 5 धनकरणीयं करिस्सामी" ति ।

तं पि अनुबन्धमानं परिणायकरतनं उप्पज्जति रञ्जो पकतिजेट्ठ-
 पुत्तो, चक्करतने उप्पन्नमत्ते अतिरेकपञ्चावेय्यत्तियेन समन्नागतो होति,
 द्वादसयोजनाय परिसाय चेतसा चित्तं परिजानित्वा निग्गहपग्गहसमत्थो
 होति । सो राजानं उपसङ्कमित्वा पवारेलि—"अप्पोस्सुक्को त्वं, देव,
 10 होहि,^१ अहं ते^२ रज्जं अनुसासिस्सामी" ति । यं वा पनञ्जं पि एवरूपं
 अतुलट्ठेन रतनं, यस्स न सक्का तुलयित्वा तीरयित्वा अग्घो^३ कातुं
 "सत्तं वा सहस्सं वा अग्घति कोटिं वा" ति । तत्थ एकरतनं पि
 बुद्धरतनेन समं नत्थि । यदि हि अतुलट्ठेन रतनं, तथागतो व रतनं ।
 तथागतो हि न सक्का सीलतो वा समाधितो वा पञ्चादीनं वा अञ्ज-
 15 तरतो केनचि तुलयित्वा तीरयित्वा "एत्तकगुणो वा इमिना समो^४ वा
 सप्पटिभागो वा" ति परिच्छिन्दितुं । एवं अतुलट्ठेना पि तथागतसमं
 रतनं नत्थि ।

तथा यं पि तं दुल्लभदस्सनट्ठेन रतनं । सेय्यथीदं^५—दुल्लभपातुभावो^६
 राजा चक्कवत्ति चक्कादीनि च तस्स रतनानि, तं पि बुद्धरतनेन समं
 20 नत्थि । यदि हि दुल्लभदस्सनट्ठेन रतनं, तथागतो व रतनं, कुतो
 चक्कवत्तिआदीनं रतनत्तं, यानि एकस्मिं येव कप्पे अनेकानि
 उप्पज्जन्ति । यस्मा पन असङ्ख्येय्ये पि कप्पे तथागतसुञ्जो लोको

१. होति—म० ।

२. अग्घं—सी० ।

३. समोधानेत्वा—सी० ।

४. ० पातुभावतो—सी० ।

२. 'देव' सी० पोत्थके अधिको पाठो;

'धनेन' स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

५. सेय्यथापि—सी०, स्या० ।

होति, तस्मा तथागतो एव कदाचि करहचि उप्पज्जनतो दुल्लभदस्सनो ।
वुत्तं चेतं भगवता परिनिब्बानसमये—

“देवता, आनन्द, उज्झायन्ति—‘दूरा च^१ वतम्ह^२ आगता तथागतं^३
दस्सनाय, कदाचि करहचि तथागता लोके उप्पज्जन्ति अरहन्तो
सम्मासम्बुद्धा, अज्जेव रत्तिया पच्छिमे यामे तथागतस्स परिनिब्बानं 5
भविस्सति, अयं च महेसक्खो भिक्खु भगवतो पुरतो ठितो ओवारेन्तो,
न मयं लभाम पच्छिमे काले तथागतं दस्सनाया” (दी०नि० २.१०८)
ति ।

एवं दुल्लभदस्सनद्वेन पि तथागतसमं रतनं नत्थि ।

तथा यं पि तं अनोमसत्तपरिभोगद्वेन रतनं । सेय्यथीदं^४—रज्जो 10
चक्कवत्तिस्स चक्करतनादि । तं हि कोटिसतसहस्रधनानं पि सत्तभूमिक-
पासादवरतले वसन्तानं पि चण्डाल-वेन-नेसाद-रथकार-पुकुसादीनं
नीचकुलिकानं ओमकपुरिसानं सुपिनन्ते पि परिभोगत्थाय न निब्बत्तति ।
उभतो सुजातस्स पन रज्जो खत्तियस्सेव परिपूरितदसविधचक्कवत्ति-
वत्तस्स परिभोगत्थाय निब्बत्तनतो अनोमसत्तपरिभोगंयेव होति, तं पि 15
बुद्धरतनेन समं नत्थि । यदि हि अनोमसत्तपरिभोगद्वेन रतनं, तथागतो
व रतनं । तथागतो हि लोके अनोमसत्तसम्मत्तानं पि अनुपनिस्सय-
सम्पन्नानं विपरीतदस्सनानं पूरणकस्सपादीनं छन्नं सत्थारानं अज्जेसं
च एवरूपानं सुपिनन्ते^५ पि^५ अपरिभोगो, उपनिस्सयसम्पन्नानं पन
चतुप्पदाय पि गाथाय परियोसाने अरहत्तमधिगन्तुं समत्थानं निब्बेधिक- 20
आणदस्सनानं बाहियदारुचीरियपभुतीनं अज्जेसं च महाकुलप्पसुतानं
महासावकानं परिभोगो । ते हि तं दस्सनानुत्तरियसवनानुत्तरियपारि-
चरियानुत्तरियादीनि सावेन्ता तथा तथा परिभुञ्जन्ति । एवं
अनोमसत्तपरिभोगद्वेना पि तथागतसमं रतनं नत्थि ।

१. सी०, स्या० नत्थि ।

२. वतम्हा—सी०, स्या० ।

३. तथागतस्स—स्या० ।

४. सेय्यथिदं—म० ।

५-५. सुपिनन्तेनपि—स्या० ।

- यं पि तं अविसेसतो पतिजननद्वेन रतनं । सेय्यथीदं^१—रज्ज्वो चक्कवत्तिस्स चक्करतनं । तं हि दिस्वा राजा चक्कवत्ति अत्तमनो होति, एवं पि तं रज्ज्वो रतिं जनेति । पुन च परं राजा चक्कवत्ति वामेन हत्थेन सुवण्णभिङ्कारं गहेत्वा दक्खिणेन हत्थेन चक्करतनं
- B. 277 5 अब्भुक्किरति “पवत्ततु भवं चक्करतनं, अभिविजिनातु भवं चक्करतनं” ति । ततो चक्करतनं पञ्चङ्गिकं विय तूरियं मधुरस्सरं निच्छरन्तं आकासेन पुरत्थिमं दिसं गच्छति, अन्वदेव राजा चक्कवत्ति चक्कानुभावेन द्वादसयोजनवित्थिण्णाय चतुरङ्गिनिया सेनाय नातिउच्चं नातिनीचं उच्चरुक्खानं हेट्ठाभागेन, नीचरुक्खानं उपरिभागेन, रुक्खेसु
- 10 पुप्फफलपल्लवादिपण्णाकारं गहेत्वा आगतानं हत्थतो पण्णाकारं च गण्हन्तो “एहि खो महाराजा” ति एवमादिना परमनिपच्चकारेण आगते पटिराजानो “पाणो न हन्तब्बो” ति आदिना नयेन अनुसासन्तो गच्छति । यत्थ पन राजा भुञ्जितुकामो वा दिवासेय्यं वा कप्पेतुकामो होति, तत्थ चक्करतनं आकासा ओतरित्वा उदकादिसब्बकिच्चक्खमे
- 15 समे भूमिभागे अक्खाहतं विय तिट्ठति । पुन रज्ज्वो गमनचित्ते उप्पन्ने पुरिमनयेनेव सद्दं करोन्तं गच्छति, यं सुत्वा द्वादसयोजनिका पि परिसा आकासेन गच्छति । चक्करतनं अनुपुब्बेन पुरत्थिमं समुद्दं अज्झोगाहति, तस्मि अज्झोगाहन्ते उदकं योजनप्पमाणं अपगन्त्वा भित्तीकतं विय तिट्ठति । महाजनो यथाकामं सत्त रतनानि गण्हाति । पुन राजा
- 20 सुवण्णभिङ्कारं गहेत्वा “इतो पट्टाय मम रज्जं” ति उदकेन अब्भुक्किरित्वा निवत्तति । सेना पुरतो होति, चक्करतनं पच्छतो, राजा मज्जे । चक्करतनस्स ओसक्कितोसक्कितद्वानं उदकं परिपूरति । एतेनेव उपायेन दक्खिणपच्छिमउत्तरे पि समुद्दे गच्छति ।

- एवं चतुद्दिसं अनुसंयायित्वा चक्करतनं तियोजनप्पमाणं^२ आकासं
- 25 आरोहति । तत्थ ठितो राजा चक्करतनानुभावेन विजितं पञ्चसत-परित्तदीपपटिमण्डितं^३ सत्तयोजनसहस्सपरिमण्डलं पुब्बविदेहं, तथा

१. सेय्यथापि—सी०, स्या० ।

२. तियोजनसतप्पमाणं—स्या० ।

३. ०पति०—सी० ।

अट्टयोजनसहस्रपरिमण्डलं उत्तरकुरु, सत्तयोजनसहस्रपरिमण्डलं येव
अपरगोयानं, दसयोजनसहस्रपरिमण्डलं जम्बुदीपं चाति एवं
चतुमहादीपद्विसहस्रपरितदीपपटिमण्डितं एकं^१ चक्रवाळं सुफुल्लपुण्ड-
रीकवनं विय ओलोकेति ।

एवं ओलोकयंतो तस्स अनप्पिका रति उपपज्जति । एवं पि तं^५
चक्रकरतनं रञ्जो रति जनेति, तं पि बुद्धरतनसमं नत्थि । यदि हि
रतिजननद्वेन रतनं, तथागतो व रतनं । किं करिस्सति एतं चक्रकरतनं ?
तथागतो हि यस्सा दिब्बाय रतिया चक्रकरतनादीहि सब्बेहि पि
जनिता चक्रवत्तिरति सङ्खं पि कलं पि कलभागं पि न उपेति, ततो
पि रतितो उत्तरितरं च पणीततरं च अत्तनो ओवादप्पतिकरानं^{१०}
असङ्खेय्यानां पि देवमनुस्सानं पठमज्झानरति, दुतियततियचतुत्थ-
पञ्चमज्झानरति, आकासानञ्चायतनरति, विज्झाणञ्चायतन-
आकिञ्चञ्चायतननेवसञ्ज्ञानासञ्चायतनरति, सोतापत्तिमगगरति,
सोतापत्तिफलरति, स्रकदागामिअनागामिअरहत्तमगगफलरति च जनेति ।
एवं रतिजननद्वेना पि तथागतसमं रतनं नत्थीति ।^{१५}

सविज्ज्ञाणकमविज्ज्ञाणकवसेन दुविधं रतनं

अपि च रतनं नामेतं दुविधं होति सविज्ज्ञाणकमविज्ज्ञाणकं च ।
तत्थ अविज्ज्ञाणकं चक्रकरतनं मणिरतनं, यं वा पनञ्जं पि अनिन्द्रियबद्धं
सुवण्णरजतादि, सविज्ज्ञाणकं हत्थिरतनादि परिणायकरतनपरियोसानं,
यं वा पनञ्जं पि एवरूपं इन्द्रियबद्धं^२ । एवं दुविधे चेत्थ सविज्ज्ञाणक-
रतनं अगमक्खायति । कस्मा ? यस्मा अविज्ज्ञाणकं^{२०}
सुवण्णरजतमणिमुत्तादिरतनं सविज्ज्ञाणकानं हत्थिरतनादीनां
अलङ्कारत्थाय उपनीयति ।

सविज्ज्ञाणकरतनं पि दुविधं तिरच्छानगत रतनं मनुस्सरतनं च ।
तत्थ मनुस्सरतनं अगमक्खायति । कस्मा ? यस्मा तिरच्छानगत रतनं

मनुस्सरतनस्स ओपवय्हं^१ होति । मनुस्सरतनं पि दुविधं इत्थिरतनं
 पुरिसरतनं च । तत्थ पुरिसरतनं अग्गमक्खायति । कस्मा ? यस्मा
 इत्थिरतनं पुरिसरतनस्स परिचारिकत्तं आपज्जति । पुरिसरतनं पि
 दुविधं अगारिकरतनं अनगारिकरतनं च । तत्थ अनगारिकरतनं
 5 अग्गमक्खायति । कस्मा ? यस्मा अगारिकरतनेसु अग्गो चक्कवत्ती पि
 सीलादिगुणयुत्तं अनगारिकरतनं पञ्चपतिट्ठितेन वन्दित्वा उपट्ठित्वा
 पयिरुपासित्वा च दिब्बमानुसिका सम्पत्तियो पापुणित्वा अन्ते
 निब्बानसम्पत्तिं पापुणाति ।

एवं अनगारिकरतनं पि दुविधं अरियपुथुज्जनवसेन, अरियरतनं
 10 पि दुविधं सेक्खासेक्खवसेन^२, असेक्खरतनं पि दुविधं सुक्खविपस्सक-
 समथयानिकवसेन, समथयानिकरतनं पि दुविधं सावकपारमिप्पत्तं अप्पत्तं
 च । तत्थ सावकपारमिप्पत्तं अग्गमक्खायति । कस्मा ? गुणमहन्तताय ।
 सावकपारमिप्पत्तरतनतो पि पच्चेकबुद्धरतनं अग्गमक्खायति । कस्मा ?
 गुणमहन्तताय । सारिपुत्तमोग्गल्लानसदिसा पि हि अनेकसता सावका
 15 एकस्स पच्चेकबुद्धस्स गुणानं सतभागं पि न उपेन्ति । पच्चेकबुद्धरतनतो
 पि सम्मासम्बुद्धरतनं अग्गमक्खायति । कस्मा ? गुणमहन्तताय ।
 सकलं पि हि जम्बुदीपं पूरेत्वा^३ पल्लङ्केन पल्लङ्कं घट्टेन्ता निसिन्ना
 पच्चेकबुद्धा एकस्स सम्मासम्बुद्धस्स गुणानं नेव सङ्घं न कलं न कलभागं
 20 उपेन्ति । वुत्तं पि चेत्तं भगवता—“यावता, भिक्खवे, सत्ता अपदा वा
 ...पे०...तथागतो तेसं अग्गमक्खायती” (सं० नि० ४.४१) ति आदि ।
 एवं केनचि पि परियायेन तथागतसमं रतनं नत्थि । तेनाह भगवा—
 “न नो समं अत्थि तथागतेना” ति ।

एवं भगवा बुद्धरतनस्स अञ्जेहि रतनेहि असमतं वत्वा इदानी
 तेसं सत्तानं उप्पन्नउपद्भवूपसमनत्थं नेव जातिं न गोत्तं न कोलपुत्तियं न
 25 वण्णपोक्खरतादिं निस्साय, अपि च खो^४ अवीचिमुपादाय भवग्गपरियन्ते

१. उपगुय्हं—स्या० ।

२. सी०, स्या० नत्थि ।

२. सेखासेक्खवसेनं—सी० ।

४. 'पन' सी० पोत्थके अधिको पाठो । National
 Centre for the Arts

लोके सीलसमाधिकबन्धादीहि गुणेहि बुद्धरतनस्स असदिसभावं निस्साय सच्चवचनं पयुञ्जति “इदं पि बुद्धे रतनं पणीतं, एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु” ति ।

तस्सत्थो—इदं पि इध वा हरं वा सग्गेसु वा यंकिञ्चि अत्थि वित्तं वा रतनं वा, तेन सद्धिं तेहि तेहि^१ गुणेहि असमत्ता बुद्धरतनं पणीतं । यदि 5 एतं सच्चं, एतेन सच्चेन इमेसं पाणीनं सोत्थि होतु, सोभनानं अत्थिता होतु अरोगता निरुपद्वता ति । एत्थ च यथा “चक्खुं खो, आनन्द, सुञ्जं अत्तेन वा अत्तनियेन वा” (सं० नि० ३.५१) ति एवमादीसु अत्तभावेन वा अत्तनियभावेन वा ति अत्थो । इतरथा हि चक्खु अत्ता वा अत्तनियं वा ति अप्पटिसिद्धमेव सिया । एवं रतनं पणीतं 10 रतनत्तं पणीतं, रतनभावो पणीतो ति अयमत्थो वेदितब्बो । इतरथा हि बुद्धो नेव रतनं ति सिज्जेय्य । न हि यत्थ रतनं अत्थि, तं रतनं ति सिज्जति । यत्थ पन चित्तीकतादिअत्थसङ्गातं येन वा तेन वा विधिना सम्बन्धगतं^२ रतनत्तं अत्थि, यस्मा तं रतनत्तमुपादाय रतनं ति पञ्जापीयति,^३ तस्मा तस्स रतनत्तस्स अत्थिताय रतनं ति सिज्जति । 15 अथ वा इदं पि बुद्धे रतनं ति इमिना पि कारणेन बुद्धो व रतनं ति एवमपेत्य अत्थो वेदितब्बो । वुत्तमत्ताय च भगवता इमाय गाथाय राजकुलस्स सोत्थि जाता, भयं वूपसन्तं । इमिस्सा^४ गाथाय आणा कोटिसतसहस्सचक्कवाळेसु अमनुस्सेहि पटिगगहिता ति ।

गाथा-अत्थवर्णना

२२७. एवं बुद्धगुणेन सच्चं वत्वा इदानीं निब्बानधम्मगुणेन 20 वत्तुमारद्धो “खयं विरागं” ति । तत्थ यस्मा निब्बानसच्चिक्किरियाय रागादयो खीणा होन्ति परिकखीणा, यस्मा वा^५ तं तेसं अनुत्पाद-निरोधकखयमत्तं, यस्मा च तं रागादिवियुत्तं सम्पयोगतो च आरम्भणतो

B. 280

१. सी० नत्थि ।

२. सम्बुद्धगतं—स्या० ।

३. पञ्जापिस्सति—स्या० ।

४. सी० नत्थि ।

५. च—सी० ।

- च, यस्मा वा तस्मिह सच्छिक्कते रागादयो अच्चन्तं विरता होन्ति विगता विद्धस्ता, तस्मा “खयं” ति च “विरागं” ति च वुच्चति । यस्मा पनस्स न उप्पादो पञ्जायति, न वयो न ठितस्स अञ्जयत्तं, तस्मा तं न जायति न जीयति न मीयती ति कत्वा “अमत्तं” ति वुच्चति,
- ५ उत्तमद्वेन पन अतप्पकद्वेन^१ च पणीतं ति । यदज्झगा ति यं अज्झगा विन्दि, पटिलभि, अत्तनो जाणबलेन सच्छाकासि । सक्क्यमुनी ति सक्क्यकुलप्पसुतत्ता सक्क्यो, मोनेय्यधम्मसमन्नागतत्ता मुनि, सक्क्यो एव मुनि सक्क्यमुनि । समाहितो ति अरियमग्गसमाधिना समाहितचित्तो । न तेन धम्मेन समत्थि किञ्ची ति तेन खयादिनामकेन सक्क्यमुनिना
- १० अधिगतेन धम्मेन समं किञ्चि धम्मजातं नत्थि । तस्मा सुत्तन्तरे पि वुत्तं “यावता, भिक्खवे, धम्मा सङ्गता वा असङ्गता वा, विरागो तेसं धम्मानं अग्गमक्खायती” (अं० नि० २.३७) ति आदि ।

- एवं भगवा निब्बानधम्मस्स अञ्जेहि धम्मेहि असमतं वत्वा इदानीं तेसं सत्तानं उप्पन्नउपद्ववूपसमनत्थं खयविरागामतपणीततागुणेहि
- १५ निब्बानधम्मरतनस्स असदिसभावं निस्साय सच्चवचनं पयुञ्जति “इदं पि धम्मे रतनं पणीतं एतेन सच्चेन सुवत्थि होतु” ति । तस्सत्थो पुरिमगाथाय वुत्तनयेनेव वेदितब्बो । इमिस्सा पि गाथाय आणा कोटिसतसहस्सचक्कवाळेसु अमनुस्सेहि पटिग्गहिता ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

२२८. एवं निब्बानधम्मगुणेन सच्चं वत्वा इदानीं मग्गधम्मगुणेन
- २० वत्तुमारद्धो “यं बुद्धसेट्ठो” ति । तत्थ “बुज्झिता सच्चानी” (महा० नि० ३९९) ति आदिना नयेन बुद्धो, उत्तमो पसंसनीयो चा ति सेट्ठो, बुद्धो च सो सेट्ठो चा ति बुद्धसेट्ठो । अनुबुद्धपच्चेकबुद्धसङ्घातेसु वा बुद्धेसु सेट्ठो ति बुद्धसेट्ठो । सो बुद्धसेट्ठो यं परिवण्णयी, “अट्ठङ्गिको च मग्गानं, खेमं निब्बानप्पत्तिया” (म० नि० २.२०६) ति च “अरियं

वो, भिक्खवे, सम्मासमाधिं देसेस्सामि सउपनिसं सपरिक्खारं” (म० नि० ३.१३५) ति च एवमादिना नयेन तत्थ तत्थ पसंसि पकासयि । सुचिं ति किलेसमलसमुच्छेदकरणतो अच्चन्तवोदानं । समाधिमानन्तरिकञ्ज्माहू ति यं च अतनो पवत्तिसमनन्तरं नियमेनेव फलदानतो “आनन्तरिकसमाधी” ति आहु । न हि मग्गसमाधिं हि उप्पन्ने तस्स 5 फलुप्पत्तिनिसेधको कोचि अन्तरायो अत्थि । यथाह—

अयं^१ च^१ पुग्गलो सोतापत्तिफलसच्चिकिरियाय पटिपन्नो अस्स, कप्पस्स च उडुय्हनवेला अस्स, नेव ताव कप्पो उडुय्ह्येय्य, यावायं पुग्गलो न सोतापत्तिफलं सच्चिकरोति, अयं वुच्चति पुग्गलो ठितकप्पी । सब्बे पि मग्गसमद्भिन्नो पुग्गलो ठितकप्पिनो” (पु० प० २२) ति ।

B. 281

समाधिना तेन समो न विज्जती ति तेन बुद्धसेट्ठपरिवण्णितेन सुचिना आनन्तरिकसमाधिना समो रूपावचरसमाधि वा अरूपावचरसमाधि वा कोचि न विज्जति । कस्मा ? तेसं भावितत्ता तत्थ तत्थ ब्रह्मलौके उप्पन्नस्सा पि पुन निरयादीसु उप्पत्तिसम्भवतो, इमस्स च अरहत्तसमाधिस्स भावितत्ता अरियपुग्गलस्स सब्बुप्पत्तिसमुग्धात- 15 सम्भवतो । तस्मा सुत्तन्तरे पि वुत्तं “यावता, भिक्खवे, धम्मा सङ्खता, अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो तेसं अग्गमक्खायती” (अं० नि० २.३७) ति आदि ।

एवं भगवा आनन्तरिकसमाधिस्स अज्जेहि समाधीहि असमतं वत्वा इदानीं पुरिमनयेनेव मग्गधम्मरतनस्स असदिसभावं निस्साय 2) सच्चवचनं पयुज्जति “इदं पि धम्मे...पे०...होतू” ति । तस्सत्थो पुब्बे वुत्तनयेनेव वेदितब्बो । इमिस्सा पि गाथाय आणा कोटिसतसहस्स-चक्कवाळेसु अमनुस्सेहि पटिगुहिता ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

२२९. एवं मग्गधम्मगुणेना पि सच्चं वत्वा इदानीं संघगुणेना पि वत्तुमारद्धो “ये पुग्गला” ति । तत्थ ये ति अनियमेत्वा उद्देसो । 25

पुग्गला ति सत्ता । अट्ठा ति तेसं गणनपरिच्छेदो । ते हि चत्तारो च पटिपन्ना चत्तारो च फले ठिता ति अट्ठ होन्ति । सतं पसत्था ति सप्पुरिसेहि बुद्धपच्चेकबुद्धसावकेहि अञ्जेहि च देवमनुस्सेहि पसत्था । कस्मा ? सहजातसीलादिगुणयोगा^१ । तेसं हि चम्पकवकुलकुसुमादीनं

5 सहजातवण्णगन्धादयो विय सहजातसीलसमाधिआदयो गुणा, तेन ते वण्णगन्धादिसम्पन्नानि^२ विय पुप्फानि देवमनुस्सानं सतं पिया मनापा पसंसनीया^३ च होन्ति । तेन वुत्तं “ये पुग्गला अट्ठसतं पसत्था” ति ।

अथ वा ये ति अनियमेत्वा उद्देसो । पुग्गला ति सत्ता । अट्ठसतं ति तेसं गणनपरिच्छेदो । ते हि एकबीजी कोलंकोलो सत्तक्खत्तुपरमो ति

10 तयो सोतापन्ना, कामरूपारूपभवेसु अधिगतप्फला तयो सकदागामिनो, ते सब्बे पि चतुन्नं पटिपदानं वसेन चतुवीसति, अन्तरापपरिनिब्बायी उपहच्चपरिनिब्बायी ससङ्खारपरिनिब्बायी असङ्खारपरिनिब्बायी उद्धंसोतो अकनिट्ठगामी ति अविहेसु पञ्च, तथा अतप्पसुदस्ससुदस्सीसु । अकनिट्ठेसु पन उद्धंसोतवज्जा चत्तारो ति चतुवीसति अनागामिनो,

15 सुक्खविपस्सको समथयानिको ति द्वे अरहन्तो, चत्तारो मग्गट्ठा ति चतुपञ्चास । ते सब्बे पि सद्धाधुरपञ्चाधुरानं वसेन दिगुणा हुत्वा अट्ठसतं होन्ति । सेसं वुत्तनयमेव ।

चत्तारि एतानि युगानि होन्ती ति ते सब्बे पि अट्ठ वा अट्ठसतं वा ति वित्थारवसेन उद्दिट्ठपुग्गला, सङ्खेपवसेन सोतापत्तिमग्गट्ठो फलट्ठो

20 ति एकं युगं, एवं याव अरहत्तमग्गट्ठो फलट्ठो ति एकं युगं ति चत्तारि युगानि होन्ति । ते दक्खिणेय्या ति एत्थ ते ति पुब्बे अनियमेत्वा उद्दिट्ठानं नियमेत्वा निद्देसो । ये पुग्गला वित्थारवसेन अट्ठ वा अट्ठसतं वा, सङ्खेपवसेन चत्तारि युगानि होन्ती ति वुत्ता, सब्बे पि ते दक्खिणं अरहन्ती ति दक्खिणेय्या । दक्खिणा नाम कम्मं च कम्मविपाकं च

25 सदहित्वा “एस मे इदं वेज्जकम्मं वा जङ्घपेसनिकं वा करिस्सती” ति

एवमादीनि अनपेक्षित्वा दीयमानो देय्यधम्मो, तं अरहंति नाम सीलादिगुणयुक्ता पुग्गला । इमे च तादिसा, तेन वुच्चन्ति ते “दक्खिण्येया” ति ।

सुगतस्स सावका ति भगवा सोभनेन गमनेन युत्तत्ता, सोभनं च ठानं गतत्ता, सुट्ठं च गतत्ता सुट्ठ एव च गदत्ता सुगतो, तस्स सुगतस्स । 5 सब्बे पि ते वचनं सुणन्ती ति सावका । कामं च अञ्जे पि सुणन्ति, न पन सुत्वा कत्तब्बकिच्चं करोन्ति । इमे पन सुत्वा कत्तब्बं धम्मानुधम्म-पटिपत्तिं कत्वा मग्गफलानि पत्ता, तस्मा “सावका” ति वुच्चन्ति । एतेसु दिन्नानि महप्फलानि ति एतेसु सुगतसावकेसु अप्पकानि पि दानानि दिन्नानि पटिग्गाहकतो दक्खिणाविसुद्धिभावं उपगतत्ता 10 महप्फलानि होन्ति । तस्मा सुत्तन्तरे पि वुत्त—

“यावता, भिक्खवे, संघा वा गणा वा, तथागतसावकसंघो तेसं अग्गमक्खायति, यदिदं चत्तारि पुरिसयुगानि अट्ठ पुरिसपुग्गला, एस भगवतो सावकसंघो...पे०...अग्गो विपाको होती” (अ० नि० २.३७) ति ।

15

एवं भगवा सब्बेसं पि मग्गट्ठफलट्ठानं वसेन संघरतनस्स गुणं वत्वा इदानि तमेव गुणं निस्साय सच्चवचनं पयुञ्जति “इदं पि संघे” ति । तस्सत्थो पुब्बे वुत्तनयेनेव वेदितब्बो । इमिस्सा पि गाथाय आणा कोटिसत्तसहस्सचक्रकवाठेसु अमनुस्सेहि पटिग्गहिता ति ।

B. 283

गाथा-अथवर्णना

२३०. एवं मग्गट्ठफलट्ठानं वसेन संघगुणेन सच्चं वत्वा इदानि 20 ततो एकच्चियानं फलसमापत्तिसुखमनुभवन्तानं स्त्रीणासवपुग्गलानंयेव गुणेन वत्तुमारद्धो “ये सुप्पयुत्ता” ति । तत्थ ये ति अनियमितुद्देसवचनं । सुप्पयुत्ता ति सुट्ठ पयुत्ता, अनेकविहितं अनेसनं पहाय सुद्धाजीवितं निस्साय विपस्सनाय अत्तानं पयुञ्जितुमारद्धा ति अत्थो । अथ वा सुप्पयुत्ता ति परिसुद्धकायवज्जीपयोगसमन्नागता । तेन तेसं सीलक्खन्धं 25

दस्सेति । मनसा दळ्हेना ति दळ्हेन मनसा, थिरसमाधियुत्तेन चेतसां
ति अत्थो । तेन तेसं समाधिकखन्धं दस्सेति । निक्कामिनो ति काये च
जीविते च अनपेक्खा हुत्वा पञ्चाधुरेन वीरियेन सब्बकिलेसेहि
कतनिकमना । तेन तेसं वीरियसम्पन्नं पञ्चाक्खन्धं दस्सेति ।

- 5 गोतमसासनम्ही ति गोत्ततो गोतमस्स तथागतस्सेव सासनम्हि ।
तेन इतो बहिद्धा नानप्पकारं पि अमरतपं करोन्तानं सुप्पयोगादिगुणा-
भावतो किलेसेहि निक्कमनाभावं दीपेति । ते ति पुब्बे उद्दिट्ठानं
निद्देसवचनं । पत्तिपत्ता ति एत्थ पत्तब्बा ति पत्ति, पत्तब्बा नाम पत्तुं
अरहा, यं पत्वा अच्चन्तयोगक्खेमिनो होन्ति, अरहत्तफलस्सेतं
10 अधिवचनं, तं पत्ति पत्ता ति पत्तिपत्ता । अमतं ति निब्बानं । विगय्हा
ति आरम्मणवसेन विगाहित्वा । लद्धा ति लभित्वा । मुधा ति अब्ययेन
काकणिकमतं^१ पि व्ययं अकत्वा । निब्बुतिं ति पटिप्पस्सद्वकिलेसदरथं
फलसमापत्तिं । भुञ्जमाना ति अनुभवमाना । किं वुत्तं होति ? ये
इमस्मि गोतमसासनम्हि सीलसम्पन्नता सुप्पयुत्ता, समाधिसम्पन्नता^२
15 मनसा दळ्हेन, पञ्चासम्पन्नता निक्कामिनो, ते इमाय सम्मापटिपदाय
अमतं विगय्ह मुधा लद्धा फलसमापत्तिसञ्चितं निब्बुतिं भुञ्जमाना
पत्तिपत्ता नाम होन्ती ति ।

- एवं भगवा फलसमापत्तिसुखमनुभवन्तानं खीणासवपुग्गलानंयेव
B. 284 वसेन संघरतनस्स गुणं वत्वा इदानीं तमेव गुणं निस्साय सच्चवचनं
20 पयुञ्जति “इदं पि संघे” ति । तस्सत्थो पुब्बे वुत्तनयेनेव वेदितब्बो ।
इमिस्सा पि गाथाय आणा कोटिसतसहस्सचक्कवाळ्ळेसु अमनुस्सेहि
पटिग्गहिता ति ।

गाथा-अथवणना

२३१. एवं खीणासवपुग्गलानं गुणेन संघाधिट्ठानं सच्चं वत्वा इदानीं
बहुजनपच्छक्खेन सोतापन्नस्सेव गुणेन वत्तुमारद्धो “यथिन्दखीलो” ति ।

तत्थ यथा ति उपमावचनं । इन्दखीलो ति नगरद्वारनिवारणत्थं^१
उम्मारब्धन्तरे अट्ट वा दस वा हत्थे पठवि^२ खणित्वा आकोटितस्स
सारदारुमयथम्भस्सेतं अधिवचनं । पठवि ति भूमि । सितो ति अन्तो
पविसित्वा निस्सितो । सिया ति भवेय्य । चतुग्भि वातेही ति चतुहि
दिसाहि आगतवातेहि । असम्पकम्पियो ति कम्पेतुं वा चालेतुं वा 5
असक्कुण्यो । तथूपमं ति तथाविधं । सप्पुरिसं ति उत्तमपुरिसं ।
वदामी ति भणामि । यो अरियसच्चानि अवेच्च पस्सती ति यो
चत्तारि अरियसच्चानि पञ्चाय अज्झोगाहेत्वा पस्सति । तत्थ
अरियसच्चानि विसुद्धिमग्गे वुत्तनयेनेव वेदितब्बानि ।

अयं पनेत्थ सङ्खेपत्थो—यथा हि इन्दखीलो गम्भीरनेमताय 10
पठविस्सितो^३ चतुग्भि वातेहि असम्पकम्पियो सिया, इमं पि सप्पुरिसं
तथूपममेव वदामि, यो अरियसच्चानि अवेच्च पस्सति । कस्मा ? यस्मा
सो पि इन्दखीलो विय चतुहि वातेहि सब्बतिथियवादवातेहि असम्प-
कम्पियो होति, तम्हा दस्सना केनचि कम्पेतुं वा चालेतुं वा
असक्कुण्यो । तस्मा सुत्तन्तरे पि वुत्तं— 15

“सेय्यथापि, भिक्खवे, अयोखीलो वा इन्दखीलो वा गम्भीरनेमो
सुनिखातो अचलो असम्पकम्पी^४, पुरत्थिमाय चे पि दिसाय आगच्छेय्य
भुसा वातवुद्धि, नेव नं सङ्कम्पेय्य न सम्पकम्पेय्य न सम्पचालेय्य ।
पच्छिमाय...पे०...दक्खिणाय...उत्तराय चे पि...पे०...न सम्पचालेय्य ।
तं किस्स हेतु ? गम्भीरत्ता, भिक्खवे, नेमस्स सुनिखातत्ता इन्दखीलस्स । 20
एवमेव खो, भिक्खवे, ये च खो केचि समणा वा ब्राह्मणा वा ‘इदं दुक्खं’
ति...पे०...पटिपदा’ ति यथाभूतं पजानन्ति, ते न अज्झस्स समणस्स
वा ब्राह्मणस्स वा मुखं ओलोकेन्ति^५ ‘अयं नून भवं जानं जानाति पस्सं
पस्सती’ ति । तं किस्स हेतु ? सुदिट्ठत्ता भिक्खवे, चतुन्नं अरियसच्चानं”
(सं० नि० ४.३८०) ति ।

B. 285

१. ० संवरणविवरणत्थं—स्या० ।

२. पठवि—म० ; एवमेव सब्बत्थ ।

३. पठवि सितो—सी० ।

४. असम्पकम्पियो—सी० ।

५. उल्लोकेन्ति—सी० ।

एवं भगवा बहुजनपच्चक्खस्स सोतापन्नस्सेव वसेन संघरतनस्स गुणं वत्वा इदानी तमेव गुणं निस्साय सच्चवचनं पयुञ्जति “इदं पि संघे” ति । तस्सत्थो पुब्बे वुत्तनयेनेव वेदितब्बो । इमिस्सा पि गाथाय आणा कोटिसतसहस्सचक्कवाळेसु अमनुस्सेहि पटिग्गहिता ति ।

गाथा-अथवण्णना

5 २३२. एवं अविसेसतो सोतापन्नस्स गुणेन संघाधिष्ठानं सच्चं वत्वा इदानी ये ते तयो सोतापन्ना एकबीजी कोलंकोलो सत्तक्खत्तुपरमो ति । यथाह—

“इधेकच्चो पुग्गलो तिण्णं संयोजनानं परिकखया सोतापन्नो होति...पे०...सो एकंयेव भवं निब्बत्तित्वा दुक्खस्सन्तं करोति, अयं 10 एकबीजी । तथा द्वे वा तीणि वा कुलानि सन्धावित्वा संसरित्वा दुक्खस्सन्तं करोति, अयं कोलंकोलो । तथा सत्तक्खत्तुं देवेसु च मनुस्सेसु च सन्धावित्वा संसरित्वा दुक्खस्सन्तं करोति, अयं सत्तक्खत्तुपरमो” (पु० प० २५) ति ।

तेसं सब्बकनिट्टस्स सत्तक्खत्तुपरमस्स गुणेन वत्तुमारद्धो “धे 15 अरियसच्चानी” ति । तत्थ ये अरियसच्चानी ति एतं वुत्तनयमेव । विभावयन्ती ति पञ्चाओभासेन सच्चपटिच्छादकं किलेसन्धकारं विधमित्वा अत्तनो पकासानि^१ पाकटानि करोन्ति । गम्भीरपञ्चेना ति अप्पमेय्यपञ्चताय सदेवकस्सपि लोकस्स आणेन अलब्भनेय्यपटिट्ठपञ्चेन, सब्बञ्जुना ति वुत्तं होति । सुदेसितानी ति समासव्याससाकल्य- 20 वेकल्यादीहि तेहि तेहि नयेहि सुट्ठु देसितानि । किञ्चा पि ते होन्ति भुसं पमत्ता ति ते विभावित्तारियसच्चा पुग्गला विश्वापि देवरज्ज- चक्कवत्तिरज्जादिप्पमादद्धानं आगम्म भुसं पमत्ता होन्ति, तथा पि सोतापत्तिमग्गआणेन अभिसङ्खारविञ्जाणस्स निरोधा^२ ठपेत्वा सत्त भवे अनमतग्गे संसारे ये उप्पज्जेय्युं नामं च रूपं च, तेसं निरुद्धत्ता

अथङ्गतत्ता न अट्टमं भवं आदियन्ति, सत्तमभवे एव पन विपस्सन्
आरभित्वा अरहन्तं पापुणन्ती^१ ति ।

एवं भगवा सत्तक्खत्तुपरमवसेन संघरतनस्स गुणं वत्वा इदानी
तमेव गुणं निस्साय सच्चवचनं पयुञ्जति “इदं पि संघे” ति । तस्सत्थो
पुब्बे वुत्तनयेनेव वेदितब्बो । इमिस्सा पि गाथाय आणा कोटिसतसहस्स- 5
चक्कवाळेसु अमनुस्सेहि पटिग्गहिता ति ।

गाथा-अथवर्णना

२३३. एवं सत्तक्खत्तुपरमस्स अट्टमं भवं अनादियनगुणेन
संघाधिष्ठानं सच्चं वत्वा इदानी तस्सेव सत्त भवे आदियतो पि अञ्जेहि
अप्पहीनभवादानेहि पुग्गलेहि विसिट्ठेन गुणेन वत्तुमारद्धो “सहावस्सा”
ति । तत्थ सहावा ति सद्धि येव । अस्सा ति “न ते भवं अट्टममादि- 10
यन्ती” ति वुत्तेसु अञ्जतरस्स । दस्सनसम्पदाया ति सोतापत्तिमग्ग-
सम्पत्तिया । सोतापत्तिमग्गो हि निब्बानं दिस्वा कत्तब्बकिच्चसम्पदाय
सब्बपठमं निब्बानदस्सनतो “दस्सनं” ति वुच्चति, तस्स अत्तनि
पातुभावो दस्सनसम्पदा, ताय दस्सनसम्पदाय सह एव । तयस्सु धम्मा
जहिता भवन्ती ति एत्थ सु इति पदपूरणमत्ते निपातो, “इदंसु मे, 15
सारिपुत्त, महाविकटभोजनस्मिं होती” (म० नि० १.१११) ति
एवमादीसु विय । यतो सहावस्स दस्सनसम्पदाय तयो धम्मा जहिता
भवन्ति पहीना भवन्ती ति अयमेवेत्थ अत्थो ।

इदानी जहितधम्मदस्सनत्थं आह—“सक्कायदिट्ठी विचिकिच्छित्तं
च, सीलब्बतं वा पि यदत्थि किञ्ची” ति । तत्थ सति काये 20
विज्जमाने उपादानक्खन्धपञ्चकसङ्खाते काये वीसतिवत्थुका दिट्ठि
सक्कायदिट्ठि, सती वा तत्थ काये दिट्ठी ति पि सक्कायदिट्ठि,
यथावुत्तप्पकारे काये विज्जमाना दिट्ठी ति अत्थो । सतियेव वा काये
दिट्ठी ति पि सक्कायदिट्ठि, यथावुत्तप्पकारे काये विज्जमाने

B. 287

- रूपादिसङ्घातो अत्ता ति एवं पवत्ता दिट्ठी ति अत्थो । तस्सा च पहीनत्ता सब्बदिट्ठिगतानि पहीनानियेव होन्ति । सा हि नेसं मूलं । सब्बकिलेसव्याधिवूपसमनतो पञ्चा “चिकिच्छित्तं” ति वुच्चति, तं पञ्चाचिकिच्छित्तं इतो विगतं, ततो वा पञ्चाचिकिच्छिता इदं विगतं
- 5 ति विचिकिच्छित्तं, “सत्थरि कङ्खती” (ध० सं० २३२) ति आदिना नयेन वुत्ताय अट्ठवत्थुकाय विमतिया एतं अधिवचनं । तस्सा पहीनत्ता सब्बविचिकिच्छित्तानि पहीनानि होन्ति । तं हि नेसं मूलं । “इतो बहिद्धा समणब्राह्मणानं सीलेन सुद्धि वतेन सुद्धी” (ध० सं० २६८) ति
- 10 एवमादीसु आगतं गोसीलकुक्कुरसीलादिकं सीलं गोवतकुक्कुरवतादिकं च वतं “सीलब्बतं” ति वुच्चति । तस्स पहीनत्ता सब्बं पि नग्गियमुण्डिकादि अमरतपं पहीनं होति । तं हि तस्स मूलं । तेन सब्बावसाने वुत्तं “यदत्थि किञ्ची” ति । दुक्खदस्सनसम्पदाय चेत्य सक्कायदिट्ठि, समुदयदस्सनसम्पदाय विचिकिच्छित्तं, मग्गदस्सननिब्बान-
दस्सनसम्पदाय सीलब्बतं पहीयती ति विज्जातब्बं ।

गाथा-अत्थवण्णना

- 15 २३४. एवमस्स किलेसवट्ठप्पहानं दस्सेत्वा इदानि तस्मिं किलेसवट्ठे सति येन विपाकवट्ठेन भवितब्बं, तप्पहाना तस्सा पि प्हानं दीपेन्तो आह—“चतूहपायेहि च विप्पमुत्तो” ति । तत्थ चत्तारो अपाया नाम निरयतिरच्छानपेत्तिविसयअसुरकाया, तेहि एस सत्त भवे उपादियन्तो पि विप्पमुत्तो ति अत्थो ।
- 20 एवमस्स विपाकवट्ठप्पहानं दस्सेत्वा इदानि यं इमस्स विपाकवट्ठस्स मूलभूतं कम्मवट्ठं, तस्सा पि प्हानं दस्सेन्तो आह—“छच्चाभिठानानि अभब्बं कातुं” ति । तत्थ अभिठानानि ति ओळारिकट्टानानि, तानि एस छ अभब्बो कातुं । तानि च “अट्टानमेतं, भिक्खवे, अनवकासो, यं दिट्ठिसम्पत्तो पुग्गलो मातरं जीविता वीरोपेय्या”

(अ० नि० १.२७) ति आदिना नयेन एककनिपाते वृत्तानि मातुघात-
पितुघात - अरहन्तघात - लोहितुष्पाद- संघभेदअञ्जसत्थारुद्देसकम्मानि
वेदितब्बानि । तानि हि किञ्चा पि दिट्ठिसम्पन्नो अरियसावको
कुन्थकिपिल्लिकं पि जीविता न वोरोपेति, अपि च खो पन पुथुज्जन-
भावस्स विगरहणत्थं वृत्तानि । पुथुज्जनो हि अदिट्ठिसम्पन्नत्ता 5
एवमहासावज्जानि अभिठानानि पि करोति, दस्सनसम्पन्नो पन अभब्बो
तानि कातुं ति । अभब्बग्गहणं चेत्य भवन्तरे पि अकरणदस्सनत्थं ।
भवन्तरे पि हि एस अत्तनो अरियसावकभावं अजानन्तो पि धम्मताय
एव एतानि वा छ, पकतिपाणातिपातादीनि वा पञ्च वेरानि
अञ्जसत्थारुद्देसेन सह छ ठानानि न करोति, यानि सन्धाय एकच्चे 10
“छब्बाभिठानानी”^१ ति पठन्ति । मतमच्छग्गाहादयो चेत्य अरिय-
सावकगामदारकानं निदस्सनं ।

एवं भगवा सत्त भवे आदियतो पि अरियसावकस्स अञ्जेहि B. 288
अप्पहीनभवादानेहि पुग्गलेहि विसिट्ठगुणवसेन^२ संघरतनस्स गुणं वत्वा
इदानि तमेव गुणं निस्साय सच्चवचनं पयुञ्जति “इदं पि संघे” ति । 15
तस्सत्थो पुब्बे वृत्तनयेनेव वेदितब्बो । इमिस्सा पि गाथाय आणा
कोटिसतसहस्सचक्कवाळेसु अमनुस्सेहि पटिग्गहिता ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

२३५. एवं सत्त भवे आदियतो पि अञ्जेहि अप्पहीनभवादानेहि
पुग्गलेहि विसिट्ठगुणवसेन^३ संघाघिट्टानं सच्चं वत्वा इदानि “न केवलं
दस्सनसम्पन्नो छ अभिठानानि अभब्बो कातुं, किं पन अप्पमत्तकं पि 20
पापं कम्मं कत्वा तस्स पटिच्छादनाय^४ पि अभब्बो” ति पमाद-
विहारिनो पि दस्सनसम्पन्नस्स कतपटिच्छादनाभावगुणेन वत्तुमारद्धो
“किञ्चा पि सो कम्म^५ करोति पापकं” ति ।

१ छब्बाभिठानानी—सी०, स्या० ।

२. ० गुणभाववसेन—स्या० ।

३. ० गुणेन—सी० ।

४. पटिच्छादाय—सी० ।

५. कम्म—सी० ।

- तस्सत्थो—सो दस्सनसम्पन्नो किञ्चा पि सतिसम्मोसेन पमादविहारं
 आगम्म यं तं भगवता लोकवज्जसञ्चिच्चानतिक्रमनं^१ सन्धाय वुत्तं
 “यं मया सावकानं सिक्खापदं पञ्चत्तं, तं मम सावका जीवितहेतु पि
 नातिक्रमन्ती” (चु० व० ३५६) ति, तं ठपेत्वा अञ्जं कुटिकार-
 5 सहसेय्यादि वा पण्णत्तिवज्जवीतिक्रमसङ्घातं^२ बुद्धपटिकुट्टं^३ कायेन
 पापकम्मं^४ करोति, पदसोधम्मउत्तरिच्छप्पञ्चवाचाधम्मदेसना-
 सम्फप्पलापफरुसवचनादि^५ वा वाचाय, उद चेतसा वा कथञ्चि
 लोभदोसुप्पादनजातरूपादिसादियनं चीवरादिपरिभोगेसु अपच्चवेवखणादि
 वा पापकम्मं करोति । अभब्बो सो तस्स पटिच्छदाय, न सो तं
 10 “इदं अकप्पियमकरणीयं” ति जानित्वा मुहुत्तं पि पटिच्छादेति,
 तद्धणञ्जेव पन सत्थरि वा विञ्जूसु वा सब्रह्मचारीसु आविकत्वा
 यथाधम्मं पटिकरोति, “न पुन करिस्सामी” ति एवं संवरितब्बं वा
 संवरति । कस्मा ? यस्मा अभब्बता दिट्ठपदस्स वुत्ता, एवरूपं^६
 पापकम्मं कत्वा तस्स पटिच्छादाय दिट्ठनिब्बानपदस्स दस्सनसम्पन्नस्स
 15 पुग्गलस्स अभब्बता वुत्ता ति अत्थो ।

कथं—

- “सेय्यथापि, भिक्खवे, दहरो कुमारो मन्दो उत्तानसेय्यको
 B. 289 हत्थेन वा पादेन वा अङ्गारं अक्कमित्वा खिप्पमेव पटिसंहरति,
 एवमेव खो, भिक्खवे, घम्मता एसा दिट्ठिसम्पन्नस्स पुग्गलस्स, किञ्चा पि
 20 तथारूपिं आपत्तिं आपज्जति, यथारूपाय आपत्तिया वुट्ठानं पञ्चायति,
 अथ खो नं खिप्पमेव सत्थरि वा विञ्जूसु वा सब्रह्मचारीसु देसेति
 विवरति उत्तानीकरोति, देसेत्वा विवरित्वा उत्तानीकत्वा आयति
 संवरं आपज्जती” (म० नि० १.३९६) ति ।

- एवं भगवा पमादविहारिनो पि दस्सनसम्पन्नस्स कतपटिच्छादना-
 25 भावगुणेन संघरतनस्स गुणं वत्वा इदानि तमेव गुणं निस्साय सच्चवचनं

१. लोकवज्जं सञ्चिच्चानतिक्रमनं—स्या० । २. ० वत्त०—सी० ।

३. ‘पि’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो । ४. पापकं—स्या० ।

५. ० उत्तरि०—स्या० ।

६. ‘पि’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

पयुञ्जति “इदं पि संघे” ति । तस्सत्थो पुब्बे वुत्तनयेनेव वेदितब्बो ।
इमिस्सा पि गाथाय आणा कोटिसतसहस्सचक्कवाळेसु अमनुस्सेहि
पटिगगहिता ति ।

गाथा-अत्थवर्णना

२३६. एवं संघपरियापन्नानं पुग्गलानं तेन तेन गुणप्पकारेन
संघाधिष्ठानं सच्चं वत्वा इदानीं ध्यायं भगवता रतनत्तयगुणं दीपेन्तेन 5
इध सङ्खेपेन अञ्जत्र च वित्थारेन परियत्तिधम्मो देसितो, तं पि
निस्साय पुन बुद्धाधिष्ठानं सच्चं वत्तुमारद्धो “वनप्पगुम्बे यथ
फुस्सितग्गे” ति । तत्थ आसन्नसन्निवेशववत्थितानं^१ रुक्खानं समूहो
वनं, मूलसारफेगुत्तचसाखापलासेहि पवुड्डो गुम्बो पगुम्बो, वने पगुम्बो
वनप्पगुम्बो, स्वायं “वनप्पगुम्बे” ति वुत्तो । एवं पि हि वत्तुं लब्भति 10
“अत्थि सवितक्कसविचारे, अत्थि अवितक्कविचारमत्ते, सुखे दुक्खे
जीवे” ति आदीसु विय । यथा ति ओपम्मवचनं । फुस्सितानि
अग्गानि अस्सा ति फुस्सितग्गो, सब्बसाखापसाखासु सञ्जातपुप्फो ति
अत्थो । सो पुब्बे वुत्तनयेनेव “फुस्सितग्गे” ति वुत्तो । गिम्हान
मासे पठमस्मिं गिम्हे ति ये चत्तारो गिम्हमासा, तेसं चतुन्नं 15
गिम्हानं एकस्मिं मासे । कतमस्मिं मासे इति चे ? पठमस्मिं गिम्हे,
चित्रमासे^२ ति अत्थो । सो हि “पठमगिम्हो” ति च “बालवसन्तो”
ति च वुच्चति । ततो परं पदत्थतो पाकटमेव ।

अयं पनेत्थ पिण्डत्थो—यथा पठमगिम्हनामके बालवसन्ते
नानाविधरुक्खगहने वने सुपुप्फितग्गसाखो तरुणरुक्खगच्छपरियायनामो 20
पगुम्बो अतिविय सस्सिरिको होति, एवमेवं खन्धायतनादीहि
सत्तिपट्टानसम्मप्पधानादीहि सीलसमाधिक्खन्धादीहि वा नानप्पकारेहि
अत्थप्पभेदपुप्फेहि अतिविय सस्सिरिकत्ता तथूपमं निब्बानगामिमग्ग-
दीपनतो निब्बानगामिं परियत्तिधम्मवरं नेव लाभहेतु न सक्कारादिहेतु,

B. 290

केवलं हि महाकरुणाय अब्भुस्साहितहृदयो सत्तानं परमंहिताय अदेसयी
ति । परमंहिताया ति एत्थ च गाथाबन्धसुखत्थं अनुनासिको, अयं
पनत्थो “परमंहिताय निब्बानाय अदेसयी” ति ।

- एवं भगवा इमं सुपुप्फितग्गवनप्पगुम्बसदिसं परियत्तिधम्मं वत्वा
5 इदानी तमेव निस्साय बुद्धाधिष्ठानं सच्चवचनं पयुञ्जति “इदं पि बुद्धे”
ति । तस्सत्थो पुब्बे वुत्तनयेनेव वेदितब्बो, केवलं पन इदं पि
यथावुत्तप्पकारपरियत्तिधम्मसङ्घातं बुद्धे रतनं पणीतं ति योजेतब्बं ।
इमिस्सा पि गाथाय आणा कोटिसतसहस्सचक्कवाळ्ळे सु अमनुस्सेहि
पटिग्गहिता ति ।

गाथा-अत्थवर्णना

- 10 २३७. एवं भगवा परियत्तिधम्मेन बुद्धाधिष्ठानं सच्चं वत्वा
इदानी लोकुत्तरधम्मेन वत्तुमारब्धो “वरो वरञ्जू” ति । तत्थ वरो ति
पणीताधिमुत्तिकेहि इच्छितो “अहो वत मयं पि एवरूपा अस्सामा” ति,
वरगुणयोगतो वा वरो, उत्तमो सेट्ठो^१ ति अत्थो । वरञ्जू ति
निब्बानञ्जू । निब्बानं हि सब्बधम्मनं उत्तमत्वेन वरं, तञ्चेस बोधिमूले
15 सयं पटिविज्झित्वा अञ्जासि । वरदो ति पञ्चवगिगयभट्टवगिगयजटिला-
दीनं अञ्जेसं च देवमनुस्सानं निब्बेधभागियवासनाभागियवरधम्मदायी
ति अत्थो । वराहरो ति वरस्स मग्गस्स आहट्ता वराहरो ति वुच्चति ।
सो हि भगवा दीपङ्करतो पभुति समतिस पारमियो पूरेन्तो पुब्बकेहि
सम्मासम्बुद्धेहि अनुयातं पुराणं मग्गवरं आहरि, तेन वराहरो ति
20 वुच्चति । अपि च सब्बञ्जुतञ्जाणपटिलाभेन वरो, निब्बानसच्छि-
किरियाय वरञ्जू, सत्तानं विमुत्तिसुखदानेन वरदो, उत्तमपटिपदाहरणेन
वराहरो, एतेहि लोकुत्तरगुणेहि अधिकस्स कस्सचि अभावतो अनुत्तरो ।

अपरो नयो—वरो उपसमाधिष्ठानपरिपूरणेन, वरञ्जू पञ्जा-
धिष्ठानपरिपूरणेन, वरदो चागाधिष्ठानपरिपूरणेन, वराहरो सच्चाधिष्ठान-

परिपूरणेन, वरं भगवत्सच्चमाहरी ति । तथा वरो पुञ्जुस्सयेन, वरञ्जु
पञ्जुस्सयेन, वरदो बुद्धभावत्थिकानं तदुपायसम्पदानेन, वराहरो
पञ्चेकबुद्धभावत्थिकानं तदुपायाहरणेन, अनुत्तरो तत्थ तत्थ असदिसताय,
अत्तना वा अनाचरियको हुत्वा परेसं आचरियभावेन, धम्मवरं अदेसयि
सावकभावत्थिकानं तदत्थाय स्वाखाततादिगुणयुत्तस्स वरधम्मस्स 5
देसनतो । सेसं वुत्तनयमेवा ति ।

एवं भगवा नवविधेन लोकुत्तरधम्मेन अत्तनो गुणं वत्वा इदानी
तमेव गुणं निस्साय बुद्धाधिष्ठानं सच्चवचनं पयुञ्जति “इदं पि बुद्धे”
ति । तस्सत्थो पुब्बे वुत्तनयेनेव वेदितब्बो । केवलं पन यं वरं
नवलोकुत्तरधम्मं^१ एस अञ्जासि, यं च अदासि, यं च आहरि, यं च 10
अदेसयि^२, इदं पि बुद्धे रतनं पणीतं ति एवं योजेतब्बं । इमिस्सा पि
गाथाय आणा कोटिसत्तसहस्सचक्कवाळे सु अमनुस्सेहि पटिग्गहिता ति ।

गाथा-अत्थवर्णना

२३८. एवं भगवा परियत्तिधम्मं लोकुत्तरधम्मं च निस्साय द्वीहि
गाथाहि बुद्धाधिष्ठानं सच्चं वत्वा इदानी ये तं परियत्तिधम्मं अस्सोसुं
सुतानुसारेण च पटिपज्जित्वा नवप्पकारं पि लोकुत्तरधम्मं अधिगमिं सु, 15
तेसं अनुपादिसेसनिब्बानप्पत्तिगुणं निस्साय पुन संघाधिष्ठानं सच्चं
वत्तुमारद्वो “खीणं पुराणं” ति । तत्थ खीणं ति समुच्छिन्नं । पुराणं
ति पुरातनं । नवं ति सम्पति वत्तमानं । नत्थिसम्भवं ति
अविज्जमानपातुभावं । विरत्तचित्ता ति विगतरागचित्ता । आयतिके
भवस्मिं ति अनागतमद्धानं पुनब्भवे । ते ति येसं खीणं पुराणं नवं 20
नत्थिसम्भवं, ये च आयतिके भवस्मिं विरत्तचित्ता, ते खीणासवा
भिक्षू । खीणबीजा ति उच्छिन्नबीजा । अविरुद्धिहृन्दो ति
विरुद्धिहृन्दविरहिता । निब्बन्ती ति विज्झायन्ति । धीरा ति
धितिसम्पन्ना । यथायं पदीपो ति अयं पदीपो विय ।

किं वुत्तं होति? यं तं सत्तानं उप्पज्जित्वा निरुद्धं पि पुराणं अतीतकालिकं कम्मं तण्हासिनेहस्स अप्पहीनत्ता पटिसन्धिआहरणसमत्थताय अखीणंयेव होति, तं पुराणं कम्मं येसं अरहत्तमग्गेन तण्हासिनेहस्स सोसितत्ता अग्गिना दड्ढबीजमिव आयतिं विपाकदानासमत्थताय खीणं । यं च नेसं

5 बुद्धपूजादिवसेन इदानि पवत्तमानं कम्मं नवं ति वुच्चति, तं च तण्हापहानेनेव छिन्नमूलपादपुप्फमिव आयतिं फलदानासमत्थताय येसं नत्थिसम्भवं, ये च तण्हापहानेनेव आयतिके भवस्मिं विरत्तचित्ता, ते खीणासवा भिक्खू “कम्मं खेत्तं विज्झाणं बीजं” (अ० नि० १.२०७)

B. 292

ति एत्थ वुत्तस्स पटिसन्धिविज्झाणस्स कम्मक्खयेनेव खीणत्ता
10 खीणबीजा । यो पि पुब्बे पुनब्भवसङ्घाताय विरुद्धिहया छन्दो अहोसि, तस्सा पि समुदयप्पहानेनेव पहीनत्ता पुब्बे विय चुतिकाले असम्भवेन अविरुद्धिहृदा धितिसम्पन्नत्ता धीरा चरिमविज्झाणनिरोधेन यथायं पदीपो निब्बुतो, एवं निब्बन्ति, पुन “रूपिनो वा अरूपिनो वा” ति एवमादिं पञ्चत्तिपथं अच्छेन्ती ति । तस्मिं किर समये नगरदेवतानं
15 पूजनत्थाय जालितेसु पदीपेसु एको पदीपो विज्झायि, तं दस्सेन्तो आह—
“यथायं पदीपो” ति ।

एवं भगवा ये तं पुरिमाहि द्वीहि गाथाहि वुत्तं परियत्तिधम्मं अस्सोसुं, सुतानुसारेनेव पटिपज्जित्वा नवप्पकारं पि लोकुत्तरधम्मं अधिगमिसु, तेसं अनुपादिसेसनिब्बानप्पत्तिगुणं वत्वा इदानि तमेव गुणं
20 निस्साय संघाधिट्ठानं सच्चवचनं पयुञ्जन्तो देसनं समापेसि “इदं पि संघे” ति । तस्सत्थो पुब्बे वुत्तनयेनेव वेदितब्बो, केवलं पन इदं पि यथावुत्तेन पकारेण खीणासवभिक्खूनां निब्बानसङ्घातं संघे रतनं पणीतं ति एवं योजेतब्बं । इमिस्सा पि गाथाय आणा कोटिसतसहस्सचक्कवाळेसु अमनुस्सेहि पटिग्गहिता ति ।

25 देसनापरियोसाने राजकुलस्स सोत्थि अहोसि, सब्बपद्दवा वूपसमिसु, चतुरासीविया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि ।

गाथा-अत्यवर्णना

२३९-२४१. अथ सक्को देवानमिन्दो “भगवता रतनत्तयगुणं
 निस्साय सच्चवचनं पयुञ्जमानेन नागरस्स^१ सोत्थि कता, मया पि
 नागरस्स^२ सोत्थित्थं^३ रतनत्तयगुणं निस्साय^४ किञ्चि वत्तब्बं” ति
 चिन्तेत्वा अवसाने गाथात्तयं अभासि “यानीध भूतानी” ति । तत्थ
 यस्मा बुद्धो यथा लोकहितत्थाय उस्सुक्कं आपन्नेहि आगन्तब्बं, तथा 5
 आगततो, यथा च एतेहि गन्तब्बं, तथा गततो, यथा वा एतेहि
 आजानितब्बं, तथा आजाननतो, यथा च जानितब्बं, तथा जाननतो,
 यं च तथेव होति, तस्स गदनतो च “तथागतो” ति वुच्चति । यस्मा
 च सो देवमनुस्सेहि पुप्फगन्धादिना बहिनिब्बत्तेन उपकरणेन,
 धम्मानुधम्मपटिपत्तादिना च अत्तनि निब्बत्तेन अतिविय पूजितो, तस्मा 10
 सक्को देवानमिन्दो सब्बदेवपरिसं अत्तना सद्धिं सम्पिण्डेत्वा आह—
 “तथागतं देवमनुस्सपूजितं, बुद्धं नमस्साम सुवत्थि होतु” ति ।

B. 293

यस्मा पन धम्मे मग्गधम्मो यथा युगनन्ध^५ समथविपस्सनाबलेन
 गन्तब्बं किलेसपक्खं समुच्छिन्दन्तेन, तथागतो ति तथा गतो ।
 निब्बानधम्मो पि यथा गतो^६ पञ्चाय पटिविद्धो सब्बदुक्खविघाताय 15
 सम्पज्जति, बुद्धादीहि तथा अवगतो, तस्मा “तथागतो” ति वुच्चति ।
 यस्मा च संघो पि यथा अत्तहिताय पटिपन्नेहि गन्तब्बं तेन तेन मग्गेन,
 तथा गतो, तस्मा “तथागतो” त्वेव वुच्चति । तस्मा अवसेसगाथाद्वये^७
 पि तथागतं धम्मं नमस्साम सुवत्थि होतु, तथागतं संघं नमस्साम
 सुवत्थि होतु ति वुत्तं । सेसं वुत्तनयमेवा ति । 20

एवं सक्को देवानमिन्दो इमं गाथात्तयं भासित्वा भगवन्तं पदक्खिणं
 कत्वा देवपुरमेव गतो सद्धिं देवपरिसाय । भगवा पन तदेव रतनसुत्तं

१. नगरस्स—सी० ।

२. नगरस्स—सी० ।

३. सोत्थित्थं—सी० ।

४. ‘यं’ सी० पोत्थके अधिको पाठो ।

५. युगनन्ध—सी०, स्या० ।

६. वतो—सी० ।

७. अवसान—सी० ।

- दुतियदिवसे पि देसेसि, पुन चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो अहोसि । एवं भगवा^१ याव सत्तमं दिवसं देसेसि, दिवसे दिवसे^२ तथेव धम्माभिसमयो अहोसि । भगवा अट्ठमासमेव वेसालियं विहरित्वा राजूनं^३ “गच्छामा” ति पटिवेदेसि । ततो राजानो दिगुणेन सक्कारेन
- ५ पुन तीहि दिवसेहि भगवन्तं गङ्गातीरं नयिंस्सु । गङ्गायं निब्बत्ता नागराजानो चिन्तेसुं—“मनुस्सा तथागतस्स सक्कारं करोन्ति, मयं किं न करिस्सामा” ति सुवण्णरजतमणिमया नावायो मापेत्वा सुवण्णरजतमणिमये एव पल्लङ्के पञ्चापेत्वा पञ्चवण्णपदुमसञ्छन्नं उदकं करित्वा “अम्हाकं अनुगहं करोथा” ति भगवन्तं उपगता । भगवा^३ अधिवासेत्वा
- १० रतननावमारुळ्हो पञ्च च भिक्खुसतानि सकं^४ सकं नावं^५ । नागराजानो भगवन्तं सद्धिं भिक्खुसंघेन नागभवनं पवेसेसुं । तत्र सुदं भगवा सब्बरत्ति नागपरिसाय धम्मं देसेसि । दुतियदिवसे दिब्बेहि खादनीयभोजनीयेहि महादानं अदंसु । भगवा अनुमोदित्वा नागभवना निक्खमि ।

- भूमट्ठा देवा “मनुस्सा च नागा च तथागतस्स सक्कारं करोन्ति,
- १५ मयं किं न करिस्सामा” ति चिन्तेत्वा वनगुम्बखपब्बतादीसु^६ छत्तातिछत्तानि उक्खिपिंसु । एतेनेव उपायेन याव अकनिट्ठब्रह्मभवनं, ताव महासक्कारविसेसो निब्बत्ति । विम्बिसारो पि लिच्छवीहि आगतकाले^७ कतसक्कारतो दिगुणमकासि, पुब्बे वुत्तनयेनेव पञ्चहि दिवसेहि भगवन्तं राजगहं आनेसि ।

- २० राजगहमनुप्पत्ते भगवति पञ्चाभत्तं मण्डलमाळे सन्निपतितानं भिक्खूनं अयमन्तरकथा उदपादि—“अहो बुद्धस्स भगवतो आनुभावो, यं उद्दिस्स गङ्गाय ओरतो च पारतो च अट्ठयोजनो भूमिभागो निन्नं च थलं च समं कत्वा वालुकाय^८ ओकिरित्वा पुप्फेहि सञ्छन्नो, योजनप्पमाणं

१. सी० पोत्थके नत्थि ।

२. ‘देसनावसाने’ सी० पोत्थके अधिको

३. ‘अधिवासेति’ स्या० पोत्थके अधिको

पाठो ।

पाठो ।

४-४. पञ्चसतनावायो अभिरुद्धा सी० ।

५. वनपगुम्बे ०—सी० ।

६. आगमनकाले—सी० ।

७. वालिकाय—सी० ।

गङ्गाय उदकं नानावर्णेहि पदुमेहि सञ्छन्तं, याव अकनिट्ठभवना
 छत्तातिछत्तानि उस्सितानी” ति । भगवा तं पवत्ति अत्वा गन्धकुटितो
 निक्खमित्वा तङ्खणानुरूपेण पाटिहारियेण गत्वा मण्डलमाळ्ळे
 पञ्चतवरबुद्धासने निसीदि । निसज्ज खो भगवा भिक्खू आमन्तेसि—
 “काय नुत्थ, भिक्खवे, एतरहि कथाय सन्निसिन्ना” ति ? भिक्खू सब्बं ५
 आरोचेसु । भगवा एतदवोच—न, भिक्खवे, अयं पूजाविसेसो मय्हं
 बुद्धानुभावेण निब्बत्तो, न नागदेवब्रह्मानुभावेण, अपि च खो पुब्बे
 अप्पमत्तकपरिच्चागानुभावेण निब्बत्तो” ति । भिक्खू आहंसु—“न मयं,
 भन्ते, तं अप्पमत्तकं परिच्चागं जानाम, साधु नो भगवा तथा कथेतु,
 यथा मयं तं जानेय्यामा” ति । 10

सङ्घ-वत्थु

भगवा आह—भूतपुब्बं, भिक्खवे, त्वकसिलायं सङ्घो नाम ब्राह्मणो
 अहोसि । तस्स पुत्तो सुसीमो नाम माणवो सोळसवस्सुदेसिको वयेण,
 सो? एकदिवसं पितरं उपसङ्कमित्वा अभिवादेत्वा? एकमन्तं अट्ठासि ।
 तं पिता आह—“किं तात सुसीमा” ति । सो आह—“इच्छामहं तात 10
 बाराणसि गत्वा सिप्पं उग्गहेतु” ति । “तेन हि, तात, सुसीम असुको 15
 नाम ब्राह्मणो मम सहायको, तस्स सन्तिकं गत्वा उग्गण्हाही” ति
 कहापणसहस्सं अदासि । सो तं गहेत्वा मातापितरो अभिवादेत्वा
 अनुपुब्बेण बाराणसि गत्वा उपचारयुत्तेन विधिना आचरियं उपसङ्कमित्वा
 अभिवादेत्वा अत्तानं निवेदेसि । आचरियो “मम सहायकस्स पुत्तो” ति 20
 माणवं सम्पटिच्चित्त्वा सब्बं पाहुनेय्यमकासि । सो अद्धानकिलमथं 20
 पटिविनोदेत्वा तं कहापणसहस्सं आचरियस्स पादमूले ठपेत्वा सिप्पं
 उग्गहेतुं ओकासं याचि । आचरियो ओकासं कत्वा उग्गण्हापेसि ।

सो लहुं च गण्हन्तो बहुं च गण्हन्तो गहितगहितं च सुवण्णभाजने
 पक्खित्तमिव सीहतेलं अविनस्समानं धारेन्तो द्वादसवस्सिकं सिप्पं
 कतिपयमासेनेव परियोसापेसि । सो सङ्गमायं करोन्तो आदिमज्झमेव 25

B. 295

पस्सति, नो परियोसानं । अथ आचरियं उपसङ्कमित्वा आह—“इमस्स सिप्पस्स आदिमज्झमेव पस्सामि, परियोसानं न पस्सामी” ति । आचरियो आह—“अहं पि तात एवमेवा” ति । अथ को आचरिय इमस्स सिप्पस्स परियोसानं जानाती ति ? इसिपतने तात इसयो
 5 अत्थि, ते जानेय्युं ति^१ । ते उपसङ्कमित्वा “पुच्छामि आचरिया” ति । “पुच्छ, तात, यथासुखं” ति । सो इसिपतनं गत्वा पच्चेकबुद्धे उपसङ्कमित्वा पुच्छ—“आदिमज्झपरियोसानं जानाथा” ति ?

“आमावुसो जानामा” ति ।

“तं^२ मं पि सिक्खापेथा” ति ।

10 “तेन हावुसो पब्बजाहि, न सक्का अपब्बजितेन सिक्खितु” ति ।

“साधु, भन्ते, पब्बाजेथ वा^३ मं, यं वा इच्छथ, तं कत्वा^४ परियो-
 सानं जानापेथा” ति ।

ते तं^५ पब्बाजेत्वा कम्मट्ठाने नियोजेतुं असमत्था “एवं ते निवासेतब्बं, एवं पारुपितब्बं” ति आदिना नयेन आभिसमाचारिकं
 15 सिक्खापेसुं । सो तत्थ सिक्खन्तो उपनिस्सयसम्पन्नत्ता न चिरेनेव पच्चेकबोधिं अभिसम्बुज्झि । सकलबाराणसियं “सुसीमपच्चेकबुद्धो” ति पाकटो अहोसि लाभग्गयसग्गप्पत्तो सम्पन्नपरिवारो । सो अप्पा-
 युक्संवत्तनिकस्स कम्मस्स कतत्ता न चिरेनेव परिनिब्बायि । तस्स पच्चेकबुद्धा च महाजनकायो च सरीरकिच्चं कत्वा धातुतो गहेत्वा
 20 नगरद्वारे थूपं पतिट्ठापेसुं ।

अथ खो सङ्खो ब्राह्मणो “पुत्तो मे चिरगतो, न चस्स पवत्ति जानामी” ति पुत्तं दट्ठुकामो तक्कसिलाय निक्खमित्वा अनुपुब्बेन बाराणसि पत्वा महाजनकायं सन्निपतितं दिस्वा “अद्धा बहूसु एको पि मे

१. ‘आह’ सी० पोत्थके अधिको पाठो ।

२. स्या० पोत्थके नत्थि ।

३. स्या० पोत्थके नत्थि ।

४. ‘वा’ सी० पोत्थके अधिको पाठो ।

५. स्या० पोत्थके नत्थि ।

पुत्तस्स पवत्ति जानिस्सती” ति चिन्तेन्तो उपसङ्कमित्रा पुच्छि—
 “सुसीमो नाम माणवो इध आगतो अत्थि, अपि नु तस्स पवत्ति
 जानाथा” ति ? ते “आम, ब्राह्मण, जानाम, अस्मि नगरे ब्राह्मणस्स
 सन्तिके तिण्णं वेदानं पारगू हुत्वा पच्चेकबुद्धानं सन्तिके पब्बजित्वा
 पच्चेकबुद्धो^१ हुत्वा^२ अनुपादिसेयाय निब्बानधातुया परिनिब्बायि, अयमस्स 5
 थूपो पतिट्ठापितो” ति आहंसु । सो भूमि हत्थेन पहरित्वा, रोदित्वा च B. 296
 परिदेवित्वा च तं चेतियङ्गणं गन्त्वा तिणानि उद्धरित्वा उत्तरसाट्केन
 वालुकं^३ आनेत्वा, पच्चेकबुद्धचेतियङ्गणे आकिरित्वा, कमण्डलुतो उदकेन
 समन्ततो भूमि परिप्फोसित्वा वनपुप्फेहि पूजं कत्वा उत्तरसाट्केन
 पटाकं आरोपेत्वा थूपस्स उपरि अत्तनो छत्तं बन्धित्वा पक्कामी ति । 10

एवं अतीतं दस्सेत्वा तं जातकं पच्चुप्पन्नेन अनुसन्धेन्तो भिक्खूनं
 धम्मकथं कथेसि—“सिया खो पन वो, भिक्खवे, एवमस्स ‘अञ्जो नून
 तेन समयेन सङ्खो ब्राह्मणो अहोसी’ ति, न खो पनेतं^३ एवं दट्ठब्बं, अहं
 तेन समयेन सङ्खो ब्राह्मणो अहोसि, मया सुसीमस्स पच्चेकबुद्धस्स
 चेतियङ्गणे तिणानि उद्धटानि, तस्स मे कम्मस्स निस्सन्देन 15
 अट्ठयोजनमगं विगतखाणुकण्टकं कत्वा समं सुद्धमकंसु, मया तत्थ वालुका
 ओकिण्णा, तस्स मे निस्सन्देन अट्ठयोजनमग्गे वालुकं ओकिरिंसु । मया
 तत्थ वनकुसुमेहि पूजा कता, तस्स मे निस्सन्देन नवयोजनमग्गे थले च
 उदके च नानापुप्फेहि पुप्फसन्थरं अकंसु । मया तत्थ कमण्डलुदकेन
 भूमि परिप्फोसिता, तस्स मे निस्सन्देन वेसालियं पोक्खरवस्सं वस्सि । 20
 मया तस्मिं चेतिये पटाका आरोपिता, छत्तं च बद्धं, तस्स मे निस्सन्देन याव
 अकनिट्ठभवना पटाका च आरोपिता, छत्ताभिद्धत्तानि च उस्सितानि ।
 इति खो, भिक्खवे, अयं मय्हं पूजाविसेसो नेव बुद्धानुभावेन निब्बत्तो, न

१-१. सी० पोत्थके नत्थि ।

२. वालिकं—सी० ।

३. ‘भिक्खवे’ सी० पोत्थके अधिको पाठो ।

नागदेवब्रह्मानुभावेन, अपि च खौ अप्पमत्तकपरिच्चागानुभावेन निब्बत्तो”
ति । धम्मकथापरियोसाने इमं गाथमभासि—

“मत्तासुखपरिच्चागा, पस्से चे विपुलं सुखं ।

चजे मत्तासुखं धीरो, सम्पस्सं विपुलं सुखं” (ध० प० ४४) ति ॥

सुत्तनिपातट्टकथाय

रत्तनसुत्तवण्णना निद्विता ।

२. आमगन्धसुत्तवएणना

उत्पत्ति-कथा

सामाकचिङ्गूलकचीनकानि चा ति आमगन्धसुत्तं । का उत्पत्ति ?

B. 297;
R. 278

अनुप्पन्ने भगवति आमगन्धो नाम ब्राह्मणो पञ्चहि माणवकसतेहि सद्धि
तापसपब्बज्जं पब्बजित्वा हिमवन्तं^१ पविसित्वा^२ पब्बतन्तरे अस्समं^३
कारापेत्वा वनमूलफलाहारो हुत्वा तत्थ पटिवसति, न कदाचि मच्छमंसं
खादति । अथ तेसं तापसानं लोणम्बिलोदीनि अपरिभुञ्जन्तानं^४ पण्डुरोगो 5
उत्पज्जि । ततो ते “लोणम्बिलादिसेवनत्थाय मनुस्सपथं गच्छामा” ति
पच्चन्तगामं सम्पत्ता । तत्थ मनुस्सा^५ तेसु^६ पसीदित्वा^७ निमन्तेत्वा
भोजेसुं, कतभत्तकिच्चानं नेसं मञ्चपीठपरिभोगभाजनपादमक्खनादीनि
उपनेत्वा “एत्थ, भन्ते, वसथ, मा उक्कण्ठित्था” ति वसनट्टानं दस्सेत्वा
पक्कमिसु । दुत्तियदिवसे पि^८ नेसं दानं दत्वा पुन घरपटिपाटिया 10
एकेकदिवसं दानमदंसु । तापसा चतुमासं तत्थ वसित्वा लोणम्बिलादि-
सेवनाय थिरभावप्पत्तसरीरा हुत्वा “मयं आवुसो गच्छामा” ति
मनुस्सानं आरोचेसुं । मनुस्सा तेसं तेलतण्डुलादीनि अदंसु । ते तानि
आदाय अत्तनो अस्सममेव अगमंसु । तं च गामं तथेव संवच्छरे
संवच्छरे आगमिसु । मनुस्सा पि तेसं आगमनकालं विदित्वा दानत्थाय 15
तण्डुलादीनि सज्जेत्वा व अच्छन्ति, आगते च ने तथेव सम्मानेन्ति ।

R. 279

अथ भगवा लोके उत्पज्जित्वा पवत्तितवरधम्मचक्रो अनुपुब्बेन
सावत्थि गत्वा तत्थ विहरन्तो तेसं तापसानं उपनिस्सयसम्पत्तिं दिस्वा
ततो निक्खम्म भिक्खुसंघपरिवुतो चारिकं चरमानो अनुपुब्बेन तं गामं
अनुप्पत्तो । मनुस्सा भगवन्तं दिस्वा महादानानि अदंसु । भगवा तेसं 20

१-१. स्या० पोत्थके नत्थि ।

२. अस्समपदं—स्या० ।

३. अपरिभुञ्जमानानं—रो० ।

४. ‘ते दिस्वा’ स्या० पोत्थके अधिको
पाठो ।

५-५. ते इसी दिस्वा—सी०, रो० ।

६. चापि—रो० ।

धम्मं देसेसि । ते ताय धम्मदेसनाय अप्पेक्कच्चे सोतापन्ना, एकच्चे^१ सकदागामिनो, एकच्चे अनागामिनो अहेसुं, एकच्चे पब्बजित्वा अरहत्तं पापुणिसु । भगवा पुनदेव सावत्थि पच्चागमासि । अथ ते तापसा तं गामं आगमिसु^२ । मनुस्सा तापसे दिस्वा न पुब्बसदिसं कोतूहलमकंसु ।

5 तापसा तं पुच्छिसु—“किं, आवुसो, इने मनुस्सा न पुब्बसदिसा, किं नु खो अयं गामो राजदण्डेन उपद्दुतो, उदाहु दुब्भिकखेन, उदाहु अम्हेहि सीलादिगुणेहि सम्पन्नतरो कोचि पब्बजितो इमं गाममनुप्पत्तो” ति ? ते आहंसु—“न, भन्ते, राजदण्डेन, न दुब्भिकखेनायं गामो उपद्दुतो, अपि च बुद्धो लोके उप्पन्नो, सो भगवा बहुजनहिताय धम्मं देसेन्तो इधागतो”
10 ति ।

तं सुत्वा आमगन्धतापसो “बुद्धो ति गहपतयो वदेथा” ति ? “बुद्धो ति भन्ते वदामा” ति तिक्खत्तुं वत्वा “घोसो पि खो एसो दुल्लभो लोकस्मिं, यदिदं बुद्धो” ति अत्तमनो अत्तमनवाचं निच्छारेत्वा पुच्छि—“किं नु खो सो बुद्धो आमगन्धं भुञ्जति, न भुञ्जती” ति ?

15 “को, भन्ते, आमगन्धो” ति ?

“आमगन्धो नाम मच्छमंसं गहपतयो” ति ।

“भगवा, भन्ते, मच्छमंसं परिभुञ्जती” ति । तं सुत्वा तापसो विप्पटिसारी अहोसि—“माहेव^३ खो पन बुद्धो सिया^४” ति । पुन चिन्तेसि—“बुद्धानं पातुभावो नाम दुल्लभो, गत्वा बुद्धं^५ दिस्वा^५

R. 280 10 पुच्छित्वा जानिस्सामी” ति । ततो येन भगवा गतो, तं मगं मनुस्से पुच्छित्वा वच्छगिद्धिनी गावी विय तुरिततुरितो सब्बत्थ एकरत्तिवासेन सावत्थि अनुप्पत्वा जेतवनमेव पाविसि सद्धिं सकाय परिसाय । भगवा पि तस्मिं समये धम्मदेसनत्थाय आसने निसिन्नो एव होति । तापसा भगवन्तं उपसङ्कम्म^६ तुण्हीभूता अनभिवादेत्वाव एकमन्तं निसीदिसु ।

१. सी०, रो० पोत्यकेसु नत्थि ।

३-३. ‘माहेवच्च पन बुद्धो सिया, माहेव

खो पन न बुद्धो सिया’—स्या० ।

२. आगमंसु—सी०, रो० ।

४-४. सी० पोत्यके नत्थि ।

५. उपगम्म—सी० ।

भगवा “कच्चि वो इसयो खमनीयं” ति आदिना नयेन तेहि सद्धि पटिसम्मोदि, ते पि “खमनीयं, भो गोतमा” ति आदिमाहंसु । ततो आमगन्धो भगवन्तं पुच्छि—

“आमगन्धं भो, गोतम, भुञ्जसि, न भुञ्जसी” ति ?

“को सो ब्राह्मण आमगन्धो नामा” ति ?

“मच्छमंसं भो गोतमा” ति ।

भगवा “न ब्राह्मण मच्छमंसं आमगन्धो, अपि च खो आमगन्धो नाम सब्बे किलेसा पापका अकुसला धम्मा” ति वत्वा “न, ब्राह्मण, इदानी त्वमेव आमगन्धं पुच्छि, अतीते पि तिस्सो नाम ब्राह्मणो कस्सपं भगवन्तं पुच्छि, एवं च सो^१ पुच्छि, एवं चस्स^२ भगवा व्याकासी” ति तिस्सेन च ब्राह्मणेन कस्सपेन च भगवता वुत्तगाथायो एव आनेत्वा ताहि गाथाहि ब्राह्मणं सञ्जापेन्तो आह—“सामाक-चिङ्गलकचीनकानि चा” ति । अयं ताव इमस्स सुत्तस्स इध उप्पत्ति ।

अतीते पन कस्सपो किर बोधिसत्तो अट्ठासङ्खेय्यानि कप्पसतसहस्सं च पारमियो पूरेत्वा बाराणसियं ब्रह्मदत्तस्स ब्राह्मणस्स धनवती नाम ब्राह्मणी, तस्सा कुच्छिम्हि पटिसन्धिं अगगहेसि । अगगसावको पि तं दिवसंयेव देवलोका चवित्वा अनुपुरोहितब्राह्मणस्स पजापतिया कुच्छिम्हि निब्बत्ति । एवं तेसं एकदिवसमेव पटिसन्धिगगहणं च गम्भवुद्धानं च अहोसि, एकदिवसमेव एतेसं एकस्स कस्सपो, एकस्स तिस्सो ति नाममकंसु । ते सहपंसुकीळनका द्वे सहाया अनुपुब्बेन वुड्ढि अगमिसु । तिस्सस्स पिता पुत्तं आणापेसि—“अयं, तात कस्सपो निक्खम्म पब्बजित्वा बुद्धो भविस्सति, त्वं पिस्स सन्तिके पब्बजित्वा भवनिस्सरणं करेय्यासी” ति । सो “साधू” ति पटिस्सुणित्वा बोधिसत्तस्स सन्तिकं गन्त्वा “उभो पि सम्म पब्बजिस्सामा” ति आह । बोधिसत्तो “साधू” ति पटिस्सुणि । ततो वुड्ढिं अनुप्पत्तकाले पि तिस्सो बोधिसत्तं आह—“एहि सम्म पब्बजिस्सामा” ति बोधिसत्तो न निक्खमि । तिस्सो

“न तावस्स आणं परिपाकं गतं” ति सयं निक्खम्म इसिपब्बज्जं पब्बजित्वा अरञ्जे पब्बतपादे अस्समं कारापेत्वा वसति । बोधिसत्तो ति अपरेन समयेन घरे ठितोयेव आनापानस्सतिं परिग्गहेत्वा चत्तारि भानानि अभिञ्जायो च उप्पादेत्वा पासादेन बोधिमण्डसमीपं गत्वा “पुन पासादो
 5 यथाठानेयेव पतिट्ठातु” ति अधिट्ठासि, सो सकट्ठानेयेव पतिट्ठासि । अपब्बजितेन किर बोधिमण्डं उपगन्तुं न सक्का ति सो पब्बजित्वा बोधिमण्डं पत्वा निसीदित्वा सत्त दिवसे पधानयोगं कत्वा सत्तहि दिवसेहि सम्मासम्बोधिं सच्छाकासि ।

तदा इसिपतने वीसतिसहस्सा पब्बजिता पटिवसन्ति । अथ कस्सपो
 10 भगवा ते आमन्तेत्वा धम्मचक्रं पवत्तेसि । सुत्तपरियोसाने सब्बेव अरहन्तो अहेसुं, सो सुदं भगवा वीसतिभिक्षुसहस्सपरिवृतो तत्थेव इसिपतने वसति, किकी च नं कासिराजा चतूहि पच्चयेहि उपट्ठाति । अथेकदिवसं बाराणसिवासी एको पुरिसो पब्बते चन्दनसारादीनि गवेसन्तो तिस्सस्स तापसस्स अस्समं पत्वा तं अभिवादेत्वा एकमन्तं अट्ठासि ।
 R. 282 15 तापसो तं दिस्वा “कुतो आगतोसी” ति पुच्छि ।

“बाराणसितो भन्ते” ति ।

“का तत्थ पवत्ती” ति ?

“तत्थ, भन्ते, कस्सपो नाम सम्मासम्बुद्धो उप्पन्नो” ति । तापसो दुल्लभवचनं सुत्वा पीतिसोमनस्सजातो पुच्छि—“किं सो आमगन्धं
 20 भुञ्जति, न भुञ्जती” ति ?

“को भन्ते, आमगन्धो” ति ?

“मच्छमंसं आवुसो” ति ।

“भगवा, भन्ते, मच्छमंसं भुञ्जती” ति । तं सुत्वा तापसो विप्पटिसारी हुत्वा पुन चिन्तेसि—“गत्वा तं पुच्छिस्सामि, सचे
 25 ‘आमगन्धं परिभुञ्जामी’ ति वक्खति, ततो नं ‘तुम्हाकं, भन्ते, जातिया च कुलस्स च गोत्तस्स च अननुच्छविकमेतं’ ति निवारेत्वा तस्स सन्तिके

पब्वजित्वा भवनिस्सरणं करिस्सामी” ति । सल्लहुकं उपकरणं गहेत्वा
सब्वत्थ एकरत्तिवासेन सायन्हसमये बाराणसिं पत्वा इसिपतनमेवं
पाविसि । भगवा पि तस्मिं समये धम्मदेसनत्थाय आसने निसिन्नोयेव
होति^१ । तापसो भगवन्तं उपसङ्कम्म अनभिवादेत्वा तुण्हीभूतो एकमन्तं
अट्टासि । भगवा तं दिस्वा पुब्बे वुत्तनयेनेव पटिसम्मोदि । सो पि 5
“खमनीयं भो कस्सपा” ति आदीनि वत्वा एकमन्तं निसीदित्वा भगवन्तं
पुच्छि—“आमगन्धं भो, कस्सप, भुञ्जसि, न भुञ्जसी” ति ?

“नाहं, ब्राह्मण, आमगन्धं भुञ्जामी” ति ।

“साधु, साधु, भो कस्सप परकुणपं अखादन्तो सुन्दरमकासि,
युत्तमेतं भोतो कस्सपस्स जातिया च कुलस्सं च गोत्तस्स चा ति । ततो 10
भगवा “अहं किलेसे सन्धाय ‘आमगन्धं न भुञ्जामी’ ति वदामि,
ब्राह्मणो मच्छमंसं पच्चेति, यंनूनाहं स्वे गामं पिण्डाय अपविसित्वा
किकीरञ्चो गेहा अभतं पिण्डपातं परिभुञ्जेय्यं, एवं आमगन्धं आरब्ध
कथा पवत्तिस्सति, ततो ब्राह्मणं धम्मदेसनाय सञ्जापेस्सामी” ति
दुतियदिवसे कालस्सेव सरीरपरिकम्मं कत्वा गन्धकुटिं पाविसि । भिक्खू 15
गन्धकुटिद्वारं पिहितं दिस्वा “न भगवा अज्ज भिक्खूहि सद्धिं
पविसितुकामो” ति जत्वा गन्धकुटिं पदक्खिणं कत्वा पिण्डाय
पविसिंसु ।

भगवा पि गन्धकुटितो निक्खम्म पञ्चत्तासने निसीदि । तापसो
पि खो पत्तसाकं पचित्वा खादित्वा भगवतो सन्तिके निसीदि । किकी 20
कासिराजा भिक्खू पिण्डाय चरन्ते दिस्वा “कुहिं भगवा भन्ते” ति
पुच्छित्वा “विहारे महाराजा” ति च सुत्वा नानव्यञ्जनरसमनेकमंसविकति-
सम्पन्नं भोजनं भगवतो पाहेसि । अमच्चा विहारं नेत्वा भगवतो
आरोचेत्वा दक्खिणोदकं दत्वा परिविसन्ता पठमं नानामंसविकति-
सम्पन्नं यागुं अदंसु, तापसो दिस्वा “खादति नु खो नो” ति 25
चिन्तेन्तो अट्टासि । भगवा तस्स पस्सतोयेव यागुं पिवन्तो मंसखण्डं

मुखे पक्खिपि । तापसो दिस्वा कुद्धो^१ । पुन यागुपीतस्स नानारसव्यञ्जनं
भोजनमदंसु, तं पि गहेत्वा भुञ्जन्तं दिस्वा अतिविय कुद्धो “मच्छमंसं
खादन्तोयेव ‘न खादामी’ ति भणन्ती” ति । अथ भगवन्तं कतभत्तकिच्चं
हत्थपादे धोवित्वा निसिन्नं उपसङ्कम्म “भो कस्सप, मुसा त्वं भणसि,
5 नेतं पण्डितकिच्चं । मुसावादो हि गरहितो बुद्धानं, ये पि ते पब्बतपादे
वनमूलफलादीहि यापेन्ता इसयो वसन्ति, ते पि मुसा न भणन्ती” ति
वत्वा पुन इसीनं गुणे गाथाय वण्णेन्तो आह—“सामाक-
चिङ्गूलकचीनकानि चा” ति ।

गाथा-अत्यवण्णना

B. 301 २४२. तत्थ सामाका ति धुनित्वा वा सीसानि उच्चिनित्वा
10 वा गय्हूपगा तिणधञ्जजाति । तथा चिङ्गूलका कणवीरपुप्फसण्ठानसीसा
होन्ति । चीनकानि ति अट्ठविपब्बतपादेसु अरोपितजाता चीनमुग्गा ।
पत्तप्फलं ति यंकिश्चि हरितपण्णं । मूलफलं ति यंकिश्चि कन्दमूलं ।
गविप्फलं ति यंकिश्चि रुक्खवल्लिफलं । मूलगगहणेन वा कन्दमूलं,
R. 284 फलगगहणेन रुक्खवल्लिफलं, गविप्फलगगहणेन उदके जातसिङ्घातक-
15 कसेरुकादिफलं वेदितब्बं^२ । धम्मेन लद्धं ति दूतेय्यपहिणागमनादि-
मिच्छाजीव^३ पहाय वने उज्झाचरियाय लद्धं । सतं ति सन्तो अरिया ।
अस्नमाना ति भुञ्जमाना । न कामकामा अलिकं भणन्ती ति ते
एवं अममा अपरिगहा एतानि सामाकादीनि भुञ्जमाना इसयो यथा
त्वं सादुरसादिके^४ कामे पत्थयन्तो आमगन्धं भुञ्जन्तोयेव “नाहं,
20 ब्राह्मण, आमगन्धं भुञ्जामी” ति भणन्तो अलिकं भणसि, तथा न
कामकामा अलिकं भणन्ति, कामे^५ कामयन्ता मुसा न भणन्ती ति
इसीनं पसंसाय भगवतो निन्दं दीपेति ।

१. रुद्धो—सी०, स्या०, रो० ।

२. खादितब्बं—स्या०, रो० ।

३. दूतेय्यपहेणगमनादि०—सी० ।

४. सादुरसादिभेदे—सी० ।

५. कामं—स्या० ।

गाथा-अत्थवण्णना

२४३. एवं इसीनं पसंसापदेसेन भगवन्तं निन्दित्वा इदानी
अत्तना अधिपेतं निन्दावत्थुं दस्सेत्वा निप्परियायेनेव भगवन्तं निन्दन्तो
आह—“यदस्नमानो^१” ति तत्थ दकारो पदसन्धिकरो । अयं पत्तयो—
यं किञ्चिदेव ससमंसं^२ वा तित्तिरमंसं वा धोवनच्छेदनादिना
पुब्बपरिकम्मेन सुकतं, पचनवासनादिना पच्छापरिकम्मेन सुनिद्रितं, ५
न मातरा न पितरा, अपि च खो पत्तं “दक्खिणेय्यो अयं” ति
मञ्जमानेहि धम्मकामेहि परेहि दिशं, सक्कारकरणेन पयत्तं
पणीतमलङ्कृतं, उत्तमरसताय ओजवन्तताय थामबलभरणसमत्थताय^३
च पणीतं अस्नमानो^४ आहारयमानो, न केवलं च यंकिञ्चि मंसमेव,
अपि च खो पत्तं इदं पि सालीनमन्नं विचितकाळकं सालितण्डुलोदनं 10
परिभुञ्जमानो सो भुञ्जसि कस्सप आमगन्धं, सो त्वं यंकिञ्चि
मंसं भुञ्जमानो इदं च सालीनमन्नं परिभुञ्जमानो भुञ्जसि कस्सप
आमगन्धं ति भगवन्तं गोत्तेन आलपति ।

गाथा-अत्थवण्णना

२४४. एवं आहारतो भगवन्तं निन्दित्वा इदानी मुसावादं 11 R. 285
आरोपेत्वा निन्दन्तो आह—“न आमगन्धो...पे०...सुसङ्खतेही” ति । 15
तस्सत्थो—पुब्बे मया पुच्छितो समानो “न आमगन्धो मम कप्पती”
ति इच्चेव त्वं भाससि, एवं एकसेनेव त्वं भाससि ब्रह्मबन्धु ब्राह्मण-
गुणविरहित जातिमत्तब्राह्मणा ति परिभासन्तो भणति । सालीनमन्नं
ति सालितण्डुलोदनं । परिभुञ्जमानो ति भुञ्जमानो । सकुन्तमंसेहि
सुसङ्खतेही ति तदा भगवतो अभिहटं सकुणमंसं निदिसन्तो भणति । 20
एवं भणन्तो एव च भगवतो हेट्ठा पादतला पभुति याव उपरि
केसग्गा^५ सरीरमुल्लोकेन्तो द्वतिसवरलक्खणासीति अनुव्यञ्जनसम्पदं

१. यदञ्जमानो—स्या० ।

२. लावमंसं—सी०, स्या०, रो० ।

३. थामवसहरणसमत्थाय—स्या० ।

४. अञ्जमानो—सी० ।

५. केसन्ता—सी० ।

व्यामप्पभापरिक्खेपं च दिस्वा “एवरूपो महापुरिसलक्खणादिपटिमण्डित-
कायो न मुसा भणितुं अरहति । अयं हिस्स भवन्तरे पि सच्चवाचा-
निस्सन्देनेव उण्णा भमुकन्तरे जाता ओदाता मुदु तूलसन्निभा, एकेकानि
च लोमकूपेसु लोमानि । स्वायं कथमिदानि मुसा भणिस्सति, अद्धा
५ अञ्जो इमस्स आमगन्धो भविस्सति, यं सन्धाय एतदवोच—‘नाहं,
ब्राह्मण, आमगन्धं भुञ्जामी’ ति, यंनूनाहं एतं पुच्छेय्यं” ति चिन्तेत्वा
सञ्जातबहुमानो गोत्तेनेव आलपन्तो इमं गाथासेसं आह—

“पुच्छामि तं कस्सप एतमत्थं,
कथंपकारो तव आमगन्धो” ति ॥

गाथा-अत्थवण्णना

- 10 २४५. अथस्स भगवा आमगन्धं विस्सज्जेतुं “पाणातिपातो” ति
एवमादिमाह । तत्थ पाणातिपातो ति पाणवधो । वधच्छेदबन्धनं ति
एत्थ सत्तानं दण्डादीहि आकोटनं वधो, हत्थपादादीनं छेदनं छेदो,
रज्जुआदीहि बन्धो बन्धनं । थेय्यं^१ मुसावादो ति थेय्यं च मुसावादो
R. 286 च । निकती ति “दस्सामि, करिस्सामी” ति आदिना नयेन आसं
15 उप्पादेत्वा निरासाकरणं । वञ्चनानी ति असुवण्णं सुवण्णं ति
गाहापनादीनि । अज्झेनकुत्तं^२ ति निरत्थकमनेकगन्थपरियापुणनं ।
परदारसेवना ति परपरिगगहितासु चारित्तापज्जनं । एसामगन्धो न हि
मंसभोजनं ति एस पाणातिपातादिअकुसलधम्मसमुदाचारो आमगन्धो
B. 303 विस्सगन्धो कुणपगन्धो । किं कारणा ? अमनुज्जता किलेसअसुचि-
20 मिस्सकत्ता^३ सन्निभि जिगुच्छितत्ता परमदुग्गन्धभावावहत्ता च । ये हि^४
उस्सन्नकिलेसा सत्ता, ते तेहि अतिदुग्गन्धा होन्ति, निक्किलेसानं
मतसरीरं पि दुग्गन्धं न होति, तस्मा एसामगन्धो । मंसभोजनं पन
अदिट्ठमसुत्तमपरिस्झितं च अनवज्जं, तस्मा न हि मंसभोजनं आमगन्धो
ति ।

१. थेय्या—सी० ।

३. किलेसअसुचिमिस्सत्ता—रो० ।

२. ०कुञ्जं—सी०, रो० ।

४. ‘ये’ सी० रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।

गाथा-अत्थवण्णना

२४९. एवं धम्माधिद्वानाय देसनाय एकेन नयेन आमगन्धं विस्सज्जेत्वा इदानीं यस्मा ते ते सत्ता तेहि तेहि आमगन्धेहि समन्नागता, न एको एव सब्बेहि, न च सब्बे एकेनेव, तस्मा नेसं ते ते आमगन्धे पकासेतुं “ये इध कामेसु असञ्जाता जना” ति आदिना नयेन पुग्गलाधिद्वानाय ताव देसनाय आमगन्धे विस्सज्जेन्तो द्वे गाथायो 5 अभासि ।

तत्थ ये इध कामेसु असञ्जाता जना ति ये केचि इध लोके कामपटिसेवनसङ्घातेसु कामेसु भातिमातुच्छादीसु पि मरियादाविरहेन भिन्नसंवरताय असंयता पुथुज्जना । रसेसु गिद्धा ति जिह्वाविञ्ज्येसु रसेसु गिद्धा गथिता^१ मुच्छिता अज्झोसन्ना^२ अनादीनवदस्पाविनो 10 अनिस्सरणपञ्चा रसे परिभुञ्जन्ति । असुचिभावमस्सिता^३ ति ताय रसगिद्धिया रसपटिलाभत्थाय नानप्पकारमिच्छाजीवसङ्घातअसुचिभावमिस्सिता । नत्थिकदिट्ठी ति “नत्थि दिन्नं” ति आदिदसवत्थुकमिच्छादिट्ठिसमन्नागता । विसमा ति विसमेन कायकम्मादिना समन्नागता । R. 287
दुरन्नया ति दुविञ्चापया सन्दिट्ठिपरामासीआधानग्गाहीदुप्पटि- 15 निस्सग्गितासमन्नागता^४ । एसामगन्धो ति एस एताय गाथाय पुग्गले अधिद्वाय निदिट्ठो “कामेसु असंयतता रसगिद्धता आजीवविपत्तिनत्थिकदिट्ठि^५- कायदुच्चरितादिविसमता दुरन्नयभावता^६” ति अपरो पि पुब्बे वुत्तेनेवत्थेन छब्बिधो आमगन्धो वेदितब्बो । न हि मंसभोजनं ति मंसभोजनं पन यथावुत्तेनेवत्थेन न आमगन्धो ति । 20

१. गथिता—सी०, रो० ।

२. अज्झोपत्ता—सी०, रो० ;

३. असुचिकमिस्सिता—सी०, रो० ।

अज्झापत्ता—स्या० ।

४. ०परामास०—सी०, स्या०, रो० ।

५. आजीवविपत्ति नत्थिकदिट्ठि—सी०,

६. दुरनुबोधता—सी०, रो० ।

स्या०, रो० ।

गाथा-अत्थवण्णना

२४७. दुतियगाथाय पि ये लूखसा ति ये लूखा निरसा, अत्तकिल-
 मथानुयुत्ता ति अत्थो । दारुणा ति कक्खळा दोवचस्सतायुत्ता ।
 B. 304 पिट्ठिमंसिका ति पुरतो मधुरं भणित्वा परम्मुखे अवण्णभासिनो । एते
 हि अभिमुखं ओलोकेतुमसक्कोन्ता परम्मुखानं पिट्ठिमंसखादका विय
 5 होन्ति, तेन “पिट्ठिमंसिका” ति वुच्चन्ति । मित्तदूहो ति मित्तदूहका^१,
 दारधनजीवितेसु विस्सासमापन्नानं मित्तानं तत्थ मिच्छापटिपज्जनका ति
 वुत्तं होति । निक्करुणा ति करुणाविरहिता सत्तानं अनत्थकामा ।
 अतिमानिनो ति “इधेकच्चो जातिया वा...पे०...अञ्जतरञ्जतररेन
 वत्थुना परे अतिमञ्जति, यो एवरूपो मानो केतुकम्यता चित्तस्सा”
 10 (वि० ४२३) ति एवं वुत्तेन अतिमानेन समन्नागता । अदानसीला ति
 अदानपकतिका, अदानाधिमुत्ता असंविभागरता ति अत्थो । न च देन्ति
 कस्सची ति ताय च पन अदानसीलताय याचिता पि सन्ता कस्सचि
 किञ्चि न देन्ति, अदिन्नपुब्बककुले मनुस्ससदिसा निज्झामतण्हकपेत-
 परायणा होन्ति । केचि पन “आदानसीला” ति पि पठन्ति, केवलं
 15 गहणसीला, कस्सचि पन किञ्चि न देन्ती ति । एसामगन्धो न हि
 मंसभोजनं ति एस एताय गाथाय पुग्गले अधिट्ठाय निदिट्ठो लूखता,
 दारुणा, पिट्ठिमंसिकता, मित्तदूभिता, निक्करुणा, अतिमानिता,
 R. 288 अदानसीलता, अदानं” ति अपरो पि पुब्बे वुत्तेनेवत्थेन अट्ठविधो आम-
 गन्धो वेदितब्बो, न हि मंसभोजनं ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

20 २४८. एवं पुग्गलाधिट्ठानाय देसनाय द्वे गाथायो वत्वा पुन तस्स
 तापसस्स आसयानुपरिवत्तनं विदित्वा धम्माधिट्ठानायेव देसनाय एकं
 गाथं अभासि । तत्थ कोधो उरगसुत्ते वुत्तनयेनेव वेदितब्बो । मदो ति
 “जातिमदो गोत्तमदो आरोग्यमदो” (वि० ४०९) ति आदिना नयेन

विभङ्गे वृत्तपभेदो चित्तस्स मज्जनभावो । धम्मो ति यद्धभावो ।
 पच्चुपट्टापना ति पच्चनीकट्टापना, धम्मेन नयेन वृत्तस्स पटिविरुज्झित्वा
 ठानं । माया ति “इधेकच्चो कायेन दुच्चरितं चरित्वा” (वि० ४२७)
 ति आदिना नयेन विभङ्गे विभत्ता कतपापपटिच्छादनता । उसूया ति
 परलाभसक्कारादीसु इस्सा । भस्ससमुस्सयो ति समुस्सितं भस्सं, 5
 अत्तुकंसनता ति वृत्तं होति । मानातिमानो ति “इधेकच्चो जातिया
 वा...पे०...अञ्जतरञ्जतरेन वत्थुना पुब्बकालं परेहि सदिसं अत्तानं
 दहति, अपरकालं^१ अत्तानं सेय्यं दहति, परे हीने दहति, यो एवरूपो
 मानो...पे०...केतुकम्यता चित्तस्सा” (वि० ४२३) ति विभङ्गे
 विभत्तो । असब्धि सन्थवो ति असप्पुरिसेहि सन्थवो । एसामगन्धो 10
 न हि मंसभोजनं ति एस कोधादि नवविधो अकुसलरासि पुब्बे
 वृत्तेनेवत्थेन आमगन्धो ति वेदितब्बो, न हि मंसभोजनं ति ।

B. 305

गाथा-अत्थवर्णना

२४९. एवं धम्माधिद्वानाय देसनाय नवविधं आमगन्धं दस्सेत्वा
 पुन पि पुब्बे वृत्तनयेनेव पुग्गलाधिद्वानाय देसनाय आमगन्धे विस्सज्जेन्तो
 तिस्सो गाथायो अभासि । तत्थ ये पापसीला ति ये पापसमाचारताय 15
 “पापसीला” ति लोके पाकटा । इणघातसूचका ति वसलसुत्ते वृत्तनयेन
 इणं गहेत्वा तस्स अप्पदानेन इणघाता, पेसुञ्जेन सूचका च ।
 वोहारकूटा इध पाटिरूपिका ति धम्मट्टद्वाने ठिता लञ्जं^२ गहेत्वा
 सामिके पराजेन्ता कूटेन वोहारेन समन्नागतत्ता वोहारकूटा, धम्मट्ट-
 पटिरूपकत्ता पाटिरूपिका । अथ वा इधा ति सासने । पाटिरूपिका ति 20
 दुस्सीला । ते हि यस्मा नेसं इरियापथसम्पदादीहि सीलवन्तपटिरूपं^३
 अत्थि, तस्मा पटिरूपा^४, पटिरूपा^५ एव पाटिरूपिका । नराधमा येध
 करोन्ति किब्बिसं ति ये इध लोके नराधमा मातापितृसु बुद्धपच्चेक-

R. 289

१. अपरकाले—रो० ।

२. लञ्जं—रो० ।

३. ० पटिरूपता—सी० ।

४. पटिरूपिका—स्या०, रो० ।

५. पटिरूपिका—रो० ।

बुद्धादीसु च मिच्छापटिपत्तिसञ्चितं किब्बिसं करोन्ति । एसामगन्धो
न हि मंसभोजनं ति एस एताय गाथाय पुग्गले अधिट्ठाय निदिट्ठो
“पापसीलता इणघातता सूचकता वोहारकूटता पाटिरूपिकता
किब्बिसकारिता” ति अपरो पि पुब्बे वुत्तेनेवत्थेन छब्बिधो आमगन्धो
5 वेदितब्बो, न हि मंसभोजनं ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

२५०. ये इध पाणेषु असञ्जता जना ति ये जना इधलोके
पाणेषु यथाकामचारिताय^१ सतं पि सहस्सं पि मारेत्वा अनुद्दयामत्तस्सा
पि अकरणेन असंयता । परेसमादाय विहेसमुय्युता ति परेसं सन्तकं
आदाय धनं वा जीवितं वा ततो “मा एवं करोथा” ति याचन्तानं वा
10 निवारन्तानं वा पाणिलेड्डुदण्डादीहि विहेसं उय्युता, परे वा सत्ते
समादाय “अज्ज दस, अज्ज वीसं^२” ति एवं समादियित्वा तेसं वधबन्ध-
नादीहि विहेसमुय्युता । दुस्सीललुदा ति निस्सीला^३ च^४ दुराचारत्ता, लुदा
च कुरूरकम्भन्ता लोहितपाणिताय, मच्छघातकमिगबन्धकसाकुणिका-
दयो इधाधिप्पेता । फरुसा ति फरुसवाचा । अनादरा ति “इदानि
B. 306 न करिस्साम, विरमिस्साम एवरूपा” ति एवं आदरविरहिता ।
R. 290 15 एसामगन्धो न हि मंसभोजनं ति एस एताय गाथाय पुग्गले अधिट्ठाय
निदिट्ठो “पाणातिपातो वधछेदबन्धनं” ति आदिना नयेन पुब्बे वुत्तो
च अवुत्तो^५ च^६ “पाणेषु असंयतता परेसं विहेसता दुस्सीलता लुदा
फरुसता अनादरो” ति छब्बिधो आमगन्धो वेदितब्बो, न हि^७
20 मंसभोजनं ति । पुब्बे वुत्तं पि हि सोतूनं सोतुकामताय अवधारणताय^८
दक्खीकरणताया^९ ति एवमादीहि कारणेहि पुन वुच्चति । तेनेव च

१. कामकारिताय—सी०. रो० ।

२. वीसति—सी०, रो० ।

३-३. दुस्सीला—रो० ।

४-४. रो० पोत्थके नत्थि ।

५. रो० पोत्थके नत्थि ।

६. आधारणताय—रो० ।

७. दक्खीकरणताया ति—रो० ।

परतो वक्खति “इच्चेतमत्थं भगवा पुनप्पुनं, अक्खासि नं वेदयि मन्तपारगू” ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

२५१. एतेसु गिद्धा विरुद्धातिपातिनो ति एतेसु पाणेषु गेधेन गिद्धा, दोसेन विरुद्धा, मोहेन आदीनवं अपस्सन्ता पुनप्पुनं अज्झाचार-
प्पत्तियां अतिपातिनो, एतेसु वा “पाणातिपातो वधच्छेदबन्धनं” ति ५
आदिना नयेन वुत्तेसु पापकम्मेषु यथासम्भवं ये गेधविरोधातिपात-
सङ्घाता रागदोसमोहा, तेहि गिद्धा विरुद्धा अतिपातिनो च^१ ।
निच्चुय्युता ति अकुसलकरणे निच्चं उय्युता, कदाचि पटिसङ्घाय
अप्पटिविरता । पेच्चा ति अस्मा लोका परं गन्त्वा । तमं वजन्ति ये,
पतन्ति सत्ता निरयं अवंसिरा ति ये लोकन्तरिकन्धकारसङ्घातं १०
नीचकुलतादिभेदं वा तमं वजन्ति, ये च^२ पतन्ति सत्ता अवीचिआदिभेदं
निरयं अवंसिरा अधोगतसीसा । एसामगन्धो ति तेसं सत्तानं तमवजन-
निरयपतनहेतु एस गेधविरोधातिपातभेदो सब्बामगन्धमूलभूतो
यथावुत्तेनत्थेन तिविधो आमगन्धो । न हि मंसभोजनं ति मंसभोजनं
पन न आमगन्धो ति । १५

गाथा-अत्थवण्णना

२५२. एवं भगवा परमत्थतो आमगन्धं विस्सज्जेत्वा दुग्गति-
मग्गभावं चस्स पकासेत्वा इदानि यस्मि मच्छमंसभोजने तापसो
आमगन्धसञ्जी दुग्गतिमग्गसञ्जी च हुत्वा तस्स अभोजनेन सुद्धिकामो R. 291
हुत्वा तं न भुञ्जति, तस्स च अज्जस्स च तथाविधस्स सोधेतु^३
असमत्थभावं दस्सेन्तो “न मच्छमंसं” ति इमं छप्पदं गाथमाह । तत्थ 20
सब्बपदानि अन्तिमपादेन योजेतब्बानि—न मच्छमंसं सोधेति मच्चं B. 307
अवितिण्णकङ्खं, न आहुतियञ्चमुतूपसेवना सोधेति^४ मच्चं अवि-
तिण्णकङ्खं ति एवं । एत्थ च न मच्छमंसं ति अखादियमानं

१. रो० पोत्थके नत्थि ।

३. विसोधेतुं—रो० ।

२. रो० पोत्थके नत्थि ।

४. सोधेन्ति—रो० ।

- मच्छमंसं न सोधेति, तथा अनासकत्तं ति एवं पोराणा वण्णेन्ति । एवं पन सुन्दरतरं सिया “न मच्छमंसानं अनासकत्तं न मच्छमंसानानासकत्तं, मच्छमंसानं अनासकत्तं^१ न सोधेति, मच्चं ति मच्चन्ति अथा पि सिया, एवं सन्ते अनासकत्तं ओहीयती^२ ति ? तं च न, अमरतपेन^३
- ५ सङ्गहित्ता । “ये वा पि लोके अमरा बहू तपा” ति एत्थ हि सब्बो पि वुत्तावसेसो अत्तकिलमथो सङ्गहं गच्छती ति । नगिगयं ति अचेलकत्तं । मुण्डियं ति मुण्डभावो । जटाजल्लं ति जटा च रजोजल्लं च । खराजिनानी ति खरानि अजिनचम्मानि^४ । अग्गिहुत्तस्सु-पसेवना ति अग्गिपारिचारिया । अमरा ति अमरभावपत्थनताय
- १० पवत्तकायकिलेसा । बहू ति उक्कुटिकप्पधानादिभेदतो अनेके । तपा ति सरीरसन्तापा । मन्ता ति वेदा । आहुती ति अग्गिहोमकम्मं । यञ्जामुत्तपसेवना ति अस्समेधादियञ्जा च उत्तपसेवना च । उत्तपसेवना नाम गिम्हे आतपट्टानसेवना, वस्से रुक्खमूलसेवना, हेमन्ते जलप्पवेस-सेवना । न सोधेन्ति मच्चं अवितिण्णकङ्खं^५ ति किलेससुद्धिया वा
- १५ भवसुद्धिया वा अवितिण्णविचिकिच्चं मच्चं न सोधेन्ति । कङ्खामले हि सति न विसुद्धो होति, त्वं च सकङ्खोयेवा ति । एत्थ च “अवितिण्णकङ्खं” ति एतं “न मच्छमंसं” ति आदीनि सुत्वा “किं नु खो मच्छमंसानं अभोजनादिना सिया विसुद्धिमग्गो” ति तापसस्स कङ्खाय उप्पन्नाय भगवता वुत्तं सिया ति नो अधिप्पायो । या चस्स “सो मच्छमंसं
- २० भुञ्जती” ति सुत्वा व बुद्धे कङ्खा उप्पन्ना, तं सन्धायेतं वुत्तं ति वेदितव्वं ।

गाथा-अत्थवण्णना

२५३. एवं मच्छमंसानासकत्तादीनं^६ सोधेतुं^६ असमत्थभावं दस्सेत्वा इदानीं सोधेतुं^७ समत्थे धम्ममे दस्सेन्तो^७ “सोतेसु गुत्तो” ति

१. सो० पोत्थके नत्थि;
न सोधेति—रो० ।

४. ‘न’ रो० पोत्थके अधिको पाठो ।

६. विसोधेतुं—सी०, स्या०, रो० ।

८. देसेन्तो—सी० ।

२. वोहीयती—सी०, रो० ।

३. परत्थतपेन—सी०, रो० ।

५. मच्छमंसानासकत्तादीनं—सी० ।

७. विसोधेतुं—सी०, स्या०, रो० ।

इमं गाथमाह । तत्थ सोतेसू ति वसु इन्द्रियेसु । गुत्तो ति इन्द्रियसंवर-
 गुत्तिया समन्नागतो । एत्तावता इन्द्रियसंवरपरिवारसीलं दस्सेति ।
 विदित्तिन्द्रियो चरे ति आतपरिञ्चाय वल्लिन्द्रियानि विदित्वा पाकटानि
 कत्वा चरेय्य, विहरेय्या ति वुत्तं होति । एत्तावता विसुद्धसीलस्स
 नामरूपपरिच्छेदं दस्सेति । धम्ममे ठितो ति अरियमग्गेन अभिसमेतब्ब- 5
 चतुसच्चधम्ममे ठितो । एतेन सोतापत्तिभूमिं दस्सेति । अज्जवमद्दवे रतो
 ति अजुभावे च मुदुभावे च रतो । एतेन सकदागामिभूमिं दस्सेति ।
 सकदागामी हि कायवङ्कादिकरानं चित्तथद्वभावकरानं च रागदोसानं
 तनुभावा^१ अज्जवमद्दवे रतो होति । सङ्गातिगो ति रागदोससङ्गातिगो ।
 एतेन अनागामिभूमिं दस्सेति । सब्बदुक्खप्पहीनो ति सब्बस्स 10
 वट्टदुक्खस्स हेतुप्पहानेन पहीनसब्बदुक्खो । एतेन अरहत्तभूमिं दस्सेति ।
 न लिप्पति दिट्ठसुतेसु धीरो ति सो एवं अनुपुब्बेन अरहत्तं पत्तो
 धितिसम्पदाय धीरो दिट्ठसुतेसु धम्मेषु केनचि किलेसेन^२ न लिप्पति । न
 केवलं च दिट्ठसुतेसु, मुतविज्जातेसु च न लिप्पति, अज्जदत्थु
 परमविसुद्धिपत्तो होती ति अरहत्तनिकूटेन देसनं निट्ठापेसि । 15

गाथा-अथवर्णना

२५४-५५. इतो परं “इच्चेतमत्थं” ति^३ गाथा सङ्गीतिकारेहि
 वुत्ता । तासमत्थो—इति भगवा कस्सपो एतमत्थं पुनप्पुनं अनेकाहि
 गाथाहि धम्माधिट्ठानाय पुग्गलाधिट्ठानाय च देसनाय याव^४ तापसो
 अज्जासि, ताव सो^५ अक्खासि, कथेसि वित्थारेसि । नं वेदयि 20
 मन्तपारगू ति सो पि तं च अत्थं मन्तपारगू वेदपारगू तिससो ब्राह्मणो
 वेदयि अज्जासि । किं कारणा ? यस्मा अत्थतो च पदतो च
 देसनानयतो च चित्रा हि गाथाहि मुनी पकासयि । कीदिसो ?
 निरामगन्धो असितो दुरन्नयो, आमगन्धकिलेसाभावो^६ निरामगन्धो,

१. पतनुभावा—सी०, स्या०, रो० ।

२. लेपेन—सी०, स्या०, रो० ।

३. ‘द्वे’ रो० पोत्थके अधिको पाठो ।

४. ‘सो’ सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु

५. सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु नस्ति ।

अधिको पाठो ।

६. किलेसाभावा—रो० ।

तण्हादिट्ठिनिस्सयाभावा असितो, बाहिरदिट्ठिवसेन “इदं सेय्यो इदं वरं” ति केनचि नेतुं असक्कुण्ययत्ता दुरन्नयो^१ । एवं पकासितवतो चस्स सुत्वान बुद्धस्स सुभासितं पदं सुकथितं धम्मदेसनं सुत्वा^२ निरामगन्धं निक्किलेसयोगं, सब्बदुक्खप्पनूदनं सब्बवट्ठदूक्खप्पनूदनं^३,
 5 नीचमनो नीचचित्तो हुत्वा वन्दि तथागतस्स, तिस्सो ब्राह्मणो तथागतस्स पादे पञ्चपतिट्ठितं कत्वा वन्दि । तत्थेव पब्बज्जमरोचयित्था ति तत्थेव च नं आसने निसिन्नं कस्सपं भगवन्तं तिस्सो तापसो पब्बज्जमरोचयित्थ, अयाची ति वुत्तं होति । तं भगवा “एहि भिक्खू” ति आह, सो तद्ध्वणं येव अट्ठपरिक्खारयुत्तो हुत्वा आकासेनागन्त्वा
 10 वस्ससत्तिकत्थेरो विय भगवन्तं वन्दित्वा कतिपाहेनेव सावकपारमिआणं^४ पटिविज्झित्वा तिस्सो नाम अगगसावको अहोसि, पुन दुतियो भारद्वाजो नाम । एवं तस्स भगवतो तिस्सभारद्वाजं नाम सावकयुगं अहोसि ।

B. 309

अम्हाकं पन भगवा या च तिस्सेन ब्राह्मणेन आदितो तिस्सो गाथा वुत्ता, या च कस्सपेन भगवता मज्झे नव, या च तदा सङ्गीतिकारेहि
 15 अन्ते द्वे, ता सब्बा पि चुद्दस^५ गाथा आनेत्वा पुरिपुण्णं कत्वा इमं आमगन्धसुत्तं आचरियप्पमुखानं पञ्चन्नं तापससतानं आमगन्धं व्याकासि ।
 R. 294 तं सुत्वा सो ब्राह्मणो तथेव नीचमनो हुत्वा भगवतो पादे वन्दित्वा पब्बज्जं याचि सद्धिं परिसाय । “एथ भिक्खवो” ति भगवा अवोच । ते तथेव एहिभिक्खुभावं पत्वा आकासेनागन्त्वा भगवन्तं वन्दित्वा
 20 कतिपाहेनेव सब्बेव अगगफले अरहत्ते पतिट्ठहिंसू ति ।

सुत्तनिपातट्ठकथाय

आमगन्धसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

१. दुनेय्यो—सी०, रो० पोत्थकेसु अधिको २. सुत्वान—सी० ।

पाठो ।

३. ० दुक्खनुदं—सी० ।

४. सावकजाणं—रो० ।

५. चतुद्दस—रो० ।

३. हिरिसुत्तवएगणा

उप्पत्ति-कथा

हिरि तरन्तं ति हिरिसुत्तं । का उप्पत्ति ? अनुप्पन्ने भगवति सावत्थियं अञ्जतरो ब्राह्मणमहासालो अड्ढो अहोसि असीतिकोटिधन-विभवो । तस्स^१ एकपुत्तको अहोसि पियो मनापो । सो तं देवकुमारं वियं नानप्पकारेहि सुखूपकरणेहि संवड्ढेन्तो तं सापतेय्यं तस्स अनिय्यातेत्वा व कालमकासि सद्धिं ब्राह्मणिया । तथा^२ तस्स माणवस्स 5 मातापितूनं अच्चयेन भण्डागारिको सारगब्भं विवरित्वा सापतेय्यं निय्यातेन्तो आह—“इदं ते सामि मातापितूनं सन्तकं, इदं अय्यकपय्य-कानं सन्तकं, इदं सत्तकुलपरिवट्टेन आगतं” ति । माणवो^३ धनं दिस्वा चिन्तेसि—“इदं धनंयेव दिस्सति, येहि पन इदं सञ्चितं, ते न दिस्सन्ति, सब्बेव मच्चुवसं गता । गच्छन्ता च न इतो किञ्चि आदाय 10 अगमंसु^४, एवं नाम भोगे पहाय गन्तब्बो परलोको, न सक्का किञ्चि आदाय गन्तुं अञ्जत्र सुचरितेन, यंनूनाहं इमं धनं परिच्चजित्वा सुचरितधनं गण्हेय्यं, यं सक्का आदाय गन्तुं” ति । सो दिवसे दिवसे सतसहस्रं विस्सज्जेन्तो पुन चिन्तेसि—“पहूतमिदं धनं, किं इमिना एवमप्पकेन परिच्चागेन, यंनूनाहं महादानं ददेय्यं” ति । सो रञ्जो 15 B. 310 आरोचेसि—“महाराज, मम घरे एत्तकं धनं अत्थि, इच्छामि तेन महादानं दातुं, साधु, महाराज नगरे घोसनं कारापेथा^५ ति । राजा तथा कारापेसि । सो आगतागतानं भाजनानि पूरेत्वा सत्तहि दिवसेहि सब्बधनमदासि, दत्त्वा च चिन्तेसि—“एवं महापरिच्चागं कत्वा अयुत्तं 20 घरे वसितुं, यंनूनाहं पब्बजेय्यं” ति । ततो परिजनस्स एतमत्थं

१. 'ब' रो० पोत्थके अधिको पाठो ।

२. माणवको—रो० ।

३. कारापेही—सी०, स्या०, रो० ।

४. ततो—रो० ।

५. अगमिमु—रो० ।

आरोचेसि । ते “मा त्वं सामि ‘धनं परिक्र्खीणं’ ति चिन्तयि, मयं
अप्पकेनेव कालेन नानाविधेहि उपायेहि धनसञ्चयं करिस्सामा” ति
वत्वा नानप्पकारेहि तं याचिसु । सो तेसं याचनं अनादियित्वाव
तापसपब्बज्जं पब्बजि ।

अट्टविधा तापसा

- 5 तत्थ अट्टविधा तापसा—सपुत्तभरिया, उञ्छाचारिका, सम्पत्त-
कालिका, अनग्गिपक्किका, अस्ममुट्टिका, दन्तलुय्यका, पवत्तफलिका,
वण्टमुत्तिका चा ति । तत्थ सपुत्तभरिया ति पुत्तदारेन सद्धि पब्बजित्वा
कसिवणिज्जादीहि जीविकं कप्पयमाना केणियजटिलादयो । उञ्छा-
चारिका ति नगरद्वारे अस्समं कारापेत्वा तत्थ खत्तियब्राह्मणकुमारादयो
10 सिप्पादीनि सिक्खापेत्वा हिरञ्जसुवण्णं पटिक्खपित्वा तिलतण्डुलादि-
कप्पयभण्डपटिग्गाहका, ते सपुत्तभरियेहि सेट्ठतरा । सम्पत्तकालिका
ति आहारवेलायं^१ सम्पत्तं^२ आहारं गहेत्वा यापेन्ता, ते उञ्छाचारिकेहि
सेट्ठतरा । अनग्गिपक्किका ति अग्गिना अपक्कपत्तफलानि खादित्वा
यापेन्ता, ते सम्पत्तकालिकेहि सेट्ठतरा । अस्ममुट्टिका ति मुट्टिपासाणं
15 गहेत्वा अञ्जं वा किञ्चि वासिसत्थकादि गहेत्वा विचरन्ता यदा छाता
होन्ति, तदा सम्पत्तरक्खतो तच्च गहेत्वा खादित्वा^३ उपोसथङ्गानि
अधिट्ठाय चत्तारो ब्रह्मविहारे भावेन्ति, ते अनग्गिपक्किकेहि सेट्ठतरा ।
दन्तलुय्यका ति मुट्टिपासाणादीनि पि अगहेत्वा चरन्ता खुदाकाले
सम्पत्तरक्खतो दन्तेहि उप्पाटेत्वा तच्च खादित्वा उपोसथङ्गानि अधिट्ठाय
20 ब्रह्मविहारे भावेन्ति, ते अस्ममुट्टिकेहि सेट्ठतरा । पवत्तफलिका ति
जातस्सरं वा वनसण्डं वा निस्साय वसन्ता यं तत्थ सरे भिसमुळालादि,
यं वा वनसण्डे पुप्फकाले पुप्फं, फलकाले फलं, तमेव खादन्ति,
पुप्फफले असति अन्तमसो तत्थ रक्खपपटिकं पि खादित्वा वसन्ति, न
B. 311 त्वेव आहारत्थाय अञ्जत्र गच्छन्ति, उपोसथङ्गाधिष्ठानं ब्रह्मविहारभावनं

R. 296

B. 311

१. आहारवेलायं—रो० ।

२. रो० पोत्थके नत्थि ।

३. सो०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

च करोन्ति, ते दन्तलुय्यकेहि सेट्ठतरा । वण्टमुत्तिका नाम वण्टमुत्तानि भूमियं पतितानि पण्णानियेव^१ खादन्ति, सेसं पुरिमसदिसमेव, ते सब्बसेट्ठा ।

अयं पन^२ ब्राह्मणकुलपुत्तो “तापसपब्बज्जासु अगगपब्बज्जं पब्बजिस्सामी” ति वण्टमुत्तिकपब्बज्जमेव पब्बजित्वा हिमवन्ते^३ द्वे तयो 5 पब्बते अतिक्कम्म अस्समं कारापेत्वा पटिवसति । अथ भगवा लोके उप्पज्जित्वा पवत्तितवरधम्मचक्को अनुपुब्बेन सावत्थिं गत्त्वा सावत्थियं विहरति जेतवने अनाथपिण्डकस्स आरामे । तेन खो पन समयेन सावत्थिवासी एको पुरिसो पब्बते चन्दनसारादीनि गवेसन्तो तस्स अस्समं पत्वा अभिवादेत्वा एकमन्तं अट्ठासि । सो तं दिस्वा “कुतो आगतोसी” 10 ति पुच्छि ।

“सावत्थितो भन्ते” ति ।

“का तत्थ पवत्ती” ति ?

“तत्थ भन्ते मनुस्सा अप्पमत्ता दानादीनि पुञ्ञानि करोन्ती” ति ।

“कस्स ओवादं सुत्वा” ति ? “बुद्धस्स भगवतो” ति । 15

तापसो बुद्धसद्दस्सवनेन विम्हितो “बुद्धो ति त्वं, भो पुरिस, वदेसी” ति आमगन्धे वुत्तनयेनेव तिक्खत्तुं पुच्छित्वा “घोसो पि खो एसो दुल्लभो” ति अत्तमनो भगवतो सन्तिकं गन्तुकामो हुत्वा चिन्तेसि—“न युत्तं बुद्धस्सं सन्तिकं तुच्छमेव^४ गन्तुं, किं नु खो गहेत्वा गच्छेय्यं” ति । पुन चिन्तेसि—“बुद्धा नाम आमिसगरुका न होन्ति, 20 हन्दाहं धम्मपण्णाकारं गहेत्वा गच्छामी” ति चत्तारो पञ्हे अभिसङ्खरि—

“कीदिसो मित्तो न सेवितब्बो,

कीदिसो मित्तो सेवितब्बो ।

कीदिसो पयोगो पयुञ्जितब्बो,

किं रसानं अगगं” ति ।

१. पत्तानियेव—सी, रो० ।

२. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

३. हिमवति—सी०, स्या०, रो० ।

४. तुच्छकेन—रो० ।

सो ते पञ्हे गहेत्वा मज्झिमदेसाभिमुखो पक्कमित्वा^१ अनुपुब्बेन सावत्थि पत्वा जेतवनं पविट्ठो । भगवा पि तस्मिं समये धम्मदेसनत्थाय आसने निसिन्नोयेव होति । सो भगवन्तं दिस्वा अवन्दित्वा व एकमन्तं अट्ठासि । भगवा “कच्चि इसि खमनीयं” ति आदिना नयेन सम्मोदि ।

5 सो पि “खमनीयं भो गोतमा” ति आदिना नयेन पटिसम्मोदित्वा “यदि बुद्धो भविस्सति, मनसा पुच्छते पञ्हे वाचाय एव विस्सज्जेस्सती” ति मनसा एव भगवन्तं ते पञ्हे पुच्छि । भगवा ब्राह्मणेन पुट्ठो आदिपञ्चं ताव विस्सज्जेतुं हिंरि तरन्तं ति आरभित्वा अट्ठतेय्या गाथायो आह^२ ।

B. 312

गाथा-अत्थवर्णना

- 10 २५६. तासं अत्थो—हिंरि तरन्तं ति हिंरि अतिक्कमन्तं अहिंरिकं निल्लज्जं । विजिगुच्छमानं ति असुचिमिव पस्समानं । अहिंरिको हि हिंरिं जिगुच्छति^३ असुचिमिव पस्सति, तेन नं न भजति न अल्लीयति । तेन वुत्तं “विजिगुच्छमानं” ति । सखाहमस्मि^४ इति भासमानं ति “अहं सम्म तव सहायो हितकामो सुखकामो, जीवितं
- 15 पि मे तुय्हं अत्ताय परिच्चत्तं” ति एवमादिना नयेन भासमानं । सय्हानि कम्मानि अनादियन्तं ति एवं भासित्वा पि च सय्हानि कातुं सक्कानि पि^५ तस्स^६ कम्मानि अनादियन्तं करणत्थाय असमादियन्तं । अथ वा चित्तेन तत्थ आदरमत्तं पि अकरोन्तं, अपि च खो पन उप्पन्नेसु किच्चेषु व्यसनमेवं दस्सेन्तं । नेसो ममं ति इति नं विजञ्जा ति तं
- 20 एवरूपं^७ “मित्तपटिरूपको^८ एसो, नेसो मे^९ मित्तो” ति एवं पण्डितो पुरिसो विजानेय्य ।

१. पक्कामि—रो० ।

२. अभासि—रो० ।

३. विजिगुच्छति—सी०, रो० ।

४. तवाहमस्मि—म० ।

५-६. मितस्स—स्या० ।

६. मित्तं सी०, रो० पोदयकेसु अधिको पाठो ।

७. मित्तपतिरूपको—रो० ।

८. मम—रो० ।

गाथा-अत्थवण्णना

२५७. अनन्वयं ति यं अत्थं दस्सामि, करिस्सामी ति च भासति, तेन अननुगतं । पियं वाचं यो मित्तेसु पकुब्बती ति यो अतीतानागतेहि पदेहि पटिसन्थरन्तो निरत्थकेन सङ्गणहन्तो केवलं व्यञ्जनच्छायामत्तेनेव पियं मित्तेसु वाचं पवत्तेति । अकरोन्तं भासमानं, परिजानन्ति पण्डिता ति एवरूपं यं भासति, तं अकरोन्तं, केवलं वाचाय भासमानं “वचीपरमो नामेस अमित्तो मित्तपटिरूपकोः” ति एवं परिच्छिन्दित्वा पण्डिता जानन्ति ।

R. 298

5

गाथा-अत्थवण्णना

२५८. न सो मित्तो यो सदा अप्पमत्तो, भेदासङ्की रन्धमेवानु-पस्सी ति यो भेदमेव आसङ्कमानो कतमधुरेन उपचारेण सदा अप्पमत्तो विहरति, यं किञ्चि अस्सतिया अमनसिकारेण कतं, अञ्जाणकेन वा अकतं, “यदा मं गरहिस्सति, तदा नं एतेन पटिचोदेस्सामी” ति एवं रन्धमेव अनुपस्सति, न सो मित्तो सेवितब्बो ति ।

10

एवं भगवा “कीदिसो मित्तो न सेवितब्बो” ति इमं आदिपज्जं विस्सज्जेत्वा दुतियं विस्सज्जेतुं “यस्मिं च सेती” ति इमं उपडु-गाथमाह । तस्सत्थो—यस्मिं च मित्ते मित्तो तस्स हृदयमनुपविसित्वा सयनेन यथा नाम पितु उरसि पुत्तो “इमस्स मयि उरसि सयन्ते दुक्खं वा अनत्तमनता वा भवेय्या” ति आदीहि^१ अपरिस्सङ्कमानो निब्बिसङ्को हुत्वा सेति, एवमेवं दारधनजीवितादीसु विस्सासं करोन्तो मित्तभावेन निब्बिसङ्को सेति । यो च परेहि कारणवतं कारणसहस्सं पि वत्त्वा अभेज्जो, स वे मित्तो सेवितब्बो ति ।

15 B. 313

20

गाथा-अत्थवण्णना

२५९. एवं भगवा “कीदिसो मित्तो सेवितब्बो” ति एवं दुतिय-पज्जं विस्सज्जेत्वा ततियं विस्सज्जेतुं^२ “पामुज्जकरणं” ति गाथमाह ।

१. मित्तपटिरूपको—रो० ।

२. आदीनि—रो० ।

३. विस्सज्जेन्तो—सी०, रो० ।

तस्सत्थो—पामुज्जं करोतीति पामुज्जकरणं । ठानंति कारणं । किं पनं तंति ? वीरियं । तं हि धम्मूपसञ्चितं पीतिपामोज्जसुखमुप्पादनतो पामुज्जकरणंति वुच्चति । यथाह “स्वाखाते, भिक्खवे, धम्मविनये यो आरद्धवीरियो, सो सुखं विहरती” (अ० नि० १.३५)ति । पसंसं आवहतीति पसंसावहनं । आदितो दिब्बमानुसकसुखानं, परियोसाने निब्बानसुखस्स आवहनतो^१ फलूपचारेन^२ सुखं । फलं पटिकङ्खमानो फलानिसंसो । भावेतीति वड्ढेति । वहन्तो पोरिसं धुरंति पुरिसानुच्छविकं भारं आदाय विहरन्तो एतं^३ सम्मपधानवीरियसङ्घातं ठानं भावेति, इदिसो पयोगो सेवितब्बोति ।

गाथा-अत्थवण्णना

- 10 २६०. एवं भगवा^४ “कीदिसो^५ पयोगो पयुञ्जितब्बो”ति ततिय-
पञ्चं विस्सज्जेत्वा चतुत्थं विस्सज्जेतुं “पविवेकरसं”ति गाथमाह । तत्थ
पविवेकोति किलेसविवेकतो जातत्ता अगगफलं वुच्चति, तस्स रसो
ति अस्सादनट्ठेन तंसम्पयुत्तं सुखं । उपसमोपि किलेसूपसमन्ते जातत्ता
निब्बानसङ्घातउपसमारम्मणत्ता वा तदेव, धम्मपीतिरसोपि अरिय-
15 धम्मतो अनपेत्ताय निब्बानसङ्घाते^६ धम्मो उप्पत्ताय पीतिया रसत्ता
तदेव । तं पविवेकरसं उपसमस्स च रसं पित्वा तदेव^७ धम्मपीतिरसं
पिवं निद्दरो होति निप्पापो, पिवित्वा^८ पि किलेसपरिळाहाभावेन
निद्दरो, पिवन्तोपि पहीनपापत्ता निप्पापो होति, तस्मा एतं रसानमगं
ति । केचि पन “भाननिब्बानपच्चवेक्खणानं कायचित्तउपधिविवेकानं च

१. साधनतो—सी०, रो० ।

२. फलोपचारेन—सी० ।

३. एकं—सी० ।

४-५. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

६. ‘च’ रो० पोत्थके अधिको पाठो ।

७. रो० पोत्थके नत्थि ।

८. पीत्वा—रो० ।

वसेन पविवेकरसादयो तयो एव एते धम्मा" ति योजेन्ति, पुरिममेव सुन्दरं । एवं भगवा चतुत्थपञ्चं विस्सज्जेन्तो अरहत्तनिकूटेन देसनं निट्ठापेसि ।

देसनापरियोसाने ब्राह्मणो भगवतो सन्तिके पब्बजित्वा कतिपाहेनेव पटिसम्भिदाप्पत्तो अरहा अहोसी ति ।

5

1.11.107.4

मुत्तनिपातअट्ठकथाय
हिरिसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

6

91

81 5.1

92

४. मङ्गलसुत्तवर्णना

उत्पत्ति-कथा

B. Vol. II, 1

- एवं मे सुतं ति मङ्गलसुत्तं । का उत्पत्ति ? जम्बुदीपे किर तत्थ तत्थ नगरद्वारसन्धागारसभादीसु महाजना सन्निपतित्वा हिरञ्जसुवर्णं दत्त्वा नानपकारं सीताहरणादिबाहिरककथं^१ कथापेन्ति, एकेका कथा चतुमासच्चयेन निद्वीति । तत्थ एकदिवसं मङ्गलकथा समुद्घासि—
- 5 “किं नु खो मङ्गलं, किं दिट्ठं मङ्गलं, सुतं मङ्गलं, मुतं मङ्गलं, को मङ्गलं जानाती” ति ?

- अथ दिट्ठमङ्गलिको नामेको पुरिसो आह—“अहं मङ्गलं जानामि, दिट्ठं लोके मङ्गलं, दिट्ठं नाम अभिमङ्गलसम्मतं रूपं । सेय्यथीदं ? इधेकच्चो कालस्सेव वुट्ठाय चातकसकुणं^२ वा पस्सति, वेलुवलट्ठिं वा
- 10 गब्भिनिं वा कुमारके वा अलङ्कतपटियत्ते पुण्णघटं वा अल्लरोहितमच्छं वा आजञ्जं वा आजञ्जरथं वा उसभं वा गाविं वा कपिलं वा, यं वा पनञ्जं पि किञ्चि एवरूपं अभिमङ्गलसम्मतं रूपं पस्सति, इदं वुच्चति दिट्ठमङ्गलं” ति । तस्स वचनं एकच्चे अगगहेसुं, एकच्चे नागगहेसुं । ये नागगहेसुं, ते तेन सह विवदिसु ।

B. 2 15

- अथ सुतमङ्गलिको नामेको पुरिसो आह—“चक्खु नामेतं, भो, सुचिं पि असुचिं पि पस्सति, तथा सुन्दरं पि असुन्दरं पि, मनापं पि अमनापं पि । यदि तेन दिट्ठं मङ्गलं सिया, सब्बं पि मङ्गलं सिया, तस्मा न दिट्ठं मङ्गलं, अपि च खो पन सुतं मङ्गलं, सुतं नाम अभिमङ्गलसम्मतो सद्दो । सेय्यथीदं ? इधेकच्चो कालस्सेव वुट्ठाय वड्ढा ति वा वड्ढमाना ति
- 20 वा पुण्णा ति वा फुस्सा ति वा सुमना ति वा सिरी ति वा सिरिवड्ढा ति वा अज्ज सुनक्खत्तं सुमुहुत्तं सुदिवसं सुमङ्गलं ति एवरूपं वा यंकिञ्चि

१. ० बाहिरकखानकथा—सी० ;

२. भासमानसकुणं—सी० ।

० बाहिरकानं कथं—स्या० ।

अभिमङ्गलसम्मतं सद् सुणाति, इदं वुच्चति सुतमङ्गलं” ति । तस्स
पि वचनं एकच्चे अगगहेसुं, एकच्चे नागगहेसुं । ये नागगहेसुं, ते तेन
सह विवदिसु ।

अथ सुतमङ्गलिको नामेको पुरिसो आह—“सोतं पि हि नामेतं
भो साधुं पि असाधुं पि मनापं पि अमनापं पि सुणाति । यदि तेन ५
सुतं मङ्गलं सिया, सब्बं पि मङ्गलं सिया, तस्मा न सुतं मङ्गलं, अपि
च खो पन सुतं मङ्गलं, सुतं नाम अभिमङ्गलसम्मतं गन्धरसफोटुब्बं ।
सेय्यथीदं ? इधेकच्चो कालस्सेव वुट्ठाय पदुमगन्धादिपुष्पगन्धं वा घायति,
फुस्सदन्तकटुं वा खादति, पठवि वा आमसति, हरितसस्सं वा अल्लगोमयं
वा कच्छपं वा तिलवाहं वा पुष्पं वा फलं वा आमसति, फुस्समत्तिकाय १०
वा सम्मा लिम्पति, फुस्ससाटकं वा निवासेति, फुस्सवेठनं वा धारेति,
यं वा पनञ्जं पि किञ्चि एवरूपं अभिमङ्गलसम्मतं गन्धं वा घायति, रसं
वा सायति, फोटुब्बं वा फुसति, इदं वुच्चति सुतमङ्गलं” ति । तस्स
पि वचनं एकच्चे अगगहेसुं, एकच्चे नागगहेसुं ।

तत्थ न दिट्ठमङ्गलिको सुतमङ्गलिके असविख सञ्जापेतुं । न १५
तेसं अञ्जतरो इतरे द्वे । तेषु च मनुस्सेसु ये दिट्ठमङ्गलिकस्स वचनं
गण्हितुं, ते “दिट्ठयेव मङ्गलं” ति गता । ये सुतसुतमङ्गलिकानं वचनं
गण्हिसुं, ते सुतयेव सुतयेव मङ्गलं ति गता । एवमयं मङ्गलकथा
सकलजम्बुदीपे पाकटा जाता ।

अथ सकलजम्बुदीपे मनुस्सा गुम्बगुम्बा हुत्वा “किं नु खो मङ्गलं” २०
ति मङ्गलानि चिन्तयिसु, तेसं मनुस्सानं आरक्खदेवता तं कथं सुत्वा
तथेव मङ्गलानि चिन्तयिसु, तासं देवतानं भुम्मदेवता मित्ता होन्ति,
अथ ततो सुत्वा भुम्मदेवता पि तथेव मङ्गलानि चिन्तयिसु । तासं पि
देवतानं आकासद्वेवता मित्ता होन्ति, आकासद्वेवतानं चातु-
महाराजिकदेवता । एतेनेव उपायेन याव सुदस्सीदेवतानं अकनिट्ट- २५
देवता मित्ता होन्ति, अथ ततो सुत्वा अकनिट्टदेवता पि तथेव गुम्बगुम्बा

B. 3

- हुत्वा मङ्गलानि चिन्तयिषु । एवं दससहस्रचक्रवाळेषु सब्बत्थं
मङ्गलचिन्ता उदपादि । उप्पन्ना च सा^१ “इदं मङ्गलं इदं मङ्गलं” ति^२
विनिच्छियमाना पि अप्पत्ता एव विनिच्छयं द्वादस वस्सानि अट्ठासि ।
सब्बे मनुस्सा च देवा च ब्रह्मानो च ठपेत्वा अरियसावके दिट्ठसुतमुतवसेन
5 तिथा भिन्ना, एको पि “इदमेव मङ्गलं” ति यथाभुच्चतो^३ निट्ठङ्गतो^४
नाहोसि, मङ्गलकोलाहलं लोके उप्पज्जि ।

पञ्चविधं कोलाहलं

कोलाहलं नाम पञ्चविधं—कप्पकोलाहलं, चक्रवत्तिकोलाहलं,
बुद्धकोलाहलं, मङ्गलकोलाहलं, मोनेय्यकोलाहलं ति ।

- तत्थ कामावचरदेवा मुत्तसिरा वित्तिण्णकेसा रुदम्मुखा अस्सूचि
10 हत्थेहि पुञ्छमाना रत्तवत्थनिवत्था अतिविय विरूपवेसधारिणो हुत्वा
वस्ससतसहस्स अच्चयेन कप्पुट्ठानं भविस्सति^५, अयं लोको विनस्सिस्सति,
महासमुदो सुस्सिस्सति, अयं च महापठवी सिनेरु च पब्बतराजा
उडुय्हिस्सति विनस्सिस्सति, याव ब्रह्मलोका लोकविनासो भविस्सति,
मेत्तं मारिसा भावेथ, करुणं मुदितं उपेक्खं मारिसा भावेथ, मातरं
15 उपट्ठहथ, पितरं उपट्ठहथ, कुले जेट्ठापचायिनो होथ, जागरथ मा
पमादत्था” ति मनुस्सपथे विचरित्वा आरोचेन्ति । इदं कप्पकोलाहलं
नाम ।

चक्रवत्तिकोलाहलं

- कामावचरदेवायेव “वस्ससतस्सच्चयेन चक्रवत्तिराजा लोके
उप्पज्जिस्सती” ति मनुस्सपथे विचरित्वा आरोचेन्ति । इदं चक्रवत्ति-
20 कोलाहलं नाम ।

बुद्धकोलाहलं

सुद्धावासा पन देवा ब्रह्माभरणेन अलङ्कुरित्वा ब्रह्मवेठनं सीसे कत्वा
पीतिसोमनस्सजाता बुद्धगुणवादिनो^६ वस्ससहस्सस्स अच्चयेन बुद्धो लोके

१. सी० पोत्थके नत्थि ।

२. यथाभूततो—सी० ।

३. हेस्सति—सी० ।

४. ‘मङ्गलं’ सी० पोत्थके अधिको पाठो ।

५. ‘नामा’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

६. बुद्धगुणसारिणो—स्या० ।

‘उपपज्जिस्सती’ ति मनुस्सपथे विचरित्वा आरोचेन्ति । इदं बुद्धकोलाहलं नाम ।

मङ्गलकोलाहलं

सुद्धावासा एव देवा मनुस्सानं^१ चित्तं अत्वा “द्वादसन्नं वस्सानं अच्चयेन सम्मासम्बुद्धो मङ्गलं कथेस्सती” ति मनुस्सपथे विचरित्वा आरोचेन्ति । इदं मङ्गलकोलाहलं नाम ।

5

मोनेय्यकोलाहलं

सुद्धावासा एव देवा “सत्तन्नं वस्सानं अच्चयेन अञ्जतरो भिक्खु भगवता सद्धि समागम्म मोनेय्यपटिपदं पुच्छिस्सती” ति मनुस्सपथे विचरित्वा आरोचेन्ति । इदं मोनेय्यकोलाहलं नाम । इमेसु पञ्चसु कोलाहलेसु दिट्ठमङ्गलादिवसेन तिधा भिन्नेसु देवमनुस्सेसु इदं मङ्गलकोलाहलं लोके उपपज्जति^२ ।

B. 4

10

अथ देवेसु च मनुस्सेसु च विचिन्तिवा विचिन्तिवा मङ्गलानि अलभमानेसु द्वादसन्नं वस्सानं अच्चयेन तावतिसकायिका देवता सङ्गम्म समागम्म एवं समचिन्तेसु—“सेय्यथापि नाम मारिसा घरसामिको अन्तोघरजनानं, गामसामिको गामवासीनं, राजा सब्बमनुस्सानं, एवमेव^३ अयं सक्को देवानमिन्दो अम्हाकं अगो च सेट्ठो च यदिदं पुञ्जेन^४ तेजेन^५ इस्सरियेन पञ्चाय द्विन्नं देवलोकानं अधिपति । यन्नून मयं सक्कं देवानमिन्दं एतमत्थं पुच्छेय्यामा” ति । ता सक्कस्स सन्तिकं गन्त्वा सक्कं देवानमिन्दं तंखणानुरूपनिवासनाभरणसस्सिरिकसरीरं अड्डुतेय्यकोटिअच्छरागणपरिवुत्तं पारिच्छत्तकमूले पण्डुकम्बलवरासने निसिन्नं अभिवादेत्वा एकमन्तं ठत्वा एतदवोचुं—“यग्घे, मारिस, जानेय्यासि, एतरहि मङ्गलपञ्हा समुट्ठिता, एके दिट्ठं मङ्गलं ति वदन्ति, एके सुतं मङ्गलं ति वदन्ति, एके मुतं मङ्गलं ति वदन्ति^६, तत्थ मयं च

15

20

१. देवमनुस्सानं—सी० ।

२. उपपज्जि—सी०, स्या० ।

३. एवमेव—स्या० ।

४-५. पुञ्जातेजेन—सी० ।

६. सी०, स्या० पोत्यकेसु नत्थि ।

अञ्जे च अनिट्ठङ्गता, साधु वत नो त्वं याथावतो^१ व्याकरोही” ति ।
 देवराजा पकतिया पि पञ्चवा “अयं मङ्गलकथा कथं पठमं समुट्ठिता”
 ति आह । “मयं देव चातुमहाराजिकानं अस्सुम्हा” ति आहंसु । ततो
 चातुमहाराजिका आकासट्ठदेवतानं, आकासट्ठदेवता भुम्मदेवतानं,^२
 5 भुम्मदेवता मनुस्सारक्खदेवतानं, मनुस्सारक्खदेवता “मनुस्सलोके
 समुट्ठिता” ति आहंसु ।

अथ^३ देवानमिन्दो ‘सम्मासम्बुद्धो कथं वसती’ ति पुच्छि ।
 “मनुस्सलोके, देवा ति आहंसु । “तं भगवन्तं कोचि पुच्छी” ति आह ।
 “न कोचि देवा” ति । “किं नु खो नाम तुम्हे मारिसा अग्गिं छट्ठे त्वा
 10 खज्जोपनकं^४ उज्जालेथ, ये अनवसेसमङ्गलदेसकं तं भगवन्तं अतिक्क-
 मित्वा^५ मं पुच्छितब्बं मञ्जय, आगच्छथ मारिसा, तं भगवन्तं पुच्छाम,
 अद्धा सस्सिरिकं पञ्हव्याकरणं लभिस्सामा ति एकं देवपुत्तं आणापेसि—
 “त्वं भगवन्तं पुच्छा” ति । सो देवपुत्तो तंखणानुरूपेण अलङ्कारेण अत्तानं
 अलङ्कुरित्वा विज्जुरिव विज्जोत्तमानो देवगणपरिवृतो जेतवनमहाविहारं
 15 आगन्त्वा भगवन्तं अभिवादेत्वा एकमन्तं ठत्वा मङ्गलपञ्चं पुच्छन्तो
 गाथाय अञ्जभासि । भगवा तस्स^६ तं^६ पञ्चं विस्सज्जेन्तो इमं
 सुत्तमभासि ।

तत्थ एवं मे सुत्तं ति आदीनमत्थो संखेपतो कसिभारद्वाजसुत्त-
 वण्णनायं वुत्तो, वित्थारं पन इच्छन्तेहि पपञ्चसूदनिया मज्झिमवट्ठकथायं
 20 वुत्तनयेन गहेतब्बो । कसिभारद्वाजसुत्ते च “मगधेसु विहरति दक्खिणा-
 गिरिस्मिं एकनाळायं ब्राह्मणगामे” ति वुत्तं, इध “सावत्थियं विहरति
 जेतवने अनाथपिण्डिकस्स आरामे” ति । तस्मा “सावत्थियं” ति इमं
 पदं आदिं कत्वा इध अपुब्बपदवण्णनं करिस्साम ।

१. यथावतो—सी० ।

२. भुम्मदेवतानं—सी० ;

३. ‘सवको’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

एवमेव सब्रतथ ।

४. खज्जोत्तकं—सी० ।

५. अतीयित्वा—सी० ।

६-६. पनस्स—सी० ।

सावत्थी-वत्थु

येय्यथीदं ? सावत्थियं ति एवंनामके नगरे । तं किर सवत्थस्स नाम इसिनो निवासद्वानं अहोसि । तस्मा यथा कुसम्बस्स निवासो कोसम्बी, काकण्डस्स^१ निवासो^२ काकण्डी ति, एवं इत्थिलिङ्गवसेन “सावत्थी” ति वुच्चति । पोराना पन वण्णयन्ति—यस्मा तस्मिं ठाने सत्थसमायोगे “किंभण्डमत्थी” ति पुच्छते “सब्बमत्थी” ति आहंसु, तस्मा तं वचनमुपादाय “सावत्थी” ति वुच्चति । तस्सं सावत्थियं । एतेनस्स गोचरगामो दीपितो होति । जेतो नाम राजकुमारो, तेन रोपितसंवड्डितत्ता तस्स जेतस्स वनं ति जेतवनं, तस्मिं जेतवने । अनाथानं^३ पिण्डो^४ एतस्मिं अत्थी ति अनाथपिण्डको, तस्स अनाथ-पिण्डकस्स । अनाथपिण्डकेन गहपतिना चतुपण्णासकोटिपरिच्चागेन^५ निट्ठापितारामे ति अत्थो । एतेनस्स पब्बजितानुरूपनिवासोकासो दीपितो होति ।

अथा ति अविच्छेदत्थे, खो ति अधिकारन्तरनिदस्सनत्थे निपातो । तेन अविच्छिन्नेयेव तत्थ भगवतो विहारे “इदमधिकारन्तरं उदपादी” ति दस्सेति । किं तं ति ? अञ्जातरा देवता ति आदि । तत्थ अञ्जातरा ति अनियमितनिद्देशो । सा हि नामगोत्ततो अपाकटा, तस्मा “अञ्जतरा” ति वुत्ता । देवो एव देवता, इत्थिपुरिससाधारणमेतं । इध पन पुरिसो एव सो देवपुत्तो, किन्तु साधारणनामवसेन “देवता” ति वुत्तो ।

अभिवक्कन्ताय रत्तिया ति एत्थ अभिवक्कन्तसद्वो खयसुन्दराभिरूप-अब्भनुमोदनादीसु दिस्सति । तत्थ “अभिवक्कन्ता भन्ते रत्ति, निक्खन्तो पठमो यामो, चिरनिसिन्नो भिक्खुसंघो । उद्दिसत्तु^६, भगवा भिक्खूनं पातिमोक्खं” (चु० १.३५३) ति एवमादीसु खये दिस्सति । “अयं

१. काकण्डस्स—सी० ।

२. सी० पोत्थके नत्थि ।

३-३. अनाथपिण्डं—सी० ।

४. ० धनपरिच्चागेन—सी० ।

५. ‘भन्ते’ सी०, स्या० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।

इमेसं चतुन्नं पुग्गलानं अभिक्कन्ततरो च पणीतरो" (अं० नि० २. १०६) चा ति एवमादीसु सुन्दरे ।

"को मे वन्दति पादानि, इद्धिया यससा जलं ।

अभिक्कन्तेन वण्णेन, सब्बा ओभासयं दिसा"

8

(वि० व० ७७) ति—

एवमादीसु अभिरूपे । "अभिक्कन्तं भो गोतम, अभिक्कन्तं भो गोतमा" (अं० नि० २.५४) ति एवमादीसु अब्भनुमोदने । इध पन खये । तेन अभिक्कन्ताय रत्तिया, परिक्खीणाय रत्तिया ति वुत्तं होति ।

अभिक्कन्तवण्णा ति एत्थ^१ अभिक्कन्तसद्दो अभिरूपे, वण्णसद्दो
 10 पन छविथुत्तिकुलवग्गकारणसण्ठानप्पमाणरूपायतनादीसु दिस्सति । तत्थ
 01 "सुवण्णवण्णोसि भगवा" (म० नि० २.४००) ति एवमादीसु छवियं^२ ।
 "कदा सञ्जुल्लहा पन ते गहपति इमे समणस्स गोतमस्स वण्णा" (म०
 नि० २.६०) ति एवमादीसु थुत्तियं । "चत्तारोमे भो गोतम वण्णा"
 (दी० नि० ३.६४) ति एवमादीसु कुलवग्गे । "अथ केन नु वण्णेन,
 15 गन्धत्थेनो ति वुच्चती" (सं० नि० ३.२०५) ति एवमादीसु कारणे ।
 01 "महन्तं हत्थिराजवण्णं अभिनिम्मिनित्वा" (सं० नि० १.१०४) ति
 एवमादीसु सण्ठाने । "तयो पत्तस्स वण्णा" (पारा० ३४६) ति
 एवमादीसु पमाणे । वण्णो गन्धो रसो ओजा" (ध० सं) ति
 एवमादीसु रूपायतने । सो इध छवियं^२ दट्ठब्बो । तेन अभिक्कन्तवण्णा
 20 अभिरूपच्छवी ति वुत्तं होति ।

केवलकप्पं ति एत्थ केवलसद्दो अनवसेसयेभुय्यअव्यामिस्सअनति-
 रेकदळ्हत्थविसंयोगादिअनेकत्थो । तथा हिस्स "केवलपरिपुण्णं परिसुद्धं
 ब्रह्मचरियं" (दी० नि० १.७६) ति एवमादीसु अनवसेसता अत्थो ।

B₄ 7

"केवलकप्पा च अङ्गमागधा पहुत्तं खादनीयं भोजनीयं आदाय उपसङ्क-
 25 मिस्सन्ती" (म० व० २९) ति एवमादीसु येभुय्यता । केवलस्स

दुक्खक्खन्धस्स समुदयो होती" (विमङ्ग० १७३) ति एवमादीसु
अव्यामिस्सता । "केवलं सद्धामत्तकं नून अयमायस्मा" (म० व० २०२)
ति एवमादीसु अनतिरेकता^१ । "आयस्मतो भन्ते^२ अनुद्वस्स बाहिको
नाम सद्धिविहारिको केवलकप्पं संघभेदाय ठितो" (अं० नि० २.२५४)
ति एवमादीसु दब्धत्थका^३ । "केवली वुसितवा उत्तमपुरिसो ति 5
वुच्चती" (सं० नि० २.२९१) ति एवमादीसु विसंयोगो । इध पनस्स
अनवसेसता अत्थो अधिप्पेतो ।

कप्पसद्दो पनायं^४ अभिसद्दहनवोहारकालपञ्चत्तिछेदनविकप्पलेस-
समन्तभावादियनेकत्थो । तथा हिस्स "ओकप्पनियमेतं भोतो गोतमस्स,
यथा तं अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स" (म० नि० १.३०७) ति एवमादीसु 10
अभिसद्दहनमत्थो । "अनुजानामि, भिक्खवे, पञ्चहि समणकप्पेहि फलं
परिभुञ्जितुं" (चु० व० १९८) ति एवमादीसु वोहारो । "येन सुदं
निच्चकप्पं विहारामी" (म० नि० १.३०७) ति एवमादीसु कालो ।
"इच्चायस्मा कप्पो" (सु० नि० ४३३) ति एवमादीसु पञ्चत्ति ।
"अलङ्कतो कप्पितकेसमस्सू" (जातक, २. २९०) ति एवमादीसु 15
छेदनं । "कप्पति द्दङ्गुलकप्पो" (चु० व० ४१६) ति एवमादीसु
विकप्पो । "अत्थि कप्पो निपज्जितुं" (अं० नि० ३.४१६) ति एव-
मादीसु लेसो । "केवलकप्पं वेळुवनं ओभासेत्वा" (सं० नि० १.५०) ति
एवमादीसु समन्तभावो । इध पनस्स समन्तभावो अत्थो ति अधिप्पेतो ।
यतो केवलकप्पं जेतवनं ति एत्थ अनवसेसं समन्ततो जेतवनं ति 20
एवमत्थो दट्ठब्बो ।

ओभासेत्वा ति आभाय फरित्वा, चन्दिमा विय सूरियो विय च
एकोभासं एकपज्जोतं करित्वा ति अत्थो ।

येन भगवा तेनुपसङ्कमी ति भुम्मत्थे करणवचनं, यतो यत्थ
भगवा, तत्थ उपसङ्कमी ति एवमेत्थ अत्थो दट्ठब्बो । येन वा कारणेन 25

१. 'अयं' सी० पोत्थके अधिको पाठो । २. सी० पोत्थके नत्थि ।

३. दब्धत्थता-सी०, स्था० ।

४. चायं-स्था० ।

भगवा देवमनुस्सेहि उपसङ्कमितब्बो, तेनेव कारणेन उपसङ्कमी ति एवम्पेत्य अत्थो दट्ठब्बो । केन च कारणेन भगवा उपसङ्कमितब्बो ? नानपकारगुणविसेसाधिगमाधिप्पायेन सादुफलूपभोगाधिप्पायेन दिजगणेहि निच्चफलितमयारुक्खो विय^१ । उपसङ्कमी ति च^२ गता ति वुत्तं होति ।

५ उपसङ्कमित्वा ति उपसङ्कमनपरियोसानदीपनं । अथ वा एवं गता ततो आसन्नतरं ठानं भगवतो समीपसङ्घातं गन्त्वा ति पि वुत्तं होति । भगवन्तं अभिवादेत्वा ति भगवन्तं वन्दित्वा पणमित्वा नमस्सित्वा ।

१० एकमन्तं ति भावनपुंसकनिद्देशो, एकोकासं एकपस्सं ति वुत्तं होति । भुम्मत्थे वा उपयोगवचनं । अट्ठासी ति निसज्जादिपटिक्खेपो, ठानं कप्पेसि, ठिता अहोसी ति अत्थो ।

कथं ठिता पन सा एकमन्तं ठिता अहू ति ?

न पच्छतो न पुरतो, नापि आसन्नदूरतो ।

न कच्छे नोपि पटिवात्ते, न चापि ओणतुण्णते ।

१५ इमे दोसे विवज्जेत्वा, एकमन्तं ठिता अहू ति ॥

कस्मा पनायं अट्ठासि एव, न निसीदी ति ? लहुं निवत्तितुकाम-
ताय । देवता हि कश्चिदेव अत्यवसं पटिच्च सुचिपुरिसो विय वच्चट्ठानं
मनुस्सलोकं आगच्छन्ति । पकतिया पनेतासं योजनसततो पभुति
मनुस्सलोको दुग्गन्धताय पटिकूलो होति, न तत्थ अभिरमन्ति । तेन

२० सा आगतकिच्चं कत्वा लहुं निवत्तितुकामताय न निसीदि । यस्स च
गमनादिइरियापथपरिस्समस्स विनोदनत्थं निसीदन्ति, सो देवानं
परिस्समो नत्थि, तस्मा पि न निसीदि । ये च महासावका भगवन्तं
परिवारेत्वा ठिता, ते पतिमानेसि, तस्मा पि न निसीति । अपि च
भगवति गारवेनेव न निसीदि । देवानं हि निसीदितुकामानं आसनं
२५ निब्वत्तति, तं अनिच्छमाना निसज्जाय चित्तं पि अकत्वा एकमन्तं
अट्ठासि ।

एकमन्तं ठिता खो सा देवता ति एवं इमेहि कारणेहि एकमन्तं ठिता खो सा देवता । भगवन्तं गाथाय अज्ज्ञभासी ति भगवन्तं गाथाय^१ अक्खरपदनियमितगन्थितेन वचनेन अभासी ति अत्थो ।

गाथा-अत्थवर्णना

२६१. तत्थ बहू ति अनियमितसङ्ख्यानित्थे^२ । तेन अनेकसता अनेकसहस्सा अनेकसत्तसहस्सा ति वुत्तं होति । दिब्बन्ती ति देवा, 5 पञ्चहि कामगुणेहि कीळन्ति, अत्तनो वा सिरिया जोतन्ती ति अत्थो । अपि च तिविधा देवा सम्मुति-उपपत्ति-विसुद्धिवसेन । यथाह—

“देवा ति तयो देवा सम्मुतिदेवा, उपपत्तिदेवा, विसुद्धिदेवा । तत्थ^३ सम्मुतिदेवा नाम राजानो देवियो राजकुमारो^४ । उपपत्तिदेवा नाम चातुमहाराजिके देवे उपादाय तदुत्तरिदेवा । विसुद्धिदेवा नाम अरहन्तो 10 वुच्चती” ति ।

B. 9

तेसु इध उपपत्तिदेवा अधिप्पेता । मनुनो अपच्चा ति मनुस्सा । पोराना पन भणन्ति—मनस्स उस्सन्नताय मनुस्सा । ते जम्बुदीपका अपरगोयानका^५ उत्तरकुरुका पुब्बविदेहका ति चतुब्बिधा । इध जम्बु-दीपका अधिप्पेता । मङ्गलं ति इमेहि सत्ता ति मङ्गलानि, इद्धि वुद्धि 15 च पापुणन्ती ति अत्थो । अचिन्तयुं ति चिन्तेसु । आकङ्खमाना ति इच्छमाना पत्थयमाना पिहयमाना । सोत्थानं ति सोत्थिभावं, सब्बेसं दिट्ठधम्मिकसम्परायिकानं सोभनानं सुन्दरानं कल्याणानं धम्मानमत्थितं^६ ति वुत्तं होति । ब्रूही ति देसेहि पकासेहि आचिक्ख विवर विभज उत्तानीकरोहि । मङ्गलं ति इद्धिकारणं वुद्धिकारणं 20 सब्बसम्पत्तिकारणं । उत्तमं ति विसिट्ठं पवरं सब्बलोकहितसुखावहं ति अयं गाथाय अनुपुब्बपदवर्णना^७ ।

१. सी०, स्या० पोत्थकेसु नत्थि ।

२. सी० पोत्थके नत्थि ।

४. ० कुमार—सी० ।

राजकुमार—स्या० ।

७. अनुपद ० —सी० ।

२. अनियावित ० —सी० ;

अनियतासङ्ख्या ० —स्या० ।

५. ० गोयानिका—सी०, स्या० ।

६. धम्मानं अत्थितो—सी० ।

अयं पन पिण्डत्थो^१—सो देवपुत्तो दससहस्सचक्कवाळेसु देवता
मङ्गलपञ्चं सोतुकामताय इमस्मिं^२ चक्कवाळे सन्निपतित्वा एकवालगा-
कोटिओकासमत्ते दस पि वीसं^३ पि तिसं पि चत्तालीसं पि पञ्चासं पि
सट्ठि पि सत्तति पि असीति पि सुखुमत्तभावे निम्मिनित्वा सब्बदेवमार-
५ ब्रह्मानो सिरिया च तेजसा च अधिगय्ह विरोचमानं पञ्चत्तवरबुद्धासने
निसिन्नं भगवन्तं परिवारेत्वा ठिता दिस्वा तस्मिं च समये अनागतानं
पि सकलजम्बुदीपकानं मनुस्सानं चेतसा चेतोपरिवित्तकमञ्चाय
सब्बदेवमनुस्सानं विचिकिञ्चासल्लसमुद्धरणत्थं आह—“बहू देवा मनुस्सा
च मङ्गलानि अचिन्तयुं आकङ्खमाना सोत्थानं अत्तनो सोत्थिभावं
१० इच्छन्ता, ब्रूहि मङ्गलमुत्तमं, तेसं देवानं अनुमतिया मनुस्सानं च
अनुगहेन मया पुट्ठो समानो यं सब्बेसमेव अम्हाकं एकन्तहितसुखा-
वहनतो उत्तमं मङ्गलं, तं नो अनुकम्पं उपादाय ब्रूहि भगवा” ति ।

गाथा-अथवण्णना

B. 10 २६२. एवमेतं देवपुत्तस्स वचनं सुत्वा भगवा “असेवना च
बालान” ति गाथमाह । तत्थ असेवना ति अभजना अपयिरुपासना ।
१५ बालानं ति बलं^१ ति^२ अस्ससन्ती^३ ति^४ बाला^५, अस्ससितपस्ससितमत्तेन
जीवन्ति, न पञ्चाजीवितेना^६ ति अधिप्पायो । तेसं बालानं । पण्डितानं
ति पण्डन्ती^७ ति पण्डिता, सन्दिट्टिकसम्परायिकेसु अत्थेसु आणगतिया
गच्छन्ती ति अधिप्पायो । तेसं पण्डितानं । सेवना ति भजना
पयिरुपासना तंसहायता तंसम्पवङ्कता । पूजा ति सक्कारगरुकारमानन-
२० वन्दना । पूजनेय्यानं ति पूजारहानं । एतं मङ्गलमुत्तमं ति या च
बालानं असेवना या च पण्डितानं सेवना या च पूजनेय्यानं पूजा, तं

१. सम्पिण्डत्थो—सी० ।

२. विसति—सी० ।

३-४. बलन्ती ति—स्या० ।

५. ‘किं बलं ति’ स्या० पीत्यके अधिको
पाठो ।

६. ‘एकं’ सी०, स्या० पीत्यकेसु अधिको
पाठो ।

७-८. स्या० पीत्यके, नत्थि ।

९. पञ्चाजीविनो—स्या० ।

१०. पण्डन्ती—सी० ।

सब्वं सम्पिण्डेत्वा आह—एवं मङ्गलमुत्तमं ति । यं तथा पुटुं 'ब्रूहि मङ्गलमुत्तमं' ति, एत्थ ताव एतं मङ्गलमुत्तमं ति गण्हाही ति वुत्तं होति । अयमेतिस्सा गाथाय पदवण्णना ।

अत्थवण्णना पनस्सा एवं वेदितब्बा—एवमेतं देवपुत्तस्स वचनं सुत्वा भगवा इमं गाथमाह । तत्थ^१ यस्मा चतुब्बिधा कथा—पुच्छितकथा, 5 अपुच्छितकथा, सानुसन्धिकथा, अननुसन्धिकथा ति । तत्थ "पुच्छामि तं गोतम भूरिपञ्च, कथं करो सावको साधु होती" (सु० नि० ३२४) ति च, "कथं नु त्वं, मारिस, ओघमतरी" (सं० नि० १.३) ति च एवमादीसु पुच्छितेन कथिता पुच्छितकथा । "यं परे सुखतो आहु, तदरिया आहु दुक्खतो" (सु० नि० ३८६) ति एवमादीसु अपुच्छितेन 10 अत्तज्भासयवसेनेव कथिता अपुच्छितकथा । सब्बा पि बुद्धानं कथा "सनिदानाहं, भिक्खवे धम्मं देसेमी" (अं० नि० १.२५७) ति वचनतो सानुसन्धिकथा । अननुसन्धिकथा इमस्मिं सासने नत्थि । एवमेतासु कथासु अयं देवपुत्तेन पुच्छितेन भगवता कथितत्ता पुच्छितकथा । पुच्छितकथायं च यथा छेको पुरिसो कुसलो मग्गस्स कुसलो अमग्गस्स 15 मग्गं पुटो पठमं विजहितब्बं आचिक्खित्वा पच्छा गहेतब्बं आचिक्खति "असुकस्मिं नाम ठाने द्वेधापथो होति, तत्थ वामं मुञ्चित्वा दक्खिणं गण्हा" ति, एवं सेवितब्बासेवितब्बेसु असेवितब्बं आचिक्खित्वा सेवितब्बं आचिक्खति^२ । भगवा च मग्गकुसलपुरिससदिसो । यथाह— "पुरिसो मग्गकुसलो ति खो तस्स तथागतस्सेतं अधिवचनं 20 अरहतो सम्मासम्बुद्धस्सा" (सं० नि० २.३३१) ति । सो हि कुसलो इमस्स लोकस्स, कुसलो परस्स लोकस्स, कुसलो मच्चुधेय्यस्स, कुसलो अमच्चुधेय्यस्स, कुसलो मारधेय्यस्स, कुसलो अमारधेय्यस्सा ति । तस्मा पठमं असेवितब्बं आचिक्खित्वा^३ सेवितब्बं^३ आचिक्खन्तो आह— "असेवना च बालानं, पण्डितानं च सेवना" ति । विजहितब्बमग्गो विय 25

B. 11

१. 'तथाय'—स्या० ।

२. आचिक्खितब्बं—सी० ।

३-३. सी०, स्या० पोत्यकेसु नत्थि ।

हि पठमं बाला न सेवितब्बा न पयिरुपासितब्बा, ततो गहेतब्बमग्गो विय पण्डिता सेवितब्बा पयिरुपासितब्बा ति ।

कस्मा पन भगवता मङ्गलं कथेन्तेन पठमं बालानं असेवना पण्डितानं च सेवना कथिता ति ?

5 वुच्चते—यस्मा इमं दिट्ठादीसु मङ्गलदिट्ठि बालसेवनाय देवमनुस्सा गण्हिसु, सा च अमङ्गलं, तस्मा नेसं तं इधलोकत्थपरलोकत्थभञ्जकं अकल्याणमित्तसंसग्गं गरहन्तेन उभयलोकत्थसाधकं च कल्याणमित्तसंसग्गं पसंसन्तेन भगवता पठमं बालानं असेवना पण्डितानं च सेवना कथिता ति ।

10 तत्थ बाला नाम ये केचि पाणातिपातादिकुसलकम्मपथसमन्नागता सत्ता । ते तीहाकारेहि जानितब्बा । यथाह “तीणिमानि, भिक्खवे, बालस्स बाललक्खणानी” (अं० नि० १.९४) ति सुत्तं । अपि च पूरणकस्सपादयो छ सत्थारो देवदत्तकोकालिककटमोदकतिस्सखण्ड-देवियापुत्तसमुद्दत्तचिश्चमाणविकादयो अतीतकाले च दीघविदस्स भाता ति इमे अञ्जे च एवरूपा सत्ता बाला ति वेदितब्बा ।

15 ते अग्गिपदित्तमिव अङ्गारं अत्तना दुग्गहितेन अत्तानं च अत्तनो वचनकारके च विनासेन्ति, यथा दीघविदस्स भाता चतुबुद्धन्तरं सट्ठियोजनमत्तेन अत्तभावेन उत्तानो पतितो महानिरये पच्चति, यथा च तस्स दिट्ठि अभिरुचिकानि पञ्च कुलसतानि तस्सेव सहव्यतं उपपन्नानि निरये पच्चन्ति । वुत्तं हेतं—

20 “सेय्यथापि, भिक्खवे, नळागारा वा तिणागारा वा अग्गि मुत्तो कूटागारानि पि डहति उल्लित्तावलित्तानि निवातानि फुसितग्गळानि पिहितवातपाणानि, एवमेव खो भिक्खवे यानि कानिचि भयानि उपपज्जन्ति, सब्बानि तानि बालतो उपपज्जन्ति नो पण्डिततो । ये केचि उपद्वा उपपज्जन्ति...पे०...ये केचि उपसग्गा...पे०...नो पण्डिततो । इति खो, भिक्खवे, सप्पटिभयो बालो, अप्पटिभयो पण्डितो । सउपद्दो

B. 12

बालो, अनुपद्द्वो पण्डितो, स उपसर्गो बालो, अनुपसर्गो पण्डितो' (अं० नि० १.९३) ति ।

अपि च पूतिमच्छसदिसो बालो, पूतिमच्छबन्धपत्तपुटसदिसो^१ होति तदुपसेवी, छडुनीयतं जिगुच्छनीयतं च आपज्जति विञ्जूनं । वुत्तं चेतं—

“पूतिमच्छं कुसर्गेन, यो नरो उपनय्हति ।

कुसा पि पूती वायन्ति, एवं बालूपसेवना”

(इ० वु० २२८) ति ॥

अकित्तिपण्डितो चा पि सक्केन देवानमिन्देन वरे दिव्यमाने एवमाह—

“बालं न पस्से न सुणे, न च बालेन संवसे ।

बालेनल्लापसल्लापं, न करे न च रोचये ॥

किं नु ते अकरं^२ बालो, वद कस्सप कारणं ।

केन कस्सप बालस्स, दस्सनं नाभिकङ्खसि ॥

अनयं नयति दुम्मेधो, अधुरायं नियुञ्जति ।

दुन्नयो सेय्यसो होति, सम्मा वुत्तो पकुप्पति^३ ।

विनयं सो न जानाति, साधु तस्स अदस्सनं”

(जा० १.२५९) ति ॥

एवं भगवा सब्बाकारेण बालूपसेवनं गरहन्तो बालानं असेवनं “मङ्गलं” ति वत्वा इदानीं पण्डितसेवनं पसंसन्तो “पण्डितानं च सेवना मङ्गलं” ति आह । तत्थ पण्डिता नाम ये केचि पाणातिपातावेरमणि-
आदिदसकुसलकम्मपथसमन्नागता सत्ता, ते तीहाकारेहि जानितब्बा ।
यथाह “तीणिमानि, भिक्खवे, पण्डितस्स पण्डितलक्खणानी” (अं० नि० १.९४) ति सुत्तं । अपि च बुद्धपच्चेकबुद्धअसीतिमहासावका अञ्जे च तथागतस्स सावका सुनेत्तमहागोविन्दविधुरसरभङ्गमहोसधसुतसोम-
निमिराजअयोधरकुमारअकित्तिपण्डितादयो च पण्डिता ति वेदितब्बा ।

B. 13

ते भये विय रक्खा अन्धकारे विय पदीपो^१ खुप्पिपासादिदुक्खाभि-
 भवे विय अन्नपानादिपटिलाभो, अत्तनो वचनकरानं सब्बभयउपद्दवू-
 सग्गविद्धंसनसमत्था होन्ति । तथा हि तथागतं आगम्म असङ्खेय्या
 अपरिमाणा देवमनुस्सा आसवक्खयं पत्ता, ब्रह्मलोके पतिट्ठिता, देवलोके
 5 पतिट्ठिता^२, सुगतिलोके^३ उपपन्ना । सारिपुत्तत्थेरो चित्तं पसादेत्वा
 चत्तुहि पच्चयेहि थेरं उपट्ठित्वा असीति कुलसहस्सानि सग्गे निब्बत्तानि ।
 तथा महामोग्गल्लानमहाकस्सपप्पभुतीसु सब्बमहासावकेसु, सुनेत्तस्स
 सत्थुनो सावका अप्पेकच्चे ब्रह्मलोके उपपज्जिसु, अप्पेकच्चे परनिम्मित-
 वसवत्तीनं देवानं सहव्यतं...पे०...अप्पेकच्चे गहपतिमहासालकुलानं
 10 सहव्यतं^४ उपपज्जिसु । वुत्तं चेतं—

“नत्थि, भिक्खवे, पण्डिततो भयं, नत्थि पण्डिततो उपद्दवो, नत्थि
 पण्डिततो उपसग्गो” (अ० नि० १.९३) ति ।

अपि च तगरमालादिगन्धभण्डसदिसो पण्डितो, तगरमालादिगन्ध-
 भण्डपलिवेठनपत्तसदिसो^५ होति तदुपसेवी, भावनीयतं मनुज्वतं च
 15 आपज्जति विज्जूनं । वुत्तं चेतं—

“तगरं च पलासेन, यो नरो उपनय्हति ।

पत्ता पि सुरभी वायन्ति, एवं धीरुपसेवना”

(इ० वु० २२८) ति ॥

अकित्तिपण्डितो चा पि सक्केन देवानमिन्देन वरे दिव्यमाने

20 एवमाह—

“धीरं पस्से सुणे धीरं, धीरेन सह संवसे ।

धीरेनल्लापसल्लापं, तं करे तं रोचये ॥

किं नु ते अकरं^६ धीरो, वद कस्सप कारणं ।

केन कस्सप धीरस्स, दस्सनं अभिकङ्खसि ॥

१. पदीपा—सी० ।

२-२. स्या० पोत्थके नत्थि ।

३. सहव्यतं—सी० पोत्थके सब्वत्थ ।

४. ० पलिवेठित्त—सी० ।

५. अकरा—सी० ।

नयं नयति मेधावो, अधुरायं न युञ्जति ।

सुनयो सेय्यसो होति, सम्मा वुत्तो न कुप्पति ।

विनयं सो पजानाति, साधु तेन समागमो”

(जा० १.२५९) ति ॥

एवं भगवा सब्बाकारेण पण्डितसेवनं पसंसन्तो पण्डितानं सेवनं 5
 “मङ्गलं” ति क्त्वा इदानीं तां बालानं असेवनाय पण्डितानं सेवनाय
 च अनुपुब्बेन पूजनेय्यभावं उपगतानं पूजं पसंसन्तो “पूजा च पूजनेय्यानां
 एतं मङ्गलमुत्तमं” ति आह । तत्थ पूजनेय्या नाम सब्बदोसविरहितता
 सब्बगुणसमन्नागतता च बुद्धा भगवन्तो, ततो पच्छा पच्चेकबुद्धा
 अरियसावका च । तेसं हि पूजा अप्पका पि दीघरत्तं हिताय सुखाय 10
 होति, सुमनमालाकारमल्लिकादयो चेत्य निदस्सन् ।

तत्थेकं^१ निदस्सनमत्तं भणाम । भगवा किर एकदिवसं पुब्बण्हसमयं
 निवासेत्वा पत्तचीवरमादाय राजगहं पिण्डाय पाविसि । अथ खो सुमन-
 मालाकारो रञ्जो मागधस्स सेनियस्स^२ बिम्बिसारस्स^३ पुप्फानि गहेत्वा
 गच्छन्तो अट्ठस भगवन्तं नगरद्वारं अनुप्पत्तं पासादिकं पसादनीयं 15
 द्वितिसमहापुरिसलक्खणासीतानुब्यञ्जनपटिमण्डितं^४ बुद्धासिरिया जलन्तं ।
 दिस्वानस्स एतदहोसि—“राजा पुप्फानि गहेत्वा सतं वा सहस्सं वा
 ददेय्य, तं^५ च इधलोकमत्तमेव सुखं भवेय्य^६, भगवतो पन पूजा
 अप्पमेय्यअसङ्खेय्यफला दीघरत्तं हितसुखावहा होति, हन्दाहं इमेहि
 पुप्फेहि भगवन्तं पूजेमी” ति पसन्नचित्तो एकं पुप्फमुट्ठि गहेत्वा भगवतो 20
 पटिमुखं खिपि, पुप्फानि आकासेन गन्त्वा भगवतो उपरि मालावित्तानं
 हुत्वा अट्ठसु । मालाकारो तं आनुभावं दिस्वा पसन्नतरचित्तो पुन एकं
 पुप्फमुट्ठि^७ खिपि, तानि गन्त्वा मालाकञ्चुको हुत्वा अट्ठसु । एवं अट्ठ
 पुप्फमुट्ठियो खिपि, तानि गन्त्वा पुप्फकूटागारं हुत्वा अट्ठसु । भगवा
 अन्तोकूटागारे विय अहोसि, महाजनकायो सन्निपति । भगवा मालाकारं 25

१. तत्थेक—सी० ।

२-२. सी०, स्या० पोत्थकेसु नत्थि ।

३. सी० पोत्थके नत्थि ।

४-४. सी० पोत्थके नत्थि ।

५. मुट्ठि सी० ।

पस्सन्तो सितं प्रात्वाकासि, आनन्दत्थेरो “न बुद्धा अहेतु अप्पच्चया
सितं पातुकरोन्ती” ति सितकारणं पुच्छि । भगवा आह—“एसो,
आनन्द, मालाकारो इमिस्सा पूजाय आनुभावेन सतसहस्सकप्पे देवेषु च
मनुस्सेसु च संसरित्वा परियोसाने सुमनिस्सरो^१ नाम पच्चेकबुद्धो
५ भविस्सती” ति । वचनपरियोसाने च धम्मदेसनत्थं इमं गाथं अभासि—

“वं च कम्मं कतं साधु, यं कत्वा नानुतप्पति ।

यस्स पतीतो सुमनो, विपाकं पटिसेवती” (ध. प. २३) ति ॥

B. - 5

गाथापरियोसाने चतुरासीतिया पाणसहस्सानं धम्माभिसमयो
अहोसि, एवं अप्पका पि तेसं पूजा दीघरत्तं हिताय सुखाय होती ति
१० वेदितब्बा । सा च आमिसपूजा व, को पन वादो पटिपत्तिपूजाय । यतो
ये कुलपुत्ता सरणगमनेन सिक्खापदपटिग्गहणेन उपोसथङ्गसमादानेन
चतुपारिसुद्धिसीलादीहि च अत्तनो गुणेहि भगवन्तं पूजेन्ति, को तेसं
पूजाय फलं वण्णयिस्सति । तेहि तथागतं परमाय पूजाय पूजेन्ती ति
वुत्ता । यथाह—

16

“यो खो, आनन्द, भिक्खु वा भिक्खुनी वा उपासको वा उपासिका
वा धम्मानुधम्मपटिपन्नो विहरति सामीचिप्पटिपन्नो अनुधम्मचारी, सो
तथागतं सक्करोति गहं करोति मानेति पूजेति अपचियति^२ परमाय
पूजाया” (दी. नि. २, १०७) ति ।

20

एतेनानुसारेण पच्चेकबुद्धअरियसावकानं पि पूजाय हितसुखावहता
वेदितब्बा ।

अपि च गहट्टानं कनिट्ठस्स जेट्ठो भाता पि भगिनी पि पूजनेय्या,
पुत्तस्स मातापितरो, कुलवधूनं सामिकसस्सुससुरा ति एवम्पेत्थ पूजनेय्या
वेदितब्बा । एतेसं पि हि पूजा कुसलधम्मसङ्घातता आयुआदिवड्ढिहेतुता
च मङ्गलमेव । वुत्तं हेतं—

“तेऽ मत्तेय्या भविस्सन्ति पेत्तेय्या सामञ्जा ब्रह्मञ्जा कुले जेट्ठा-
पचायिनो, इदं कुसलं धम्मं समादाय वत्तिस्सन्ति । ते तेसं कुसलानं
धम्मानं समादानहेतु आयुनां पि वड्ढिस्सन्ति, वण्णेन पि वड्ढिस्सन्ती”
(दी. नि. ३, ५९) ति आदि ।

एवमेतिस्सा गाथाय बालानं असेवना पण्डितानं सेवना पूजनेय्यानं ५
पूजा ति तीणि मङ्गलानि वुत्तानि । तत्थ बालानं असेवना बालसेवन-
पच्चयभयादिपरित्ताणेन उभयलोकहितहेतुता पण्डितानं सेवना
पूजनेय्यानं पूजा च तासं फलविभूतिवण्णनायं वुत्तनयेनेव निब्बानसुगति-
हेतुता “मङ्गलं” ति वेदितव्वा । इतो परं तु मातिकं अदस्सेत्वा एव
यं यत्थ मङ्गलं, तं ववत्थपेस्सामि^२, तस्स च मङ्गलत्वं विभावयिस्सामा 10
ति ।

निट्ठिता असेवना च बालानं ति इमिस्सा गाथाय अत्थवर्णना ।

गाथा-अत्थवर्णना

२६३. एवं भगवा “ब्रूहि मङ्गलमुत्तमं” ति एकं अज्जेसितो पि
अप्पं याचितो बहुदायको उल्लारपुरिसो विय एकाय गाथाय तीणि
मङ्गलानि वत्वा ततो उत्तरि पि देवतानं सोतुकामताय मङ्गलानं च 15
अत्थिताय येसं येसं यं यं अनुकूलं, ते ते सत्ते तत्थ तत्थ मङ्गले
नियोजेतुकामताय च “पतिरूपदेसवासो चा” ति आदीहि गाथाहि पुन
पि अनेकानि मङ्गलानि वत्तुमारद्धो ।

तत्थ पठमगाथाय ताव पतिरूपो ति अनुच्छविको । देसो ति
गामो पि निगमो पि नगरं पि जनपदो पि यो कोचि सत्तानं 20
निवासोकासो । वासो ति तत्थ निवासो । पुब्बे ति पुरा अतीतासु
जातीसु । कतपुञ्जता ति उपचितकुसलता । अत्ता ति चित्तं वुच्चति,
सकलो वा अत्तभावो । सम्मापणिधो ति तस्स अत्तनो सम्मा पणिधानं
नियुञ्जनं, ठपनं ति वुत्तं होति । सेसं वुत्तनयमेवा ति अयमेत्थ
पदवर्णना ।

B. 16

अथवण्णना पन एवं वेदितब्बा—पतिरूपदेसो नाम यत्थ चतस्सो परिसा विहरन्ति, दानादीनि पुञ्जकिरियावत्थूनि वत्तन्ति, नवङ्गं सत्थु सासनं दिप्पति । तत्थ निवासो सत्तानं पुञ्जकिरियाय पच्चयत्ता “मङ्गलं” ति वुच्चति । सीहळदीपपविट्ठकेवट्टादयो^१ चेत्थ निदस्सनं ।

- 6 अपरो नयो—पतिरूपदेसो नाम भगवतो बोधिमण्डपदेसो, धम्मचक्रकप्पवत्तितप्पदेसो, द्वादसयोजनाय परिसाय मज्जे सब्बतिथिय-मत्तं भिन्दित्वा यमकपाटिहारियदस्सितकण्डम्बरुक्खमूलप्पदेसो^२, देवोरोहणप्पदेसो, यो वा पण्डो पि सावत्थिराजगहादिबुद्धादिवासप्प-देसो । तत्थ निवासो सत्तानं अनुत्तरियपटिलाभपच्चयतो “मङ्गलं” ति वुच्चति ।

- 10 अपरो नयो—पुरत्थिमाय दिसाय कजङ्गलं^३ नाम निगमो, तस्स अपरेन महासाला, ततो परं पच्चन्तिमा जनपदा, ओरतो मज्जे । दक्खिणपुरत्थिमाय दिसाय सल्लवती नाम नदी, ततो परं पच्चन्तिमा जनपदा, ओरतो मज्जे । दक्खिणाय दिसाय सेतकण्णिकं नाम निगमो, ततो परं पच्चन्तिमा जनपदा, ओरतो मज्जे । पच्छिमाय दिसाय थूणं नाम ब्राह्मणगामो, ततो परं पच्चन्तिमा जनपदा, ओरतो मज्जे । उत्तराय दिसाय उसिरद्धजो नाम पब्बतो, ततो परं पच्चन्तिमा जनपदा, ओरतो मज्जे” (म. व. २१६) । अयं मज्झिमप्पदेसो आयामेन तीणि योजनसत्तानि, वित्थारेन अड्डतेय्यानि^४, परिकखेपेन नवयोजनसत्तानि होन्ति, एसो पतिरूपदेसो नाम ।

- 20 एत्थ चतुन्नं महादीपानं द्विसहस्सानं परित्तदीपानं च इस्सरियाधि-पच्चकारता^५ चक्कवत्ती उप्पज्जन्ति^६, एकं असङ्खेय्यं कप्पसत्तसहस्सं च पारमियो पूरेत्वा सारिपुत्तमहामोग्गल्लानादयो^७ महासावका

१. सीहलदीप—सी० ।

२. गजङ्गलं—म० ।

५. ० पच्चकारका—सी०;

० पच्चकारको—स्या० ।

२. गण्डम्बं ०—सी०, स्या० ।

४. अड्डतेय्यसत्तानि—सी०, स्या० ।

६. उप्पज्जन्ति—स्या० ।

७. सारिपुत्तमोग्गल्लानादयो—सी०, स्या० ।

उप्पज्जन्ति, द्वे असङ्ख्य्यानि कप्पसतसहस्सं च पारमियो पूरेत्वा पच्चेकबुद्धा^१, चत्तारि अट्ठ सोळस वा असङ्ख्य्यानि कप्पसतसहस्सं च पारमियो पूरेत्वा सम्मासम्बुद्धा च उप्पज्जन्ति । तत्थ सत्ता चक्कवत्तिरञ्जो ओवादं गहेत्वा पञ्चसु सीलेसु पतिट्ठाया सग्गपरायणा होन्ति, तथा पच्चेकबुद्धानं^२ ओवादे पतिट्ठाया । सम्मासम्बुद्धसावकानं 5 पन ओवादे पतिट्ठाया सग्गपरायणा निब्बानपरायणा च होन्ति । तस्मा तत्थ वासो इमासं सम्पत्तीनं पञ्चयतो "मङ्गलं" ति वुच्चति ।

पुब्बे कतपुञ्जता नाम अतीतजातियं बुद्धपच्चेकबुद्धखीणासवे आरब्भ उपचितकुसलता, सा पि मङ्गलं । कस्मा ? बुद्धपच्चेकबुद्धे सम्मुखतो दस्सेत्वा बुद्धानं वा बुद्धसावकानं वा सम्मुखा सुताय 10 चतुप्पदिकाय^३ पि गाथाय परियोसाने अरहत्तं पापेती^४ ति^५ कत्वा^५ । यो च मनुस्सो पुब्बे कताधिकारो उस्सन्नकुसलमूलो होति, सो तेनेव कुसलमूलेन विपस्सनं^६ उप्पादेत्वा आसवक्खयं पापुणाति यथा राजा महाकप्पिनो अग्गमहेसी च । तेन वुत्तं "पुब्बे च कतपुञ्जता मङ्गलं" ति । 15

अत्तसम्मापणिधि नाम इधेकच्चो अत्तानं दुस्सीलं सीले पतिट्ठापेति, अस्सद्वं सद्धासम्पदाय पतिट्ठापेति, मच्छरि चागसम्पदाय पतिट्ठापेति । अयं वुच्चति "अत्तसम्मापणिधी" ति । एसो च मङ्गलं । कस्मा ? दिट्ठधम्मिकसम्परायिकवेरप्पहानविविधानिसंसाधिगमहेतुतो ति ।

एवं इमिस्सा पि गाथाय पतिरूपदेसवासो, पुब्बे च कतपुञ्जता, 20 B. 18 अत्तसम्मापणिधी ति तीणियेव मङ्गलानि वुत्ताति, मङ्गलत्तं च नेसं तत्थ तत्थ विभावितमेवा ति ।

निट्ठिता पतिरूपदेसवासो चा ति इमिस्सा गाथाय अत्थवर्णना ।

१. पच्चेकसंबुद्धा-सी०, स्या० ।

२. पच्चेकसंबुद्धानं-सी०, स्या० ।

३. चतुप्पदाय-सी० ।

४. पापणतो-सी० ।

५-५. सी० पोत्यके नत्थि ।

६. देसनं-स्या० ।

गाथा-अथवण्णना

२६४. इदानीं बाहुसच्चं चा ति एत्थ बाहुसच्चं ति बहुस्सुतभावो ।
सिप्पं ति यंकिञ्चि हत्थकोसल्लं । विनयो ति कायवाचाचित्तविनयनं ।
सुसिक्खितो ति सुट्ठु सिक्खितो । सुभासिता ति सुट्ठु भासिता । या
ति अनियमनिद्देशो । वाचा ति गिरा व्यप्पथो । सेसं वुत्तनयमेवा ति ।
५ अयमेत्थ पदवण्णना ।

अथवण्णना पन एवं वेदितव्वा—बाहुसच्चं नाम यं तं “सुतधरो
होति सुतसन्निचयो” (म. नि. १.२६७) ति च “इध, भिक्खवे,
एकच्चस्स पुग्गलस्स बहुकं सुतं होति सुतं गेय्यं वेय्याकरणं”
(अं. नि. २. ९) ति च एवमादिना नयेन सत्थुसासनधरत्तं वण्णितं,
१० तं अकुसलप्पहानकुसलाधिगमहेतुतो अनुपुब्बेन परमत्थसच्चसच्चिक्खिकिरिय-
हेतुतो च “मङ्गलं” ति वुच्चति । वुत्तं हेतं भगवता—

“सुतवा च खो, भिक्खवे, अरियसावको अकुसलं पजहति, कुसलं
भावेति, सावज्जं पजहति, अनवज्जं भावेति, सुद्धमत्तानं परिहरती”
(अं. नि. ३.२३७) ति ।

१५ अपरं पि वुत्तं—

“धतानं धम्मानं अत्थमुपपरिक्खति, अत्थं उपपरिक्खतो धम्मा
निज्झानं खमन्ति, धम्मनिज्झानवखन्ति या सति छन्दो जायति, छन्द-
जातो उस्सहति, उस्सहन्तो तुलयति, तुलयन्तो पदहति, पदहन्तो कायेन
चेव परमत्थसच्चं सच्चिक्खरोति, पञ्चाय च अतिविज्झ पस्सती”
२० (म. नि. २.४३६ ३७) ति ।

अपि च अगारिकबाहुसच्चं^१ पि यं अनवज्जं, तं उभयलोकहित-
सुखावहनतो “मङ्गलं” ति वेदितव्वं ।

दुविधं सिप्पं

B. 19 सिप्पं नाम अगारिकसिप्पं च अनगारिकसिप्पं^२ च । तत्थ
अगारिकसिप्पं नाम यं परूपरोधविरहितं अकुसलविवज्जितं

मणिकारसुवर्णकारकम्मादि, तं इधलोकत्थावहनतो मङ्गलं । अनगारिक-
सिष्णं नाम चीवरविचारणसिब्बनादि समणपरिक्खाराभिसङ्खरणं, यं तं
“इध, भिक्खवे, भिक्खु यानि तानि सब्रह्मचारीनं उच्चावचानि
किंकरणीयानि, तत्थ दक्खो होतो” (दी. नि. ३.२०६) ति आदिना नयेन
तत्थ तत्थ संवणितं, यं “नाथकरणो धम्मो” ति च वुत्तं, तं अत्तनो ५
च परेसं च उभयलोकहितसुखावहनतो “मङ्गलं” ति वेदिब्बं ।

दुविधो विनियो

विनयो नाम अगारिकविनयो च अनगारिकविनयो च । तत्थ
अगारिकविनयो नाम दसअकुसलकम्मपथविरमणं, सो तत्थ असङ्किलेसा-
पज्जनेन आचारगुणववत्थानेन च सुसिक्खितो उभयलोकहितसुखा-
वहनतो मङ्गलं । अनगारिकविनयो नाम सत्तापत्तिकखन्धे अनापज्जनं, 10
सो पि वुत्तनयेनेव सुसिक्खितो । चतुपारिसुद्धिसीलं वा अनगारिकविनयो ।
सो यथा तत्थ पतिट्ठाय अरहत्तं पाप्पणाति, एवं सिक्खनेन सुसिक्खितो
लोकियलोकुत्तरसुखाधिगमहेतुतो “मङ्गलं” ति वेदितब्बो ।

सुभासिता वाचा नाम मुसावादादिदोसविरहिता वाचा । यथाह
“चतुहि, भिक्खवे, अङ्गेहि समन्नागता वाचा सुभासिता होती” ति । 15
असम्फप्पलापा^१ वाचा एव वा सुभासिता । यथाह—

“सुभासितं उत्तममाहु सन्तो,
धम्मं भणे नाधम्मं तं दुतियं ।
पियं भणे नाप्पियं तं ततियं,
सच्चं भणे नालिकं तं चतुत्थं” 20
(सं० नि० १.१८९) ति ॥

अयं पि उभयलोकहितसुखावहनतो “मङ्गलं” ति वेदितब्बो ।
यस्मा च अयं विनयपरियापन्ना एव, तस्मा विनयगगहणेन एतं
असङ्गहिहत्वा विनयो सङ्गहेतब्बो । अथवा किं इमिना परिस्समेन परेसं

B. 20

धम्मदेसनावाचा इध “सुभासिता वाचा” ति वेदितब्बा । सा हि यथा पतिरूपदेसवासो, एवं सत्तानं उभयलोकहितसुखनिब्बानाधिगमपच्चयतो “मङ्गलं” ति वुच्चति । आह च—

“यं बुद्धो भासति वाचं, खेमं निब्बानपत्तिया ।

5

दुक्खस्सन्तकिरियाय, सा वे वाचानमुत्तमा”

(सं० नि० १.१७९) ति ॥

एवं इमिस्सा गाथाय बाहुसच्चं, सिप्पं, विनयो सुसिक्खितो, सुभासिता वाचा ति चत्तारि मङ्गलानि वुत्तानि, मङ्गलत्तं च नेसं तत्थ तत्थ विभावितमेवा ति ।

10

निट्ठिता बाहुसच्चं चा ति इमिस्सा गाथाय अत्थवण्णना ।

गाथा-अत्थवण्णना

२६५. इदानीं मातापितु उपट्ठानं ति एत्थ मातु च पितु चा ति मातापितु । उपट्ठानं ति उपट्ठहनं । पुत्तानं च दारानं चा ति पुत्तदारस्स । सङ्गण्हनं सङ्गण्हो । न आकुला अनाकुला । कम्मानि एव कम्मन्ता । सेसं वुत्तनयमेवा ति अयं पदवण्णना ।

15

अत्थवण्णना पन एवं वेदितब्बा—माता नाम जनिका वुच्चति, तथा पिता । उपट्ठानं नाम पादधोवनसम्बाहनउच्छादनन्हूपनेहि चतुपच्चयसम्पदानेन च उपकारकरणं । तत्थ यस्मा मातापितरो बहूपकारा^१ पुत्तानं अत्थकामा अनुकम्पका, यं पुत्तके बहि कीळित्वा पंसुमक्खितसरोरके आगते दिस्वा पंसुकं पुञ्चित्वा मत्थकं उपसिङ्घायन्ता 20 परिचुम्बन्ता^२ च सिनेहं उप्पादेन्ति, वस्ससत्तं पि मातापितरो सीसेन परिहरन्ता पुत्ता तेसं पटिकारं^३ कातुं असमत्था । यस्मा च ते आपादका पोसका इमस्स लोकस्स दस्सेतारो ब्रह्मसम्मता^४ पुब्बाचरियसम्मता, तस्मा तेसं उपट्ठानं इध पसंसं पेच्च सगगसुखं च आवहति, तेन “मङ्गलं” ति वुच्चति । वुत्तं हेतं भगवता—

१. बहुकारा—सी० ।

२. परिचुम्बित्वा—सी० ।

३. पतिकारं—सी० ।

४. ब्रह्मसा—स्या० ।

“ब्रह्मा ति मातापितरो, पुब्बाचरिया ति वुच्चरे ।
 आहुनेय्या च पुत्तानं, पजाय अनुकम्पका ॥
 तस्मा हि ने नमस्सेय्य, सक्करेय्य च पण्डितो ।
 अन्नेन अथ^१ पानेन, वत्थेन सयनेन च ॥
 उच्छादनेन न्हापनेन, पादानं धोवनेन च ।
 ताय नं पारिचरियाय^२, मातापितृसु पण्डिता ।
 इधेव नं पसंसन्ति, पेच्च सग्गे पमोदती”
 (अं० नि० १.१२२) ति ॥

B. 21

अपरो नयो—उपट्टानं नाम भरणकिञ्चकरणकुलवंसट्टपनादिपञ्चविधं,
 तं पापनिवारणादिपञ्चविधदिदृग्धम्मिकहितहेतुतो “मङ्गलं” ति वेदितव्वं । 10
 वुत्तं हेतं भगवता ।

“पञ्चहि खो गहपतिपुत्त ठानेहि पुत्तेन पुरत्थिमा दिसा मातापितरो
 पच्चुपट्टातब्बा ‘भतो ने भरिस्सामि, किच्चं नेसं करिस्सामि, कुलवंसं
 ठपेस्सामि, दायज्जं पटिपज्जिस्सामि, अथ वा^३ पन पेत्तानं कालकत्तानं
 दक्खिणं अनुप्पदस्सामी’ ति । इमेहि खो गहपतिपुत्त पञ्चहि ठानेहि 15
 पुत्तेन पुरत्थिमा दिसा मातापितरो पच्चुपट्टिता पञ्चहि ठानेहि पुत्तं
 अनुकम्पन्ति, पापा निवारेन्ति, कल्याणे निवेसेन्ति, सिप्पं सिक्खापेन्ति,
 पतिरूपेन दानेन^४ संयोजेन्ति, समये दायज्जं निरय्यादेन्ती” (दी० नि०
 ३.१४६) ति ।

अपि च यो मातापितरो तीसु वत्थूसु पसादुप्पादनेन सीलसमादाप- 20
 नेन पब्बज्जाय वा उपट्टहति, अयं मातापितु उपट्टाकानं अग्गो, तस्स तं
 मातापितु उपट्टानं मातापितृहि कतस्स उपकारस्स पच्चुपकारभूतं
 अनेकेसं दिदृग्धम्मिकानं सम्परायिकानं च अत्थानं पदट्टानतो “मङ्गलं”
 ति वुच्चति ।

१. अथो—स्या० ।

३. च—सी० ।

२. पारिचरियाय—सी० ।

४. दारेन—सी०, स्या० ।

पुत्तदारस्सा ति एत्थ अत्तना^१ जनिता^१ पुत्ता पि धीतरो पि
 “पुत्ता” त्वेव सङ्गंय गच्छन्ति । दारा ति वीसतिया भरियानं या
 काचि भरिया । पुत्ता च दारा च पुत्तदारं^२, तस्स पुत्तदारस्स । सङ्गहो
 ति सम्मानादीहि उपकारणं । तं सुसंविहितकम्मन्ततादिदिट्ठधम्मिक-
 5 हितहेतुतो “मङ्गलं” ति वेदितब्बं । वुत्तं हेतं^३ भगवता “पच्छिमा
 दिसा पुत्तदारा वेदितब्बा” (दी. नि. ३.१४६) ति एत्थ उद्दिट्ठं पुत्तदारं
 भरियासद्देन सङ्गण्हित्वा—

B. 22

“पञ्चहि खो गहपतिपुत्त ठानेहि सामिकेन पच्छिमा दिसा भरिया
 पच्चुपट्ठातब्बा, सम्माननाय अनवमाननाय^४ अनतिचरियाय इस्सरिय-
 10 वोस्सग्गेन अलङ्कारानुप्पदानेन । इमेहि खो गहपतिपुत्त पञ्चहि ठानेहि
 सामिकेन पच्छिमा दिसा भरिया पच्चुपट्ठिता पञ्चहि ठानेहि सामिकं
 अनुकम्पति, सुसंविहितकम्मन्ता च होति, सङ्गहितपरिजना^५ च,
 अनतिचारिनी च, सम्भतं च अनुरक्खति, दक्खा च होति अनलसा
 सब्बकिच्चेसू” (दी. नि. ३.१४६-१४७) ति ।

15 अयं वा अपरो नयो—सङ्गहो हि धम्मिकाहि दानपियवाचअत्थ-
 चरियाहि^६ सङ्गण्हनं । सेय्यथीदं ? उपोसथदिवसेसु परिब्बयदानं,
 नक्खत्तदिवसेसु नक्खत्तदस्सापनं, मङ्गलदिवसेसु मङ्गलकरणं, दिट्ठ-
 धम्मिकसम्परायिकेसु अत्थेसु ओवादानुसासनं ति । तं वुत्तनयेनेव
 दिट्ठधम्मिकहितहेतुतो सम्परायिकहितहेतुतो देवताहि पि नमस्सनीय-
 20 भावहेतुतो च “मङ्गलं” ति वेदितब्बं । यथाह सक्को देवानमिन्दो—

“ये गहट्ठा पुञ्जकरा, सीलवन्तो उपासका ।

धम्मेन दारं पोसेन्ति, ते नमस्सामि मातली”

(सं. नि. १.२३६) ति ॥

१. अत्तनो जाता—सी०, स्या० ।

२. चेतं—सी० ।

३. सुसङ्गहित ०—सी० ।

४. पुत्तदारा—सी०, स्या० ।

५. अविमाननाय—सी० ।

६. दानपियवचन ०—सी० ।

अनाकुला कम्मन्ता नाम कालञ्जुताय पतिरूपकारिताय
अनलसताय उद्धानवीरियसम्पदाय अब्यसनीयताय^१ च कालातिक्कमन-
अप्पतिरूपकरणाकरणसिथिलकरणादिआकुलभावविरहिता^२ कसिगोरक्ख-
वणिज्जादयो कम्मन्ता । एते अत्तनो वा पुत्तदारस्स वा दासकम्मकरानं
वा व्यत्तताय^३ एवं पयोजिता दिट्ठेव धम्मो धनधञ्जवुद्धिपटिलाभहेतुतो^४ ५
“मङ्गलं” ति वुत्ता । वुत्तं हेतं^५ भगवता—

“पतिरूपकारी धुरवा, उद्घाता विन्दते धनं
(सु. नि. २९६) ति च ।

न दिवा सोप्पसीलेन, रत्तिमुद्धानदेस्सिना^६ ।
निच्चं मत्तेन सोण्डेन, सक्का आवसितुं घरं ॥ १०

अतिसीतं अतिउण्हं, अतिसायमिदं अहु ।
इति विस्सट्ठकम्मन्ते, अत्था अच्चेन्ति माणवे ॥

योध सीतं च उण्हं च, तिणा भिय्यो न मञ्जति । B. 23

करं पुरिसकिच्चानि, सो सुखा न विहायती”
(दी. नि. ३.१४३) ति च ॥ १५

“भोगो संहरमानस्स, भमरस्सेव इरीयतो ।

भोगा सन्निवयं यन्ति, वम्मिकोवूपचीयती”

(दी. नि. ३.१४५) ति च एवमादि ।

एवं इमिस्सा पि गाथाय मातुपट्टानं, पितुपट्टानं, पुत्तदारस्स सङ्गहो,
अनाकुला च कम्मन्ता ति चत्तारि मङ्गलानि वुत्तानि, पुत्तदारस्स २०
सङ्गहं वा द्विधा कत्वा पञ्च, मातापितुउपट्टानं वा एकमेव कत्वा
तीणि । मङ्गलत्तं च नेसं तत्थ तत्थ विभावितमेवा ति ।

निट्ठिता मातापितुउपट्टानं ति इमिस्सा गाथाय अत्थवर्णना ।

१. अब्यसनीयताय—सी० ।

२. ० अकुसल ०—

३. व्यत्तताय—सी० ।

४. चेतं—सी०, स्या० ।

५. ० उद्धानदेस्सिना—सी० ।

गाथा-अथवण्णना

२६६. इदानीं दानं चाति एत्थ दीयते इमिनाति दानं, अत्तनो सन्तकं परस्स पटिपादीयतीति वुत्तं होति । धम्मस्स चरिया, धम्मा वा अनपेता चरिया धम्मचरिया । जायन्ते “अम्हाकं इमे” ति जातका । न अवज्जानि^१ अनवज्जानि,^२ अनिन्दितानि अगरहितानीति वुत्तं होति । सेसं वुत्तनयमेवाति अयं पदवण्णना ।

अथवण्णना पन एवं वेदितब्बा—दानं नाम परं उद्दिस्स सुबुद्धि-पुब्बिका अन्नादिदसदानवत्थुपरिच्चागचेतना तं सम्पयुत्तो^३ वा अलोभो । अलोभेन हि तं वत्थुं परस्स पटिपादेति । तेन वुत्तं “दीयते इमिनाति दानं” ति । तं बहुजनपियमनापतादीनं दिट्ठधम्मिकसम्परायिकानं फलविसेसानं अधिगमहेतुतो “मङ्गलं” ति वुत्तं । “दायको सीह दानपति बहुनो जनस्स पियो होति मनापो” (अं. नि. २.३०५) ति एवमादीनि चेत्य सुत्तानि अनुस्सरितब्बानि ।

दुविधं दानं

अपरो नयो—दानं नाम दुविधं आमिसदानं च धम्मदानं च । तत्थ आमिसदानं वुत्तप्पकारमेव । इधलोकपरलोकदुक्खक्खयसुखावहस्स पन^४ सम्मासम्बुद्धप्पवेदितस्स धम्मस्स परेसं हितकामताय देसना धम्मदानं । इमेसं च द्विन्नं दानानं एतदेव अगं । यथाह—

“सब्बदानं धम्मदानं जिनाति,
सब्बरसं धम्मरसो जिनाति ।
सब्बरति धम्मरती जिनाति,
तण्हक्खयो सब्बदुक्खं जिनाती”

(ध० प० ५१) ति ॥

तत्थ आमिसदानस्स मङ्गलत्तं वुत्तमेव । धम्मदानं पन यस्मा अत्थपटिसंवेदितादीनं गुणानं पदट्ठानं, तस्मा “मङ्गलं” ति वुच्चति । वुत्तं हेतं भगवता—

१. अवज्जाति—सी० ।

३. सम्पयुत्तो—सी०, स्या० ।

२. अनवज्जा—सी० :

४. स्या० पोत्यके नत्थि ।

“यथा यथा भिक्खवे, भिक्खु यथासुतं यथापरियत्तं धम्मं वित्थारेन परेसं देसेति, तथा तथा सो तस्मिं धम्मो अत्थपटिसंवेदी च होति धम्मपटिसंवेदी चा” (दी० नि० ३.२१७) ति एवमादि ।

धम्मचरिया नाम दसकुसलकम्मपथचरिया^१ । यथाह—“तिविधं खो, गहपतयो, कायेन धम्मचरियासमचरिया होती” (म० नि० १.३५२) ति एवमादि । सा पनेसा धम्मचरिया सग्गलोकूपपत्तिहेतुतो “मङ्गलं” ति वेदितब्बा । वुत्तं हेतं भगवता “धम्मचरियासमचरियाहेतु खो, गहपतयो, एवमिधेकच्चे सत्ता कायस्स भेदा परं मरणा सुगतिं सग्गं लोकं उपपज्जन्ती” (म० नि० १.३५३) ति ।

जातका नाम मातितो वा पितितो वा याव सत्तमा पितामहयुगा सम्बन्धा । तेसं भोगपारिजुञ्जेन वा व्याधिपारिजुञ्जेन वा अभिहतानं अत्तनो समीपं आगतानं यथाबलं छासच्छादनधनधञ्जादीहि सङ्गहो पसंसादीनं दिट्ठधम्मिकानं सुगतिगमनादीनं च सम्परायिकानं विसेसाधिगमानं हेतुतो “मङ्गलं” ति वुच्चति ।

अनवज्जानि कम्मानी नाम उपोसथङ्गसमादान-वेय्यावच्चकरण-आरामवनरोपनसेतुकरणादीनि कायवचीमनोसुचरितकम्मानी । तानि हि नानप्पकारहितसुखाधिगमहेतुतो “मङ्गलं” ति वुच्चति । “ठानं खो पनेतं, विसाखे, विज्जति यं इधेकच्चो इत्थी वा पुरिसो वा अट्ठङ्ग-समन्नागतं उपोसथं उपवसित्वा कायस्स भेदा परं मरणा चातुमहाराजिकानं देवानं सहव्यतं उपपज्जेय्या” (अं० नि० ३.३५३) ति एवमादीनि चेत्य सुत्तानि अनुस्सरितब्बानि ।

एवं इमिस्सा गाथाय दानं, धम्मचरिया, जातकानं सङ्गहो, अनवज्जानि कम्मानी ति चत्तारि मङ्गलानि वुत्तानि, मङ्गलत्तं च नेसं तत्थ तत्थ विभावितमेवा ति ।

निट्ठिता दानं चा ति इमिस्सा गाथाय अत्थवण्णना ।

गाथा-अत्थवण्णना

२६७. इदानीं आरती विरती ति एत्थ आरती ति आरमणं ।
विरती ति विरमणं, विरमन्ति वा एताय सत्ता ति विरति । पापा ति
अकुसला । मदनीयद्वेन मज्जं, मज्जस्स पानं मज्जपानं, ततो मज्जपाना ।
संयमनं संयमो । अप्पमज्जनं अप्पमादो । धम्मेषू ति कुसलेसु । सेसं
5 वुत्तनयमेवा ति अयं पदवण्णना ।

अत्थवण्णनो पन एवं वेदितव्वा—आरति नाम पापे आदीनवदस्सा-
विनो^१ मनसा एव अनभिरति । विरति नाम कम्मद्वारवसेन काय-
वाचाहि विरमणं । सा चेसा विरति नाम सम्पत्तविरति समादानविरति
समुच्छेदविरती ति तिविधा होति । तत्थ या कुलपुत्तस्स अत्तनो जातिं
10 वा कुलं वा गोत्तं वा पटिच्च “न मे एतं पतिरूपं, ख्वाहं इमं पाणं
हनेय्यं, अदिन्नं आदियेय्यं” ति आदिना नयेन सम्पत्तवत्थुतो विरति,
अयं सम्पत्तविरति नाम । सिक्खापदसमादानवसेन पन पवत्ता समादान-
विरति नाम, यस्सा पवत्तितो पभुति कुलपुत्तो पाणातिपातादीनि न
समाचरति । अरियमग्गसम्पयुत्ता समुच्छेदविरति नाम, यस्सा पवत्तितो
15 पभुति अरियसावकस्स पञ्च भयानि वेरानि वूपसन्तानि होन्ति । पापं
नाम यं तं “पाणातिपातो खो गहपतिपुत्त कम्मकिलेसो अदिन्नादानं
...पे०...कामेसुमिच्छाचारो...पे०...मुसावादो” ति एवं वित्त्यारेत्वा

“पाणातिपातो अदिन्नादानं, मुसावादो च वुच्चति ।

परदारगमनं चेव, नप्पसंसन्ति पण्डिता”

20

(दी० नि० ३.१४०) ति—

एवं गाथाय सङ्गहितं कम्मकिलेससङ्घातं चतुर्विधं अकुसलं, ततो पापा ।
सब्बापेसा आरति च विरति च दिट्ठधम्मिकसम्परायिकभयवेरप्पहानादि-
नानप्पकारविसेसाधिगमहेतुतो “मङ्गलं” ति वुच्चति । “पाणातिपाता
पटिविरतो खो गहपतिपुत्त अरियसावको” ति आदीनि चेत्य सुत्तानि
25 अनुस्सरितव्वानि^२ ।

मज्जपाना च संयमो नाम पुब्बे वुत्तसुरामेरयमज्जपमादट्ठाना वेरमणियावेतं अधिवचनं । यस्मा पन मज्जपायी अत्थं न जानाति, धम्मं न जानाति, मातु पि^१ अन्तरायं करोति, पितु बुद्धपच्चेकबुद्धतथागत-सावकानं पि अन्तरायं करोति, दिट्ठेव धम्मे गरहं, सम्पराये दुग्गतिं, अपरापरियाये^२ उम्मादं च पापुणाति । मज्जपाना पन संयतो तेसं 5 दोसानं वूपसमं^३ तब्बिपरीतगुणसम्पदं च पापुणाति । तस्मा अयं मज्जपाना संयमो “मङ्गलं” ति वेदितब्बो ।

कुसलेसु धम्मेसु अप्पमादो नाम “कुसलानं वा^४ धम्मनं भावनाय असक्कच्चकिरियता असातच्चकिरियता अनट्ठितकिरियता^५ ओलीन-वुत्तिता निक्खित्छन्दता निक्खित्तधुरता अनासेवना अभावना अबहुली- 10 कम्मं अनधिट्ठानं अननुयोगो पमादो । यो एवरूपो पमादो पमज्जना पमज्जितत्तं, अयं वुच्चति पमादो” (वि० ४१५-१६) ति एत्थ वुत्तस्स पमादस्स पट्ठिक्खनयेन अत्थतो कुसलेसु धम्मेसु सत्तिया अविप्पवासो वेदितब्बो । सो नानप्पकारकुसलाधिगमहेतुतो अमताधिगमहेतुतो च “मङ्गलं” ति वुच्चति । तत्थ “अप्पमत्तस्स आत्तापिनो” (म० नि० 15 २.१५) ति च “अप्पमादो अमतपदं” (ध० प० १९) ति च एवमादि सत्थुसासनं अनुस्सरितब्बं ।

एवं इमिस्सा गाथाय पापा विरति, मज्जपाना संयमो, कुसलेसु धम्मेसु अप्पमादो ति तीणि मङ्गलानि वुत्तानि, मङ्गलत्तं च नेसं तत्थ तत्थ विभावितमेवा ति । 20

निट्ठिता आरती विरती ति इमिस्सा गाथाय अत्थवर्णना ।

गाथा-अत्थवर्णना

२६८. इदानीं गारवो चा ति एत्थ गारवो ति गरुभावो । निवातो ति नीचवुत्तिता । सन्तुट्ठो ति सन्तोसो । कतस्स जाननता

१. सी० पोत्थके नत्थि ।

२. अपरापरियाये—सी०, स्या० ।

३. वूपसमा—सी० ।

४. सी० पोत्थके नत्थि ।

५. अनिट्ठितकिरियता—सी० ।

कतञ्जुता । कालेना ति खणेन समयेन । धम्मस्स सवनं धम्मस्सवनं ।
सेसं वुत्तनयमेवा ति अयं पदवण्णना ।

अत्थवण्णना पन एवं वेदितब्बा—गारवो नाम गरुकारपयोगारहेसु
बुद्धपच्चेकबुद्धतथागतसावकआचरियुपज्झायमातापितुजेट्ठभातिकभगिनि
5 आदीसु^१ यथानुरूपं गरुकारो गरुकरणं सगारवता^२ । स्वायं गारवो
यस्मा सुगतिगमनादीनं हेतु । यथाह—

B. 27

“गरुकातब्बं गरुं करोति, मानेतब्बं मानेति, पूजेतब्बं पूजेति ।
सो तेन कम्मेन एवं समत्तेन एवं समादिन्नेन कायस्स भेदा परं मरणा
सुगतिं सगं लोकं उपपज्जति । नो चे कायस्स भेदा...पे०...
10 उपपज्जति, सचे मनुस्सत्तं आगच्छति, यत्थ यत्थ पच्चाजायति, उच्चा-
कुलीनो होती” (म० नि० ३.१८४) ति ।

यथा चाह—“सत्तिमे भिक्खवे, अपरिहानिया धम्मा । कतमे
सत्त ? सत्थुगारवता” (अ० नि० ३.१७४) ति आदि । तस्मा “मङ्गलं”
ति वुच्चति ।

15 निवातो नाम नीचमनता निवातवुत्तिता, याय समन्नागतो पुग्गळो
निहतमानो निहतदण्णो पादपुज्जनचोळकसमो छिन्नविसाणुसभसमो^३
उद्धट्ठाठसप्पसमो च हुत्वा सण्हो सखिलो सुखसम्भासो^४ होति, अयं
निवातो । स्वायं यसादिगुणपटिलाभहेतुतो “मङ्गलं” ति वुच्चति ।
आह च—“निवातवुत्ति अत्थद्दो, तादिसो लभते यसं” (दी० नि०
20 ३.१४८) ति एवमादि ।

सन्तुट्ठि नाम इतरीतरपच्चयसन्तोसो, सो द्वादसविधो होति ।
सेय्यथीदं ? चीवरे यथालाभसन्तोसो यथाबलसन्तोसो यथासारूप-
सन्तोसो ति तिविधो । एवं पिण्डपातादीसु ।

१. ० माति पिति ०—सी०, स्या० ।

२. गारवता—सी० ।

३. भिन्नविसाणुसभसमो—सी० ।

४. ‘च’ स्या० पोत्यके अधिको पाठो । National
Centre for the Arts

तस्सायं पभेदवण्णना—इध भिक्खु चीवरं लभति सुन्दरं वा असुन्दरं वा, सो तेनेव यापेति, अञ्जं न पत्थेति, लभन्तो पि न गण्हाति, अयमस्स चीवरे यथालाभसन्तोसो । अथ पन आबाधिको होति, गरुं चीवरं पारुपन्तो ओणमति वा किलमति वा । सो सभागेन भिक्खुना सद्धिं तं परिवत्तेत्वा लहुकेन यापेन्तो पि सन्तुट्ठो व होति, 5 अयमस्स चीवरे यथाबलसन्तोसो । अपरो भिक्खु पणीतपच्चयलाभी होति, सो पट्टचीवरादीनं अञ्जतरं महग्घं चीवरं लभित्वा? “इदं थेरानं चिरपब्बजितानं बहुस्सुतानं च अनुरूपं” ति तेसं दत्त्वा अत्तना सङ्कारकूटा वा अञ्जतो वा कुतोचि नन्तकानि उच्चिनित्वा सङ्घाटि कत्वा धारेन्तो पि सन्तुट्ठो व होति, अयमस्स चीवरे यथासारुप्पसन्तोसो । 10

इध पन भिक्खु पिण्डपातं लभति लूखं वा पणीतं वा, सो तेनेव यापेति, अञ्जं न पत्थेति, लभन्तो पि न गण्हाति, अयमस्स पिण्डपाते यथालाभसन्तोसो । अथ पन आबाधिको होति, लूखं पिण्डपातं भुञ्जित्वा? बाळ्हं? रोगातङ्कं पापुणाति, सो सभागस्स भिक्खुनो तं दत्त्वा तस्स हत्थतो सप्पिमधुखीरादीनि भुञ्जित्वा समणधम्मं करोन्तो पि सन्तुट्ठो व होति, अयमस्स पिण्डपाते यथाबलसन्तोसो । अपरो भिक्खु पणीतं पिण्डपातं लभति, सो “अयं पिण्डपातो थेरानं चिरपब्बजितानं अञ्जेसं च पणीतपिण्डपातं विना अयापेन्तानं सब्रह्मचारीनं अनुरूपो” ति तेसं दत्त्वा अत्तना पिण्डाय चरित्वा मिस्सकाहारं भुञ्जन्तो पि सन्तुट्ठो व होति, अयमस्स पिण्डपाते यथासारुप्पसन्तोसो । 20

इध पन भिक्खुनो सेनासनं पापुणाति, सो तेनेव सन्तुस्सति, पुन अञ्जं सुन्दरतरं पि पापुणन्तं न गण्हाति, अयमस्स सेनासने यथालाभसन्तोसो । अथ पन आबाधिको होति, निवातसेनासने वसन्तो अतिविय पित्तरोगादीहि आतुरीयति, सो सभागस्स भिक्खुनो तं दत्त्वा तस्स पापुणके^४ सवात^५ सीतलसेनासने वसित्वा समणधम्मं करोन्तो पि 25

१. लद्ध—सी० ।

२. गाळ्हं—सी० ।

३. पवात—सी०, स्या० ।

४. परिभुञ्जित्वा—सी० ।

५. पापुणनके—सी० ।

- सन्तुट्ठो व होति, अयमस्स सेनासने यथाबलसन्तोसो । अपरो भिक्खु सुन्दरं सेनासनं पत्तं पि न सम्पटिच्छति “सुन्दरसेनासनं पमादट्ठानं, तत्र निसिन्नस्स^१ थिनमिद्धं ओक्कमति, निदाभिभूतस्स च पुन पटिबुज्झतो कामवितक्का समुदाचरन्ती” ति, सो तं पटिक्खपित्वा अब्भोकासख्व-
 5 मूलपण्णकुटीसु यत्थ कत्थचि निवसन्तो पि सन्तुट्ठो व होति, अयमस्स सेनासने यथासारुप्पसन्तोसो ।

- इध पन भिक्खु भेसज्जं लभति हरीतकं^२ वा आमलकं वा, सो तेनेव यापेति, अञ्जेहि लद्धं सप्पिमधुफाणितादिं पि पत्थेति, लभन्तो पि न गणहति, अयमस्स गिलानपच्चये यथालाभसन्तोसो । अथ पन
 10 आबाधिको तेलेन अत्थितो फाणितं लभति, सो तं सभागस्स भिक्खुनो दत्त्वा तस्स हत्थतो तेलेन भेसज्जं कत्वा समणधम्मं करोन्तो पि सन्तुट्ठो व होति, अयमस्स गिलानपच्चये यथाबलसन्तोसो । अपरो भिक्खु एकस्मिं भाजने पूतिमुत्तहरीतकं ठपेत्वा एकस्मिं चतुमधुरं “गणह्य भन्ते यदिच्छसी” ति वुच्चमानो सचस्स तेसं द्विन्नं अञ्जतरेन पि
 15 व्याधि वूपसम्मति, अथ “पूतिमुत्तहरीतकं नाम बुद्धादीहि वणिणं, अयं च पूतिमुत्तभेसज्जं निस्साय पब्बज्जा, तत्थ ते यावजीवं उस्साहो करणीयो” (म. व. १०४) ति वुत्तं ति चिन्तेन्तो चतुमधुरभेसज्जं पटिक्खपित्वा मुत्तहरीतकेन भेसज्जं करोन्तो पि परमसन्तुट्ठो व होति, अयमस्स गिलानपच्चये यथासारुप्पसन्तोसो ।

- 20 एवं पभेदो सब्बोपेसो सन्तोसो सन्तुट्ठो ति वुच्चति । सा अत्रिच्छतापापिच्छतामहिच्छतादीनं पापधम्मानं पहानाधिगमहेतुतो सुगतिहेतुतो अरियमगगसम्भारभावतो चातुदिसादिभावहेतुतो च “मङ्गलं” ति वेदितब्बा । आह च—

- “चातुदिसो अप्पटिघो च होति ।
 25 सन्तुस्समानो इतरीतरेना”
 (सु. नि. २७५) ति एवमादि ।

कतञ्जुता नाम अप्पस्स वा बहुस्स वा येन केनचि कतस्स उपकारस्स पुनप्पुनं अनुस्सरणभावेन जाननता । अपि च नेरयिकादि-
दुक्खपरित्ताणतो पुञ्चानि एव पाणीनं बहूपकारानि, ततो तेसं पि
उपकारानुस्सरणता “कतञ्जुता” ति वेदितब्बा । सा सप्पुरिसेहि
पसंसनीयतादिनानप्पकारविसेसाधिगमहेतुतो ‘मङ्गलं’ ति वुत्ता । 5
आह च—“द्वे मे भिक्खवे पुग्गला दुल्लभा लोकस्मिं । कतमे द्वे ? यो
च पुञ्चकारी, यो च कतञ्जु कतवेदी” (अं. नि. १.८०) ति ।

कालेन धम्मस्सवनं नाम यस्मिं काले उद्वच्चसहगतं चित्तं होति,
कामवितक्कादीनं वा अञ्जतरेन अभिभूतं, तस्मिं काले तेसं विनोदनत्थं 10
धम्मस्सवनं । अपरे आहु—पञ्चमे पञ्चमे दिवसे धम्मस्सवनं कालेन
धम्मस्सवनं? नाम । यथाह आयस्मा अनुवुद्धो “पञ्चाहिकं खो पत्त
मयं, भन्ते सब्बरत्तिं धम्मिया कथाय सन्निसीदामा” (म. नि. १.२५८)
ति ।

अपि च यस्मिं काले कल्याणमित्ते उपसङ्कमित्वा सक्का
होति अत्तनो कङ्खापटिविनोदकं धम्मं सोतुं, तस्मिं काले पि धम्मस्सवनं 15
“कालेन धम्मस्सवनं” ति वेदितब्बं । यथाह—“ते कालेन कालं
उपसङ्कमित्वा परिपुञ्छति परिपञ्चहती” (दी. नि. ३.२२५) ति
आदि । तदेतं कालेन धम्मस्सवनं नीवरणप्पहानचतुरानिससआसव-
क्खयादिनानप्पकारविसेसाधिगमहेतुतो “मङ्गलं” ति वेदितब्बं ।
वुत्तं हेतं— 20

“यस्मिं, भिक्खवे, समये अरियसावको अट्ठि कत्वा मनसि कत्वा 25 10.8
सब्बं चेतसो समन्नाहरित्वा ओहितसोतो धम्मं सुणाति, पञ्चस्स
नीवरणानि तस्मिं सयये न होन्ती” (सं. नि. ४.८७) ति च ।

“सोतानुगतानं, भिक्खवे, धम्मानं...पे०.. सुप्पटिविद्वानं चत्तारो
आनिसंसा पाटिकङ्खा” (अं. नि. २.१९७) ति च । 25

“चत्तारोमे, भिक्खवे, धम्मा कालेन कालं सम्मा भावियमाना सम्मा अनुपरिवर्तित्यमाना अनुपुब्बेन आसवानं खयं पापेन्ति । कतमे चत्तारो ? कालेन धम्मस्सवनं” (अं. नि. २.१४८) ति च एवमादीनि ।

एवं इमिस्सा गाथाय गारवो, निवातो, सन्तुट्ठि, कतञ्जुता, कालेन
5 धम्मस्सवनं ति पञ्च मङ्गलानि वुत्तानि, मङ्गलत्तं च नेसं तत्थ तत्थ विभावितमेवा ति ।

निट्ठिता गारवो च निवातो चा ति इमिस्सा गाथाय अत्थवण्णना ।

गाथा-अत्थवण्णना

२६९. इदानि खन्ती चा ति एत्थ खमनं खन्ति । पदक्खिणग्गा-
हिताय सुखं वचो अस्मिं ति सुवचो, सुवचस्स कम्मं सोवचस्सं,
10 सोवचस्सस्स भावो सोवचस्सता । किलेसानं समितत्ता समणा । दस्सनं
ति पेक्खनं । धम्मस्स साकच्छा धम्मसाकच्छा । सेसं वुत्तनयमेवा ति
अयं पदवण्णना ।

अत्थवण्णना पन एवं वेदितब्बा—खन्ति नाम अधिवासनक्खन्ति,
याय समन्नागतो भिक्खु दसहि अक्कोसवत्थूहि अक्कोसन्ते, वधबन्धादीहि
15 वा विहिसन्ते पुग्गले असुणन्तो विय च अपस्सन्तो विय च निव्विकारो
होति खन्तिवादी विय । यथाह—

“अहू अतीतमद्धानं, समणो खन्तिदीपनो ।

तं खन्तियायेव ठितं, कासिराजा अच्छेदयी”

(जा० १.९२) ति ॥

B. 31 20 भद्दकतो वा मनसि करोति ततो उत्तरि अपराधाभावेन आयस्मा
पुण्णत्थेरो विय । यथाह—

“सचे मं भन्ते सुनापरन्तका मनुस्सा अक्कोसिस्सन्ति परि-
भासिस्सन्ति, तत्थ मे एवं भविस्सति “भद्दका वतिमे सुनापरन्तका
मनुस्सा, सुभद्दका वतिमे सुनापरन्तका मनुस्सा, यं मे नयिमे पाणिना
25 पहारं देन्ती” (म. नि. ३.३५८) ति आदि ।

याय च समन्नागतो इसीनं पि पसंसनीयो होति । यथाह सरभंगो
इसि—

“क्रोधं वधित्वा न कदाचि सोचति,
मत्तुखप्पहानं इसयो वण्णयन्ति ।
सब्बेसं वुत्तं फरुसं खमेथ,
एतं खन्ति उत्तममाहु सन्तो”

(जा० २.९) ति ॥ ५

देवतानं पि पसंसनीयो होति । यथाह सक्को देवानमिन्दो—

“यो हवे बलवा सन्तो, दुब्बलस्स तितिक्खति ।

तमाहु परमं खन्ति, निच्चं खमति दुब्बलो”

(सं. नि. १.२२३) ति ॥

बुद्धानं पि पसंसनीयो होति । यथाह भगवा—

“अक्कोसं वधबन्धं च, अदुट्ठो यो तितिक्खति ।

खन्तीबलं बलानीकं, तमहं ब्रूमि ब्राह्मण”

(ध. प. ५५) ति ॥

सा पनेसा खन्ति एतेसं च इध वण्णितानं अञ्जेसं च गुणानं
अधिगमहेतुतो “मङ्गलं” ति वेदितब्बा ।

सोवचस्सता नाम सहधम्मिकं वुच्चमाने^१ विक्खेपं वा तुण्हीभावं
वा गुणदोसचिन्तनं वा अनापज्जित्वा अतिविय आदरं च गारवं च
नीचमनतं च पुरक्खत्वा “साधू” ति वचनकरणता । सा सब्रह्मचारीनं
सन्तिका ओवादानुसासनीपटिलाभहेतुतो दोसप्पहानगुणाधिगमहेतुतो च
“मङ्गलं” ति वुच्चति ।

समणानं दस्सनं नाम उपसमितकिलेसानं भावितकायवचीचित्त-
पञ्चानं उत्तमदमथसमथसमन्नागतानं पब्बजितानं उपसङ्कमनुपट्ठाननु-
स्सरणसवनदस्सनं, सब्बं पि ओमकदेसनाय “दस्सनं” ति वुत्तं । तं
“मङ्गलं” ति वेदितब्बं । कस्मा ? बहूपकारत्ता । आह च—
“दस्सनम्पहं, भिक्खवे, तेसं भिक्खूनं बहूपकारं^२ वदामी” (इ० वु० २५४)

ति आदि । यतो हितकामेन कुलपुत्तेन सीलवन्ते भिक्खू घरद्वारं सम्पत्तिं
 दिस्वा यदि देय्यधम्मो अत्थि, यथाबलं देय्यधम्मेन पतिमानेत्तब्बा । यदि
 नत्थि, पञ्चपतिट्ठितं कत्वा वन्दितब्बा । तस्मिं असम्पज्जमाने अञ्जलिं
 पगगहेत्वा नमस्सितब्बा, तस्मिं पि असम्पज्जमाने पसन्नचित्तेन पिय-
 5 चक्खूहि सम्पस्सितब्बा । एवं दस्सनमूलकेना पि हि पुञ्जेन अनेकानि
 जातिसहस्सानि चक्खुमिह रोगो वा दाहो वा उस्सदा वा पिळका वा न
 होन्ति, विपसन्नपञ्चवण्णसस्सिरिकानि होन्ति चक्खूनि रतनविमाने
 उग्घाटितमणिकवाटसदिसानि, सतसहस्सकप्पमत्तं देवेषु च मनुस्सेसु च
 10 सम्बसम्पत्तीनं लाभो होति । अनच्छरियं चेतं, यं मनुस्सभूतो सप्पञ्ज-
 जातिको सम्मा पवत्तितेन समणदस्सनमयेन पुञ्जेन एवरूपं विपाकसम्पत्तिं
 अनुभवेय्य, तत्थ तिरच्छानगतानं पि केवलं सद्दामत्तकज्जनितस्स
 समणदस्सनस्स एवं विपाकसम्पत्तिं वण्णयन्ति—

उलूको^१ मण्डलक्खिको,
 वेदियके चिरदीघवासिको ।
 15 सुखितो वत कोसियो अयं,
 कालुट्ठितं पस्सति बुद्धवरं ॥

मयि चित्तं पसादेत्वा, भिक्खुसंघे अनुत्तरे^२ ।
 कप्पानं सतसहस्सानि, दुग्गतिं सो न गच्छति ॥
 देवलोका चवित्तवान्, कुसलकम्मेन चोदितो ।
 20 भविस्सति अनन्तआणो, सोमनस्सो ति विस्सुतो ति ॥

कालेन धम्मसाकच्छा नाम पदोसे वा पच्चूसे वा द्वे सुत्तन्तिका
 भिक्खू अञ्जमञ्जं सुत्तन्तं साकच्छन्ति, विनयधरा विनयं, आभिधम्मिका
 अभिधम्मं, जातकभाणका जातकं, अट्ठकथिका अट्ठकथं, लीनुद्धतविचि-
 किञ्छापरतचित्तविसोधनत्थं वा तमिह तमिह काले साकच्छन्ति, अयं
 25 कालेन धम्मसाकच्छा । सा आगमव्यत्तिआदीनं गुणानं हेतुतो “मङ्गलं”
 ति वुच्चती ति ।

एवं इमिस्सा गाथाय खन्ति, सोवचस्सता, समणदस्सनं, कालेन धम्मसाकच्छा ति चत्तारि मङ्गलानि वुत्तानि, मङ्गलत्तं च नेसं तत्थ तत्थ विभावितमेवा ति ।

निट्ठिता खन्ती चा ति इमिस्सा गाथाय अत्थवण्णना ।

गाथा-अत्थवण्णना

२७०. इदानीं तपो चा ति एत्थ पापके अकुसले धम्मे तपती ४
ति तपो । ब्रह्मं चरियं, ब्रह्मानं वा चरियं ब्रह्मचरियं, सेट्ठचरियं ति वुत्तं होति । अरियसच्चानं दस्सनं अरियसच्चानं दस्सनं । अरियसच्चानि दस्सनं ति पि एके, तं न सुन्दरं । निक्खन्तं वानतौ ति निब्बानं, सच्छिक्करणं सच्छिक्किरिया, निब्बानस्स सच्छिक्किरिया निब्बानसच्छिक्किरिया । सेसं वुत्तनयमेवा ति अयं पदवण्णना । 10

अत्थवण्णना पन एवं वेदितब्बा—तपो नाम अभिज्झादोमनस्सादीनं तपनतो इन्द्रियसंवरो, कोसज्जस्स वा तपनतो वीरियं । तेन हि समन्नागतो पुग्गलो आतापी ति वुच्चति । स्वायं अभिज्झादिप्पहानम्मानादिपटिलाभहेतुतो “मङ्गलं” ति वेदितब्बो ।

ब्रह्मचरियं नाम मेथुनविरतिसमणधम्मसासनमग्गानं अधिवचनं । 15
तथा हि “अब्रह्मचरियं पहाय ब्रह्मचारी होती” (दी० नि० १.५५) ति एवमादीसु मेथुनविरति ब्रह्मचरियं ति वुच्चति । “भगवति नो, आवुसो, ब्रह्मचरियं वुस्सती” (म० नि० १.१९४) ति एवमादीसु समणधम्मो । “न तावाहं, पापिम परिनिब्बायिस्सामि, याव मे इदं ब्रह्मचरियं न इद्वं चेव भविस्सति फीतं च वित्थारिकं बाहुज्जं” (दी० 20
नि० २.८३-८४) ति एवमादीसु सासनं । “अयमेव खो, भिक्खु, अरियो अट्ठङ्गिको मग्गो ब्रह्मचरियं । सेय्यथीदं, सम्मादिट्ठी” (सं० नि० ४.८) ति एवमादीसु मग्गो । इध पन अरियसच्चदस्सनेन परतो मग्गस्स गहितत्ता अवसेसं सब्बं पि वट्ठति । तं चेतं उपरूपरि नानप्पकारविसेसाधिगमहेतुतो “मङ्गलं” ति वेदितब्बं । 25

B. 34

अरियसच्चान दस्सनं नाम कुमारपञ्चे^१ वुत्तत्थानं चतुन्नं अरिय-
सच्चानं अभिसमयवसेन मग्गदस्सनं । संसारदुक्खवीतिक्रमहेतुतो
“मङ्गलं” ति वुच्चति ।

- निब्बानसच्छिकिरिया नाम इध अरहत्तफलं “निब्बानं” ति
५ अधिप्पेतं । तं पि हि पञ्चगतिवानेन वानसञ्जिताय^२ तण्हाय निक्खन्तत्ता
“निब्बानं” ति वुच्चति । तस्स पत्ति वा पच्चवेक्खणा वा “सच्छि-
किरिया” ति वुच्चति । इतरस्स पन निब्बानस्स अरियसच्चानं
दस्सनेनेव सच्छिकिरिया सिद्धा, तेनेतं^३ इध न अधिप्पेतं । एवमेसा
निब्बानसच्छिकिरिया दिट्ठधम्मसुखविहारादिहेतुतो “मङ्गलं” ति
१० वेदितब्बा ।

एवं इमिस्सा पि गाथाय तपो, ब्रह्मचरियं, अरियसच्चान दस्सनं,
निब्बानसच्छिकिरिया ति चत्तारि मङ्गलानि वुत्तानि, मङ्गलत्वं च नेसं
तत्थ तत्थ विभावितमेवा ति ।

निट्ठिता तपो चा ति इमिस्सा गाथाय अत्थवण्णना ।

गाथा-अत्थवण्णना

- १५ २७१. इदानीं फुट्ठस्स लोकधम्मोही ति एत्थ फुट्ठस्सा ति फुसितस्स
छुपितस्स सम्पत्तस्स । लोके धम्मा लोकधम्मा, याव लोकप्पवत्ति, ताव
अनिवत्तता^४ धम्मा ति वुत्तं होति । चित्तं ति मनो मानसं । यस्सा
ति नवस्स वा मज्झिमस्स वा थेरस्स वा । न कम्पती ति न चलति,
न वेधति । असोकं ति निस्सोकं अब्बूळ्हसोकसल्लं । विरजं ति
२० विगतरजं विट्ठंसितरजं । खेमं ति अभयं निरुपद्वं । सेसं वुत्तनयमेवा
ति अयं ताव पदवण्णना ।

अत्थवण्णना पन एवं वेदितब्बा—फुट्ठस्स लोकधम्मोहि यस्स चित्तं न
कम्पति, यस्स लाभालाभादीहि^५ अट्ठहि लोकधम्मोहि फुट्ठस्स अज्झोत्थटस्स

१. विसुद्धिमग्गे—सी० ।

२. तेन तं—सी० ।

३. लाभालादीहि—स्या० ।

४. पञ्चगतिवानसञ्जिताय—सी० ।

५. अनिवत्तिका—स्या० ।

चित्तं न कम्पति, न चलति, न वेधति, तस्स तं चित्तं केनचि
अकम्पनीयलोकुत्तरभावावहनतो^१ “मङ्गलं” ति वेदितब्बं ।

कस्स पन एतेहि फुट्टस्स चित्तं न कम्पति ? अरहतो खीणासवस्स,
न अञ्जस्स कस्सचि । वुत्तं हेतं—

“सेलो यथा एकग्घनो, वातेन न समीरति ।

एवं रूपा रसा सद्दा, गन्धा फस्सा च केवला ॥

इट्ठा धम्मा अनिट्ठा च, न पवेधेन्ति तादिनो ।

ठितं चित्तं विप्पमुत्तं, वयश्चसानुपस्सती”

(अं० नि० ३.८९) ति ।

असोकं नाम खीणासवस्सेव चित्तं । तं हि यो “सोको सोचना
सोचित्तं अन्तोसोको अन्तोपरिसोको चेतसो परिनिज्झायित्तं” (वि०
१७६) ति आदिना नयेन वुच्चति सोको, तस्स अभावतो असोकं ।
केचि निब्बानं वदन्ति, तं पुरिमपदेन नानुसन्धयति । यथा च असोकं,
एवं विरजं खेमं ति पि खीणासवस्सेव चित्तं । तं हि रागदोसमोहरजानं
विगतत्ता विरजं, चतुहि च योगेहि खेमत्ता खेमं । यतो एतं तेन
तेनाकारेण तम्हि तम्हि पवत्तिक्खणे गहेत्वा निद्विट्ठवसेन तिविधं पि
अप्पवत्तक्खन्धतादिलोकुत्तमभावावहनतो आहुनेय्यादिभावावहनतो च
“मङ्गलं” ति वेदितब्बं ।

एवं इमिस्सा गाथाय अट्टलोकधम्मेहि अकम्पितचित्तं, असोकचित्तं,
विरजचित्तं, खेमचित्तं ति चत्तारि मङ्गलानि वुत्तानि, मङ्गलत्तं च नेसं
तत्थ तत्थ विभावितमेवा ति ।

निट्ठिता फुट्टस्स लोकधम्मेही ति इमिस्सा गाथाय अत्थवण्णना ।

गाथा-अत्थवण्णना

२७२. एवं भगवा “असेवना च बालानं” ति आदीहि दसहि
गाथाहि अट्ठत्तिं मङ्गलानि कथेत्वा इदानि एतानेव अत्तना वुत्तमङ्गलानि
थुनन्तो “एतादिसानि कत्वाना” ति इमं अवसानगाथमभासि ।

तस्सायं अत्थवण्णना—एतादिसानी ति एतानि ईदिसानि मया वुत्तप्पकारानि बालानं असेवनादीनि । कत्वाना ति कत्वा । कत्वान कत्वा करित्वा ति हि अत्थतो अनञ्जं । सब्बत्थमपराजिता ति सब्बत्थ खन्धकिलेसाभिसङ्गारदेवपुत्तमारप्पभेदेसु चतुसु पच्चत्थिकेसु एकेन पि 5 अपराजिता हुत्वा, सयमेव ते चत्तारो मारे पराजेत्वा ति वुत्तं होति । मकारो चेत्थ पदसन्धिकरणमतो ति विञ्जातब्बो ।

B. 36

सब्बत्थ सोत्थि गच्छन्ती ति एतादिसानि मङ्गलानि कत्वा चतुहि मारेहि अपराजिता हुत्वा सब्बत्थ इधलोकपरलोकेसु ठानचङ्कमनादीसु च सोत्थि गच्छन्ति, बालसेवनादीहि ये उप्पज्जेय्युं आसवा विघातपरिळाहा, 10 तेसं अभावा सोत्थि गच्छन्ति, अनुपट्टता अनुपसट्टा खेमिनो अप्पटिभया गच्छन्ती ति वुत्तं होति । अनुनासिको चेत्थ गाथाबन्धसुखत्थं वुत्तो ति वेदितब्बो ।

तं तेसं मङ्गलमुत्तमं ति इमिना गाथापदेन भगवा देसनं निट्ठापेसि । कथं ? एवं देवपुत्त ये एतादिसानि करोन्ति, ते यस्मा 15 सब्बत्थ सोत्थि गच्छन्ति, तस्मा तं बालानं असेवनादि अट्टतिसविधं पि तेसं एतादिसकारकानं मङ्गलं उत्तमं सेट्ठं पवरं ति गण्हाही ति ।

एवं च भगवता निट्ठापिताय देसनाय परियोसाने कोटिसतसहस्स- देवता अरहत्तं पापुणिसु, सोतापत्तिसकदागामिअनागामिफलप्पत्तानं गणना असङ्खेय्या अहोसि । अथ भगवा दुतियदिवसे आनन्दत्थेरं 20 आमन्तेसि—“इमं, आनन्द, रत्ति अञ्जतरा देवता मं उपसङ्कमित्वा मङ्गलपञ्चं पुच्छि, अथस्साहं अट्टतिस मङ्गलानि अभासिं, उगगण्ह, आनन्द, इमं मङ्गलपरियायं, उगगहेत्वा भिक्खू वाचेही” ति । थेरो उगगहेत्वा भिक्खू वाचेसि । तयिदं आचरियपरम्पराभतं यावज्जतना पवत्तति, एवमिदं ब्रह्मचरियं इद्धं चेव फीतं च वित्थारिकं बाहुजञ्जं 25 पुथुभूतं याव देवमनुस्सेहि सुप्पकासितं ति वेदितब्बं ।

इदानि एतेस्वेव मङ्गलेसु आणपरिचयपाटवत्थं अयं आदितो पभुति योजना—एवमिमे इधलोकपरलोकलोकुत्तरसुखकामा सत्ता बालजनसेवनं

पहाय, पण्डिते निस्साय, पूजनेय्ये पूजेन्ता^१, पतिरूपदेसवासेन पुब्बे
 कतपुञ्जताय च कुसलप्पवत्तियं चोदियमाना, अत्तानं सम्मा पणिधाय,
 बाहुसच्चसिप्पविनयेहि अलङ्कृतत्तभावा, विनयानुरूपं सुभासितं भासमाना,
 याव गिहिभावं न विजहन्ति, ताव मातापितु उपट्टानेन पोराणं इणमूलं
 विसोधयमाना, पुत्तदारसङ्गहेन नवं इणमूलं पयोजयमाना, अनाकुल- 5
 कम्मन्तताय धनधञ्जादिसमिद्धिं पापुणन्ता, दानेन भोगसारं धम्म-
 चरियाय जीवितसारं च गहेत्वा, आतिसङ्गहेन सकजनहितं अनवज्ज-
 कम्मन्तताय परजनहितं च करोन्ता, पापविरतिया परूपघातं मज्जपान-
 संयमेन अत्तपघातं च विवज्जेत्वा, धम्मेसु अप्पमादेन कुसलपक्खं वड्ढेत्वा,
 वड्ढितकुसलताय गिहिब्यञ्जनं ओहाय पब्बजितभावे ठिता पि बुद्धबुद्ध- 10
 सावकुपज्झाचरियादीसु गारवेन निवातेन च वत्तसम्पदं आराधेत्वा,
 सन्तुट्ठिया पच्चयगेधं पहाय, कतञ्जूताय सप्पुरिसभूमियं ठत्वा, धम्म-
 स्सवनेन चित्तलीनतं पहाय, खन्तिया सब्बपरिस्सये अभिभवित्वा,
 सोवचस्सताय सनाथमत्तानं कत्वा, समणदस्सनेन पटिपत्तिपयोगं पस्सन्ता, 15
 धम्मसाकच्छाय कङ्खाट्टानियेसु धम्मेसु कङ्खं पटिविनोदेत्वा, इन्द्रियसंवर-
 तपेन सीलविसुद्धिं समणधम्मब्रह्मचरियेन चित्तविसुद्धिं ततो परा च
 चतस्सो विसुद्धियो सम्पादेन्ता, इमाय पटिपदाय अरियसच्चदस्सन-
 परियायं आणदस्सनविसुद्धिं पत्वा अरहत्तफलसङ्खातं निब्बानं सच्चि-
 करोन्ति, यं सच्चिकत्वा सिनेस्सपब्बतो विय वातवुट्ठीहि अट्ठहि लोक- 20
 धम्मेहि अविकम्पमानचित्ता असोका विरजा खेमिनो होन्ति । ये च
 खेमिनो, ते सब्बत्थ एकेना पि अपराजिता होन्ति, सब्बत्थ च सोत्थि
 गच्छन्ति । तेनाह भगवा—

“एतादिसानि कत्वान, सब्बत्थमपराजिता ।

सब्बत्थ सोत्थि गच्छन्ति, तं तेसं मङ्गलमुत्तमं” ति ॥

सुत्तनिपातट्टकथाय

मङ्गलसुत्तवर्णना निवृत्ता ।

५. सूचिलोमसुत्तवण्णना

उत्पत्ति-कथा

B. 301

एवं मे सुतं ति सूचिलोमसुत्तं । का उत्पत्ति ? अत्थवण्णनानये-
नेवस्स उत्पत्ति आविभविस्सति । अत्थवण्णनायं च “एवं मे सुतं” ति
आदि वुत्तत्थमेव ।

गयायं विहरति टङ्कितमञ्चे सूचिलोमस्स यक्खस्स भवने ति
5 एत्थ पन का गया, को टङ्कितमञ्चो, कस्मा च भगवा तस्स यक्खस्स
भवने विहरती ति ?

वुच्चते—गया ति गामो पि तित्थं पि वुच्चति, तदुभयं पि इध
वट्ठति । गयागामस्स हि अविदूरे देसे विहरन्तो पि “गयायं विहरती”
ति वुच्चति, तस्स च गामस्स समीपे अविदूरे द्वारसन्तिके सो टङ्कित-
10 मञ्चो । गयातित्थे विहरन्तो पि “गयायं विहरती” ति वुच्चति,
गयातित्थे च सो टङ्कितमञ्चो । टङ्कितमञ्चो ति चतुन्नं पासाणानं

B. 38

उपरि वित्थतं पासाणं आरोपेत्वा कतो पासाणमञ्चो । तं निस्साय
यक्खस्स भवनं आळवकस्स भवनं विय । यस्मा वा पन भगवा तं दिवसं
पच्चूससये महाकरुणासमापत्तितो बुद्धाय बुद्धचक्खुना लोकं ओलोकेन्तो
15 सूचिलोमस्स च खरलोमस्स चा ति द्विन्नं पि यक्खानं सोत्तापत्ति-
फलूपनिस्सयं अद्दस, तस्मा पत्तचीवरं आदाय अन्तोअरुणेयेव नानादिसाहि
सन्निपत्तितस्स जनस्स खेळसिङ्घाणिकादिनानप्पकारासुचिनिस्सन्दकिलिन्न-
भूमिभागं पि तं तित्थप्पदेसं आगन्त्वा तस्मिं टङ्कितमञ्चे निसीदि
सूचिलोमस्स यक्खस्स भवने । तेन वुत्तं “एकं समयं भगवा गयायं
20 विहरति टङ्कितमञ्चे सूचिलोमस्स यक्खस्स भवने” ति ।

तेन खो पन समयेना^१ ति यं समयं भगवा तत्थ विहरति, तेन
समयेन । खरो च यक्खो सूचिलोमो च यक्खो भगवतो अविदूरे
अतिक्कमन्ती ति । के ते यक्खा, कस्मा च अतिक्कमन्ती ति ?

बुच्चते—तेसु ताव एको अतीते संघस्स तेलं अनापुच्छा गहेत्वा
अत्तनो सरीरं मक्खेसि । सो तेन कम्ममेन निरये पच्चित्वा गयापोक्खरणि-
तीरे यक्खयोनियं निब्बत्तो । तस्सेव चस्स कम्मस्स विपाकावसेसेन
विरुमानि अङ्गपच्चङ्गानि अहेसुं, इट्ठकच्छदनसदिसं च खरसम्फस्सं
चम्मं । सो किर यदा परं भिसापेतुकामो होति, तदा छदनिट्ठकसदिसानि
चम्मकपालानि उक्खिपित्वा भिसापेति । एवं सो खरसम्फस्सत्ता खरो
यक्खोत्वेव नामं लभि ।

R. 302

इतरो कस्सपस्स भगवतो काले उपासको हुत्वा मासस्स अट्ठ दिवसे
विहारं गन्त्वा धम्मं सुणाति । सो एकदिवसं धम्मस्सवने घोसिते
सङ्घारामद्वारे अत्तनो खेतं केलायन्तो उग्घोसनं सुत्वा “सचे न्हायामि,
चिरं भविस्सती” ति किलिट्ठगत्तो व उपोसथागारं पविसित्वा महग्घे
भुम्मत्थरणे अनादरेन निपज्जित्वा सुपि । भिक्खु एवायं, न उपासको
ति संयुत्तभाणका । सो तेन च अञ्जेन कम्ममेन च निरये पच्चित्वा
गयापोक्खरणि या तीरे यक्खयोनियं निब्बत्तो । सो तस्स कम्मस्स
विपाकावसेसेन दुद्दसिको अहोसि, सरीरे चस्स सूचिसदिसानि लोमानि
अहेसुं । सो हि^१ भिसापेतब्बके सत्ते सूचीहि विज्झन्तो विय भिसापेति ।
एवं सो सूचिसदिसलोमत्ता सूचिलोमो यक्खोत्वेव नामं लभि । ते अत्तनो
गोचरत्थाय भवनतो निक्खमित्वा मुहुत्तं गन्त्वा गतमग्गेनेव निवत्तित्वा
इतरं दिसाभागं गच्छन्ता भगवतो अविदूरे अतिक्कमन्ति ।

B. 39

अथ खो खरो ति कस्मा ते एवमाहंसु ? खरो समणाकप्पं दिस्वा
आह । सूचिलोमो पन “यो भायति न सो समणो, समणपटिरूपकत्ता
पन समणको होती” ति एवंलद्धिको । तस्मा तादिसं भगवन्तं
मञ्जमानो “नेसो समणो, समणको एसो” ति सहसा व वत्वा पि
पुन वीमंसितुकामो आह—“यावाहं^२ जानामी” ति । “अथ खो” ति
एवं वत्वा ततो । सूचिलोमो यक्खो ति इतो पभुति याव अपि च

25

खो ते सम्फस्सो पापको ति, ताव उत्तानत्थमेवा केवलं चेत्य^१
भगवतो कायं ति अत्तनो कायं भगवतो उपनामेसी ति एवं सम्बन्धो
वेदितब्बो ।

- R. 303 ततो अभायन्तं भगवन्तं दिस्वा “पञ्चं तं समणा” ति आदिमाह ।
5 किं कारणा ? सो हि चिन्तेसि—“इमिना पि नाम मे एवं खरेन
अमनुस्ससम्फस्सेन मनुस्सो समानो अयं न भायति, हन्दाहं^२ एतं^३
बुद्धविसये पञ्चं पुच्छामि, अद्धा अयं तत्थ न सम्पायिस्सति, ततो नं
एवं विहेठेस्सामी” ति । भगवा तं सुत्वा “न ख्वाहं तं आवुसो”
ति आदिमाह । तं सब्बं आळवकसुत्ते वुत्तनयेनेव सब्बाकारेहि
10 वेदितब्बं ।

गाथा-अत्थवण्णना

२७३. अथ खो सूचिलोमो यक्खो भगवन्तं गाथाय अज्झभासि
“रागो च दोसो चा” ति । तत्थ रागदोसा वुत्तनया एव ।
कुतोनिदाना ति किंनिदाना किहेतुका । कुतो^४ ति पच्चत्तवचनस्स
तोआदेसो वेदितब्बो, समासे चस्स लोपाभावो । अथ वा निदाना ति
15 जाता उप्पन्ना ति अत्थो, तस्मा कुतोनिदाना, कुतोजाता, कुतोउप्पन्ना
ति वुत्तं होति । अरती रती लोमहंसो कुतोजा ति यायं “पन्तेसु
वा सेनासनेसु अज्झतरज्झतरेसु वा अधिकुसलेसु धम्मसेसु अरति
अरतिता^५ अनभिरति अनभिरमणा^६ उक्कण्ठिता परितस्सिता”
(वि० ४६८) ति एवं विभत्ता अरति, या च पञ्चसु कामगुणेषु रति,
20 यो च लोमहंससमुट्ठापनतो “लोमहंसो” त्वेव सङ्ख्यं गतो चित्तुत्रासो,
इमे तयो धम्मा कुतोजा कुतोजाता ति पुच्छति । कुतो समुट्ठाया
ति कुतो उप्पज्जित्वा । मनो ति कुसलचित्तं, वितक्का ति
उरगसुत्ते^६ वुत्ता नव कामवितक्कादयो । कुमारका धङ्कमिवोस्सजन्ती
ति यथा गामदारका कीळन्ता काकं सुत्तेन पादे बन्धित्वा ओस्सजन्ति

१. याव—रो० ।

२-२. हन्दाहमेनं—स्या० ।

३. स्या०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

४. अरतिका—रो० ।

५. अनत्तमनत्ता—स्या० ।

६. अभयसुत्ते—रो० ।

खिपन्ति, एवं कुसलमनं अकुसलवितक्का कुतो समुट्ठाया ओस्सजन्ती ति पुच्छति ।

गाथा-अर्थवर्णना

२७४. अथस्स भगवा ते पञ्हे विस्सज्जेन्तो “रागो चा”
ति दुतियगाथिमभासि । तत्थ इतो ति अत्तभावं सन्धायाह ।
अत्तभावनिदाना हि रागदोसा । अरतिरतिलोमहंसा च अत्तभावतो जाता,
कामवितक्कादिअकुसलवितक्का च अत्तभावतो येव समुट्ठाया कुसलमनो
ओस्सजन्ति, तेन तदञ्चं पकतिआदिकारणं पटिक्खिपन्तो आह—
“इतोनिदाना इतोजा इतो समुट्ठाया” ति । सदसिद्धि चेत्थ पुरिमगाथाय
वुत्तनयेनेव वेदितब्बा ।

गाथा-अर्थवर्णना

२७५-७६. एवं ते पञ्हे विस्सज्जेत्वा इदानि ख्वायं “इतोनिदाना”
ति आदीसु “अत्तभावनिदाना अत्तभावतो जाता अत्तभावतो
समुट्ठाया” ति अत्थो वुत्तो, तं साधेन्तो आह—
“स्नेहजा अत्तसम्भूता” ति । एते हि सब्बे पि रागादयो वितक्क-
परियोसाना तण्हास्नेहेन जाता, तथा जायन्ता च पञ्चुपादानक्खन्धभेदे
अत्तभावपरियाये अत्तनि सम्भूता । तेनाह—“स्नेहजा अत्तसम्भूता”
ति । इदानि तदत्थजोतिकं उपमं करोति “निग्रोधस्सेव खन्धजा”
ति । तत्थ खन्धेसु जाता खन्धजा, पारोहानमेतं अधिवचनं । किं
वुत्तं होति ? यथा निग्रोधस्स खन्धजा नाम पारोहा आपोरससिनेहे
सति जायन्ति, जायन्ता च तस्मिं येव निग्रोधे तेसु तेसु साखप्पभेदेसु
सम्भवन्ति, एवमेते पि रागादयो अज्झत्ततण्हास्नेहे सति जायन्ति,
जायन्ता च तस्मिं येव अत्तभावे तेसु तेसु चक्खादिभेदेसु द्वारारम्मण-
वत्थूसु सम्भवन्ति । तस्मा वेदितब्बमेतं “अतभावनिदाना अत्तभावजा”
अत्तभावसमुट्ठाना च एते” ति ।

B. 41

5

100 31

10

R. 305

01

15

01

20

02

अवसेसदियङ्गुगाथाय पन अयं सब्बसङ्गाहिका अत्थवण्णना—एवं
 अत्तसम्भूता च एते पुथू विसत्ता कामेसु । रागो पि हि पञ्चकामगुणि-
 कादिवसेन, दोसो पि आघातवत्थादिवसेन, अरतिआदयो पि तस्स तस्सेव
 भेदस्स वसेना ति सब्बथा सब्बेपिमे किलेसा पुथू अनेकप्पकारा हुत्वा
 वत्थुद्वारारम्मणादिवसेन तेसु तेसु वत्थुकामेसु तथा तथा विसत्ता लग्गा
 लग्गिता^१ संसिब्बित्वा ठिता । किमिव ? मालुवा व वितता वने, यथा
 वने वितता मालुवा तेसु तेसु रुक्खस्स साखपसाखादिभेदेसु विसत्ता
 होति^२ लग्गा लग्गिता^३ संसिब्बित्वा ठिता,^४ एवं^५ पुथुप्पभेदेसु^६ वत्थु-
 कामेसु विसत्तं^७ किलेसगणं^८ ये न पजानन्ति यतोनिदानं, ते न विनोदेन्ति
 सुणोहि यक्ख ।

तत्थ यतोनिदानं ति भावनपुंसकनिद्देसो, तेन किं दीपेति ? ये
 सत्ता नं किलेसगणं “यतोनिदानं उप्पज्जती” ति एवं जानन्ति, ते न
 “तण्हास्नेहस्नेहिते अत्तभावे उप्पज्जती” ति अत्वा तं तण्हास्नेहं
 आदीनवानुपस्सनादिभावनाआणगिगता विसोसेन्ता^९ विनोदेन्ति पजहन्ति
 ब्यन्तीकरोन्ति च, एतं^{१०} अम्हाकं सुभासितं सुणोहि यक्खा ति ।
 एवमेत्थ अत्तभावजाननेन दुक्खपरिञ्चं तण्हास्नेहरागादिकिलेसगण-
 विनोदनेन समुदयप्पहानं च दीपेति ।

ये च नं विनोदेन्ति, ते दुत्तरं ओघमिमं तरन्ति अतिण्णपुब्बं
 अपुनब्भवाय । एतेन मग्गभावनं निरोधसच्छिकिरियं च दीपेति । ये
 हि नं किलेसगणं विनोदेन्ति, ते अवस्सं मग्गं भावेन्ति । न हि मग्ग-
 भावनं विना किलेसविनोदनं अत्थि । ये च मग्गं भावेन्ति, ते दुत्तरं
 पकतिआणेन कामोघादिं चतुब्बिधं पि ओघमिमं तरन्ति । मग्गभावना
 हि ओघतरणं । अतिण्णपुब्बं ति इमिना दीघेन अब्बुना सुपिनन्तेन पि
 अवीतिककन्तपुब्बं । अपुनब्भवाया ति निब्बानाय । एवमिमं

१. सी० पोत्थके नत्थि ।

२. होन्ति—स्या० ।

३. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

४-४. ठितायेव—स्या० ।

५. पुथुप्पभेदेन—सी०, रो० ।

६-६. विसत्ता किलेसगणा—सी० ।

७. विसोघेन्ता—स्या० ।

८. तं—रो० ।

चतुसच्चदीपिकं^१ गाथं सुणन्ता "सुत्वा धम्मं धारेन्ति, धतानं धम्मानं
अत्यमुपपरिक्खन्ती" ति आदिकं कथं^२ सुभाविनिया^३ पञ्चाय
अनुक्कममाना ते द्वे पि सहायका यक्खा गाथापरियोसाने येव सोतापत्ति-
फले पतिट्ठहिंसु, पासादिका च अहेसुं सुवण्णवण्णा दिब्बालङ्कारविभूसिता
ति ।

5

सुत्तनिपातद्वकथाय
सूचिलोमसुत्तवण्णना निद्विता ।

६. कपिलसुत (धम्मचरियसुत) वण्णना

उत्पत्ति-कथा

B. 42

धम्मचरियं ति कपिलसुतं । का उत्पत्ति ? हेमवतसुते वुत्तनयेनेव परिनिव्वुते कस्सपे भगवति द्वे कुलपुत्ता भातरो निक्खमित्वा सावकानं सन्तिके पब्बजिसु । जेट्ठो सोधनो नाम, कनिट्ठो कपिलो नाम । तेसं

R. 306

- माता साधनी नाम, कनिट्ठभगिनी तापना नाम । ता पि भिक्खुनीसु पब्बजिसु । ततो ते द्वे पि हेमवतसुते वुत्तनयेनेव “सासने^१ कति धुरानी” ति^२ पुच्छित्वा सुत्वा च जेट्ठो “वासधुरं पूरेस्सामी” ति पञ्च वस्सानि आचरियुपज्झायानं सन्तिके वसित्वा पञ्चवस्सो हुत्वा याव अरहत्तं, ताव कम्मट्ठानं सुत्वा अरञ्जं पविसित्वा वायमन्तो अरहत्तं पापुणि । कपिलो “अहं ताव तरुणो, वुट्ठकाले वासधुरं परिपूरेस्सामी” ति गन्धधुरं आरभित्वा तेपिटको अहोसि । तस्स परियत्तिं निस्साय परिवारो, परिवारं निस्साय लाभो च^३ उदपादि ।

- सो बाहुसच्चमदेन मत्तो पण्डितमानि अनञ्जाते पि अञ्जातमानी हुत्वा परेहि वुत्तं कप्पियं पि अकप्पियं, अकप्पियं पि कप्पियं, सावज्जं पि अनवज्जं, अनवज्जं पि सावज्जं ति भणति । सो^४ पेसलेहि भिक्खूहि “मा आवुसो, कपिल, एवं अवचा” ति आदिना नयेन ओवदियमानो “तुम्हे किं जानाथ रित्तमुट्ठिसदिसा” ति आदोहि वचनेहि खुंसेन्तो वम्भेन्तो येव चरति । भिक्खू तस्स भातुनो सोधनत्थेरस्सा पि एतमत्थं आरोचेसुं । सो पि न^५ उपसङ्कमित्वा आह—“आवुसो कपिल, सासनस्स आयु नाम तुम्हादिसानं सम्मापटिपत्ति, मा, आवुसो कपिल, कप्पियं पि अकप्पियं, अकप्पियं पि कप्पियं, सावज्जं पि अनवज्जं, अनवज्जं पि

१. ‘भन्ते’ सी०, स्या० रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।

४. ततो—स्या० ।

२. ‘धुरानि’ रो० पोत्थके अधिको पाठो ।

३. स्या०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

५. तं—रो० ।

सावज्जं ति वदेही” ति । सो तस्स पि वचनं नादियि । ततो नं सोधनत्थेरो द्वत्तिक्खत्तुं वत्वा—

“एकवाचं पि^१ द्विवाचं^२, भणेय्य अनुकम्पको ।

ततुत्तरि न भासेय्य, दासोव’य्यस्स सन्तिके^३”

(जा० २.६१) ति— 5

परिवज्जेत्वा “त्वमेव, आवुसो, सकेन कम्मेन पञ्चायिस्ससी” ति पक्कामि । ततो पभुति नं पेसला भिक्खू षड्ढेसुं ।

सो दुराचारो हुत्वा दुराचारपरिवुतो विहरन्तो एकदिवसं
“उपोसथं ओसारेस्सामी” ति सीहासनं अभिरुह्य चित्रबीजनिं गहेत्वा
निसिन्नो “वत्तति, आवुसो, एत्थ भिक्खूनं पातिमोक्खो” ति तिक्खत्तुं
आह । अथेको भिक्खु पि “मय्हं वत्तती” ति न अवोच । न च तस्स
तेसं वा पातिमोक्खो वत्तति । ततो सो “पातिमोक्खे सुते पि असुते
पि विनयो नाम नत्थी” ति आसना वुट्ठासि । एवं कस्सपस्स भगवतो
सासनं ओसक्कापेसि विनासेसि । अथ सोधनत्थेरो तदहेव परिनिब्बायि ।
सो पि कपिलो एवं तं सासनं ओसक्कापेत्वा कालकतो अवीचिमहा-
निरये निब्बत्ति, सा पिस्स माता च भगिनी च तस्सेव दिट्ठानुगतिं
आपज्जित्वा पेसले भिक्खू अक्कोसमाना परिभासमाना कालं कत्वा
निरये निब्बत्तिंसु ।

तस्मिं येव च काले पञ्चसता पुरिसा गामघातादीनि कत्वा
चोरिकाय जीवन्ता जनपदमनुस्सेहि अनुबद्धा पलायमाना अरञ्जं
पविसित्वा तत्थ किञ्चि गहनं वा पटिसरणं वा अपस्सन्ता अविदूरे
पासाणे वसन्तं अञ्जतरं आरञ्जिकं भिक्खुं दिस्वा वन्दित्वा “अम्हाकं
भन्ते, पटिसरणं होथा” ति भणिसु । थेरो “तुम्हाकं सीलसदिसं
पटिसरणं नत्थि, सब्बे पञ्च सीलानि समादियथा” ति आह । ते^३ “साधू”

१-१. द्वे वाचा—सी०,

द्वे वाचं—स्या० ।

२. दासो अयिरस्स—सी०;

दासो अन्यस्स—स्या० ।

३. ‘सब्बे’ सी०, रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।

ति सम्पटिच्छित्वा सीलानि समादियिंसु । थेरो “तुम्हे सीलवन्तो, इदानीं अत्तनो जीवितं विनासेन्तेसु पि मा मनो पदूसयित्था” ति आह । ते “साधू” ति सम्पटिच्छिंसु । अथ ते जानपदा सम्पत्ता^१ इतो चितो च मग्गमाना ते चोरे दिस्वा सब्बेव जीविता वोरोपेसु^२ । ते कालं कत्वा कामावचरदेवलोके^३ निब्बत्तिंसु । तेसु जेट्ठकचोरो जेट्ठकदेवपुत्तो अहोसि, इतरे तस्सेव परिवारा ।

ते अनुलोमपटिलोमं संसरन्ता^४ एकं बुद्धन्तरं देवलोके खेपेत्वा अम्हाकं भगवतो काले देवलोकतो चवित्वा जेट्ठकदेवपुत्तो सावत्थिद्वारे केवट्टगामो अत्थि, तत्थ पञ्चसतकुलजेट्ठस्स केवटस्स पजापतिया कुच्छिम्हि पटिसन्धि अग्गहेसि, इतरे अवसेसकेवट्टपजापतीनं । एवं तेसं एकदिवसं येव पटिसन्धिगगहणं च गम्भवुट्ठानं च अहोसि । अथ केवट्टजेट्ठो “अत्थि नु, खो, इमस्मि गामे अञ्जे पि दारका अज्ज जाता” ति विचिनन्तो ते दारके दिस्वा “इमे मे पुत्तस्स सहायका भविस्सन्ती” ति सब्बेसं पोसावनिकं^५ अदासि । ते सब्बे सहायका सहपंसु^६ कीळन्ता अनुपुब्बेन वयप्पत्ता अहेसु^७ । यसोजो^८ तेसं अग्गो अहोसि ।

कपिलो पि तदा निरये पक्कावसेसेन अचिरवतिया सुवण्णवण्णो दुग्गन्धमुखो मच्छो हुत्वा निब्बत्ति । अथेकदिवसं सब्बे पि केवट्टदारका जालानि गहेत्वा “मच्छे बन्धिस्सामा” ति नदिं गन्त्वा जालानि पक्खिपिंसु । तेसं जालं सो मच्छो पाविसि । तं दिस्वा सब्बो केवट्टगामो उच्चासद्महासदो अहोसि—“अम्हाकं पुत्ता पठमं मच्छे बन्धन्ता सुवण्णमच्छं बन्धिसु, बुद्धि नेसं दारकानं, इदानीं च नो राजा पहतं धनं दस्सती” ति । अथ ते पञ्चसता पि दारकसहायका मच्छं नावाय पक्खिपित्वा नावं उक्खिपित्वा रञ्जो सन्तिकं अगमंसु । राजा दिस्वा “किं एतं भणे” ति आहा । “मच्छो देवा” ति । राजा सुवण्णवण्णं मच्छं दिस्वा “भगवा एतस्स वण्णकारणं जानिस्सती” ति मच्छं गाहापेत्वा

१. सम्पत्ता—रो० ।

२. वोरोपेसु—सी० ।

३. ० देवेसु—सी०, रो० ।

४. संसरनेन—रो० ।

५. पोसावनियं—स्या० ।

६. सो—रो० ।

भगवतो सन्तिकं अगमासि । मच्छस्स मुखविवरणकाले जेतवनं
अतिविय दुग्गन्धं होति ।

राजा भगवन्तं पुच्छि—“कस्मा, भन्ते, मच्छो सुवण्णवण्णो जातो,
कस्मा चस्स मुखतो दुग्गन्धो वायती” ति । अयं, महाराज, कस्सपस्स
भगवतो पावचने कपिलो नाम भिक्खु अहोसि बहुस्सुतो आगतागमो 5
अत्तनो वचनं अगण्हन्तानं भिक्खूनं अक्कोसकपरिभासको तस्स च
भगवतो सासनविनासको । यं सो तस्स भगवतो सासनं विनासेसि, तेन
कम्मेन अवीचिमहानिरये निब्बत्ति, विपाकावसेसेन च इदानि मच्छो
जातो । यं दीघरत्तं बुद्धवचनं वाचेसि, बुद्धस्स वण्णं कथेसि, तस्स
निस्सन्देन ईदिसं वण्णं पटिलभि । यं भिक्खूनं अक्कोसकपरिभासको 10
अहोसि, तेनस्स मुखतो दुग्गन्धो वायति ।

“उल्लपापेमि नं महाराजा” ति ?

“आम भगवा” ति ।

अथ भगवा मच्छं आलपि—“त्वंसि^१ कपिलो” ति ?

R. 309

“आम भगवा, अहं कपिलो” ति ।

15

“कुतो आगतोसी” ति ?

“अवीचिमहानिरयतो भगवा” ति ।

“सोधनो कुहिं गतो” ति ?

“परिनिब्बुतो भगवा” ति ।

“साधनी कुहिं गता” ति ?

20

“महानिरये^२ निब्बत्ता भगवा” ति ।

“तापना कुहिं गता” ति ?

“महानिरये निब्बत्ता भगवा” ति ।

“इदानि त्वं कुहिं गमिस्ससी” ति ?

“महानिरयं भगवा” ति ।

25

- B. 45 तावदेव विप्पटिसाराभिभूतो नावं सीसेन पहरित्वा कालकतो महानिरये निब्बत्ति । महाजनो संविग्गो अहोसि लोमहट्ठजातो । अथ भगवा तत्थ सम्पत्तगहट्ठपब्बजितपरिसाय तह्वणानुरूपं धम्मं देसेन्तो इमं सुत्तमभासि ।

गाथा-अत्थवण्णना

- 5 २७७-७८. तत्थ धम्मचरियं ति कायसुचरितादि धम्मचरियं । ब्रह्मचरियं ति मग्गब्रह्मचरियं । एतदाहु वसुत्तमं ति एतं उभयं पि लोकियलोकुत्तरं सुचरितं सग्गमोक्खसुखसम्पापकत्ता वसुत्तमं ति आहु अरिया । वसुत्तमं नाम उत्तमरतनं, अनुगामिकं अत्ताधीनं राजादीनं असाधारणं ति अधिप्पायो ।
- 10 एत्तावता “गहट्ठस्स वा पब्बजितस्स वा सम्मापटिपत्तियेव पटिसरणं” ति दस्सेत्वा इदानीं पटिपत्तिविरहिताय पब्बज्जाय असारकत्तदस्सनेन कपिलं अञ्जे च तथारूपे गरहन्तो “पब्बजितो पि चे होती” ति एवमादिमाह ।

- तत्रायं अत्थवण्णना—यो हि कोचि गिहिव्यञ्जनानि अपनेत्वा
- 15 भण्डुकासावादिगहणमत्तं उपसङ्कमनेन पब्बजितो पि चे होति पुब्बे वुत्तत्तं अगारस्मा अनगारियं, सो चे मुखरजातिको होति फस्सवचनो, नानप्पकाराय विहेसाय अभिरतत्ता विहेसाभिरतो, हिरोत्तप्पाभावेन मगसदिसत्ता^१ मगो, जीवितं तस्स पापियो, तस्स एवरूपस्स जीवितं अतिपापं अतिहीनं । कस्मा ? यस्मा इमाय मिच्छापटिपत्तिया रागादि-
- 20 मनेकप्पकारं रजं वड्ढेति अत्तनो ।

गाथा-अत्थवण्णना

- R. 310 २७९. न केवलं च इमिना व कारणेनस्स जीवितं पापियो, अपि च खो पन अयं एवरूपो मुखरजातिकत्ता कलहाभिरतो भिक्खु सुभासितस्स अत्थविजाननसम्मोहनेन मोहधम्मेन आवुतो, “मा आवुसो

कपिल एवं अवच, इमिना पि परियायेन तं गण्हाही' ति एवमादिना नयेन पेसलेहि भिक्खूहि अक्खातं पि न जानाति धम्मं बुद्धेन देसितं, यो^१ धम्मो बुद्धेन देसितो, तं नानप्पकारेन अत्तनो वुच्चमानं पि न जानाति । एवं पिस्स जीवितं पापियो ।

गाथा-अत्थवर्णना

२८०. तथा सो एवरूपो विहेसाभिरतत्ता विहेसं भावितत्तानं 5
भावितत्ते खीणासवभिक्खू सोधनत्थेरपभुतिके "न तुम्हे विनयं जानाथ,
न सुत्तं न अभिधम्मं, वुड्ढपब्बजिता" ति आदिना नयेन विहेसन्तो । B. 46
उपयोगप्पवत्तियं हि इदं सामिवचनं । अथ वा यथावुत्तेनेव नयेन
"विहेसं भावितत्तानं करोन्तो" ति पाठसेसो वेदितब्बो । एवं निप्परि-
यायमेव सामिवचनं सिज्झति । अविज्जाय पुरक्खतो ति भावितत्त- 10
विहेसने आदीनवदस्सनपटिच्छादिकाय अविज्जाय पुरक्खतो पेसितो^२
पयोजितो^३ सेसपब्बजितानं^३ भावितत्तानं विहेसभावेन^४ पवत्तं दिट्ठेव
धम्मे चित्तविबाधनेन^५ संकिलेसं, आयति च निरयसम्पापनेन मगं
निरयगामिनं न जानाति ।

गाथा-अत्थवर्णना

२८१. अजानन्तो च तेन मग्गेन चतुब्बिधापायभेदं विनिपातं 15
समापन्नो, तत्थ च विनिपाते गब्भा गब्भं तमा तमं एकेकनिकाये
सतक्खत्तुं सहस्सक्खत्तुं पि मातुकुच्छित्तो मातुकुच्छि चन्दिमसूरियेहि^६
पि अविद्धंसनीया असुरकायतमा तमं च समापन्नो, स वे तादिसको
भिक्खु पेच्च इतो परलोकं गत्वा अयं कपिलमच्छो विय नानप्पकारं
दुक्खं निगच्छति । 20

गाथा-अत्थवर्णना

२८२. किं कारणा? गूथकूपो यथा यस्स, सम्पुण्णो गणवस्सिको,
यथा वच्चकुटिगूथकूपो गणवस्सिको अनेकवस्सिको बहूनि वस्सानि

१. 'च' रो० पोत्थके अधिको पाठो ।

२-२. स्या० पोत्थके नत्थि ।

३. तं—स्या०, रो० ।

४. विहेसाभावेन—सी०, रो० ।

५. चित्तविधातनेन—स्या० ।

६. चन्द ०—सी० ।

R. 311

मुखतो गूथेन पूरियमानो सम्पुण्णो अस्स, सो उदककुम्भसतेहि उदक-
कुम्भसहस्सेहि धोवियमानो पि दुग्गन्धदुब्बणिग्यानपगमा दुब्बिसोधो
होति, एवमेव यो एवरूपो अस्स दीघरतं संकिलिट्ठकम्मन्तो गूथकूपो
विय गूथेन पापेन सम्पुण्णत्ता सम्पुण्णो^१ पुग्गलो, सो दुब्बिसोधो हि
5 साङ्गणो^२, चिरकालं तस्स अङ्गणस्स विपाकं पच्चनुभोन्तो पि न
सुज्झति । तस्मा वस्सगणनाय अपरिमाणं पि कालं स वे तादिसको
भिक्षु पेच्च दुक्खं निगच्छती ति । अथ वा अयं इमिस्सा गाथाय
सम्बन्धो—यं वुत्तं “स वे तादिसको भिक्षु, पेच्च दुक्खं निगच्छती”
ति, तत्र सिया तुम्हाकं “सक्का पनायं तथा कातुं, यथा पेच्च दुक्खं न
10 निगच्छेय्या” ति । न सक्का । कस्मा? यस्मा गूथकूपो...पे०...साङ्गणो ति ।

गाथा-अत्यवणना

B. 47

२८३-८४. यतो पटिकच्चेव यं एवरूपं जानाथ, भिक्षवो
गेहनिस्सितं, यं एवरूपं पञ्चकामगुणनिस्सितं जानेय्याथ अभूतगुणपत्थना-
कारप्पवत्ताय^३ पापिकाय इच्छाय समन्नागतत्ता पापिच्छं, काम-
वितक्कादीहि समन्नागतत्ता पापसङ्कुप्पं, कायिकवीतिक्कमादिना
15 वेळुदानादिभेदेन च पापाचारेण समन्नागतत्ता पापाचारं, वेसियादिपाप-
गोचरतो पापगोचरं, सब्बे समग्गा हुत्वान अभिनिब्बज्जियाथ नं ।
तत्थ^४ अभिनिब्बज्जियाथा ति^५ विवज्जेय्याथ मा भजेय्याथ, मा चस्स
अभिनिब्बज्जनमत्तेनेव^६ अप्पोस्सुककतं आपज्जेय्याथ, अपि च खो पन
कारण्डवं निद्धमथ, कसम्बुं अपकस्सथ, तं कचवरभूतं पुग्गलं कचवर-
20 मिव अनपेक्खा निद्धमथ, कसटभूतं च नं खत्तियादीनं मज्जे पविट्ठं पभिन्न-
पघरितकुट्टं चण्डालं विय अपकस्सथ, हत्थे वा सीसे वा गहेत्वा निक्कड्ढथ ।
सेय्यथापि आयस्मा महामोग्गल्लानो तं पुग्गलं पापधम्मं बाहाय गहेत्वा
बहिद्वारकोट्टका निक्खामेत्वा सूचिघटिकं अदासि, एवं^६ अपकस्सथा ति
दस्सेति । किं कारणा ? संघारामो नाम सीलवन्तानं कतो, न दुस्सीलानं ।

R. 312

१. साङ्गणो—सी०, रो० ।

२. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

३. ० प्पत्ताय—सी०, स्या० ।

४-५. स्या०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

५. अभिनिब्बज्जनमत्तेनेव—सी०, स्या० । ६. ‘तं—सी०, रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो; ‘नं’—स्या० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।

गाथा-अर्थवर्णना

२८५-८६. यतो एतदेव ततो पलापे बाहेथ, अस्समणे समण-
मानिने, यथा हि पलापा अन्तो तण्डुलरहिता पि बहि थुसेहि^१ बीही
विय दिस्सन्ति, एवं पापभिक्षू अन्तोसीलादिविरहिता पि बहि कासा-
वादिपरिक्खारेन भिक्षू विय दिस्सन्ति । तस्मा "पलापा" ति
वुच्चन्ति । ते पलापे बाहेथ, ओपुनाथ, विधमथ परमत्थतो अस्समणे
वेसमत्तेन समणमानिने । एवं निद्धमित्वान...पे०...पतिस्सता । तत्थ
कप्पयन्हो ति कप्पेथ, करोथा ति वुत्तं होति । पतिस्सता ति अञ्च-
मञ्चं सगारवा सप्पतिस्सा । ततो समग्गा निपका, दुक्खस्सन्तं
करिस्सथा ति अथेवं तुम्हे सुद्धा सुद्धेहि संवासं कप्पेन्ता, दिट्ठिशील-
सामञ्जताय समग्गा, अनुपुब्बेन परिपाकगताय पञ्चाय निपका,
सब्बस्सेविमस्स वट्टदुक्खादिनो दुक्खस्स अन्तं करिस्सथा ति अरहत्त-
निकूटेनेव देसन्तं निट्ठपेसि ।

देसनापरियोसाने ते पञ्चसता केवट्टपुत्ता संवेगमापज्जित्वा दुक्खस्स-
न्तकिरियं पत्थयमाना भगवतो सन्तिके पब्बजित्वा न चिरस्सेव
दुक्खस्सन्तं कत्वा भगवता सद्धिं आनेज्जविहारसमापत्तिधम्मपरिभोगेन
एकपरिभोगा अहेसुं । सा च नेसं एवं भगवता सद्धिं एकपरिभोगता
उदाने वुत्तयसोजसुत्तवसेनेव वेदितब्बा ति ।

सुत्तनिपातद्वकथाय

कपिलसुत्तवर्णना निट्ठिता ।

७. ब्राह्मणधम्मिकसुत्तवण्णना

उत्पत्ति-कथा

- एवं मे सुतं ति ब्राह्मणधम्मिकसुत्तं । का उत्पत्ति ? अयमेव
 यास्स निदाने “अथ खो सम्बहुलो” ति आदिना नयेन वुत्ता । तत्थ
 सम्बहुला ति बहू अनेके^१ । कोसलका ति कोसलरट्टवासिनो ।
 ब्राह्मणमहासाला ति जातिया ब्राह्मणा महासारताय महासाला ।
 ५ येसं किर निदहित्वा ठपितं येव असीतिकोटिसङ्खं धनमत्थि, ते
 “ब्राह्मणमहासाला” ति वुच्चन्ति । इमे च तादिसा, तेन वुत्तं
 “ब्राह्मणमहासाला” ति । जिण्णा ति जज्जरीभूता जराय खण्डिच्चादि-
 भावमापादिता । वुड्ढा^२ ति अङ्गपच्चङ्गानं वुड्ढिमरियादं^३ पत्ता ।
 महल्लका ति जातिमहल्लकताय समन्नागता, चिरकालप्पसुता ति वुत्तं
 १० होति । अद्धगता ति अद्धानं गता, द्वे तयो राजपरिवट्टे अतीता ति
 अधिप्पायो । वयोअनुप्पत्ता ति पच्छिमवयं सम्पत्ता । अपि च जिण्णा
 ति पोराणा, चिरकालप्पवत्तकुलन्वया ति वुत्तं होति । वुड्ढा^४ ति
 सीलाचारादिगुणवुड्ढियुत्ता । महल्लका ति विभवमहन्तताय समन्नागता
 महद्धना महाभोगा । अद्धगता ति मग्गपटिपन्ना ब्राह्मणानं वतचरियादि-
 १५ मरियादं अवीतिक्कम्म चरमाना । वयो अनुप्पत्ता ति जाति-
 वुड्ढभावं पि अन्तिमवयं अनुप्पत्ता ति एवम्पेत्य योजना वेदितब्बा ।
 सेसमेत्थ पाकटमेव ।

- भगवता सद्धिं सम्मोदिंसू ति खमनीयादीनि पुच्छन्ता अञ्जमञ्जं
 समप्पवत्तमोदा अहेसुं । याय च “कच्चि भोतो गोतमस्स खमनीयं,
 २० कच्चि यापनीयं अप्पाबाधं अप्पातद्धं बलं लहुट्ठानं फासुविहारो” ति
 आदिकाय कथाय सम्मोदिंसु, तं पीतिपामोज्जसङ्घातसम्मोदजननतो^५

१. अनेका—स्या०, रो० ।

२. वुड्ढा—सी०, रो० ।

३. वुड्ढि ० —सी०, रो० ।

४. वुड्ढा—सी०, रो० ।

५. पीतिपामोज्जसम्मोदजननतो—सी० ।

सम्मोदितुं अरहतो च सम्मोदनीयं, अत्थव्यञ्जनमधुरताय सुचिरं
पि कालं सारेतुं निरन्तरं पवत्तेतुं अरहतो सरितब्बभावतो च
सारणीयं । सुय्यमानसुखतो च सम्मोदनीयं, अनुस्सरियमानसुखतो
सारणीयं, तथा व्यञ्जनपरिसुद्धताय सम्मोदनीयं, अत्थपरिसुद्धताय
सारणीयं ति एवं अनेकेहि परियायेहि सम्मोदनीयं कथं सारणीयं 5 R. 314
वीतिसारेत्वा परियोसापेत्वा निट्ठापेत्वा येनत्थेन आगता, तं पुच्छितु-
कामा एकमन्तं निसीदिसु । तं—

“न पच्छतो न पुरतो, नापि आसन्नदूरतो ।

न पस्सेनापि पटिवाते, न चापि ओणतुण्णते” ति—

आदिना नयेन मङ्गलसुत्तवर्णनायं वुत्तमेव ।

10

एवं एकमन्तं निसिन्ना खो ते ब्राह्मणमहासाला भगवन्तं एतद-
वोचुं । किं तं ति ? “सन्दिस्सन्ति नु खो” ति आदि । तं सब्बं
उत्तानत्थमेव । केवलं हेत्थ ब्राह्मणानं ब्राह्मणधम्मे ति देसकालादि-
धम्मे^१ छड्ढेत्वा यो ब्राह्मणधम्मो, तस्मिं येव । तेन हि ब्राह्मणा ति
यस्मा मं तुम्हे याचित्थ, तस्मा ब्राह्मणा सुणाथ, सोतं ओदहत्थ, साधुकं 15
मनसि करोथ, योनिसो मनसि करोथ^२ । तथा पयोगसुद्धिया सुणाथ,
आसयसुद्धिया साधुकं मनसि करोथ । अविक्खेपेन सुणाथ, पग्गहेन
साधुकं मनसि करोथा ति आदिना नयेन एतेसं पदानं पुब्बे अवुत्तो
पि अधिप्पायो वेदितब्बो । अथ भगवता वुत्तं तं वचनं^३ सम्पटिच्चन्ता
“एवं भो” ति खो ते ब्राह्मणमहासाला भगवतो पच्चस्सोसुं, 20
भगवतो वचनं अभिमुखा हुत्वा अस्सोसुं । अथ वा पटिस्सुणिंसु ।
“सुणाथ साधुकं मनसि करोथा” ति वुत्तमत्थं कत्तुकामताय पटिजानिंसु
ति वुत्तं होति । अथ तेसं एवं पटिस्सुतवतं भगवा एतदवोच । किं तं
ति ? “इसयो पुब्बका” ति आदि ।

१. देसकालादिधम्मं—सी०, रो० ।

२. करोन्ता—सी० ।

३. ‘पि’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

गाथा-अर्थवर्णना

२८७. तत्थ पठमगाथाय ताव सञ्जातत्ता ति सीलसंयमेन संयतचित्ता । तपस्सिनो ति इन्द्रियसंवरतपयुत्ता । अत्तदत्थमचारिसुं ति मन्तज्जेन ब्रह्मविहारभावनादि अत्तनो अत्थं अकंसु । सेसं पाकटमेव ।

गाथा-अर्थवर्णना

२८८. दुतियगाथादीसु पि अयं सङ्खेपवर्णना—न पसू
 ५ ब्राह्मणाना'सुं ति पोराणानं ब्राह्मणानं पसू न आसुं, न ते पसुपरिगह-
 R. 315 मकंसु । न हिरञ्जं न धानियं ति हिरञ्जं च ब्राह्मणानं अन्तमसो
 B. 50 जतुमासको पि नाहोसि, तथा वीहिसालियवगोधूमादि पुब्बण्णापरणभेदं
 धानियं पि तेसं नाहोसि । ते हि निक्खितजातरूपरजता असन्निधि-
 10 कारका व हुत्वा केवलं सज्झायधनधञ्जा अत्तनो मन्तज्जेन सङ्घातेनेव
 धनेन धञ्जेन च समन्नागता अहेसुं । यो चायं मेत्तादिविहारो सेट्ठत्ता
 अनुगामिकत्ता च ब्रह्मनिधी ति वुच्चति, तं च ब्रह्मं निधिमपालयुं सदा
 तस्स भावनानुयोगेन ।

गाथा-अर्थवर्णना

२८९. एवं विहारीनं यं नेसं पकतं आसि, यं एतेसं पकतं एते
 15 ब्राह्मणे उद्दिस्स कतं अहोसि । द्वारभत्तं उपट्ठितं ति “ब्राह्मणानं
 दस्सामा” ति सज्जेत्वा तेहि तेहि दायकेहि अत्तनो अत्तनो घरद्वारे
 ठपितभत्तं । सद्धापकतं ति सद्धाय पकतं, सद्धादेय्यं ति वुत्तं होति ।
 २० एसानं ति एसन्ती ति एसा, तेसं एसानं, एसमानानं परियेसमानानं ति
 वुत्तं होति । दातवे ति दातव्वं । तदमज्जिसुं ति तं अमज्जिसु, तं द्वारे
 सज्जेत्वा ठपितं भत्तं सद्धादेय्यं परियेसमानानं एतेसं ब्राह्मणानं दातव्वं
 अमज्जिसु दायका जना, न ततो परं । अनत्थिका हि ते अञ्जेन अहेसुं,
 केवलं घासच्छादनपरमताय सन्तुट्ठा ति अधिप्पायो ।

२९०. नानारत्तेही ति नानाविधरागरत्तेहि वत्थेहि विचित्रत्थरण-
 त्थतेहि, सयनेहि एकभूमिकद्विभूमिकादिपासादवरेहि^१ । आवसथेही ति

एवरूपेहि उपकरणेहि । फीता जनपदा^१ रट्ठा^२ एकेकपदेसभूता जनपदा च केचि केचि सकलरट्ठा च “नमो ब्राह्मणानं” ति सायं पातं ब्राह्मणे देवे विय नमस्सिसु ।

गाथा-अत्थवर्णना

२९१. ते एवं नमस्सियमाना लोकेन अवज्झा ब्राह्मणा आसुं, न केवलं च अवज्झा, अजेय्या विहिंसितुं पि अनभिभवनीयत्ता अजेय्या च अहेसुं । किं कारणा ? धम्मरक्खिता, यस्मा धम्मेन रक्खिता । ते हि पञ्च वरसीलधम्मे रक्खिसु, “धम्मो हवे रक्खति धम्मचारिं” (जा० १.२०७) ति धम्मरक्खिता हुत्वा अवज्झा अजेय्या च अहेसुं ति अधिप्पायो । न ने कोचि निवारेसी ति ते ब्राह्मणे कुलानं द्वारेसु सब्बसो बाहिरेसु च अब्भन्तरेसु च सब्बद्वारेसु यस्मा तेसु पियसम्मतेसु वरसीलसमन्नागतेसु मातापितूसु विय अतिविस्सत्था मनुस्सा अहेसुं, तस्मा “इदं नाम ठानं तथा न पविसितब्बं” ति न कोचि निवारेसि ।

R. 316

B. 51

गाथा-अत्थवर्णना

२९२. एवं धम्मरक्खिता कुलद्वारेसु अनिवारिता चरन्ता अट्ट च चत्तालीसं चा ति अट्टचत्तालीसं वस्सानि कुमारभावतो पभुति चरणेन कोमारं ब्रह्मचरियं चरिंसु ते, ये पि ब्राह्मणचण्डाला अहेसुं, को पन वादो ब्रह्मसमादीसू ति एवमेत्थ अधिप्पायो वेदितब्बो । एवं ब्रह्मचरियं चरन्ता एव हि विज्जाचरणपरियेद्वि अचरं ब्राह्मणा पुरे, न अब्रह्मचारिनो हुत्वा । तत्थ विज्जाचरणपरियेद्वि ति मन्तज्जेनं । वुत्तं चेतं “सो अट्टचत्तालीसं वस्सानि कोमारं ब्रह्मचरियं चरति मन्ते अधीयमानो” (अं. नि. २.४६८) ति । चरणपरियेद्वि ति सीलरक्खणं । “विज्जाचरणपरियेद्वि” ति पि पाठो, विज्जाचरणं परियेसितुं अचरं ति अत्थो ।

15

20

१. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

३. अट्टचत्तारीसं—सी०, रो० ।

२. रट्ठानं—सी०, रो० ।

४. विज्जाचरणे—सी०, रो० ।

२९३. यथावुत्तं च कालं ब्रह्मचरियं चरित्वा ततो परं घरावासं कप्पेन्ता पि न ब्राह्मणा अञ्जमगमं खत्तियं वा वेस्सादीसु अञ्जतरं वा, ये अहेसुं देवसमा वा मरियादा वा ति अधिप्पायो । तथा सतं वा सहस्सं वा दत्वा न पि भरियं किणिसु ते, सेय्यथापि एतरहि एकच्चे 5 किणन्ति । ते हि धम्मेन दारं परियेसन्ति । कथं ? अट्ठत्तालीसं^१ वस्सानि ब्रह्मचरियं चरित्वा ब्राह्मणा^२ कञ्जाभिवक्खं आहिण्डन्ति— “अहं अट्ठत्तालीस वस्सानि चिण्णब्रह्मचरियो, यदि वयप्पत्ता दारिका अत्थि, देथ मे” ति । ततो यस्स वयप्पत्ता दारिका होति, सो तं अलङ्कुरित्वा नीहरित्वा द्वारे ठितस्सेव ब्राह्मणस्स हत्थे उदकं R. 317 10 आसिञ्चन्तो “इमं ते, ब्राह्मण, भरियं पोसावनत्थाय दम्मी” ति वत्वा देति ।

कस्मा पन ते एवं चिरं ब्रह्मचरियं चरित्वा पि दारं परियेसन्ति, न यावजीवं ब्रह्मचारिनो होन्ती ति ? मिच्छादिट्ठिवसेन । तेसं हि एवंदिट्ठि होति—“यो पुत्तं न उप्पादेति, सो कुलवंसच्छेदकरो होति, 15 ततो निरये पच्चती” ति । चत्तारो किर अभायितब्बं भायन्ति गण्डुप्पादो किकी कुन्तनी ब्राह्मणा^३ ति । गण्डुप्पादो^४ किर महापठविया खयभयेन मत्तभोजिनो होन्ति, न बहुं मत्तिकं खादन्ति । किकी सकुणिका आकासपतनभयेन अण्डस्स उपरि उत्ताना सेति । कुन्तनी सकुणिका पठविकम्पनभयेन पादेहि भूमिं न सुट्ठु अवकमति । ब्राह्मणा 20 कुलवंसूपच्छेदभयेन दारं परियेसन्ति । आह चेत्थ—

“गण्डुप्पादो किकी चेव, कुन्ती^५ ब्राह्मणधम्मिको ।

एते अभयं भायन्ति, सम्मूळ्हा चतुरो जना” ति ॥

एवं धम्मेन दारं परियेसित्वा पि च सम्पियेनेव संवासं सङ्गन्त्वा समरोचयुं, सम्पियेनेव अञ्जमञ्जं पेमेनेव कायेन च चित्तेन च

१. अट्ठत्तालीसं—सी०, रो० ।

३. ब्राह्मणो—रो० ।

५. कोन्तो—सी०, रो० ।

२. ब्राह्मणद्वारे—सी०, रो० ।

४. गण्डुप्पादा—रो० ।

मिस्सीभूता सङ्घटिका संसट्ठा हुत्वा संवासं समरोचयुं, न अप्पियेन न निग्गहेन चा ति वुत्तं होति ।

गाथा-अत्थवण्णना

२९४. एवं सम्पियेनेव संवासं करोन्ता^१ पि च अञ्जत्र तम्हा ति, यो सो उतुसमयो, यं हि समये ब्राह्मणी ब्राह्मणेन उपगन्तब्बा, अञ्जत्र तम्हा समया ठपेत्वा तं समयं उतुतो विरतं उतुवेरमणिं पति भरियं, याव पुन सो समयो आगच्छति^२, ताव अट्ट्वा अन्तरायेव । मेथुनं धम्मं ति मेथुनाय धम्माय । सम्पदानवचनपत्तिया किरेतं उपयोगवचनं । नास्सु गच्छन्ती ति नेव गच्छन्ति । ब्राह्मणा ति ये होन्ति देवसमा च मरियादा चा ति अधिप्पायो ।

गाथा-अत्थवण्णना

२९५. अविसेसेन पन सब्बे पि ब्रह्मचरियं च...पे०...अवण्णयुं । तत्थ ब्रह्मचरियं ति मेथुनविरति । सीलं ति सेसानि चत्तारि सिक्खा-पदानि । अज्जवं ति उज्जुभावो, अत्थतो असठ्ठा अमायाविता च । मद्दवं ति मुदुभावो, अत्थतो अत्थद्धता अनतिमानिता च । तपो^३ ति इन्द्रिय-संवरो । सोरच्चवं ति सुरतभावो सुखसीलता अप्पटिकूलसमाचारता । अविहिंसा ति पाणिआदीहि अविहेसिकजातिकता सकरुणभावो । खन्ती ति अधिवासनक्खन्ति । इच्छेते गुणे अवण्णयुं । ये पि नासक्खिस्सु सब्बसो पटिपत्तिया आराधेतुं, ते पि तत्थ सारदस्सिनो हुत्वा वाचाय वण्णयिस्सु पसंसिस्सु ।

गाथा-अत्थवण्णना

२९६. एवं वण्णेन्तानं च यो नेसं...पे०...नागमा, यो एतेसं ब्राह्मणानं परमो ब्रह्मा अहोसि, ब्रह्मसमो नाम उत्तमो ब्राह्मणो अहोसि, दळ्ळेहेन परक्कमेन समत्तागतत्ता दळ्ळेहपरक्कमो । स वा ति विभावने

१. रोचन्तो—सी०, रो०; करोन्ता—स्या० । २. नागच्छति—रो० ।

३. तपं—स्या० ।

वा-सद्दो, तेन सो एवरूपो ब्राह्मणो ति तमेव विभावेति । मेथुनं धम्मं
ति मेथुनसमापत्तिं । सुपिनन्ते पि नागमा ति सुपिने^१ पि न अगमासि ।

गाथा-अत्थवण्णना

२९७. ततो तस्स वत्तं...पे०...अवण्णयुं । इमाय गाथाय
नवमगाथाय वुत्तगुणेयेव आदिअन्तवसेन निद्दिसन्तो देवसमे ब्राह्मणे
५ पकासेति । ते हि विज्जुजातिका पण्डिता तस्स ब्रह्मसमस्स ब्राह्मणस्स
वत्तं अनुसिक्खन्ति पब्बज्जाय भानभावनाय च, ते च इमे ब्रह्मचरियादि-
गुणे पटिपत्तिया एव वण्णयन्ती ति । ते सब्बे पि ब्राह्मणा पञ्चकनिपाते
दोणसुत्ते वुत्तनयेनेव वेदितब्बा ।

गाथा-अत्थवण्णना

२९८. इदानि मरियादे ब्राह्मणे दस्सेन्तो आह—“तण्डुलं सयनं”
१० ति । तस्सत्थो—तेसु ये होन्ति मरियादा, ते^२ ब्राह्मणा सचे यञ्जं
कप्पेतुकामा होन्ति, अथ आमकधञ्जपटिगहणा पटिविरतत्ता नानप्प-
कारकं तण्डुलं च मञ्चपीठादिभेदं सयनं च खोमादिभेदं वत्थं च
गोसप्पितिलतेलादिभेदं सप्पितेलं च याचिय धम्मेन, “उद्दिस्स अरिया
तिट्ठन्ति, एसा अरियान^३ याचना” ति एवं वुत्तेन उद्दिस्सठानसङ्घातेन
१५ धम्मेन याचित्वा, अथ यो यं इच्छति दातुं, तेन तं दिन्नतण्डुलादि
समोधानेत्वा संकट्ठित्वा । “समुदानेत्वा” ति पि पाठो, एकोयेवत्थो^४ ।
ततो यञ्जमकप्पयुं ति ततो गहेत्वा दानमकंसु ।

R. 319

गाथा-अत्थवण्णना

२९९. करोन्ता च एवमेतस्मिं उपट्ठितस्मिं दानसङ्घाते यञ्जस्मिं
नास्सु गावो हन्ति^५ ते, न ते गावियो हन्ति^५ । गावीमुखेन चेत्य
२० सब्बपाणा वुत्ता ति वेदितब्बा । किंकारणा न हन्ति^५ सु ति ? ब्रह्मचरियादि-
गुणयुत्तत्ता । अपि च विसेसतो यथा माता...पे०... नास्सु गावो

१. सुपिनेना—सी०, रो० ।

२. अरियानं—स्या०, रो० ।

३. मारेसुं—सी०, रो० ।

४. सी०, स्या० पोत्यकेसु नत्थि ।

५. एसोयेवत्थो—स्या० ।

हन्ति सु ते । तत्थ यासु जायन्ति ओसधा ति यासु पित्तादीनं
भेसज्जभूता पञ्च गोरसा जायन्ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

३००. अन्नदा ति आदीसु यस्मा पञ्च गोरसे परिभुञ्जन्तानं
खुदा वूपसम्मति, बलं वड्ढति, छविवण्णो विप्पसीदति, कायिकमानसिकं
सुखं उप्पज्जति^१, तस्मा अन्नदा बलदा वण्णदा सुखदा चेता ति वेदितब्बा । 5 B. 54
सेसमेत्थ उत्तानत्थमेव ।

गाथा-अत्थवण्णना

३०१. एवं ते अञ्जेसु गावो अहनन्ता पुञ्जप्पभावानुग्गहित-
सरीरा सुखुमाला...पे०...सुखमेधित्थ यं पजा । तत्थ सुखुमाला
मुदुतल्लुणहत्थपादादिताय^२, महाकाया आरोहपरिणाहसम्पत्तिया, वण्णवन्तो
सुवण्णवण्णताय सण्ठानयुत्तताय च, यसस्सिनो लाभपरिवारसम्पदाय । 10
सेहि धम्मही ति सकेहि चारित्तेहि । किच्चाकिच्चेसु उस्सुका
ति किच्चेसु “इदं कातब्बं”, अकिच्चेसु “इदं न कातब्बं” ति^३
उस्सुक्कमापन्ना हुत्वा ति अत्थो । एवं ते पौराणा ब्राह्मणा एवरूपा
हुत्वा दस्सनीया पसादनीया लोकस्स परमदक्खिण्येया इमाय पटिपत्तिया
याव लोके अवर्त्तिसु, ताव विगतईतिभयुपद्वा हुत्वा नानप्पकारकं 15
सुखं एधित्थ पापुणि^४, सुखं वा एधित्थ सुखं वुड्ढिं अगमासि । अयं पजा
ति सत्तलोकं निदस्सेति ।

गाथा-अत्थवण्णना

३०२-३. कालच्चयेन पन सम्भिन्नमरियादभावं आपज्जितुकामानं
तेसं आसि विपल्लासो...पे०...^५ भागसो मिते^६ । तत्थ विपल्लासो
ति विपरीतसञ्जा । अणुतो अणुं ति लामकट्ठेन परित्तट्ठेन अप्पस्सादट्ठेन 20

१. ‘ततो’ सी०, रो० पोत्थकेसु अधिको २. ० लुणदत्थ ०—स्था० ।

पाठो ।

३. ‘चाति’ सी० पोत्थके अधिको पाठो ।

४. पापुणित्थ—सी० ।

५-५. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

नि० १.१११) ति आदीसु आगच्छति । धनं ति हिरञ्जसुवण्णादि । किं वुत्तं होति ? ते ब्राह्मणा मन्ते गन्थेत्वा तदा ओक्काकं उपागमुं । किं ति ? “महाराज बहू ते वित्तं च धनं च, यजस्सु, आयतिं पि पहतधनधञ्जो भविस्ससी” ति ।

गाथा-अत्थावण्णना

- 5 ३०६. एवं कारणं वत्वा सञ्जापेन्तेहि ततो च राजा...पे०... अदा धनं । तत्थ सञ्जत्तो ति आपितो । रथेसभो ति महारथेसु खत्तियेसु अकम्पियट्ठेन उसभसदिसो । “अस्समेधं”^१ ति आदीसु^१ अस्समेत्थ मेधन्ती ति अस्समेधो, द्वीहि परियञ्जेहि यजितब्बस्स एकवीसतियूपस्स ठपेत्वा भूमिं च पुरिसे च अवसेससब्बविभवदक्खिणस्स
- 10 यञ्जस्सेतं अधिवचनं । पुरिसमेत्थ मेधन्ती ति पुरिसमेधो, चतुहि परियञ्जेहि यजितब्बस्स सद्धिं भूमिया अस्समेधे वुत्तविभवदक्खिणस्स यञ्जस्सेतं अधिवचनं । सम्ममेत्थ पासन्ती ति सम्मापासो, दिवसे दिवसे सम्मं खिपित्वा तस्स पतितोकासे वेदिं कत्वा संहारिमेहि यूपादीहि सरस्सतिनदिया निमुग्गोकासतो पभुति पटिलोमं गच्छन्तेन यजितब्बस्स
- 15 सत्रयागस्सेतं^२ अधिवचनं । वाजमेत्थ पिवन्ती ति वाजपेय्यो, एकेन परियञ्जेन सत्तरसहि पसूहि यजितब्बस्स बेलुवयूपस्स सत्तरसकदक्खिणस्स^३ यञ्जस्सेतं अधिवचनं । नत्थि एत्थ अगगळो^४ ति निरगगळो, नवहि परियञ्जेहि यजितब्बस्स सद्धिं भूमिया च पुरिसेहि च अस्समेधे वुत्त-विभवदक्खिणस्स सब्बमेधपरियायनामस्स अस्समेधविकप्पस्सेसं^५
- 20 अधिवचनं । सेसमेत्थ पाकटमेव ।

गाथा-अत्थावण्णना

३०७-८. इदानीं यं वुत्तं “ब्राह्मणानमदा धनं” ति, तं दस्सेन्तो “गावो सयनं चा” ति गाथाद्वयमाह । सो हि राजा “दीघरत्तं लूखाहारेन किलन्ता पञ्च गोरसे परिभुञ्जन्तु” ति नेसं सपुङ्गवानि गोयूथानेव

१-१. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

२. यात्रायागस्सेतं—सी० ।

३. सत्तरसत्तरसकदक्खिणस्स—सी०, रो० । ४. अगगळो—सी० ।

५. ० विकप्पस्से वेतं—सी०, रो० ।

अदासि, तथा “दीघरत्तं थण्डिलसायिताय थूलसाकटनिवासनेन एकसेय्याय पादचारेन रुक्खमूलादिवासेन च किलन्ता गोनकादिअत्थतवरसयनादीसु सुखं अनुभोन्तु” ति नेसं महग्घानि सयनादीनि च अदासि । एवमेतं नानप्पकारकं अञ्जं च हिरञ्जसुवण्णादिधनं अदासि । तेनाह भगवा—
“गावो सयनं च वत्थं च...पे०...ब्राह्मणानमदा धनं” ति ।

5

गाथा-अत्थवण्णना

३०९-१०. एवं तस्स रञ्जो सन्निका ते च तत्थ...पे०...पुन मुपागमुं^१ । किं वुत्तं होति ? तस्स रञ्जो सन्निका ते ब्राह्मणा तेसु यागेसु धनं लभित्वा दीघरत्तं दिवसे दिवसे एवमेव^२ घासच्छादनं परियेसित्वा नानप्पकारकं वत्थुकामसन्निधिं समरोचयुं, ततो तेसं इच्छावत्तिण्णानं खीरादिपञ्चगोरसस्सादवसेन^३ रसतण्हाय ओत्तिण्णचित्तानं
“खीरादीनि पि ताव गुन्नं सादूनि, अद्धा इमासं मंसं सादुतरं भविस्सती”
ति एवं मंसं पटिच्च भिय्यो तण्हा पवड्ढुथ । ततो चिन्तेसुं—“सचे मयं मारेत्वा खादिस्साम, गारय्हा भविस्साम, यन्नून मन्ते गन्थेय्यामा” ति ।
अथ पुन पि वेदं भिन्दित्वा तदनुरूपे ते तत्थ मन्ते गन्थेत्वा ते ब्राह्मणा तन्निमित्तं कूटमन्ते गन्थेत्वा^४ ओक्काकराजानं पुन उपागमिसु इममत्थं
भासमाना “यथा आपो च...पे०...बहु ते धनं” ति ।

10

15 R. 323

किं वुत्तं होति ? अम्हाकं, महाराज, मन्तेसु एतदागतं—यथा आपो हत्थधोवनादिसब्बकिच्चेसु पाणीनं उपयोगं गच्छति, नत्थि तेसं ततोनिदानं पापं । कस्मा ? यस्मा परिक्खारो सो हि पाणिनं, उपकरणत्थाय उप्पन्नो ति अधिप्पायो । यथा^५ चायं^६ महापठवी
गमनट्टानादिसब्बकिच्चेसु कहापणसङ्घातं हिरञ्जं सुवण्णरजतादिभेदं धनं यवगोधूमादिभेदं धानियं च संवोहारादिसब्बकिच्चेसु उपयोगं गच्छति, एवं गावो मनुस्सानं सब्बकिच्चेसु उपयोगगमनत्थाय उप्पन्ना ।

20

१. पागमुं—सी० ।

३. एकमेव—स्या० ।

५-५. यथायं—स्या० ।

२. एकदिवसमेव—सी० ।

४. ‘घनत्थिका’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

६. महापथवी—म० ।

तस्मा एता हनित्वा नानप्पकारके यागे यजस्सु बहु ते वित्तं, यजस्सु बहु ते धनं ति ।

गाथा-अत्थावण्णना

- ३११-१२. एवं पुरिमनयेनेव ततो च राजा...पे०...अघातयि, यं^१ ततो पुब्बे कच्चि सत्तं न पादा...पे०...घातयि । तदा किर
- 5 बाह्मणा यञ्जावाटं गावीनं पूरेत्वा मङ्गलउसभं बन्धित्वा रञ्जो मूलं नेत्वा “महाराज गोमेधयञ्जं यजस्सु, एवं ते बह्मलोकस्स मग्गो विसुद्धो भविस्सती” ति आहंसु । राजा कतमङ्गलकिच्चो खगं गहेत्वा पुङ्गवेन सह अनेकसतसहस्सा गावो मारेसि । बाह्मणा यञ्जावाटे मंसानि छिन्दित्वा खादिसु^२, पीतकोदातरत्तकम्बले च पारुपित्वा मारेसुं ।
- 10 तदुपादाय किर गावो पारुते दिस्वा उक्किज्जन्ति । तेनाह भगवा—“न पादा...पे०...घातयी” ति ।

गाथा-अत्थावण्णना

३१३. ततो देवा ति एवं तस्मिं राजिनि गावियो घातेतुमारद्वे अथ तदनन्तरमेव तं गोघातकं दिस्वा एते चातुमहाराजिकादयो देवा च, पितरो ति^३ बाह्मणेसु लद्धवोहारा बह्मानो च, सक्को देवानमिन्दो
- 15 च^४, पब्बतपादनिवासिनो दानवयक्खसज्जिता असुररक्खसा च “अधम्मो अधम्मो^५” ति एवं वाचं निच्छारेन्ता “धि मनुस्सा धि मनुस्सा” ति च वदन्ता पक्कन्दुं । एवं^६ भूमितो पभुति सो सद्दो मुहुत्तेन याव बह्मलोका अगमासि, एकधिककारपरिपुण्णो लोको अहोसि । किं कारणं ? यं सत्थं निपती गवे, यस्मा गाविम्हि सत्थं निपती ति वुत्तं होति ।
- 20

गाथा-अत्थावण्णना

३१४. न केवलं च देवादयो पक्कन्दुं, अयमञ्जो पि लोके अनत्थो उदपादि—येहि ते तयो रोगा पुरे आसुं, इच्छा अनसनं जरा, किञ्चि

१. या—स्या० ।

३. चाति—स्या० ।

५. स्या० पोत्यके नत्थि ।

२. ‘तदा’ स्या० पोत्यके अधिको पाठो ।

४. स्या० पोत्यके नत्थि ।

६. रो० पोत्यके नत्थि ।

किञ्चिदेव पत्थनतण्हा च खुदा च परिपाकजरा चा ति वुत्तं होति ।
ते पसूनं च समारम्भा, अट्टानवुत्तिमागमुं, चक्खुरोगादिना भेदेन अट्ट-
नवुत्तिभावं पापुणिसू ति अत्थो ।

गाथा-अत्थवर्णना

३१५. इदानीं भगवा तं पसुसमारम्भं निन्दन्तो आह—“एसो
अधम्मो” ति । तस्सत्थो—एसो पसुसमारम्भसङ्घातो कायदण्डादीनं^१ 5
तिण्णं दण्डानं अञ्जतरदण्डभूतो धम्मतो अपेतत्ता अधम्मो ओक्कन्तो
अहु, पवत्तो असि, सो च खो ततो पभुति पवत्तत्ता पुराणो, यस्स
ओक्कमनतो पभुति केनचि पादादिना अहिंसनतो^२ अद्विसिकायो गावो
हञ्जन्ति, या घातेन्ता धम्मा धंसन्ति चवन्ति^३ परिहायन्ति याजका
यञ्जयाजिनो जना ति । 10

गाथा-अत्थवर्णना

३१६. एवमेसो अणुधम्मो ति एवं एसो लामकधम्मो हीनधम्मो,
अधम्मो ति वुत्तं होति । यस्मा वा एत्थ दानधम्मो पि अप्पको अत्थि, B. 59
तस्मा तं सन्धायाह “अणुधम्मो” ति । पोरानो ति ताव चिरकालतो
पभुति पवत्तत्ता पोरानो । विञ्जुहि पन गरहितत्ता विञ्जुगरहितो ति
वेदितब्बो । यस्मा च विञ्जुगरहितो, तस्मा यत्थ एदिसकं^४ पस्सति, 15
याजकं गरहती जनो । कथं ? “अब्बुदं^५ ब्राह्मणेहि उप्पादितं, गावो
वधित्वा मंसं खादन्ती” ति एवमादीनि क्त्वा ति अयमेत्थ अनुस्सवो ।

गाथा-अत्थवर्णना

३१७. एवं धम्मे वियापत्ते ति एवं पोराने ब्राह्मणधम्मे नट्टे।
“वियावत्ते” ति पि पाठो, विपरिवत्तित्वा अञ्जथा भूते ति अत्थो ।
विभिन्ना सुह्वेस्सिका ति पुब्बे समग्गा विहरन्ता सुहा च वेस्सा च ते 20
विभिन्ना । पुथू विभिन्ना खत्तिया ति खत्तिया पि बहू अञ्जमञ्जं

१. कायदुच्चरितादीनं—सी० ।

२. हिंसनतो—रो० ।

३. स्या० पोत्थके नत्थि ।

४. एतदिसकं—रो० ।

५. अब्भूतं—सी०, स्या०, रो० ।

भिन्ना । पतिं भरियावमञ्जयाति भरिया च घरावासत्थं इस्सरियबले
ठपिता पुत्तबलादीहि उपेता हुत्वा पतिं अवमञ्जथ, परिभवि अवमञ्ज
न सक्कच्चं उपट्ठासि ।

गाथा-अत्थवण्णना

३१८. एवं अञ्जमञ्जं विभिन्ना समाना खत्तिया ब्रह्मबन्धू
5 च...पे०...कामानं वसमन्वगुं ति । खत्तिया च ब्राह्मणा च ये चञ्जे
वेस्ससुद्धा यथा सङ्करं नापज्जन्ति, एवं अत्तनो अत्तनो गोत्तेन रक्खितत्ता
गोत्तरक्खिता, ते सब्बे पि तं जातिवादं निरंकत्वा, “अहं खत्तियो अहं
R. 325 ब्राह्मणो” ति एतं सब्बं पि नासेत्वा पञ्चकामगुणसङ्घातानं कामानं वसं
अन्वगुं आसत्त पापुणिसु, कामहेतु न किञ्चि अकत्तब्बं नाकंसू ति वुत्तं
10 होति ।

- एवमेत्थ भगवा “इसयो पुब्बका” ति आदीहि नवहि गाथाहि
पोराणानं ब्राह्मणानं वण्णं भासित्वा “यो नेसं परमो” ति गाथाय
ब्रह्मसमं, “तस्स वत्तमनुसिक्खन्ता” ति गाथाय देवसमं, “तण्डुलं सयनं”
ति आदिकाहि चतूहि गाथाहि मरियादं, “तेसं आसि विपल्लासो” ति
15 आदीहि सत्तरसहि गाथाहि सम्भिन्नमरियादं, तस्स विप्पटिपत्तिया
देवादीनं पक्कन्दनादिदीपनत्थं च दस्सेत्वा देसनं निट्ठापेसि । ब्राह्मण-
चण्डालो पन इध अवुत्तोयेव । कस्मा ? यस्मा विपत्तिया अकारणं ।
B. 60 ब्राह्मणधम्मसम्पत्तिया हि ब्रह्मसमदेवसममरियादा कारणं होन्ति, विपत्तिया
सम्भिन्नमरियादो । अयं पन दोणसुत्ते वुत्तप्पकारो ब्राह्मणचण्डालो
20 ब्राह्मणधम्मविपत्तिया पि अकारणं । कस्मा ? विपन्ने धम्मे उप्पन्नत्ता ।
तस्मा तं अदस्सेत्वा व देसनं निट्ठापेसि । एतरहि पन सो पि ब्राह्मण-
चण्डालो दुल्लभो । एवमयं ब्राह्मणानं^१ धम्मो^१ विनट्ठो । तेनेवाह दोणो
ब्राह्मणो—“एवं सन्ते मयं भो गोतम ब्राह्मणचण्डालं पि न पूरेमा”
ति । सेससेत्थ वुत्तनयमेव ।

सुत्तनिपातट्ठकथाय

ब्राह्मणधम्मिकसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

८. धम्मसुत्त (नावासुत्त) वण्णना

उत्पत्ति-कथा

३१९. यस्मा हि धम्मं ति धम्मसुत्तं, “नावासुत्तं” ति पि वुच्चति । का उत्पत्ति ? इदं सुत्तं आयस्मन्तं सारिपुत्तत्थेरं आरब्धवुत्तं । अयमेत्थ सङ्खेपो, वित्थारो पन द्विन्नं अगगसावकानं उत्पत्तितो पभुति वेदितब्बो । सेय्यथीदं ? अनुप्पन्ने किर भगवति द्वे अगगसावका एकं असङ्खेय्यं कप्पसतसहस्रं च पारमियो पूरेत्वा देवलौके निब्बत्ता । तेसं पठमो चवित्वा राजगहस्स अविदूरे उपतिस्सगामो नाम ब्राह्मणानं भोगगामो अत्थि, तत्थ सट्ठिअधिकपञ्चकोटिसतधनविभवस्स गामसामिनो ब्राह्मणस्स रूपसारी नाम ब्राह्मणी, तस्सा कुच्छियं पटिसन्धिं अगगहेसि । दुतियो तस्सेवाविदूरे कोलितगामो नाम ब्राह्मणानं भोगगामो अत्थि, तत्थ तथारूपविभवस्सेव गामसामिनो ब्राह्मणस्स मोग्गल्लानी नाम ब्राह्मणी, तस्सा कुच्छियं तं दिवसमेव पटिसन्धिं अगगहेसि । एवं तेसं एकदिवसमेव पटिसन्धिगगहणं च गब्भवुट्ठानं च अहोसि । एकदिवसेयेव च नेसं एकस्स उपतिस्सगामे जातत्ता उपतिस्सो, एकस्स कोलितगामे जातत्ता कोलितो ति नामककंसु ।

R. 326

5

10

ते सहपंसु कीळन्ता सहायका अनुपुब्बेन वुड्ढि^२ पापुणिसु, एकमेकस्स^३ च पञ्चअमाणवकसतानि परिवारा अहेसुं । ते उय्यानं वा नदीतित्थं वा गच्छन्ता सपरिवारायेव गच्छन्ति । एको पञ्चहि सुवण्णसिविकासतेहि, दुतियो पञ्चहि आजञ्जरथसतेहि । तदा च राजगहे कालानुकालं गिरगसमज्जो नाम होति, सायन्हसमये नगरमज्जे यत्थ सकलअङ्गमगधवासिनो अभिञ्जाता खत्तियकुमारादयो सन्निपतित्वा सुपञ्चत्तेसु मञ्चपीठादीसु निसिन्ना समज्जविभूति

15 B. 61

20

१. सेय्यथिदं—म० ।

२. वुड्ढि—सी०, रो० ।

३. एकेकस्स—सी०, स्या० ।

पस्सन्ति । अथ ते सहायका तेन परिवारेन सद्धिं तत्थ गन्त्वा पञ्चत्ता-
सनेसु निसीदिसु । ततो उपतिस्सो समज्जविभूतिं पस्सन्तो महाजनकायं
सन्निपतितं दिस्वा “एत्तको जनकायो वस्ससतं अप्पत्ताव मरिस्सती”
ति चिन्तेसि । तस्स मरणं आगन्त्वा नलाटन्ते पतिट्ठितं^१ विय अहोसि,
5 तथा कोलितस्स । तेसं अनेकप्पकारेसु नटेसु नच्चन्तेसु दस्सनमत्ते
पि चित्तं न नमि, अञ्जदत्थु संवेगोयेव उदपादि ।

अथ वुट्ठिते समज्जे पक्कन्ताय परिसाय सकपरिवारेन पक्कन्तेसु
तेसु सहायेसु कोलितो उपतिस्सं पुच्छि—“किं, सम्म, नाटकादिदस्सनेन
R. 327 तव पमोदनमत्तं पि नाहोसी” ति । सो तस्स तं पवत्ति आरोचेत्वा तं
10 पि तथेव पटिपुच्छि । सो पि तस्स अत्तनो पवत्ति आरोचेत्वा “एहि,
सम्म, पब्बजित्वा अमतं गवेसामा” ति आह, “साधु सम्मा” ति
उपतिस्सो तं सम्पटिच्छि । ततो द्वे पि जना तं सम्पत्तिं छुट्ठेत्वा
पुनदेव राजगहमनुप्पत्ता । तेन च समयेन राजगहे सज्जयो नाम
परिब्बाजको पटिवसति । ते तस्स सन्तिके पञ्चहि माणवकसतेहि सद्धिं
15 पब्बजित्वा कतिपाहेनेव तयो वेदे सब्बं च परिब्बाजकसमयं उग्गहेसु ।
ते तेसं सत्थानं आदिमज्झपरियोसानं उपपरिक्खन्ता परियोसानं अदिस्वा
आचरियं पुच्छिसु—“इमेसं सत्थानं आदिमज्झं दिस्सति, परियोसानं
पन न दिस्सति ‘इदं नाम इमेहि सत्थेहि पापुण्ययाति, यतो उत्तरि
पापुणितब्बं नत्थी’ ति” । सो पि आह—“अहं पि तेसं तथाविधं
20 परियोसानं न पस्सामी” ति । ते आहंसु—“तेनहि मयं इमेसं परियोसानं
गवेसामा” ति । ते आचरियो “यथासुखं गवेसथा” ति आह । एवं
ते तेन अनुज्जाता अमतं गवेसमाना आहिण्डन्ता जम्बुदीपे पाकटा
अहेसु । तेहि खत्तिपण्डितादयो पञ्चं पुट्ठा उत्तरुत्तरिं न सम्पायन्ति ।
“उपतिस्सो कोलितो” ति वुत्ते पन “के एते, न खो मयं जानामा”
B. 62 25 ति भणन्ता^२ नत्थि, एवं विस्सुता अहेसु ।

एवं तेसु अमतपरियेसनं चरमानेसु अम्हाकं भगवा लोके उप्पज्जित्वा
पवत्तितवरधम्मचक्रो अनुपुब्बेन राजगहमनुप्पत्तो । ते च परिब्बाजका

सकलजम्बुदीपं चरित्वा तिष्ठतु अमतं, अन्तमसो परियोसानपञ्च-
विस्सज्जनमतं पि अलभन्ता पुनदेव राजगहं अगमंसु । अथ खो आयस्मा
अस्सजि पुब्बण्हसमयं निवासेत्वा ति याव तेसं पब्बज्जा, ताव सब्बं
पब्बज्जाक्खन्धके^१ आगतनयेनेव वित्थारतो दट्ठब्बं ।

एवं पब्बजितेसु तेसु द्वीसु सहायकेसु आयस्मा सारिपुत्तो अड्ढमासेन^२
सावकपारमीजाणं सच्छाकासि । सो यदा अस्सजित्थेरेन सद्धि एकविहारे
वसति, तदा भगवतो उपट्ठानं गत्वा अनन्तरं थेरस्स उपट्ठानं गच्छति
“पुब्बाचारियो^३ मे अयमायस्मा, एतमहं निस्साय भगवतो सासनं
अञ्जासि” ति गारवेन । यदा पन अस्सजित्थेरेन सद्धि एकविहारे न
वसति, तदा यस्स दिसायं थेरो वसति, तं दिसं ओलोकेत्वा
पञ्चपतिट्ठितेन^४ वन्दित्वा अञ्जलिं पग्गय्ह नमस्सति । तं दिस्वा केचि
भिक्षू कथं समुट्ठापेसु—“सारिपुत्तो अगगसावको हुत्वा दिसं नमस्सति,
अज्जा पि मञ्जे ब्राह्मणदिट्ठि अप्पहीना” ति ।

अथ भगवा दिब्बाय सोतधातुया तं कथासल्लापं सुत्वा पञ्चत्तर-
बुद्धासने निसिन्नं येव अत्तानं दस्सेन्तो भिक्षू आमन्तेसि—“काय नुत्थ
भिक्षवे एतरहि कथाय सन्निसिन्ना” ति ? ते तं पवत्ति आचिक्खिसु ।
ततो भगवा “न, भिक्षवे, सारिपुत्तो दिसं नमस्सति, यं निस्साय सासनं
अञ्जासि, तं अत्तनो आचरियं वन्दति नमस्सति सम्मानेति, आचरिय-
पूजको भिक्षवे सारिपुत्तो” ति वत्वा तत्थ सन्निपतितानं धम्मदेसनत्थं
इमं सुत्तमभासि ।

तत्थ यस्मा हि धम्मं पुरिसो विजञ्जा ति यतो पुग्गला
पिटकत्तयप्पभेदं परियत्तिधम्मं वा, परियत्तिं सुत्वा अधिगन्तब्बं
नवलोकुत्तरप्पभेदं पटिवेधधम्मं वा पुरिसो विजञ्जा जानेय्य वेदेय्य ।
“यस्सा” ति पि पाठो, सो एवत्थो । इन्दं व नं देवता पूजयेय्या ति
यथा सक्कं देवानमिन्दं द्वीसु देवलोकेसु देवता पूजेन्ति, एवं सो पुग्गलो

१. खन्धके—सी० ।

२. अड्ढमासेन—सी० ।

३. ‘को’ सी०, रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो; ४. पञ्चपतिट्ठितं—सी०, रो० ।

अम्हाकं स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

B. 63

तं पुगलं कालस्सेव वुट्ठाय उपाहनओमुञ्चनादिं सब्बं वत्तपटिवत्तं करोन्तो पूजेय्य सक्करेय्य गरुकरेय्य । किं कारणं ? सो पूजितो...पे०... पातुकरोति धम्मं, सो आचरियो एवं पूजितो तस्मिं अन्तेवासिम्हि^१ पसन्नचित्तो परियत्तिपटिवेधवसेन बहुस्सुतो देसनावसेनेव परियत्तिधम्मं च, देसनं सुत्वा यथानुसिट्ठं पटिपत्तिया अधिगन्तब्बं पटिवेधधम्मं च पातुकरोति देसेति,^२ देसनाय वा परियत्तिधम्मं, उपमावसेन अत्तना अधिगतपटिवेधधम्मं पातुकरोति ।

R. 329 5

गाथा-अत्थवण्णना

३२०. तदट्ठिकत्वान निसम्म धीरो ति एवं पसन्नेन आचरियेन पातुकत्तं धम्मं अट्ठिकत्वान सुणित्वा उपधारणसमत्थताय धीरो पुरिसो ।
 10 धम्मानुधम्मं पटिपज्जमानो ति लोकुत्तरधम्मस्स अनुलोमत्ता अनुधम्मभूतं विपस्सन् भावयमानो । विञ्जू विभावी निपुणो च होती ति विञ्जुतासङ्खाताय पञ्चाय अधिगमेन विञ्जू, विभावेत्वा परेसं पि पाकटं कत्वा आपनसमत्थताय विभावी, परमसुखुमत्थपटिवेधताय निपुणो च होति । यो तादिसं भजति अप्पमत्तो ति यो तादिसं पुब्बे वुत्तप्पकारं
 15 बहुस्सुतं अप्पमत्तो तप्पसादनपरो^३ हुत्वा भजति ।

गाथा-अत्थवण्णना

३२१. एवं पण्डिताचरियसेवनं पसंसित्वा इदानीं बालाचरियसेवनं निन्दन्तो “खुद्दं च बालं” ति इमं गाथमाह । तत्थ खुद्दं ति खुद्देन कायकम्मादिना समन्नागतं, पञ्चाभावतो बालं । अनागतत्थं ति अनधिगतपरियत्तिपटिवेधत्थं । उसूयकं ति इस्सामनकताय अन्तेवासिकस्स^४
 20 वुड्ढि^५ असहमानं । सेसमेत्थ पाकटमेव पदतो । अधिप्पायतो पन यो बहुचीवरादिलाभी आचरियो अन्तेवासिकानं चीवरादीनि न सक्कोति दातुं, धम्मदाने पन अनिच्चदुक्खानत्तवचनमत्तं पि न सक्कोति, एतेहि

१. अन्तेवासिकम्हि—रो० ।

३. तत्पसादपरो—स्या० ।

५. वुड्ढि—सी०, रो० ।

२. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

४. अन्तेवासिस्स—सी० ।

खुट्ठादिधम्मेहि^१ समन्नागतत्ता तं खुट्ठं बालं अनागतत्थं उसूयकं आचरियं उपसेवमानो “पूतिमच्छं कुसग्गेना” (इ० वु० २२८) ति वुत्तनयेन सयं पि बालो होति । तस्मा इध सासने किञ्चि अप्पमत्तकं पि परियत्तिधम्मं पटिवेधधम्मं वा अविभावयित्वा च अविजानित्वा च यस्स धम्मेसु कङ्खा, तं अतरित्वा मरणं उपेती ति एवमस्स अत्थो वेदितब्बो ।

5

गाथा-अत्थवर्णना

३२२-२३. इदानीं तस्सेवत्थस्स पाकटकरणत्थं “यथा नरो” ति गाथाद्वयमाह । तत्थ आपगं ति नदिं । महोदकं^२ ति बहुउदकं । सलिलं ति इतो चितो च गतं, वित्थिण्णं ति वुत्तं होति । “सरितं” ति पि पाठो, सो एवत्थो । सीघसोतं ति हारहारिकं, वेगवतिं ति वुत्तं होति । किं सो ति एत्थ “सो वुट्ठमानो” ति इमिना च सोकारेण तस्स नरस्स निद्धित्ता निपातमत्तो सोकारो, किं सू ति वुत्तं होति यथा “न भविस्सामि नाम सो, विनस्सिस्सामि नाम सो” ति । धम्मं ति पुब्बे वुत्तं दुविधमेव । अनिसामयत्थं ति अनिसामेत्वा अत्थं । सेसमेत्थ पाकटमेव पदतो ।

B 64

R. 330

10

अधिपायतो पन यथा यो कोचिदेव नरो वुत्तप्पकारं नदिं ओत- रित्वा तां नदिया वुट्ठमानो अनुसोतगामी सोतमेव अनुगच्छन्तो^३ परे पारत्थिके किं सक्खति पारं नेतुं । “सक्कती” ति पि पाठो । तथेव दुविधं पि धम्मं अत्तनो पञ्जाय अविभावयित्वा बहुस्सुतानं च सन्तिके अत्थं अनिसामेत्वा सयं अविभावितत्ता अजानन्तो अनिसामितत्ता च अवित्तिण्णकङ्खो परे किं सक्खति निज्झापेतुं पेक्खापेतुं ति एवमेत्थ^४ अत्थो दट्ठब्बो । “सो वत चुन्द अत्तना पलिपपलिपत्तो” (म० नि० १.६०) ति आदिकं चेत्थ सुत्तपदं अनुस्सरितब्बं ।

15

20

गाथा-अत्थवर्णना

३२४-२५. एवं बालसेवनाय बालस्स परं निज्झापेतुं असमत्थताय पाकटकरणत्थं उपमं वत्वा इदानीं “यो तादिसं भजति अप्पमत्तो” ति

१. खुट्ठादि ०—सी० ।

२. महोदकं—सी०, रो० ।

३. अनुगच्छन्ते—सी०, रो० ।

४. एवमस्स—सी०, रो० ।

एत्थ वुत्तस्स पण्डितस्स परे^१ निज्झापेतुं समत्थताय पाकटकरणत्थं
 “यथा पि नावं” ति गाथाद्वयमाह । तत्थ फियेना ति दब्बिपदरेन^२ ।
 रित्तेन ति वेळुदण्डेन । तत्था ति तस्स नावायं । तत्रूपयञ्जू^३ ति
 तस्सा नावाय आहरणपटिहरणादिउपायजाननेन मग्गपटिपादनेन
 5 उपायञ्जू । सिक्खितसिक्खिताय सुकुसलहत्यताय^४ च कुसलो । उप्पन्नु-
 पद्दवपटिकारसमत्थताय सुतीमा । वेदगू ति वेदसङ्घातेहि चतुहि
 मग्गज्जाणेहि गतो । भावितत्तो ति तायेव मग्गभावनाय भावितचित्तो ।
 बहुस्सुतो ति पुब्बे वुत्तनयेनेव । अवेधधम्मो ति अट्टहि लोकधम्ममेहि
 अकम्पनियसभावो^५ । सोतावधानूपनिसूपपत्ते ति सोतओदहनेन च
 10 मग्गफलानं उपनिस्सयेन च उपपन्ने । सेसं उत्तानपदत्थमेव । अधिप्पाय-
 योजना पि सक्का पुरिमनयेनेव जानितुं ति न वित्थारिता ।

गाथा-अत्थवण्णना

B. 65 ३२६. एवं पण्डितस्स परे निज्झापेतुं समत्थभावपाकटकरणत्थं
 उपमं वत्वा तस्सा पण्डितसेवनाय नियोजेन्तो “तस्मा हवे” ति इमं
 अवसानगाथमाह । तत्रायं सङ्खेपत्थो—यस्मा उपनिस्सयसम्पत्ता
 15 पण्डितसेवनेन विसेसं पापुणन्ति, तस्मा हवे सप्पुरिसं भजेथ । कीदिसं
 सप्पुरिसं भजेथ^१ ? मेधाविनं चेव बहुस्सुतं च, पञ्चासम्पत्तिया च
 मेधाविनं वुत्तप्पकारसुतद्वयेन च बहुस्सुतं । तादिसं हि भजमानो तेन
 भासितस्स धम्मस्स अञ्जाय अत्थं एवं अत्वा च यथानुसिटुं पटिपज्ज-
 मानो ताय पटिपत्तिया पटिवेधवसेन विञ्जातधम्मो सो मग्गफल-
 20 निब्बानप्पभेदं लोकुत्तरमुखं लभेथ अधिगच्छेय्य पापुणेय्या ति
 अरहत्तनिकूटेन देसनं समापेसी ति ।

सुत्तनिपातट्टकथाय

धम्मसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

१. परं—स्या० ।

३. तत्रूपयञ्जू—सी०, रो० ।

५. अकम्पनसभावो—सी०, रो० ।

२. दब्बिपदकेन—स्या० ।

४. लहुहत्यताय—सी०, रो० ।

६. सी० पोत्थके नत्थि ।

६. किंसीलसुत्तवण्णना

उत्पत्ति-कथा

किंसीलो ति किंसीलसुत्तं । का उत्पत्ति ? आयस्मतो सारिपुत्तस्स R. 331
 गिहिसहायको एको थेरस्सेव पितुनो वड्ढन्तब्राह्मणस्स सहायस्स
 ब्राह्मणस्स पुत्तो^१ सट्ठिकोटिअधिकं पञ्चसतकोटिधनं परिचज्जित्वा
 आयस्मतो सारिपुत्तथेरस्स^२ सन्तिके पब्बजित्वा सब्बं बुद्धवचनं परिया-
 पुणि । तस्स थेरो बहुसो ओवदित्वा कम्मट्ठानमदासि, सो तेन विसेसं 5
 नाधिगच्छति । ततो थेरो “बुद्धवेनेय्यो एसो” ति अत्वा तं आदाय
 भगवतो सन्तिकं गत्वा तं भिक्खुं आरब्ध पुग्गलं अनियमेत्वा^३
 “किंसीलो” ति पुच्छि^४, अथस्स भगवा ततो परं अभासि ।

गाथा-अत्थवण्णना

३२७. तत्थ किंसीलो ति कीदिसेन वारित्तिसीलेन समन्नागतो,
 कीदिसपकतिको वा । किंसमाचारो ति कीदिसेन चारित्तेन युत्तो । 10 R. 332
 कानि कम्मानि ब्रूह्यं ति कानि कायकम्मादीनि वड्ढन्तो । नरो
 सम्मा निविट्ठस्सा^१ ति अभिरतो नरो सासने सम्मा पतिट्ठितो भवेय्य ।
 उत्तमत्थं च पापुणे ति सब्बत्थानं उत्तमं अरहत्तं च पापुणेय्या ति वुत्तं
 होति ।

गाथा-अत्थवण्णना

३२८. ततो भगवा “सारिपुत्तो अड्डमासूपसम्पन्नो सावकपारमिप्पत्तो, 15 B. 66
 कस्मा आदिकम्मिकपुथुज्जनपञ्चं पुच्छती” ति आवज्जेन्तो

१. ‘अहोसि । सो’ सी० पोत्थके अधिको
 पाठो ।

४. पुच्छति—सी०, रो० ।

२. ० थेरस्सेव—सी०, रो० ।

३. अनियामेत्वा—सी०, रो० ।

५. विनिट्ठस्सा—सी० ।

“सद्धिविहारिकं आरब्भा” ति अत्वा पुच्छाय वुत्तं चारित्तसीलं
अविभजित्वा^१ व तस्स सप्पायवसेन धम्मं देसेन्तो “वुड्ढापचायी”^२ ति
आदिमाह ।

चत्तारो वुड्ढा

तत्थ पञ्चावुड्ढो,^३ गुणवुड्ढो, जातिवुड्ढो, वयोवुड्ढो ति चत्तारो वुड्ढा ।

- ५ जातिया हि दहरो पि बहुस्सुतो भिक्खु अप्पस्सुतमहल्लकभिकखूनमन्तरे
बाहुसच्चपञ्चाय वुड्ढत्ता^४ पञ्चावुड्ढो । तस्स हि सन्तिके महल्लकभिकखू
पि बुद्धवचनं परियापुणन्ति, ओवादविनिच्छयपञ्चहविस्सज्जनानि च
पञ्चासीसन्ति^५ । तथा दहरो पि भिक्खु अधिगमसम्पन्नो गुणवुड्ढो
नाम । तस्स हि ओवादे पतिट्ठाय महल्लका पि विपस्सनागम्भं गहेत्वा
१० अरहत्तफलं पापुणन्ति । तथा दहरो पि राजा खत्तियो मुद्धावसित्तो
ब्राह्मणो वा सेसजनस्स वन्दनारहतो जातिवुड्ढो नाम । सब्बो पन
पठमजातो वयोवुड्ढो नाम । तत्थ यस्मा पञ्चाय सारिपुत्तत्थेरस्स^६
सदिसो नत्थि ठपेत्वा भगवन्तं, तथा गुणेन पि अड्ढमासेन^७ सब्बसावक-
पारमीआणस्स पटिविद्धत्ता । जातिया पि सो ब्राह्मणमहासालकुले
१५ उप्पन्नो, तस्मा तस्स भिक्खुनो वयेन समानो पि सो इमेहि तीहि
कारणेहि^८ वुड्ढो^९ । इमस्मिं पनत्थे पञ्चागुणेहि एव वुड्ढभावं सन्धाय
भगवा आह—“वुड्ढापचायी” ति । तस्मा तादिसानं^{१०} वुड्ढानं
अपचित्तिकरणेन वुड्ढापचायी, तेसमेव वुड्ढानं लाभादीसु उसूयविगमेन
अनुसूयको च सिया ति अयमादिपादस्स अत्थो ।

- २० कालञ्जू चस्सा ति एत्थ पन रागे उप्पन्ने तस्स विनोदनत्थाय
गरुनं दस्सनं गच्छन्तो पि कालञ्जू, दोसे...मोहे...कोसज्जे उप्पन्ने तस्स

१. अविभावेत्वा—सी०, रो० ।

३. ० वद्धो—सी०, रो० सब्बत्थ ।

५. पञ्चासीसन्ति—सी०, रो० ।

७. अड्ढमासेन—सी०, रो० ।

९. वुड्ढो—सी०, रो० ।

२. वुड्ढापचायी—सी०, रो० ।

४. वुड्ढत्ता—सी०, रो० ।

६. सारिपुत्तस्स—सी०, रो० ।

८. ‘एव’ सी० पोत्थके अधिको पाठो ।

१०. इदिसानं—सी०, रो० ।

विनोदनत्थाय गखनं दस्सनं गच्छन्तो पि कालञ्जू, यतो एवं कालञ्जू
च अस्स गखनं^१ दस्सनाय^१ । धम्मि कथं ति समथविपस्सनायुत्तं ।
एरयितं ति वुत्तं । खणञ्जू ति तस्सा कथाय खणवेदी, दुल्लभो वा अयं
ईदिसाय कथाय सवनक्खणो ति जानन्तो । सुणेय्य सक्कच्चा^२ ति कथं
सक्कच्चं सुणेय्य । न केवलं च तमेव, अञ्जानि पि बुद्धगुणादि- 5
पटिसंयुत्तानि^३ सुभासितानि सक्कच्चमेव सुणेय्या ति अत्थो ।

गाथा-अत्थवण्णना

३२९. “कालञ्जू चस्स गखनं^४ दस्सनाया^४” ति एत्थ वुत्तनयं च
अत्तनो उप्पन्नरागादिविनोदनकालं अत्वा पि गखनं सन्तिकं गच्छन्तो
कालेन गच्छे गखनं सकासं, “अहं कम्मट्टानिको^५ धुतङ्गधरो चा” ति
कत्वा न चेतियवन्दन - बोधियङ्गण - भिक्खाचारमग्गअतिमज्झन्हिक- 10
वेलादीसु यत्थ कत्थचि ठितमाचरियं दिस्वा परिपुच्छन्त्थाय उपसङ्कमेय्य,
सकसेनासने पन अत्तनो आसने निसिन्नं वूपसन्तदरथं सल्लक्खेत्वा
कम्मट्टानादिविधिपुच्छन्तथं उपसङ्कमेय्या ति अत्थो । एवं उपसङ्कमन्तो
पि च थम्भं निरंकत्वा निवातवुत्ति थद्धभावकरं मानं विनासेत्वा
नीचवुत्ति पादपुञ्चनचोळक - छिन्नविसाणुसभ - उद्धतदाठसप्पसदिसो 15
हुत्वा उसङ्कमेय्य । अथ तेन गखुना वुत्तं अत्थं धम्मं^६...पे०...समाचरे
च । अत्थं ति भासितत्थं । धम्मं ति पाळिधम्मं । संयमं ति सीलं ।
ब्रह्मचरियं ति अवसेससासनब्रह्मचरियं । अनुस्सरे चेव समाचरे चा
ति अत्थं कथितोकासे अनुस्सरेय्य, धम्मं संयमं ब्रह्मचरियं कथितोकासे
अनुस्सरेय्य, अनुस्सरणमत्तेनेव च अतुस्सन्तो तं सब्बं पि समाचरे 20
समाचरेय्य समादाय वत्तेय्य, तासं^७ कथानं^७ अत्तनि पवत्तने उस्सुक्कं
करेय्या ति अत्थो । एवं करोन्तो हि किच्चकरो होति ।

१-१. गहदस्सनाय—सी० ।

२. सक्कच्चं—स्या०, रो० ।

३. ० पटिसंयुत्तादीनि—रो० ।

४-४. गहदस्सनाया—सी० ।

५. कम्मट्टानिको—रो० ।

६. धम्म—सी०, रो० ।

७-७. तेसं भावनं—सी०, रो० ।

गाथा-अथवण्णना

३३०. ततो परं च धम्मारामो धम्मरतो धम्मे ठितो धम्म-
विनिच्छयञ्जू भवेय्य । सम्बपदेसु चेत्य धम्मो ति समथविपस्सना,
आरामो रतो ति एको व^१ अत्थो, धम्मे आरामो अस्सा ति धम्मारामो ।
धम्मे रतो, न अञ्जं पिहेती ति धम्मरतो । धम्मे ठितो धम्म^२
वत्तनतो । धम्मविनिच्छयं जानाति “इदं उदयआणं इदं वयआणं” ति
धम्मविनिच्छयञ्जू, एवरूपो अस्स । अथ यायं राजकथादि-तिरच्छानकथा
तरुणविपस्सकस्स बहिद्धारूपादीसु अभिनन्दनुप्पादनेन तं समथविपस्सना-
धम्मं सन्दूसेति, तस्मा “धम्मसन्दोसवादो” ति वुच्चति, तं नेवाचरे
धम्मसन्दोसवादं, अञ्जदत्थु आवासगोचरादिसप्पायानि सेवन्तो तच्छेहि
नीयेथ सुभासितेहि । समथविपस्सनापटिसंयुत्तानेवेत्थ तच्छानि,
तथारूपेहि सुभासितेहि नीयेथ नीयेय्य^३, कालं खेपेय्या ति अत्थो ।

गाथा-अथवण्णना

३३१. इदानी “धम्मसन्तोसवादं” ति एत्थ अतिसङ्खेपेन वृत्तं
समथविपस्सनायुत्तस्स भिक्खुनो उपक्किलेसं पाकटं करोन्तो तदञ्जेन पि
उपक्किलेसेन सद्धिं “हस्सं जप्पं” ति इमं गाथमाह । हासं ति पि
पाठो । विपस्सकेन हि भिक्खुना हसनीयस्मिं वत्थुस्मिं सितमत्तमेव^४ कातब्बं,
निरत्थकथाजप्पो न भासितब्बो, आतिव्यसनादीसु परिदेवो न कातब्बो,
खाणुकण्टकादिमिह मनोपदोसो न उत्पादेतब्बो । मायाकतं ति वृत्ता
माया, तिविधं कुहनं, पच्चयेसु गिद्धि,^५ जातिआदीहि मानो, पच्चनीक-
साततासङ्घातो सारम्भो, फरुसवचनलक्खणं कक्कसं, रागादयो कसावा,
अधिमत्ततण्हालक्खणा^६ मुच्छा ति इमे च दोसा सुखकामेन अङ्गारकासु
विय, सुचिकामेन गूथठानं विय, जीवितुकामेन आसिविसादयो विय च
पहातब्बा । हित्वा च आरोग्यमदादिविगमा वीतमदेन चित्तविक्रमेपा-

१. ‘च’—स्या० ।

२. नयेय्य—सी०, रो० ।

३. धम्मसन्दोसवादं—सी०, स्या०, रो० ।

४. तुद्धि—स्या० ।

५. ‘पत्वा’ सी०, रो० पोत्थकेसु

अधिको पाठो ।

६. मिहितमत्तमेव—सी०, स्या०, रो० ।

७. अविकतण्हासङ्घाता—सी०, रो० ।

भावा ठितत्तेन चरितब्बं । एवं पटिपन्नो हि सब्बुपक्विक्लेसपरिसुद्धाय भावनाय न चिरस्सेव अरहत्तं पापुणाति । तेनाह भगवा—“हस्सं जप्पं ...पे०...ठितत्तो” ति ।

३३२. इदानीं य्वायं “हस्सं जप्पं” ति आदिना नयेन उपक्विक्लेसो वुत्तो, तेन समन्नागतो भिक्खु यस्मा साहसो होति अवीमंसकारी, रत्तो रागवसेन दुट्ठो दोसवसेन गच्छति^१, पमत्तो च होति कुसलानं धम्मानं भावनाय असातच्चकारी, तथारूपस्स च “सुणेय्य सक्कच्च सुभासितानी” ति आदिना नयेन वुत्तो ओवादो निरत्थको, तस्मा इमस्स संक्विक्लेस्स पुग्गलाधिष्ठानाय देसनाय सुतादिवुद्धिपटिपवखभावं दस्सेन्तो “विञ्जातसारानी” ति इमं गाथमाह ।

5

R. 335

10

तस्सत्थो—यानि हेतानि समथविपस्सनापटिसंयुत्तानि सुभासितानि, तेसं विजाननं^२ सारो । यदि विञ्जातानि साधु, अथ सद्मत्तमेव गहितं, न किञ्चि कतं होति, येन एतानि सुतमयेन जाणेन विञ्जायन्ति, तं सुतं, एतं च सुतमयजाणं विञ्जातसमाधिसारं, तेसु विञ्जातेसु धम्मेषु यो समाधि चित्तस्साविकखेपो तथत्ताय पटिपत्ति, अयमस्स सारो । न हि विजाननमत्तेनेव कोचि अत्थो सिज्झति । यो पनायं नरो रागादिवसेन वत्तनतो साहसो, कुसलानं धम्मानं भावनाय असातच्चकारिताय पमत्तो, सो सद्मत्तगाहीयेव होति । तेन तस्स अत्थविजाननाभावतो सा सुभासितविजाननपञ्चा च, तथत्ताय पटिपत्तिया अभावतो सुतं च^३ न वड्ढती ति ।

15

20

३३३. एवं पमत्तानं सत्तानं पञ्चापरिहानि सुतपरिहानि च दस्सेत्वा इदानीं अप्पमत्तानं तदुभयसाराधिगमं^४ दस्सेन्तो आह—“धम्मे च ये...पे०...सारमज्झगू” ति । तत्थ अरियप्पवेदितो धम्मो नाम समथविपस्सनाधम्मो । एको पि हि बुद्धो समथविपस्सनाधम्मं अदेसेत्वा परिनिब्बुतो नाम नत्थि । तस्मा एतस्मिं धम्मो च ये अरियप्पवेदिते

B. 69

25

१. वत्तति—सी० ।

२. ‘वा’—सी०, रो० ।

३. विजाननतो—स्या० ।

४. तदुभयसाराधिगमनं—रो० ।

रता निरता अप्पमत्ता सातच्चानुयोगिनो, अनुत्तरा ते वचसां मनसां
 कम्मुना^१ च, ते चतुब्बिधेन वचीसुचरितेन तिविधेन मनोसुचरितेन
 तिविधेन कायसुचरितेन च समन्नागतत्ता वचसा मनसा कम्मुना च
 अनुत्तरा, अवसेससत्तेहि असमा अग्गा विसिट्ठा । एतावता सद्धिं पुब्ब-
 5 भागसीलेन अरियमग्गसम्पयुत्तं सीलं दस्सेति^२ । एवं परिसुद्धसीला ते
 सन्ति-सोरच्च-समाधि-सण्ठिता, सुतस्स पञ्चाय च सारमज्झगू, ये
 अरियप्पवेदिते धम्मे रता, ते न केवलं वाचादीहि अनुत्तरा होन्ति, अपि
 च खो पन सन्तिसोरच्चे समाधिम्हि च सण्ठिता हुत्वा सुतस्स पञ्चाय
 च सारमज्झगू अधिगता इच्चेव वेदितब्बा । आसंसायं भूतवचनं । तत्थ
 10 सन्ती ति निब्बानं, सोरच्चं ति सुन्दरे रतभावेन यथाभूतपटिवेधिका
 पञ्चा, सन्तिया सोरच्चं ति सन्तिसोरच्चं, निब्बानारम्भणाय मग्ग-
 पञ्चायेतं अधिवचनं । समाधी ति तंसम्पयुत्तो व मग्गसमाधि ।
 सण्ठिता ति तदुभये पतिट्ठिता । सुतपञ्चानं सारं नाम अरहत्तफल-
 विमुत्ति । विमुत्तिसारं हि इदं ब्रह्मचरियं ।

- 15 एवमेत्थ भगवा धम्मेन पुब्बभागपटिपदं, “अनुत्तरा वचसा” ति
 आदीहि सीलक्खन्धं, सन्तिसोरच्चसमाधीहि पञ्चाक्खन्धसमाधिक्खन्धे
 ति तीहि पि इमेहि खन्धेहि अपरभागपटिपदं च दस्सेत्वा सुतपञ्चासारेन
 अकुप्पविमुत्तिं दस्सेन्तो अरहत्तनिकूटेन देसनं समापेसि । देसनापरियोसाने
 च सो भिक्खु सोतापत्तिफलं पत्वा पुन न चिरस्सेव अग्गफले अरहत्ते
 20 पतिट्ठासी ति ।

सुत्तनिपातट्ठकथा

किंसीलसुत्तवण्णना निट्ठिता ।

१०. उट्टानसुत्तवण्णना

उत्पत्ति-कथा

B. 70

उट्टहथा ति उट्टानसुत्तं । का उत्पत्ति ? एकं समयं भगवा
सावत्थियं विहरन्तो रत्ति जेतवनविहारे वसित्वा पुब्बण्हसमयं भिक्खु-
संघपरिवृतो सावत्थियं पिण्डाय चरित्वा पाचीनद्वारेन नगरा निक्खमित्वा
मिगारमातुपासादं अगमासि दिवाविहारत्थाय । आचिण्णं कियेत्तं भगवतो
रत्ति जेतवनविहारे वसित्वा मिगारमातुपासादे दिवाविहारूपगमनं, रत्ति 5
च मिगारमातुपासादे वसित्वा जेतवने दिवाविहारूपगमनं । कस्मा ?
द्विन्नं कुलानं अनुगहत्थाय महापरिच्चागुणपरिदीपनत्थाय च ।
मिगारमातुपासादस्स च हेट्ठा पञ्च कूटागारगम्भसतानि होन्ति, येसु
पञ्चसता भिक्खू वसन्ति । तत्थ यदा भगवा हेट्ठापासादे वसति, तदा 10
भिक्खू भगवतो गारवेन उपरिपासादं नारुहन्ति । तं दिवसं पन भगवा
उपरिपासादे कूटागारगम्भं पविसि, तेन हेट्ठापासादे पञ्च पि गम्भसतानि
पञ्चसता भिक्खू पविसिंसु । ते च सब्बेव नवा होन्ति अधुनागता इमं R. 337
घम्मविनयं उद्धता उन्नळा पाकतिन्द्रिया । ते पविसित्वा दिवासेय्यं
सुपित्वा सायं उट्टाय महातले सन्नपित्वा “अज्ज भत्तगो तुय्हं किं
अहोसि, त्वं कत्थ अगमासि, अहं आवुसो कोसलरज्जो घरं, अहं 15
अनाथपिण्डिकस्स, तत्थ एवरूपो च एवरूपो च भोजनविधि अहोसी”
ति नानप्पकारं आमिसकथं कथेन्ता उच्चासदमहासदा अहेसुं ।

भगवा तं सद्दं सुत्वा “इमे मया सद्धि वसन्ता पि एवं^१ पमत्ता,^२
अहो अयुत्तकारिणो” ति महामोग्गल्लानत्थेरस्स आगमनं चिन्तेसि ।
तावदेव आयस्मा महामोग्गल्लानो भगवतो चित्तं जत्वा इद्धिया आगम्म 20
पादमूले वन्दमानो येव अहोसि । ततो नं भगवा आमन्तेसि—“एते ते

मोग्गल्लान सव्वहचारिनो पमत्ता, साधु ने संवेजेही” ति । “एवं भन्ते” ति खो सो आयस्मा महामोग्गल्लानो भगवतो पटिस्सुणित्वा तावदेव आपोकसिणं समापज्जित्वा करीसभूमियं^१ ठितं महापासादं नावं विय महावातो पादङ्गुलकेन कम्पेसि सद्धिं पतिट्ठितपठविप्पदेसेन । अथ ते

5 भिक्खू भीता विस्सरं करोन्ता सकसकचीवरानि छडुत्वा चतुहि द्वारेहि निक्खमिंसु । भगवा तेसं अत्तानं दस्सेन्तो अञ्जेन द्वारेन गन्धकुटि पविसन्तो विय अहोसि, ते भगवन्तं दिस्वा वन्दित्वा अट्ठंसु । भगवा किं भिक्खवे भीतत्था’ ति पुच्छि, ते “अयं, भन्ते, मिगारमातुपासादो कम्पितो^२” ति आहंसु ।

10 “जानाथ, भिक्खवे, केना” ति ?

“न जानाम, भन्ते” ति । अथ भगवा “तुम्हादिसानं, भिक्खवे, मुट्ठस्सतीनं असम्पजानानं पमादविहारीनं संवेगजननत्थं मोग्गल्लानेन कम्पितो” ति वत्वा तेसं भिक्खूनं धम्मदेसनत्थं इमं सुत्तमभासि ।

गाथा-अथवण्णना

३३४. तत्थ उट्ठहथा ति आसना^३ उट्ठहथ घटथ वायमथ, मा
15 कुसीता होथ । निसीदथा ति पल्लङ्गं आभुजित्वा कम्मट्टानानुयोगत्थाय निसीदथ । को अत्थो सुपितेन वो ति को तुम्हाकं अनुपादापरिनिब्बानत्थाय पब्बजितानं सुपितेन अत्थो । न हि सक्का सुपन्तेन कोचि अत्थो
R. 338 पापुणितुं । आतुरानं हि का निद्दा, सल्लविद्धानं रुप्पतं ति यत्र च नाम अप्पके पि सरीरप्पदेसे उट्ठितेन चक्खुरोगादिना रोगेन आतुरानं
20 एकद्वङ्गुलमत्तं पि पविट्ठेन अयसल्ल-अट्ठिसल्ल-दन्तसल्ल-विसाणसल्ल-कट्टसल्लानं अञ्जतरेण सल्लेण रुप्पमानानं मनुस्सानं निद्दा नत्थि, तत्थ तुम्हाकं सकलचित्तसरीरसन्तानं भञ्जित्वा^४ उप्पन्नेहि

१. करञ्जभूमियं—रो० ।

३. अलसभावा—सी०, रो० ।

४. भुज्जित्वा—स्या० ।

२. ‘चलितो’ सी०, रो० पोत्थकेसु अधिको पाठो ।

नानप्पकारकिलेसरोगेहि आतुरानं हि का निद्दा रागसल्लादीहि च पञ्चहि सल्लेहि अन्तोहदयं पविसिय विद्धत्ता सल्लविद्धानं रूपतं ।

गाथा-अथवण्णना

३३५. एवं वत्वा पुन भगवा भिद्योसो मत्ताय ते भिक्खू उस्साहेन्तो संवेजेन्तो च आह—“उट्ठहथ ...पे०...वसानुगे” ति । तत्रायं साधिप्पाययोजना अथवण्णना—एवं किलेससल्लविद्धानं हि^१ वो भिक्खवे कालो पबुज्झितु^२ । किं कारणं ? मण्डपेयमिदं, भिक्खवे, ब्रह्मचरियं, सत्था सम्मुखीभूतो, इतो पुब्बे पन वो दीघरत्तं सुत्तं, गिरीसु सुत्तं, नदीसु सुत्तं^३, समेसु सुत्तं, विसमेसु सुत्तं, रुक्खगोसु^४ पि सुत्तं अदस्सना अरियसच्चानं, तस्मा तस्सा निद्दाय अन्तकिरियत्थं उट्ठहथ निसीदथ दळ्हं सिक्खथ सन्तिया ।

तत्थ पुरिमपादस्सत्थो वुत्तनयो एव । दुतियपादे पन सन्ती ति तिस्सो सन्तियो—अच्चन्तसन्ति, तदङ्गसन्ति, सम्मुतिसन्ती ति, निब्बानविपस्सनादिट्ठिगतानमेतं अधिवचनं । इध पन अच्चन्तसन्ति निब्बानमधिप्पेतं, तस्मा निब्बानत्थं दळ्हं सिक्खथ, असिथिलपरक्कमा हुत्वा सिक्खथा ति वुत्तं होति । किं कारणं ? मा वो पमत्ते विज्जाय, मच्चुराजा अमोहयित्थ वसानुगे, मा तुम्हे “पमत्ता एते” ति एवं वत्वा मच्चुराजपरियायनामो मारो वसानुगे अमोहयित्थ, यथा तस्स वसं गच्छथ, एवं वसानुगे करोन्तो मा अमोहयित्था ति वुत्तं होति ।

गाथा-अथवण्णना

३३६. यतो तस्स वसं अनुपगच्छन्ता याय देवा मनुस्सा च ...पे०...समप्पिता, याय देवा च मनुस्सा च अत्थिका रूपसद्गन्धरस-फोट्ठब्बत्थिका, तं रूपादिं सिता निस्सिता अल्लीना हुत्वा तिट्ठन्ति, तरथ समतिक्कमथ एतं नानप्पकारेसु विसयेसु विसटवित्थिण्णविसालत्ता

१. रो० पोत्थके नत्थि ।

२. रो० पोत्थके नत्थि ।

३. पमज्झितुं—स्या० ।

४. अगारुक्खगोसु—स्या० ।

विसत्तिकं भवभोगतण्हं । खणो वो^१ मा उपच्चगा, अयं तुम्हाकं
समणधम्मकरणखणो मा अतिक्कमि । येसं हि अयमेवरूपो खणो
अतिक्कमति, ये च इमं खणं अतिक्कमन्ति, ते खणातीता हि सोचन्ति
निरयस्मि^२ समप्पिता, निरस्सादट्ठेन निरयसज्जिते चतुब्बिधे पि अपाये
5 पतिट्ठिता “अकतं वत नो कल्याणं” ति आदिना नयेन सोचन्ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

२३७. एवं भगवा ते भिक्खू उस्साहेत्वा संवेजेत्वा च इदानीं तेसं
तं पमादविहारं विगरहित्वा^३ सब्बेव ते अप्पमादे नियोजेन्तो “पमादो
रजो” ति इमं गाथमाह । तत्थ पमादो ति सङ्खेपतो सतिविप्पवासो,
सो चित्तमलिनट्ठेन रजो । तं पमादमनुपतितो पमादानुपतितो,
10 पमादानुपतितत्ता अपरापरुप्पन्नो पमादो एव, सो पि रजो । न हि
कदाचि पमादो नाम अरजो अत्थि । तेन किं दीपेति ? मा तुम्हे
“दहरा ताव मयं पच्छा जानिस्सामा” ति विस्सासमापज्जित्थ ।
दहरकाले पि हि पमादो रजो, मज्झिमकाले पि थेरकाले पि पमादानु-
पतितत्ता महारजो सङ्कारकूटो एव होति, यथा घरे एकट्ठे दिवसिको
15 रजो रजो^४ एव, वड्डुमानो पन गणवस्सिको सङ्कारकूटो एव होति । एवं
सन्ते पि पन पठमवये बुद्धवचनं परियापुणित्वा इतरवयेसु समणधम्मं
करोन्तो, पठमवये वा परियापुणित्वा मज्झिमवये सुणित्वा पच्छिमवये
समणधम्मं करोन्तो पि भिक्खु पमादविहारी न होति अप्पमादानुलोम-
पटिपदं पटिपन्नत्ता । यो पन सब्बवयेसु पमादविहारी दिवासेय्यं
20 आमिसकथं च अनुयुत्तो सेय्यथापि तुम्हे, तस्सेव सो पठमवये पमादो
रजो, इतरवयेसु पमादानुपतितो महापमादो च महारजो एवा ति ।

एवं तेसं पमादविहारं विगरहित्वा^३ अप्पमादे नियोजेन्तो आह—
“अप्पमादेन विज्जाय, अब्बहे^४ सल्लमत्तनो” ति, तस्सत्थो—यस्मा
एवमेसो सब्बदा पि पमादो रजो, तस्मा सतिअविप्पवाससङ्घातेन

१. वे—रो० ।

२. गरहित्वा—सी०, रो० ।

३. सी०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

४. अब्बुण्हे—स्या० ।

अप्पमादेन आसवानं खयआणसङ्खाताय च विज्जाय पण्डितो कुलपुत्तो
उद्धरे अत्तनो हृदयनिस्सितं रागादिपञ्चविधं सत्तलं ति अरहत्तनिकूटेन
देसनं समापेसि । देसनापरियोसाने संवेगमापज्जित्वा तमेव धम्मदेसनं
मनसि करित्वा पच्चवेकखमाना विपस्सनं आरभित्वा पञ्चसता पि ते
भिवखू अरहत्ते पतिट्ठहिंसू ति ।

5 088. १

सुत्तनिपातट्ठकथाय

उद्गुनसुत्तवर्णना निद्विता ।

४

01

अपण्णसङ्ख-आशा

उद्गुनसुत्तवर्णना निद्विता । अपण्णसङ्ख-आशा । ०१६
उद्गुनसुत्तवर्णना निद्विता । अपण्णसङ्ख-आशा । ०१६
उद्गुनसुत्तवर्णना निद्विता । अपण्णसङ्ख-आशा । ०१६
उद्गुनसुत्तवर्णना निद्विता । अपण्णसङ्ख-आशा । ०१६
उद्गुनसुत्तवर्णना निद्विता । अपण्णसङ्ख-आशा । ०१६

अपण्णसङ्ख-आशा

उद्गुनसुत्तवर्णना निद्विता । अपण्णसङ्ख-आशा । ०१६
उद्गुनसुत्तवर्णना निद्विता । अपण्णसङ्ख-आशा । ०१६
उद्गुनसुत्तवर्णना निद्विता । अपण्णसङ्ख-आशा । ०१६
उद्गुनसुत्तवर्णना निद्विता । अपण्णसङ्ख-आशा । ०१६
उद्गुनसुत्तवर्णना निद्विता । अपण्णसङ्ख-आशा । ०१६

११. राहुलसुत्तवण्णना

उत्पत्ति-कथा

R. 340

- कच्चि अभिण्हसंवासा ति राहुलसुत्तं । का उत्पत्ति ? भगवा
सम्मा सम्बोधिं अभिसम्बुज्झित्वा बोधिमण्डतो अनुपुब्बेन कपिलवत्थुं
गत्वा तत्थ राहुलकुमारेन “दायज्जं मे समण देही” ति दायज्जं
याचितो सारिपुत्तत्थेरे^१ आणापेसि—“राहुलकुमारं पब्बाजेही” ति । तं
5 सब्बं खन्धकट्टकथायं वुत्तनयेनेव गहेतब्बं । एवं पब्बजितं पन राहुल-
कुमारं वुड्ढिप्पत्तं सारिपुत्तत्थेरो व उपसम्पादेसि, महामोग्गल्लानत्थेरो
अस्स^२ कम्मवाचाचरियो अहोसि । तं भगवा “अयं कुमारो जातिआदि-
सम्पन्नो, सो जातिगोत्तकुलवण्णपोक्खरतादीनि^३ निस्साय मानं वा मदं^४
वा मा अकासी” ति दहरकालतो पभुति याव न अरियभूमिं पापुणि,
10 ताव ओवदन्तो अभिण्हं इमं सुत्तमभासि । तस्मा चेत्तं सुत्तपरियोसाने
पि वुत्तं “इत्थं सुदं भगवा आयस्मन्तं राहुलं इमाहि गाथाहि अभिण्हं
ओवदती” ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

३३८. तत्थ पठमगाथायं अयं सङ्खेपत्थो—कच्चि त्वं राहुल अभिण्हं
संवासहेतु जातिआदीनं अञ्जतरेन वत्थुना न परिभवसि पण्डितं,
B. 74 15 आणपदीपस्स धम्मदेसनापदीपस्स च धारणतो उक्काधारो मनुस्सानं
कच्चि अपचितो तथा^५, कच्चि निच्चं पूजितो तथा ति आयस्मन्तं
सारिपुत्तं सन्धाय भणति ।

गाथा-अत्थवण्णना

३३९. एवं वुत्ते आयस्मा राहुलो “नाहं भगवा नीचपुरिसो
विय संवासहेतु मानं वा मदं^३ वा करोमी” ति दीपेन्तो इमं पटिगाथमाह
20 “नाहं अभिण्हसंवासा” ति । सा उत्तानत्था एव ।

१. चस्स—स्या० ।

३. दप्पं—स्या०; जप्पं—सी०, रो० ।

२. ० तादि—स्या० ।

४. तव—सी०, स्या०, रो० ।

३४०. ततो न भगवा उत्तरि ओवदन्तो पञ्च कामगुणे ति
आदिका अवसेसगाथायो आह । तत्थ यस्मा पञ्च कामगुणा सत्तानं
पियरूपा पियजातिका अतिविय सत्तेहि इच्छिता पत्थिता, मनो च नेसं
रमयन्ति, ते चायस्मा राहुलो हित्वा सद्दाय घरा निक्खन्तो, न
राजाभिनीतो, न चोराभिनीतो, न इणट्ठो, न भयट्ठो, न जीविकापकतो^१,
तस्मा न भगवा “पञ्च कामगुणे हित्वा, पियरूपे मनोरमे, सद्दाय घरा
निक्खम्मा” ति समुतेजेत्वा इमस्स नेक्खम्मस्स पतिरूपाय^२ पटिपत्तिया
नियोजेन्तो आह—“दुक्खस्सन्तकरो भवा” ति ।

R. 341

तत्थ सिया—ननु चायस्मा दायज्जं पत्थेन्तो बलक्कारेन
पब्बाजितो, अथ कस्मा भगवा आह—“सद्दाय घरा निक्खम्मा” ति ?
वुच्चते—नेक्खम्माधिमुत्तत्ता । अयं हि आयस्मा दीघरत्तं नेक्खम्माधि-
मुत्तो पदुमुत्तरसम्मासम्बुद्धस्स पुत्तं उपरेवत्तं नाम सामणेरं दिस्वा सद्दो
नाम नागराजा हुत्वा सत्त दिवसे दानं दत्त्वा तथाभावं पत्थेत्वा ततो
पभुति पत्थनासम्पन्नो अभिनीहारसम्पन्नो सत्तसहस्सकप्पे पारमियो
पूरेत्वा अन्तिमभवं उपपन्नो । एवं नेक्खम्माधिमुत्तत्तं^३ चस्स^३ भगवा
जानाति । तथागतबलञ्जतरं हि एत्तं आणं । तस्मा आह—“सद्दाय
घरा निक्खम्मा” ति । अथ वा दीघरत्तं सद्दा येव घरा निक्खम्म इदानीं
दुक्खस्सन्तकरो भवा ति अयमेत्थ अधिप्पायो ।

गाथा-अथवर्णना

३४१. इदानीस्स आदितो पभुति वट्टदुक्खस्स अन्तकिरियाय
पटिपत्तिं दस्सेतुं “मित्ते भजस्सु कल्याणे” ति आदीमाह । तत्थ
सीलादीहि अधिका कल्याणमिच्छा नाम, ते भजन्तो हिमवन्तं निस्साय
महासाला मूलादीहि विय सीलादीहि वड्ढति । तेनाह—“मित्ते भजस्सु
कल्याणे” ति । पन्तं च सयनासनं, विवित्तं अप्पनिग्घोसं ति यं च
सयनासनं पन्तं दूरं विवित्तं अप्पाकिण्णं अप्पनिग्घोसं, यत्थ मिगसूकरादि-
सहेन अरञ्जसञ्जा उप्पज्जति, तथारूपं सयनासनं च भजस्सु । मत्तञ्जू

25 B. 75

१. आजीविकापकतो—सी०, स्या०, रो० । २. अनुरूपाय—सी०, रो० ।

३-३. ० मुत्तमस्स—स्या० ।

होहि भोजने ति पमाणञ्जू होहि, पटिग्गहणमत्तं परिभोगमत्तं च जानाही ति अत्थो । तत्थ पटिग्गहणमत्तञ्जुना देय्यधम्मं पि अप्पे दायके पि अप्पं दातुकामे अप्पमेव गहेतब्बं, देय्यधम्मं अप्पे दायके पन बहुं दातुकामे पि अप्पमेव गहेतब्बं, देय्यधम्मं पन बहुतरे दायके पि अप्पं दातुकामे अप्पमेव गहेतब्बं, देय्यधम्मं पि बहुतरे दायके पि बहुं दातुकामे अत्तनो बलं जानित्वा गहेतब्बं । अपि च मत्ता येव वणिग्गता भगवता ति परिभोगमत्तञ्जुना पुत्तमंसं विय अक्खम्भञ्जनमिव च योनिसो मनसि करित्वा भोजनं परिभुञ्जितब्बं ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

३४२. एवमिमाय गाथाय ब्रह्मचरियस्स उपकारभूताय कल्याण-
 10 मित्तसेवनाय^१ नियोजेत्वा सेनासनभोजनमुखेन च पच्चयपरिभोगपारि-
 सुद्धिर्सीले^२ समादपेत्वा इदानी यस्मा चीवरादीसु तण्हाय मिच्छाआजीवो
 होति, तस्मा तं पटिसेधेत्वा आजीवपारिसुद्धिर्सीले समादपेत्तो “चीवरे
 पिण्डपाते चा” ति इमं गाथमाह । तत्थ पच्चये ति गिलानपच्चये ।
 एतेसू ति एतेसु चतूसु चीवरादीसु भिक्खून् तण्डुप्पादवत्थूसु । तण्हं
 15 माकासी ति “हिरिकोपीनपटिच्छादनादिअत्थमेव ते चत्तारो पच्चया
 निच्छातुरानं पुरिसानं पटिकारभूता^३ जज्जरघरस्सेविमस्स अतिदुब्बलस्स
 कायस्स उपत्थम्भभूता” ति आदिना नयेन आदीनवं पस्सन्तो तण्हं मा
 जनेसि, अजनेन्तो अनुप्पादेन्तो विहराही ति^४ वुत्तं होति^५ । किं
 कारणं ? मा लोकं पुनरागमि^६ । एतेसु हि तण्हं करोन्तो तण्हाय
 20 आकड्डियमानो पुन पि इमं लोकं आगच्छति । सो त्वं एतेसु तण्हं
 माकासि, एवं सन्ते न पुन इमं लोकं आगमिस्ससी ति ।

एवं वुत्ते आयस्मा राहुलो “चीवरे तण्हं माकासी ति मं भगवा
 आहा” ति चीवरपटिसंयुत्तानि द्वे धुतङ्गानि समादियि पंसुकूलिकङ्गं च

१. • सेचाय—रो० ।

२. पच्चयपरिभोगसीलं—सी०, रो० ।

३. पटिकारभूता—सी०, रो० ।

४-४. स्या० पोत्थके नत्थि ।

५. पुनरागमी ति—स्या० ।

तेचीवरिकङ्गं च, “पिण्डपाते तण्हं माकासी ति मं भगवा आहा” ति
पिण्डपातपटिसंयुत्तानि पञ्च धुतङ्गानि समादियि पिण्डपातिकङ्गं
सपदानचारिकङ्गं एकासनिकङ्गं पत्तपिण्डिकङ्गं खलुपच्छाभक्तिकङ्गं ति,
“सेनासने तण्हं माकासी ति मं भगवा आहा” ति सेनासनपटिसंयुत्तानि
५ B. 76
६ धुतङ्गानि समादियि आरञ्जिकङ्गं अब्भोकासिकङ्गं रुक्खमूलिकङ्गं
यथासन्थतिकङ्गं सोसानिकङ्गं नेसज्जिकङ्गं ति, “गिलानपच्चये तण्हं
माकासी ति मं भगवा आहा” ति सब्बप्पच्चयेसु यथालाभं यथावलं
यथासारुपं ति तीहि सन्तोसेहि सन्तुट्ठो अहोसि यथा तं सुब्बचो?
R. 343
कुलपुत्तो पदक्खिणग्गाही अनुसासनि ति ।

गाथा-अथवर्णना

३४३. एवं भगवा आयस्मन्तं राहुलं आजीवपारिसुद्धिसीले 10
समादपेत्वा इदानी अवसेससीले समथविपस्सनासु च समादपेतुं “संवृतो
पातिमोक्खस्मि” ति आदिमाह । तत्थ संवृतो पातिमोक्खस्मि ति
एत्थ भवस्सु ति पाठसेसो, भवा ति अन्तिमपदेन वा सम्बन्धो वेदितब्बो,
तथा दुतियपादे । एवमेतेहि द्वीहि वचनेहि पातिमोक्खसंवरसीले
इन्द्रियसंवरसीले च समादपेसि । पाकटवसेन चेत्य पञ्चिन्द्रियानि 15
वुत्तानि । लक्खणतो पन षट्ठं पि वुत्तं येव होती ति वेदितब्बं । सति
कायगता त्यत्थु ति एवं चतुपारिसुद्धिसीले पतिट्ठितस्स तुय्हं चतुधातु-
ववत्थानच तुब्बिधसम्पज्ज्जानापानस्सतिआहारेपटिकूलसज्जाभावनादि -
भेदा^१ कायगता सति अत्थु भवतु, भावेहि नं ति अत्थो । निब्बिदाबहुलो
भवा ति संसारवट्टे उक्कण्ठनबहुलो सब्बलोके अनभिरतसज्जी होही ति 20
अत्थो ।

गाथा-अथवर्णना

३४४. एत्तावता निब्बेधभागियं उपचारभूमिं दस्सेत्वा इदानी
अप्पनाभूमिं दस्सेन्तो “निमित्तं परिवज्जेही” ति आदिमाह । तत्थ
निमित्तं ति रागद्वानियं सुभनिमित्तं । तेनेव नं परतो विसेसेन्तो आह-

“सुभं रागूपसञ्चितं” ति । परिवज्जेही ति अमनसिकारेण^१ परिच्च-
जाहि । असुभाय चित्तं भावेही ति यथा सविञ्जाणके
अविञ्जाणके वा काये असुभभावना सम्पज्जति, एवं चित्तं भावेहि ।
एकगं सुसमाहितं ति उपचारसमाधिना एकगं, अप्पनासमाधिना
5 सुसमाहितं । यथा ते ईदिसं चित्तं होति, तथा नं भावेही ति अत्थो ।

गाथा-अत्थवण्णना

३४५. एवमस्स अप्पनाभूमिं दस्सेत्वा विपस्सनं दस्सेन्तो
“अनिमित्तं” ति आदिमाह । तत्थ अनिमित्तं च भावेही ति एवं
निब्बेधभागियेन समाधिना समाहितचित्तो विपस्सनं भावेही ति वुत्तं
होति । विपस्सना हि “अनिच्चानुपस्सनाञ्जाणं निच्चनिमित्ततो विमुच्चती
B. 77 10 ति अनिमित्तो विमोक्खो” ति आदिना नयेन रागनिमित्तादीनं वा
अग्गहणेन अनिमित्तवोहारं लभति । यथाह—

“सो खाहं, आवुसो, सब्बनिमित्तानं अमनसिकारा अनिमित्तं
R. 344 चेतोसमाधिं उपसम्पज्ज विहरामि । तस्स मय्हं, आवुसो, इमिना
विहारेण विहरतो निमित्तानुसारि विञ्जाणं होती” (सं० नि० ३.२४०)
15 ति ।

मानानुसयं मुज्जहा ति इमाय अनिमित्तभावनाय अनिच्चसञ्जं
पटिलभित्वा “अनिच्चसञ्जनो मेघिय अनत्तसञ्जा सण्ठाति,
अनत्तसञ्जी अस्मिमानसमुग्धातं पापुणाती” (अं० नि० ४,९) ति
एवमादिना अनुक्कमेन मानानुसयं उज्जह पजह परिच्चजाही^२ ति
20 अत्थो । ततो मानाभिसमया, उपसन्तो चरिस्ससी ति अथेवं
अरियमग्गेन मानस्स अभिसमया खया वया पहाना पटिनिस्सग्गा उपसन्तो
निब्बुतो सीतिभूतो सब्बदरथपरिळाहविरहितो याव अनुपादिसेसाय
निब्बानधातुया परिनिब्बासि^३, ताव सुञ्जतानिमित्ताप्पणिहितानं
अञ्जतरञ्जतरेण फलसमापत्तिविहारेण चरिस्ससि विहरिस्ससी ति
25 अरहत्तनिकूटेन देसनं निट्ठापेसि ।

१. मनसिकारेण—स्या० ।

२. परिच्चजाती—सी० ।

३. परिनिब्बायि—सी०, स्या०, रो० ।

ततो परं "इत्थं सुदं भगवा" ति आदि सङ्गीतिकारकानं वचनं ।
तत्थ इत्थं सुदं ति इत्थं सु इदं, एवमेवा ति वुत्तं होति । सेसमेत्थ
उत्तानत्थमेव । एवं ओवदियमानो चायस्मा राहुलो परिपाकगतेसु
विमुत्तिपरिपाचनियेसु धम्मेषु चूळराहुलोवादसुत्तपरियोसाने अनेकेहि
देवतासहस्रेहि सद्धि अरहत्ते पतिट्ठासी ति ।

5

सुत्तनिपातट्ठकथाय
राहुलसुत्तवर्णना निट्ठिता ।

28. 1

28. 2

10

61

25

१२. निग्रोधकप्पसुत्त (वङ्गीससुत्त) वण्णना

उत्पत्ति-कथा

एवं मे सुतं ति निग्रोधकप्पसुत्तं, “वङ्गीससुत्तं” ति पि वुच्चति ।
 का उत्पत्ति ? अयमेव यास्स निदाने वुत्ते^१ । तत्थ एवं मे ति आदीनि
 वुत्तत्थानेव, यतो तानि यञ्जानि च तथाविधानि छड्डुत्वा अवुत्तनयमेव
 वण्णयिस्साम । अग्गाळवे चेति ये ति आळवियं अगचेति ये । अनुप्पन्ने
 ५ हि भगवति अग्गाळवगोतमकादीनि अनेकानि चेतियानि अहेसुं यक्ख-
 नागादीनं भवनानि । तानि उत्पन्ने भगवति मनुस्सा विनासेत्वा विहारे^२
 अकंसु, तेनेव च नामेन वोहरिंसु । ततो^३ अग्गाळवचेतियसङ्घाते विहारे
 विहरती ति वुत्तं होति । आयस्मतो वङ्गीसस्सा ति एत्थ आयस्मा
 ति पियवचनं, वङ्गीसो ति तस्स थेरस्स नामं । सो जातितो पभुति
 १० एवं वेदितब्बो—सो किर परिब्बाजकस्स पुत्तो परिब्बाजिकाय कुच्छिम्हि
 जातो अञ्जतरं विज्जं जानाति, यस्सानुभावेन छवसीसं^४ आकोटेत्वा
 सत्तानं गतिं जानाति । मनुस्सा पि सुदं अत्तनो आतीनं कालकतानं
 सुसानतो सीसानि आनेत्वा तं तेसं गतिं पुच्छति । सो “असुकनिरये
 निब्बत्तो, असुकमनुस्सलोके” ति वदति । ते तेन विम्हिता तस्स बहुं
 १५ धनं देन्ति । एवं सो सकलजम्बुदीपे पाकटो अहोसि ।

सो सतसहस्सकप्पं पूरितपारमी अभिनीहारसम्पन्नो पञ्चहि पुरिस-
 सहस्सेहि परिवुत्तो गामनिगमजनपदराजधानीसु^५ विचरन्तो सावत्थि
 अनुप्पत्तो । तेन च समयेन भगवा सावत्थियं विहरति, सावत्थिवासिनो
 पुरेभत्तं दानं दत्वा पच्छाभत्तं सुनिवत्था सुपारुता पुप्फगन्धादीनि गहेत्वा
 २० धम्मस्सवनत्थाय जेतवनं गच्छन्ति । सो ते दिस्वा “महाजनकायो कुहिं

१. वुत्ता—सी०, स्या०, रो० ।

२. विहारं—स्या० ।

३. यतो—रो० ।

४. मतसीसं—स्या० ।

५. गामनिगमराजधानीसु—सी०, रो० ।

गच्छती” ति पुच्छि । अथस्स ते आचिक्खिसु—“बुद्धो लोके उप्पन्नो, सो बहुजनहिताय धम्मं देसेति, तत्थ गच्छामा” ति । सो पि तेहि सद्धिं सपरिवारो गन्त्वा भगवता सद्धिं सम्मोदित्वा एकमन्तं निसीदि । अथ नं भगवा धामन्तेसि—

“किं वज्झीस जानासि किर तादिसं विज्जं, याय सत्तानं^१ छवसीसानि^२ आकोटेत्वा गतिं पवेदेसी” ति ?

“एवं, भो गोतम, जानामी” ति । भगवा निरये निब्बत्तस्स सीसं आहरापेत्वा दस्सेसि, सो नखेन आकोटेत्वा “निरये निब्बत्तस्स सीसं भो गोतमा” ति आह । एवं सब्बगतनिब्बत्तानं सीसानि दस्सेसि, सो पि तथेव अत्वा आरोचेसि । अथस्स भगवा खीणासवसीसं दस्सेसि, सो पुनप्पुनं आकोटेत्वा न अञ्जासि । ततो भगवा अविसयो ते एत्थ वज्झीस, ममेवसो^३ विसयो, खीणासवसीसं” ति वत्वा इमं गाथमभासि—

“गती^३ मिगानं पवनं, आकासो पक्खीनं गति ।

विभवो गतिधम्मानं, निब्बानं अरहतो गती”

(परि० २६४) ति ॥

वज्झीसो गाथं सुत्वा “इमं मे, भो गोतम, विज्जं देही” ति आह । भगवा “नायं विज्जा अपब्बजितानं सम्पज्जती” ति आह । सो ‘पब्बा-जेत्वा वा मं, भो गोतम, यं वा इच्छसि, तं कत्वा इमं विज्जं देही” ति आह । तदा च भगवतो निग्रोधकप्पत्थेरो समीपे होति, तं भगवा आणापेसि—“तेन हि निग्रोधकप्प इमं पब्बाजेही” ति । सो तं पब्बा-जेत्वा तच्चपञ्चककम्मट्टानं आचिक्खि । वज्झीसो अनुपुब्बेन पटिसम्भिदा-प्पत्तो अरहा अहोसि एतदग्गे च भगवता निदिट्ठो “एतदग्गं भिक्खवे मम सावकानं भिक्खूनं पटिभानवन्तानं यदिदं वज्झीसो” (अं० नि० १.२४) ति ।

१. मतानं—स्या० ।

२. ममेवसो—सी० ।

३. गति—दो० ।

ममेसो—स्या० ।

- एवं समुदागतस्स आयस्मतो वज्झीसस्स उपज्झायो वज्जावज्जादि-
 उपनिज्झायनेन एवं लद्धवोहारो निग्रोधकप्पो नाम थेरो । कप्पो ति
 तस्स थेरस्स नामं, निग्रोधमूले पन अरहतं अधिगतत्ता “निग्रोधकप्पो”
 ति भगवता वुत्तो । ततो नं भिक्खू पि एवं वोहरन्ति । सासने थिरभावं
 5 पत्तो ति थेरो । अग्गालवे चेतिये अचिरपरिनिब्बुतो होती ति तस्मिं
 चेतिये अचिरपरिनिब्बुतो होति । रहोगतस्स पटिसल्लीनस्सा^१ ति
 गणम्हा वूपकटुत्ता^२ रहोगतस्स^२ कायेन, पटिसल्लीनस्स चित्तेन तेहि तेहि
 विसयेहि पटिनिवत्तित्वा सल्लीनस्स । एवं चेतसो परिवितक्को उदपादी
 ति इमिना आकारेण वितक्को उप्पज्जि । कस्मा पन उदपादी ति ।
 10 असम्मुखत्ता दिट्ठासेवनत्ता च । अयं हि तस्स परिनिब्बानकाले न
 सम्मुखो^३ अहोसि, दिट्ठपुब्बञ्चानेन^४ अस्स हत्थकुक्कुच्चादिपुब्बासेवनं,
 तादिसं च अखीणासवानं पि होति खीणासवानं पि पुब्बपरिचयेन । तथा
 हि पिण्डोलभारद्वाजो पञ्छाभत्तं दिवाविहारत्थाय उतेनस्स उय्यानमेव
 R. 347 गच्छति पुब्बे राजा हुत्वा तत्थ परिचारेसी ति इमिना पुब्बपरिचयेन,
 15 गवम्पतित्थेरो तावतिसभवने सुञ्जं देवविमानं गच्छति देवपुत्तो हुत्वा
 तत्थ परिचारेसी ति इमिना पुब्बपरिचयेन, पिलिन्दवच्छो भिक्खू
 B. 80 वसलवादेन समुदाचरति अब्बोकिण्णानि पञ्च जातिसतानि ब्राह्मणो हुत्वा
 तथा अभासी ति इमिना पुब्बपरिचयेन । तस्मा असम्मुखत्ता दिट्ठा-
 सेवनत्ता चस्स एवं चेतसो परिवितक्को उदपादि—“परिनिब्बुतो नु खो
 20 मे उपज्झायो, उदाहु नो परिनिब्बुतो” ति । ततो परं उत्तानत्थमेव ।
 एकंसं चीवरं कत्वा ति एत्थ पन पुन सण्ठापनेन एवं वुत्तं । एकंसं ति
 च वामंसं पारुपित्वा ठितस्सेतं अधिवचनं, यतो यथा वामंसं पारुपित्वा
 ठितं होति, तथा चीवरं कत्वा ति एवमस्सत्थो वेदितब्बो । सेसं
 पाकटमेव ।

१. “पटिसल्लीनस्स”सी०पोत्थके सब्बत्थ । २-२. स्या० पोत्थके नत्थि ।

३. सम्मुखो—सी० ।

४. दिट्ठपुब्बञ्च तेन—सी०, रो० ;

दिट्ठपुब्बं पनेतस्स—स्या० ।

गाथा-अत्थवर्णना

३४६. अनोमपञ्चं^१ ति ओमं वुच्चति परित्तं लामकं, न ओमपञ्चं
अनोमपञ्चं,^१ महापञ्चं^१ ति अत्थो । द्विट्ठेव धम्मो ति पच्चक्खमेव,
इमस्मिं येव अत्तभावे ति अत्थो । विचिकिच्छानं^२ ति एवरूपानं
परिवितक्कानं । आतो ति पाकटो । यसस्सी ति लाभपरिवारसम्पन्नो
अभिनिब्बुतत्तो ति गुत्तचित्तो अपरिड्ढ्यमानचित्तो वा ।

5

गाथा-अत्थवर्णना

३४७. तथा कतं ति निग्रोधमूले निसिन्नत्ता “निग्रोधकप्पो” ति
वदता तथा कतं ति यथा अत्तना उपलक्खेति, तथा भणति । भगवा
पन न निसिन्नत्ता एव तं तथा आलपि, अपि च खो तत्थ अरहत्तं
पत्तत्ता । ब्राह्मणस्सा ति जातिं सन्धाय भणति । सो किर
ब्राह्मणमहासालकुला पब्बजितो । नमस्सं अचरी^३ ति नमस्समानो
विहासि । मुत्थपेक्खो ति निब्बानसङ्घातं विमुत्ति अपेक्खमानो,
निब्बानं पत्थेन्तो ति वुत्तं होति । दळ्हधम्मदस्सी ति भगवन्तं
आलपति । दळ्हधम्मो^३ हि^३ निब्बानं अभिज्जनट्टेन, तं च भगवा
दस्सेति । तस्मा तं “दळ्हधम्मदस्सी” ति आह ।

10

गाथा-अत्थवर्णना

३४८. सकया ति पि भगवन्तमेव कुलनामेन आलपति । मयं पिं
सब्बे ति निरवसेसपरिसं^४ सङ्गण्हित्वा अत्तानं दस्सेन्तो भणति ।
समन्तचक्खू ति पि भगवन्तमेव सब्बञ्चुत्तञ्जाणेन आलपति ।
समवट्ठिता ति सम्मा अवट्ठिता आभोगं कत्वा ठिता । नो ति अम्हाकं ।
सवनाया ति इमस्स पञ्हस्स वेय्याकरणस्सवनत्थाय । सोता ति
सोतिन्द्रियानि । तुवं नो सत्था त्वमनुत्तरोसी ति थुतिवचनमत्तमेवेतं ।

R. 348

20

गाथा-अत्थवर्णना

३४९. छिन्देव नो विचिकिच्छं^५ ति अकुसलविचिकिच्छाय
निब्बिचिकिच्छो सो, विचिकिच्छापतिरूपकं पन तं परिवितक्कं

B. 81

१. सी०, स्या०, रो० पोत्थकेसु नत्थि ।

२. अचरि—स्या० ।

३-३. दळ्हधम्मं—सी०, रो० ।

४. अवसेसपरिसं—स्या०, रो० ।

सन्धायेवमाह । ब्रूहि मेतं ति ब्रूहि मे एतं, यं मया याचितोसि “तं सावकं सक्क मयं पि सब्बे अञ्जातुमिच्छामा” ति, ब्रूवन्तो च तं ब्राह्मणं परिनिब्बुतं वेदय भूरिपञ्च मज्झेव^१ नो भास, परिनिब्बुतं जत्वा महापञ्च भगवा मज्झेव अम्हाकं सब्बेसं भास, यथा सब्बेव मयं जानेय्याम । सक्को व देवानं सहस्सनेत्तो ति इदं पन थुतिवचनमेव । अपिचस्स अयं अधिप्पायो—यथा सक्को सहस्सनेत्तो देवानं मज्झे तेहि सक्कच्चं सम्पटिच्छित्तवचनो भासति, एवं^२ अम्हाकं मज्झे अम्हेहि^३ सम्पटिच्छित्तवचनो भासा ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

३५०. ये केची ति इमं पि गाथं भगवन्तं थुनन्तो येव वत्तुकामतं जनेतुं भणति । तस्सत्थो—ये केचि अभिज्झादयो गन्था तेसं अप्पहाने मोहविचिकिच्छानं पहानाभावतो “मोहमग्गा” ति च “अञ्जाणपक्खा” ति च “विचिकिच्छट्ठाना” ति च वुच्चन्ति, सब्बे ते तथागतं पत्वा तथागतस्स देसनाबलेन विद्वंसिता न^४ भवन्ति^५ नस्सन्ति । किं कारणं ? चक्खुं हि एतं परमं नरानं, यस्मा तथागतो सब्बगन्धविधमनपञ्चा-
१५ चक्खुजननतो नरानं परमं चक्खुं ति वुत्तं होति ।

गाथा-अत्थवण्णना

३५१. नो चे हि जातू ति इमं पि गाथं थुनन्तो येव वत्तुकामतं जनेन्तो व भणति । तत्थ जातू ति एकंसवचनं । पुरिसो ति भगवन्तं सन्धायाह । जोतिमन्तो ति पञ्चाजोतिसमन्नागता^६ सारिपुत्तादयो । इदं वुत्तं होति—यदि भगवा यथा पुरत्थिमादि भेदो वातो अब्भघनं विहन्ति^६, एवं देसनावेगेन किलेसे न विहनेय्य, तथा यथा अब्भघनेन निवुतो लोको तमो व होति एकन्धकारो, एवं

१. मज्झे च—रो ।

२. ‘भगवा’ स्या० पोत्थके अधिको पाठो ।

३. सक्कच्चं रो० पोत्थके अधिको पाठो ।

४. होन्ति—सी०, स्या०, रो० ।

५. ० सम्पन्ना—सी०, रो० ।

६. विहन्ति—सी०, रो० ।

अञ्जाननिवृतो पि तमोवस्स । ये^१ पि इमे दानि जोतिमन्तो खायन्ति
सारिपुत्तादयो, तेपि नरा न तपेय्युं^२ ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

३५२. धीरा चा ति इमं पि गाथं पुरिमनयेनेव भणति ।
तस्सत्थो—धीरा च पण्डिता पुरिसा पज्जोतकरो^३ भवन्ति, पञ्चा-
पज्जोतं उप्पादेन्ति, तस्मा अहं तं धीर पधानवीरियसमन्नागत भगवा 5
तथेव मञ्जे धीरो ति च पज्जोतकरात्वेव च मञ्जामि । मयं हि B. 82
विपस्सिनं सब्बधम्मे यथाभूतं पस्सन्तं भगवन्तं जानन्ता एव उपागमुम्हा,
तस्मा परिसासु नो आविकरोहि कप्पं, निग्रोधकप्पं आचिक्ख पका-
सेही ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

३५३. खिप्पं ति इमं पि गाथं पुरिमनयेनेव भणति । तस्सत्थो— 10
खिप्पं गिरं एरय लहुं अचिरायमानो वचनं भास वग्गुं मनोरमं भगवा ।
यथा सुवण्णहंसो गोचरपटिक्कन्तो जातस्सरवनसण्डं दिस्वा गीवं परगय्ह
उच्चारत्वा^४ रत्ततुण्डेन सणिकं अतरमानो वग्गुं गिरं निकूजति
निच्छारेति, एवमेव त्वं पि सणिकं निकूज इमिना महापुरिसलक्खण-
ञ्जतरेन बिन्दुस्सरेन सुविकप्पितेन सुट्ठुविकप्पितेन अभिसङ्गतेन, एते 15
मयं सब्बेव उजुगता अविक्खित्तमानसा हुत्वा तव निकूजितं सुणोमा^५
ति ।

गाथा-अत्थवण्णना

३५४. पहीनजातिमरणं ति इमं पि गाथं पुरिमनयेनेव भणति ।
तत्थ न सेसेती ति असेसो, तं असेसं । सोत्तापन्नादयो विय किञ्चि 08
असेसेत्वा पहीनजातिमरणं ति वुत्तं होति । निग्गय्हा ति सुट्ठु याचित्वा 20
निबन्धित्वा । धोनं^५ ति धुतसब्बपापं । वदेस्सामी ति कथापेस्सामि

१. 'वा' स्या० पोत्थके अधिको पाठो । २. पज्जोतकरा—सी०, स्या०, रो० ।

३. उत्तारेत्वा—सी०, रो० ।

४. सुणामा—स्या०, रो० ।

५. धोतं—सी० ।

धम्मं । न कामकारो हि पुथुज्जनानं ति पुथुज्जनानमेव हि कामकारो नत्थि, यं पत्थेन्ति आतुं वा वत्तुं वा, तं न सक्कोन्ति । सङ्खेय्यकारो च तथागतानं ति तथागतानं पन वीमंसकारो पञ्चापुब्बङ्गमा किरिया । ते यं पत्थेन्ति आतुं वा वत्तुं वा, तं सक्कोन्ती ति अधिप्पायो ।

गाथा-अत्थवण्णना

R. 350 5

३५५. इदानि तं सङ्खेय्यकारं पकासेन्तो “सम्पन्नवेय्याकरणं” ति गाथमाह । तस्सत्थो—तथा हि तव भगवा इदं समुज्जुपञ्जास्स तत्थ तत्थ समुग्गहीतं वुत्तं पवत्तितं सम्पन्नवेय्याकरणं, “सन्ततिमहामत्तो सत्तत्तालमतं अब्भुगन्त्वा परिनिब्बायिस्सन्ति^१, सुप्पबुद्धोसक्को सत्तमे दिवसे पठविं^२ पविसिस्सती” ति एवमादीसु अविपरीतं दिट्ठं, ततो पन सुट्ठुतरं अञ्जलि पणामेत्वा आह—अयमञ्जली पच्छिमो सुप्पणामितो, अयमपरो पि अञ्जली सुट्ठुतरं पणामितो । मा मोहयी ति मा नो अकथनेन मोहयि जानं जानन्तो कप्पस्स गतिं । अनोमपञ्चा ति भगवन्तं आलपति ।

गाथा-अत्थवण्णना

B. 83

३५६. परोवरं ति इमं पन गाथं अपरेन पि परियायेन अमोहनमेव याचन्तो आह । तत्थ परोवरं ति लोकियलोकुत्तरवसेन सुन्दरासुन्दरं दूरेसन्तिकं वा । अरियधम्मं ति चतुसच्चधम्मं । विदित्वा ति पटिविज्झित्वा । जानं ति सब्बं ज्ञेय्यधम्मं जानन्तो । वाचाभिकङ्खामी ति यथा धम्मनि धम्मततो पुरिसो किलन्तो तसितो वारिं, एवं ते वाचं अभिकङ्खामि । सुतं पवस्सा ति सुतसङ्घातं सदायतनं पवस्स पग्घर मुञ्च पवत्तेहि । “सुतस्स वस्सा” ति पि पाठो, वुत्तप्पकारस्स सदायतनस्स वुट्ठि वस्सा ति अत्थो ।

गाथा-अत्थवण्णना

३५७. इदानि यादिसं वाचं अभिकङ्खति, तं पकासेन्तो—